

Димчо Захариев

ФЛОРА НА ЧЕПЪН ПЛАНИНА

ДИМЧО ЗАХАРИЕВ

ФЛОРА

НА

ЧЕПЪН ПЛАНИНА

издателство
ХИМЕРА

HIMERA
ШУМЕН
2017

Рецензент: доц. д-р Елена Генова

ISBN 978-619-7218-39-8

СЪДЪРЖАНИЕ

ПРЕДГОВОР

Книгата е посветена на флората на Чепън планина. Освен с това име тя е известна още като Драгомански Чепън и Малкия Пирин. Планината е един от дяловете на Западна Стара планина. На север тя граничи с долината на река Нишава, на изток – с Мала планина, на юг се намират Драгоманското блато и Софийската котловина, а на запад пътят Драгоман – Калотина и пътят Драгоман – Годеч я отделят от съседните възвишения. Планината е ориентирана в посока изток – запад. Дължината ѝ е около 20 km, а широчината ѝ се променя от 1 до 1.5 km. Площта ѝ е около 25 km^2. Най-високият връх е Петров кръст с височина 1205.6 m н.в., разположен в западната част на планината, на около 3 км североизточно от град Драгоман.

В подножието на планината са разположени 14 села, свързани с пътна мрежа, описваща пояс около нея. Единствените градове в съседство са Драгоман в югозападното подножие и Годеч – отдалечен в северна посока. Масивът е на около 6 km от граничния контролно-пропускателен пункт Калотина – Димитровград. В съседство преминават международен път Е80 и жп линията, свързваща Република България с Република Сърбия.

Първите документирани проучвания на флората в района са от 1889 г. По време на своето трето пътуване в България Веленовски, съпровождан от неговия сътрудник Херменгилд Шкорпил, събират и описват растения край Драгоман. През следващите години Шкорпил продължава да изпраща материали на Веленовски от този район. Резултатите от тях са отразени в първата българска флора и допълнението към нея (Станев, 2001). По-късно флората и тревната растителност на Чепън планина са изследвани от Велчев, но отново като част от по-мащабно проучване в района на Драгоман – Белидие хан (Велчев, 1956, 1962). Флората на планината е обект на специално изследване от Ангелова и Ташев (Ташев & Ангелова, 2005; Angelova & Tashev, 2005; Tashev & Angelova, 2006). Те установяват наличието на 465 вида и подвида висши растения, принадлежащи към 252 рода и 63 семейства. Данни за лечебните растения в планината са публикувани от Ангелова & Ташев (2004) и Zahariev (2015a). Видовете с природозащитен статут и ендемитите също са обект на проучване от редица изследователи (Angelova, 2004; Tashev & Angelova, 2006; Vassilev et al. 2006; Zahariev, 2015b).

Настоящото флористично проучване е извършено в периода 2010–2011 г. Целта е да се представи актуална информация относно флористичния състав на висшите растения, срещащи се на територията на Чепън планина. В резултат са описани 787 вида, отнасящи се към 380 рода и 85 семейства. От тях 784 вида от 378 рода и 84 семейства са спонтанно разпространени. Останалите са горски култури. Всички видове са посочени в азбучните указатели, но в таблиците, характеризиращи флората, са включени само спонтанно разпространените. Всички видове, описани от други автори, които не са установени при нашето проучване, приемаме за част от флората на планината. Те не са включени в текста и в таблиците от етични съображения. Списъкът на тези видове е публикуван в отделно приложение. В него не са включени 4 вида, които

смятаме, че не се срещат в Чепън планина: *Bunium ferulaceum* Sibth. & Sm., *Hypericum montbretii* Spach, *Jurinea mollis* (L.) Rchb., *Jurinea stoechadifolia* (M. Bieb.) DC. Основанията ни са, че тези видове са установени само в отдалечени флористични райони на страната. До този момент няма сигурни данни за разпространението им във флористичните райони, в които се намира планината, както и в съседните райони.

Определителните таблици на семействата, родовете и видовете са изготвени по Кожухаров (1992). Отделните видове са представени с кратко описание по схемата: морфология, типични местообитания, в които видът може да бъде открит, природозащитен статут, информация дали растението е лечебно и кои части се използват в медицината, допълнителна информация. Растенията, които се срещат като горски култури, са отбелязани със звездичка.

Българските наименования на таксоните са съгласно „Флора на НР България” (томове I-IX, 1963-1989) и „Флора на Република България” (томове X и XI, 1995-2013). Латинските наименования на семействата Покритосеменни растения са според APG III (Angiosperm Phylogeny Group, 2009). Латинските наименования на родовете и видовете и броят на таксоните за страната, представен в таблицата за таксономична структура, са според „Конспект на висшата флора на България” (Асьов и др., 2012). Съкращенията на авторовите имена са по International Plant Names Index (IPNI) и Brummitt & Powell (1992).

В Приложение са включени таблици, даващи подробни сведения за: таксономична структура, фитогеографска структура, биологичен спектър, спектър на биологичните типове, ендемити, реликти, видове с природозащитен статут. Данните дават възможност да се направи сравнение с флората на други територии в страната.

Данните за таксономичната структура на висшата флора на България са по „Конспект на висшата флора на България” (Асьов и др., 2012) и APG III (Angiosperm Phylogeny Group, 2009).

Флорните елементи и българските ендемити са определени по „Конспект на висшата флора на България” (Асьов и др., 2012). Балканските ендемити са по Petrova & Vladimirov (2010).

Реликтите са според Zahariev (2016).

Жизнените форми са по системата на Раункиер (Raunkiaer, 1934). При определянето им са използвани „Флора на НР България” (томове I-IX, 1963-1989) и „Флора на Република България” (томове X и XI, 1995-2013).

Биологичните типове са според „Определител на растенията в България” (Делипавлов и др., 2011).

Лечебните растения са съгласно Закона за лечебните растения (ЗЛР, Обн. 2000, Посл. изм. 2012). Включени са и редица видове, които не фигурират в Приложението на Закона, но се използват и са утвърдени в нашата официална и народна медицина (Стоянов, 1972, 1973; Китанов, 1987; Ланджев, 2005; Николов, 2006; Иванов, 2007). Общият брой видове, които могат да се използват за лечебни цели, е 346.

Природозащитният статут е представен с използване на следните документи: Директива 92/43/ЕЕС на Съвета на Европейската Общност за

опазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, Конвенция за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания (Бернска конвенция), Конвенция по международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора (CITES), Червен списък на българските висши растения (Petrova & Vladimirov, 2009), Червена книга на Република България, том 1. Растения и гъби (Пеев и др., 2011), Закон за биологичното разнообразие (ЗБР, Обн. 2002, Посл. изм. 2013). Посочени са също растенията, включени в Заповед №РД-83 от 03.02.2014 г. за специалния режим на опазване и ползване на лечебните растения.

Богатият набор от азбучни указатели дава възможност за бърз достъп до събраната информация, както и възможност за съпоставяне на флористичните данни за Чепън планина с тези от други обекти.

Ключ за определяне на семействата

1 Тревисти растения, необразуващи цветове и семена, размножаващи се със спори..**2**
1* Дървета, храсти или тревисти растения, образуващи цветове и семена........**9**
2 Стъблата кухи, съставени от възли и междувъзлия, листата редуцирани, люсповидни, сраснали във възлите в ръкавчести влагалища............................... ....**Хвощови – Equisetaceae**
2* Стъблата плътни, без възли и междувъзлия или растения без надземни стъбла, но с развити коренища, листата не са редуцирани, не са сраснали в ръкавчести влагалища...**3**
3 Спорангиите разположени в пазвите на листа, образуващи спороносни класчета...**Бронецови – Selaginellaceae**
3* Спорангиите разположени по долната повърхност или ръба на листата или листните делчета...**4**
4 Листата целокрайни.........................**Изтравничеви папрати – Aspleniaceae**
4* Листата не са целокрайни...**5**
5 Сорите с покривало (индузий)...**6**
5* Сорите без или с опадващо покривало...**8**
6 Индузият щитовиден или бъбрековиден.. ....**Аспидиеви папрати – Aspidiaceae**
6* Индузият с друга форма...**7**
7 Листната дръжка с надлъжна вдлъбнатина.. ....**Атириеви папрати – Athyriaceae**
7* Листната дръжка без надлъжна вдлъбнатина.. ....**Изтравничеви папрати – Aspleniaceae**
8 Листата дълбоко изрязани почти до средната жилка.................................... ....**Сладкопапратови – Polypodiaceae**
8* Листата перести...**Атириеви папрати – Athyriaceae**
9 Дървета или храсти; цветовете еднополови, женските с открити семепъпки, разположени по горната повърхност на люспи, събрани във вдървенели или месести шишарки, или цветовете единични, винаги без околоцветник............**10**
9* Дървета, храсти или тревисти растения, цветовете еднополови или двуполови, семепъпките затворени в плодник, цветовете с или без околоцветник, разположени единично или в съцветия......................................**11**
10 Листата последователни, единични или в снопчета; зрелите шишарки вдървенели...**Борови – Pinaceae**
10*Листата игловидни в прешлени по 3 или люсповидни, срещуположни; зрелите шишарки месести......................................**Кипарисови – Cupressaceae**
11 Кореновата система осева; проводящите снопчета в стъблото и листната дръжка разположени кръгово; листата с мрежовидно, пересто или дланесто жилкуване; околоцветникът най-често двоен (съставен от чашка и венче), броят на цветните части кратен на 5 или 4; семената с 2 семедела..................**12**
11* Кореновата система брадата; проводящите снопчета в стъблото и листната дръжка не са разположени кръгово; листата с успоредно или дъговидно

жилкуване, рядко с мрежовидно, но тогава главните жилки дъговидни; околоцветникът прост (чашковиден или венчевиден); броят на цветните части кратен на 3; семената с един семедел..**157**

12 Водни свободно плаващи растения.. ....**Змиярникови – Araceae (род *Lemna* L.)**

12* Сухоземни или водни растения, прикрепени с корени, стъблата и листата разположени над водата..**13**

13 Дървета, храсти или увивни и катерливи растения с вдървеняло стъбло или паразитни храстчета...**14**

13* Тревисти растения или полухрасти..**65**

14 Увивни или катерливи растения с вдървеняло стъбло...............................**15**

14* Дървета и храсти с изправени стъбла или храсти с възходящи или полуизправени стъбла..**17**

15 Растения с прикрепителни корени по стъблото.. ....**Бръшлянови – Araliaceae**

15* Растения без прикрепителни корени по стъблото.....................................**16**

16 Растения с бял млечен сок; листата цели; околоцветникът двоен; тичинките 5...**Тойнови – Apocynaceae**

16* Растения без млечен сок; листата перести; околоцветникът прост, венчевиден; тичинките многобройни.. ....**Лютикови – Ranunculaceae (род *Clematis* L.)**

17 Листата дланевидни, съставени от 5–9 листчета.. ....**Розоцветни – Rosaceae (род *Rubus* L.)**

17* Листата тройни, перести или прости, цели или дланевидно или пересто изрязани или листата дребни, люспoвидни..**18**

18 Всички листа или най-малко тези в основата на стъблото тройни............**19**

18* Листата перести или прости, цели, дланевидно или пересто изрязани......**21**

19 Цветовете с двустранна симетрия, венчето съставено от флагче, ладийка и крилца; плодът боб..**Бобови – Fabaceae**

19* Цветовете с радиална симетрия, венчето и плодът от друг тип.................**20**

20 Листата със свободни или повече или по-малко сраснали с дръжката прилистници; тичинките многобройни..**Розоцветни – Rosaceae (род *Rubus* L.)**

20* Листата без прилистници; тичинките 2–10.. ....**Смрадликови – Anacardiaceae**

21 Листата перести..**22**

21* Листата прости, цели, дланевидно или пересто изрязани..........................**29**

22 Листата чифтоперести.........................**Бобови – Fabaceae (род *Gleditsia* L.)**

22* Листата нечифтоперести..**23**

23 Листата срещуположни...**24**

23* Листата последователни...**26**

24 Венчелистчетата свободни..**Седефчеви – Rutaceae**

24* Венчелистчетата сраснали..**25**

25 Тичинките 2; плодникът с 3 приседнали близалца; плодът крилатка....... ....**Маслинови – Oleaceae (род *Fraxinus* L.)**

25* Тичинките 3–5; плодникът със стълбче и двуделно близалце; плодът

месест с 3 костилки.........................**Бъзови – Caprifoliaceae (род *Sambucus* L.)**
26 Стъблата и клоните бодливи..............**Розоцветни – Rosaceae (род *Rosa* L.)**
26* Стъблата и клоните не са бодливи..**27**
27 Листчетата по ръба назъбени...................................**Розоцветни – Rosaceae**
27* Листчетата по ръба не са назъбени или най-много в основата с 2–3 зъбчета **28**
28 Листчетата 11–25, в основата с 2–3 жлезисти зъбчета; цветовете двуполови; плодът крилатка...**Айлантови – Simaroubaceae**
28* Листчетата 3–9, без зъбчета в основата; цветовете еднополови; плодът орех с месеста обвивка...**Орехови – Juglandaceae**
29 Листата дланевидно изрязани повече от 1/2 от дължината на петурата....**30**
29* Листата цели, пересто изрязани или дланевидно изрязани до 1/2 от дължината на петурата...**31**
30 Листата срещуположни; плодът се разпада на 2 крилатки...................... ....**Сапиндови – Sapindaceae**
30* Листата последователни; плодът от друг тип..........**Розоцветни – Rosaceae**
31 Листата дланевидно изрязани до 1/2 от дължината на петурата................**32**
31* Листата цели или пересто изрязани..**35**
32 Листата последователни...**33**
32* Листата срещуположни...**34**
33 Цветовете еднополови, събрани в реси; плодът кутийка; семената с хвърчилка...**Върбови – Salicaceae (род *Populus* L.)**
33*Цветовете двуполови, събрани в щитовидни, гроздовидни или сенниковидни съцветия; плодът костилков....................**Розоцветни – Rosaceae**
34 Венчето сраснало; тичинките 5; плодът месест костилков....................... ....**Бъзови – Caprifoliaceae (род *Viburnum* L.)**
34* Венчето не е сраснало; тичинките 8; плодът разпадлив на 2 крилатки......... ....**Сапиндови – Sapindaceae**
35 Листата срещуположни...**36**
35* Листата последователни...**44**
36 Листата кожести, обикновено вечнозелени растения................................**37**
36* Листата тревисти, опадливи..**39**
37 Венчелистчетата не са сраснали.. ....**Чашкодрянови – Celastraceae (род *Euonimus* L.)**
37* Венчелистчетата повече или по-малко сраснали..**38**
38 Съцветията гроздовидни или метличести; венчето 4-делно; тичинките 2 ....**Маслинови – Oleaceae**
38* Съцветията главички или щитовидни; венчето 5-делно; тичинките 5......... ....**Бъзови – Caprifoliaceae**
39 Венчето почти двуустно............**Бъзови – Caprifoliaceae (род *Lonicera* L.)**
39* Венчето не е двуустно...**40**
40 Листата целокрайни, рядко по ръба слабо вълновидни.............................**41**
40* Листата назъбени или напилени...**43**
41 Листата по долната повърхност влакнести................**Дрянови – Cornaceae**
41* Листата по долната повърхност голи..**42**

42 Тичинките 5; плодът дълъг 6–8 cm.........................**Тойнови – Apocynaceae**
42* Тичинките 2; плодът дълъг до 1.5 cm.......................**Маслинови – Oleaceae**
43 Клонките и долната повърхност на листата гъсто до наплъстено влакнести от звездовидни власинки................**Бъзови – Caprifoliaceae (род *Viburnum* L.)**
43* Клонките и долната повърхност на листата голи или само по жилките с прости власинки...................**Чашкодрянови – Celastraceae (род *Euonimus* L.)**
44 Листата дълги 1.5–5 mm..............................**Ракитовицови – Tamaricaceae**
44* Листата по-дълги от 8 mm...**45**
45 Листата целокрайни или ръбът неясно вълновиден...................................**46**
45* Листата пересто изрязани или най-малко в горната 1/3 назъбени или напилени...**50**
46 Страничните жилки на листната петура или техните разклонения достигат до ръба ú...**47**
46* Страничните жилки на листната петура или техните разклонения не достигат до ръба ú...**48**
47 Страничните жилки разклонени; съцветието метлица; цветните дръжки дълго влакнести, след прецъфтяване се удължават...
....**Смрадликови – Anacardiaceae (род *Cotinus* Adans.)**
47* Страничните жилки неразклонени, успоредни; съцветието от друг тип; цветните дръжки късо влакнести, след прецъфтяване не се удължават..........
....**Букови – Fagaceae (род *Fagus* L.)**
48 Жилките по горната повърхност на листата потънали; цветовете събрани в реси; околоцветникът видоизменен в нектарни жлези, чашковиден или купест диск; семената с хвърчилка от сребристи власинки..
....**Върбови – Salicaceae (род *Salix* L.)**
48* Жилките по горната повърхност на листата не са потънали; цветовете единични или в съцветие от друг тип; околоцветникът нормално развит, прост или двоен; семената без хвърчилка...**49**
49 Листата приседнали или на дръжка до 1 mm..................**Бобови – Fabaceae**
49* Листата на дръжка по-дълга от 1 mm.......................**Розоцветни – Rosaceae**
50 Листата пересто изрязани....................**Букови – Fagaceae (род *Quercus* L.)**
50* Листата назъбени или напилени...**51**
51 Клонките с бодли..**52**
51* Клонките без бодли..**54**
52 Листните дръжки по-дълги от 1 cm, а ако са по-къси, имат жлези; цветовете бели, розови до червени; тичинките 15–20 до многобройни...........................
....**Розоцветни – Rosaceae**
52* Листните дръжки по-къси от 1 cm; цветовете жълти или жълтозелени; тичинките 5–6...**53**
53 Листата в снопчета, в основата с триделни бодли; листната петура с 1 жилка, излизаща от основата; околоцветникът прост; плодът червена ягода ....**Киселтрънови – Berberidaceae**
53* Листата в 2 реда по клонките; бодлите прости; листната петура с 3 жилки, излизащи от основата; венчелистчетата опадливи или липсват; плодът сочен костилков..**Зърникови – Rhamnaceae**

54 Младите клонки жлезисто влакнести.. ....**Брезови – Betulaceae (род *Corylus* L.)**
54* Младите клонки без жлезисти власинки, голи или просто влакнести.......**55**
55 Страничните жилки достигат до листния ръб..**56**
55* Страничните жилки не достигат до листния ръб.......................................**61**
56 Листата разположени в 2 реда..**57**
56* Листата разположени спирално..**58**
57 Листната петура симетрична; листната дръжка с жлезисти власинки; плодът лешник с листовидна купула.......**Брезови – Betulaceae (род *Corylus* L.)**
57* Листната петура несиметрична, с различаващи се половини; листната дръжка без жлезисти власинки; плодът орехче с ципеста крилатка................ ....**Брястови – Ulmaceae (род *Ulmus* L.)**
58 Дървета с бяла кора; младите клонки с лепкави брадавички; листата триъгълно яйцевидни или триъгълно ромбични... ....**Брезови – Betulaceae (род *Betula* L.)**
58* Дървета и храсти със сива, кафява до черна кора; младите клонки без лепкави брадавички; листата с друга форма...**59**
59 Страничните жилки достигат до листния ръб само чрез разклоненията си; листната петура сърцевидна и слабо несиметрична в основата; съцветната дръжка с крило...**Слезови – Malvaceae (род *Tilia* L.)**
59* Страничните жилки достигат до листния ръб цели или раздвоени; листата с друга форма, симетрични в основата; съцветната дръжка без крило............**60**
60 Всички или част от страничните жилки разклонени; листата отдолу наплъстени; цветовете двуполови с двоен околоцветник; венчелистчетата бели или розови.....................................**Розоцветни – Rosaceae (род *Sorbus* L.)**
60* Страничните жилки неразклонени; листата отдолу голи или с власинки в ъглите на жилките, ако са наплъстени, жилките 12–23 двойки; цветовете еднополови с прост или без околоцветник........................**Брезови – Betulaceae**
61 Листната петура в основата с 3–5 изпъкнали жилки..................................**62**
61* Листната петура в основата само с 1 изпъкнала жилка..............................**63**
62 Листата сърцевидни; цветовете с двоен околоцветник; съцветията с крилатка; плодът орехче...............................**Слезови – Malvaceae (род *Tilia* L.)**
62*Листата с друга форма; околоцветникът прост или видоизменен в чашковиден или купест диск; съцветията без крилатка; плодът костилка или кутийка...**Върбови – Salicaceae (род *Populus* L.)**
63 Листните дръжки с 2 жлезисти брадавички; околоцветникът двоен; венчелистчетата бели, розови до червени.......................**Розоцветни – Rosaceae**
63* Листните дръжки без жлезисти брадавички; околоцветникът прост зеленикав или видоизменен в нектарни жлези..**64**
64 Пъпките с 1 покривна люспа; жилките по горната повърхност на листата потънали; околоцветникът видоизменен в нектарни жлези; плодът кутийка; семената с хвърчилка.................................**Върбови – Salicaceae (род *Salix* L.)**
64* Пъпките с повече от 1 покривна люспа; жилките по горната повърхност на листата не са потънали; околоцветникът зеленикав; плодът жълъд.................... ....**Букови – Fagaceae (род *Quercus* L.)**

65 Паразитни растения без зелени листа..**66**
65* Растения със зелени листа...**68**
66 Стъблото нишковидно, увиващо се около други растения; цветовете по-малки от 7 mm; плодът кутийка с 2–4 семена...
....**Поветицови – Convolvulaceae**
66* Стъблото с други белези; цветовете по-големи от 7 mm; плодът кутийка с много семена...**67**
67 Листата месести; коренищата неразклонени; прицветниците ланцетни, заострени..**Воловодецови – Orobanchaceae**
67* Листата люсповидни; коренищата разклонени; прицветниците закръглено яйцевидни..**Живеничеви – Scrophulariaceae**
68 Растения с еднополови цветове...**69**
68* Растения само с двуполови или с двуполови и еднополови цветове.........**76**
69 Растения с млечен сок; мъжките цветове събрани по 10–40 с един женски на дълга дръжка, с обвивка от срастването на прицветниците на мъжките цветове....................................**Млечкови – Euphorbiaceae (род *Euphorbia* L.)**
69* Растения без млечен сок; мъжките и женските цветове отделени, със самостоятелен околоцветник...**70**
70 Цветовете в еднополови кошнички; мъжките с 1 цвят, без обвивка от листчета, събрани в главички, групирани във връхни класове; женските с 2 цвята, с бодлива обвивка, разположени под мъжките..
....**Сложноцветни – Asteraceae (род *Xanthium* L.)**
70* Цветовете не са в кошнички, свободни, без обвивка................................**71**
71 Стъблата увивни, катерливи или стелещи се..**72**
71* Стъблата изправени...**73**
72 Стъблата увивни; листата срещуположни; мъжките цветове в ресовидни, женските в шишаркоподобни съцветия; околоцветникът прост, чашковиден, до 5 mm в диаметър..**Конопови – Cannabaceae**
72* Стъблата катерливи или стелещи се; листата последователни; цветовете в гроздовидни, сенниковидни или щитовидни съцветия, понякога женските единични; околоцветникът двоен, над 1 cm дълъг.....**Тиквови – Cucurbitaceae**
73 Листата с копиевидна или стреловидна основа; прилистниците ципести, сраснали във влагалище...**Лападови – Polygonaceae**
73* Листата с клиновидна, закръглена до сърцевидна основа; прилистниците не са сраснали във влагалище или липсват..**74**
74 Цветовете в кълбести или метличести съцветия; листата с парливи власинки...**Копривови – Urticaceae (род *Urtica* L.)**
74* Цветовете единични или съцветията от друг тип; листата без парливи власинки...**75**
75 Женските цветове единични или по 2–4 в пазвите на листата или в основата на мъжките съцветия; прицветникът 1 или липсва; мъжките цветове с чашка и венче от 5–6 листчета или само от чашка с 3 листчета.......................
....**Млечкови – Euphorbiaceae**
75* Женските цветове многобройни, събрани с мъжките в общо съцветие, ако са единични, прицветниците 2, бодливи; цветовете с прост ципест или тревист

околоцветник...**Щирови – Amaranthaceae**
76 Съцветието кошничка или главичка, в основата с обща обвивка от листчета; ако е главичка без обвивка, тогава главичката образувана от бодливи кошнички..**77**
76* Цветовете единични или съцветието от друг тип, ако е главичка, без обща обвивка от листчета..**81**
77 Съцветието кошничка или главичка без обвивка, образувана от кошнички от по 1 мъжки и 1 женски цвят, затворени в бодлива обвивка; чашката най-често видоизменена в четинки, власинки или люспи..
....**Сложноцветни – Asteraceae**
77* Съцветието главичка; чашката развита, единична или двойна............
....**78**
78 Листата по 4–6 (8) в прешлени..................................**Брошови – Rubiaceae**
78* Листата в розетка, последователни или срещуположни............................**79**
79 Стъбловите листа срещуположни; чашката двойна; тичинките 4................
....**Бъзови – Caprifoliaceae**
79* Стъбловите листа последователни; чашката единична; тичинките 5........**80**
80 Листната петура по ръба с бодилчета; венчелистчетата свободни; плодът разпадлив на 2 части...**Сенникоцветни – Apiaceae**
80* Листната петура по ръба без бодилчета; венчелистчетата сраснали; плодът кутийка..**Камбанкови – Campanulaceae**
81 Листата приосновни или в розетка; стъблото безлистно или с 1–3 листа
....**82**
81* Листата стъблови или приосновни и стъблови, винаги повече от 3.........**91**
82 Чашелистчетата в 2 кръга – външен от 3 или 5 и вътрешен от 2 или 5 листчета; плодните дялове често с дълги извити осили...................................**83**
82* Чашелистчетата в 1 кръг, понякога опадливи или околоцветникът прост; плодовете от друг тип..**84**
83 Приосновните листа дълбоко дланевидно наделени на 3–9 дяла; чашелисчетата еднакви, външните 3, вътрешните 2 **Здравецови – Geraniaceae**
83* Приосновните листа тройни или лировидно перести с голям връхен дял; чашелистчетата по 5 в 2 кръга, външните по-къси или по-тесни........................
....**Розоцветни – Rosaceae**
84 Венчелистчетата сраснали..**85**
84* Венчелистчетата или листчетата на околоцветника свободни или сраснали в основата..**87**
85 Цветоносните стъбла разклонени; цветовете 1-5 в класчета, последните в основата с 3 тревисти или полупрозрачни, цели или наделени присъцветници
....**Саркофаеви – Plumbaginaceae**
85* Растения с други белези..**86**
86 Съцветието сбит клас или главичка; венчето ципесто, 4-делно.................
....**Живовлекови – Plantaginaceae**
86* Цветовете единични или в съцветие сенник........**Игликови – Primulaceae**
87 Тичинките многобройни или 2, но тогава двете външни венчелистчета с шпора или торбеста подутина в основата..**88**

87* Тичинките 4–10...**89**
88 Чашелистчетата и венчелистчетата по 5 или околоцветникът прост, венчевиден с 5–15 листчета; плодът сборен от многобройни орехчета или мехунки...**Лютикови – Ranunculaceae**
88* Чашелистчетата 2, понякога опадливи; венчелистчетата 4; плодът кутийка..**Макови – Papaveraceae**
89 Чашелистчетата и венчелистчетата по 4; тичинките 6, вътрешните 4 с по-дълги дръжки; плодът шушулка или шушулчица **Кръстоцветни – Brassicaceae**
89* Чашелистчетата 2–5; венчелистчетата 5; тичинките 5 или 8–10; плодът кутийка или боб...**90**
90 Листата прости, цели..**Теменугови – Violaceae**
90* Листата нечифтоперести или тройни.............................**Бобови – Fabaceae**
91 Листата в прешлени или в снопчета по 3–5..**92**
91* Листата последователни или срещуположни...**96**
92 Листата с дръжки дълги 5–10 mm...
....**Игликови – Primulaceae (род *Lysimachia* L.)**
92* Листата приседнали, рядко на дръжки дълги до 2 mm...............................**93**
93 Корените ряповидно или вретеновидно задебелени; листата месести...........
....**Дебелецови – Crassulaceae (род *Sedum* L.)**
93* Корените не са задебелени; листата не са месести......................................**94**
94 Листата широки 1–2.5 cm, петурата с остро и раздалечено изрязано назъбен ръб.....................................**Върболикови – Onagraceae (род *Epilobium* L.)**
94* Листата широки до 1 cm, петурата с напилен или целокраен ръб.............**95**
95 Чашката неразвита; венчето срасналолистно, фуниевидно до дисковидно, с 4–5-делна коронка; плодът разпадлив на 2 орехчета........**Брошови – Rubiaceae**
95* Чашката развита; венчелистчетата свободни; плодът кутийка......................
....**Карамфилови – Caryophyllaceae**
96 Околоцветникът прост или чашката и венчето еднакво обагрени или чашелистчетата видоизменени в зъбчета или четинки, по-рядко венчелистчетата рано опадливи...**97**
96* Околоцветникът от чашка и венче, добре развити и различно обагрени **112**
97 Всички листа или най-малко долните срещуположни................................**98**
97* Листата последователни...**102**
98 Околоцветните листчета дълги повече от 1.5 cm.....................................
....**Лютикови – Ranunculaceae (род *Clematis* L.)**
98* Околоцветните листчета дълги до 1 cm..**99**
99 Чашката неразвита или с форма на четинки или зъбчета, при плода се разраства в хвърчилка или коронка; околоцветникът срасналолистен, двустранно симетричен............**Бъзови – Caprifoliaceae (род *Valerianella* Mill.)**
99* Околоцветникът прост, радиално симетричен; плодът без хвърчилка или коронка...**100**
100 Околоцветникът ципест...................................**Щирови – Amaranthaceae**
100* Околоцветникът тревист..**101**
101 Околоцветните листчета 8 или 12, разположени в 2 кръга по ръба на

хипантия...**Блатиеви – Lythraceae**
101* Околоцветните листчета 4–5, разположени в 1 кръг, без хипантий.........
....**Карамфилови – Caryophyllaceae**
102 Прилистниците ципести, сраснали в тръбесто влагалище, което покрива възлите; плодът тристенно орехче, обхванато от разрасналите се вътрешни околоцветни листчета (валви)....................................**Лападови – Polygonaceae**
102* Прилистниците не са ципести и не са сраснали в тръбесто влагалище или липсват..**103**
103 Цветовете в прост или сложен сенник; чашката от 5 малки зъбчета или неразвита; плодът разпадлив на 2 части..................**Сенникоцветни – Apiaceae**
103* Цветовете единични или съцветието от друг тип; околоцветникът чашковиден или венчевиден; плодът не е разпадлив на 2 части....................**104**
104 Листата сложни (перести или тройни) или прости, дланевидно изрязани до насечени...**105**
104* Листата прости, цели или плитко изрязани, целокрайни или назъбени до напилени..**109**
105 Околоцветникът чашковиден, зелено обагрен...**106**
105* Околоцветникът венчевиден, не е зелено обагрен.................................**107**
106 Листата с прилистници; околоцветникът с 8–10 листчета в 2 кръга, външните по-малки от вътрешните; тичинките 4 или 1.....................................
....**Розоцветни – Rosaceae**
106* Листата без прилистници; околоцветникът с 4 еднакви листчета в 1 кръг; тичинките 2 или 6, последните в 2 кръга и 2 на по-къси дръжки........................
....**Кръстоцветни – Brassicaceae**
107 Цветовете в главичка, горните женски, средните двуполови, долните мъжки; листата нечифтоперести с едро назъбени елиптични листчета............
....**Розоцветни – Rosaceae (род *Sanguisorba* L.)**
107* Всички цветове двуполови, в съцветие от друг тип или единични; листата тройни, 2–4 пъти перести или дланевидно изрязани до насечени, ако са нечифтоперести, не са с едро назъбени елиптични листчета.....................**108**
108 Околоцветните листчета 4, понякога опадливи; плодът кутийка; растения с бял или оранжев млечен сок.......................................**Макови – Papaveraceae**
108* Околоцветните листчета 5–15 (20); плодът мехунка или сборен от орехчета; растения без млечен сок.........................**Лютикови – Ranunculaceae**
109 Листата бъбрековидни, в основата дълбоко сърцевидно врязани...............
....**Копитникови – Aristolochiaceae**
109* Листата с друга форма, в основата клиновидни, стреловидни или закръглени...**110**
110 Цветовете с 3 прицветници.............................**Телчаркови – Polygalaceae**
110* Цветовете без или с 1–2 прицветника..**111**
111 Стълбчетата 2–5 или цветовете с 2–3 приседнали близалца.........................
....**Щирови – Amaranthaceae**
111* Стълбчето 1 или близалцето приседнало...........**Санталови – Santalaceae**
112 Листата последователни...**113**
112* Листата срещуположни..**139**

113 Венчелистчетата свободни или сраснали само в основата......................**114**
113* Венчелистчетата сраснали най-малко до 1/3 от основата........................**133**
114 Цветовете с шпора или торбеста подутина в основата..**Теменугови – Violaceae**
114* Цветовете без шпора или торбеста подутина...**115**
115 Чашелистчетата 2...**116**
115* Чашелистчетата повече от 2..**117**
116 Чашелистчетата сраснали в основата; венчелистчетата 5; листата цели..**Тученицови – Portulacaceae**
116* Чашелистчетата свободни; венчелистчетата 4; листата перести...**Макови – Papaveraceae**
117 Тичинките повече от 12...**118**
117* Тичинките не повече от 12..**123**
118 Тичинките сраснали със стълбчето в средна колонка; плодът разпадлив на многобройни делчета или разпукваща се кутийка, винаги обхванат от чашката...**Слезови – Malvaceae**
118* Тичинките свободни или сраснали само в основата на дръжките; плодът от друг тип, ако е кутийка, не е обхваната от чашката...................................**119**
119 Тичинките и плодниците разположени спирално в основата на цветната ос; цветното легло конусовидно изпъкнало; плодът сборен от много орехчета с повече или по-малко дълго извито носче.............**Лютикови – Ranunculaceae**
119* Тичинките и плодниците разположени кръгово; цветното легло плоско; плодът кутийка, мехунка или орехчета без носче...**120**
120 Чашелистчетата 8–10, в 2 кръга; външните по-тесни или по-къси от вътрешните...**Розоцветни – Rosaceae**
120* Чашелистчетата в 1 кръг, ако са в 2 кръга, са 5 на брой.........................**121**
121 Цветовете с двустранна симетрия; венчелистчетата най-малко на връхните цветове изрязани на тесни дялове; кутийката 3–6-ръбеста, в горната част с 3 зъбчета..**Резедови – Resedaceae**
121* Цветовете с радиална симетрия; венчелистчетата цели; плодът от друг тип, ако е кутийка, без зъбчета...**122**
122 Цветовете 6-14 cm в диаметър; горните листа наделени; плодовете влакнести...**Божурови – Paeoniaceae**
122* Цветовете до 1 cm в диаметър; горните листа не са наделени; плодовете голи...**123**
123 Листата месести; чашелистчетата и венчелистчетата по 9–20; плодът сборен от 5–20 мехунки...**Дебелецови – Crassulaceae**
123* Листата не са месести; чашелистчетата и венчелистчетата по 5; плодът кутийка............................**Лавданови – Cistaceae (род *Fumana* (Dunal) Spach)**
124 Чашелистчетата не по-малко от 1/3 от дължината си сраснали...............**125**
124* Чашелистчетата свободни или най-много сраснали само в основата....**127**
125 Чашката тръбеста или тръбесто-звънчевидна, завършва с 3-6 триъгълни зъбчета, а между тях 3-6 линейни до линейно-шиловидни придатъци..**Блатиеви – Lythraceae**
125* Чашката звънеста, 5-делна, без придатъци между дяловете..................**126**

126 Цветовете с двустранна симетрия; венчето съставено от флагче, ладийка и крилца; всички тичинки сраснали в тръбица или 9 сраснали и 1 сцободна; плодът боб..**Бобови – Fabaceae**
126* Цветовете с радиална симетрия; венчето от еднакви листчета; тичинките свободни; плодът кутийка...............................**Каменоломкови – Saxifragaceae**
127 Цветовете с двустранна симетрия; 1 или 2 венчелистчета по-големи от останалите..**Седефчеви – Rutaceae (род *Dictamnus* L.)**
127* Цветовете с радиална симетрия; венчелистчетата еднакви....................**128**
128 Листата месести, най-малко от едната страна издути; плодът сборен от ципестокожести мехунки...**Дебелецови – Crassulaceae**
128* Листата не са месести, винаги плоски; плодът не е сборен и не е мехунка..**129**
129 Листата с тъмни точковидни жлези.........................**Седефчеви – Rutaceae**
129* Листата без точковидни жлези..**130**
130 Чашелистчетата и венчелистчетата по 4; тичинките 4, 6 или 8.............**131**
130* Чашелистчетата и венчелистчетата по 5; тичинките 5 или 10...............**132**
131 Тичинките 8; плодът кутийка, 4-ръбеста и 4-гнездна, разпукваща се на 4 дяла отгоре надолу..**Върболикови – Onagraceae**
131* Тичинките 4 или 6; плодът шушулка или шушулчица...............................
....**Кръстоцветни – Brassicaceae**
132 Всички листа прости, целокрайни; тичинките 5............**Ленови – Linaceae**
132* Листата тройни или прости, дланевидно наделени; тичинките 10..............
....**Здравецови – Geraniaceae**
133 Външните чашелистчета 2 венчевидни, вътрешните 3, чашковидни, по-къси; тичинките 8, в основата сраснали в тръбица, в горната част разделени на 2 снопчета по 4...**Телчаркови – Polygalaceae**
133* Чашелистчетата еднакви по форма и багра; тичинките 4 или 5–7, не са сраснали в тръбица...**134**
134 Растения, покрити с твърди власинки и оттам грапави; плодът разпадлив на 4 орехчета или суха двуделна костилка........**Грапаволистни – Boraginaceae**
134* Растения голи или покрити с меки власинки; плодът от друг тип.........**135**
135 Цветовете с 2 или 3 прицветника...............**Поветицови – Convolvulaceae**
135* Цветовете с 1 или без прицветници..**136**
136 Венчето двуустно, с или без шпора; ако е почти радиално симетрично, дръжките на тичинките нееднакво дълги и гъсто влакнести...............................
....**Живеничеви – Scrophulariaceae**
136* Венчето с ясна радиална симетрия; тичинките с еднакво дълги дръжки, голи или с редки власинки...**137**
137 Тичинките разположени срещу дяловете на венчето...............................
....**Игликови – Primulaceae**
137* Тичинките се редуват с дяловете на венчето...**138**
138 Яйчникът долен; близалцето 3–5-делно; семената излизат през 1 или 3 малки отвори в горната или долната част на кутийката.......................................
....**Камбанкови – Campanulaceae**
138* Яйчникът горен или полудолен; близалцето двуделно или цяло; плодът

ягода или кутийка, разпукваща се на 2 дяла или отваряща се с капаче...............
....**Картофови – Solanaceae**
139 Венчелистчетата свободни или сраснали само в основата......................**140**
139* Венчелистчетата сраснали най-малко с 1/3 от дължината си.................**146**
140 Листата пересто до дланевидно изрязани; венчелистчетата розови, червени, сини до виолетови; плодът разпадлив на 5 дяла, всеки с дъговидно до спирално завит около оста си осил............................**Здравецови – Geraniaceae**
140* Листата цели...**141**
141 Тичинките повече от 15...**142**
141* Тичинките до 15...**143**
142 Тичинките сраснали в 3–5 снопчета; стълбчетата 3–5, свободни или сраснали в основата..**Звъникови – Hypericaceae**
142*Тичинките не са сраснали в снопчета, стълбчето 1.**Лавданови – Cistaceae**
143 Чашелистчетата най-малко в горната половина жлезисто ресничести или на върха триделно назъбени..**Ленови – Linaceae**
143* Чашелистчетата не са жлезисто ресничести или триделно назъбени.....**144**
144 Стълбчето 1, цяло или дълбоко 4-делно.........**Върболикови – Onagraceae**
144* Стълбчетата 2–5...**145**
145 Листата сраснали в основата си, ако са свободни, тогава имат прилистници; листната петура по ръба без реснички и точковидни жлези; стълбчетата 3-5, рядко 1-2, но тогава венчелистчетата не са червени.................
....**Карамфилови – Caryophyllaceae**
145* Листата не са сраснали в основата си, без прилистници; листната петура по ръба с реснички и 1-5 точковидни жлези; стълбчетата 2, венчелистчетата червени..**Каменоломкови – Saxifragaceae**
146 Листата и присъцветниците бодливи...........**Страшникови – Acanthaceae**
146* Листата и присъцветниците не са бодливи или последните липсват.....**147**
147 Листата нечифтоперести или просто до 2 пъти пересто нарязани.........**148**
147* Листата прости, цели, дланевидно или пересто изрязани......................**150**
148 Листата нечифтоперести с ланцетни прилистници; венчето бяло; тичинките 5; плодът ягода...**Бъзови – Caprifoliaceae**
148* Листата просто до 2 пъти пересто нарязани; венчето жълто, розово или червено; тичинките 4; плодът кутийка..**149**
149 Венчето двуустно; чашката звънчевидна; близалцето цяло; плодът кутийка..**Живеничеви – Scrophulariaceae**
149* Венчето не е двуустно; чашката тръбеста; близалцето двуделно; плодът разпадлив на 4 орехчета..**Върбинкови – Verbenaceae**
150 Съцветието повече или по-малко сбит клас; венчето ципесто.....................
....**Живовлекови – Plantaginaceae**
150* Цветовете единични или съцветието от друг тип; венчето не е ципесто....
....**151**
151 Цветовете с шпора или торбовидна подутина...
....**Живеничеви – Scrophulariaceae**
151* Цветовете без шпора или торбовидна подутина.....................................**152**
152 Цветовете с радиална симетрия; венчето усукано при пъпките; тичинки-

те 5, ако са 4, листата са сраснали в основата...**153**
152* Цветовете с двустранна симетрия, двуустни или в дялове, нееднакви по форма и размери; венчето не е усукано при пъпките; тичинките 2–4............**156**
153 Тичинките разположени срещу дяловете на венчето; кутийката отваряща се с капаче или разпукваща се на 5 дяла......................**Игликови – Primulaceae**
153* Тичинките редуващи се с венечните дялове; плодът кутийка, разпукваща се на 2 дяла...**154**
154 Съцветието сенниковидно или щитовидно; тичинките в основата сраснали в коронка; плодът вретеновиден, разпукващ се надлъжно; семената с хвърчилка..**Тойнови – Apocynaceae**
154* Цветовете единични или съцветието от друг тип; тичинките в основата без коронка; плодът кутийка..**155**
155 Листата кожести; венчето в основата с 5-делен диск или 2 нектарни жлези; плодникът сраснал в основата и на върха; близалцето цяло; плодът кутийка, отваряща се с коремен шев............................**Тойнови – Apocynaceae**
155* Листата тревисти; венчето без диск или нектарни жлези; плодникът сраснал изцяло; близалцето двуделно; плодът кутийка, разпукваща се на 2 дяла...**Тинтявови – Gentianaceae**
156 Стъблата 4-стенни; яйчникът външно разделен на 2 или 4 части; плодът разпадлив на 4 орехчета...**Устноцветни – Lamiaceae**
156* Стъблата кръгли, рядко неясно 4-стенни; яйчникът цял; плодът кутийка... ....**Живеничеви – Scrophulariaceae**
157 Водни свободно плаващи растения... ....**Змиярникови – Araceae (род *Lemna* L.)**
157* Сухоземни или водни растения, прикрепени с корени, стъблата и листата разположени над водата..**158**
158 Растения без надземни стъбла; цветовете и листата излизат от подземните части...**Мразовецови – Colchicaceae**
158* Растения с надземни стъбла...**159**
159 Растения с увивни стъбла....................................**Брейови – Dioscoreaceae**
159* Растения с неувивни стъбла...**160**
160 Клонките видоизменени, наподобяващи листа (филокладии), върху тях се развиват цветовете и плодовете; листата редуцирани до люспи...................... ....**Зайчесянкови – Asparagaceae**
160* Клонките и листата нормално развити...**161**
161 Съцветието кочан; листата с мрежовидно жилкуване или ако са с успоредно, околоцветникът от власинки или средната жилка силно изпъкнала...**162**
161* Съцветието от друг тип или цветовете единични; листата с успоредно или дъговидно жилкуване..**163**
162 Растения с грудки; листата с дръжки и стреловидно копиевидна или копиевидна петура; съцветието обвито от широк присъцветен лист (спата); плодът оранжевочервена ягода....................................**Змиярникови – Araceae**
162* Растения с коренища; листата с влагалища и линейна петура; съцветието меко кадифено, без спата; плодът с хвърчилка..............**Папурови – Typhaceae**
163 Стъблата с плътни възли и обикновено кухи междувъзлия; листната

петура в основата с ципесто езиче, власинки, по-рядко с ципести ушички; цветовете в класчета, обвити от 2 тревисти люспи (плеви), а самите цветове с 2 по-малки тревисти или ципести покривни люспи (плевици)........................ ....**Житни – Poaceae**
163* Стъблата без възли и междувъзлия; листната петура без езиче или власинки; цветовете от друг тип...**164**
164 Вместо околоцветник са развити четинки или власинки; цветовете обвити с 1–6 ципести люспи или торбички..**165**
164* Цветовете с чашковиден или венчевиден околоцветник от 3–6, рядко 8–10 листчета, понякога единият кръг чашковиден, а другият венчевиден.......**166**
165 Съцветието бодлива главичка; цветовете обвити с 3–6 люспи; близалцето 1, нишковидно...............................**Папурови – Typhaceae (род *Sparganium* L.)**
165* Съцветието клас или класовидна метлица; цветовете с 1 покривна люспа; околоцветникът от власинки, четинки или ципеста торбичка, рядко липсва; близалцата 2–3...**Острицови – Cyperaceae**
166 Цветовете без ярко обагрен околоцветник, последният ципест или тревист.... ....**Дзукови – Juncaceae**
166* Цветовете с ярко обагрен околоцветник...**167**
167 Външните околоцветни листчета зеленикави, чашкоподобни, вътрешните бели или червеникави; мочурливи или блатни растения..................................... ....**Лаваницови – Alismataceae**
167* Околоцветните листчета еднакво обагрени..**168**
168 Цветовете с двустранна симетрия; тичинките 1–3.................................**169**
168* Цветовете с радиална симетрия; тичинките 3–6.....................................**170**
169 Растения с коренища или грудки; цветовете с 1 прицветник; едно от вътрешните околоцветни листчета по размер и форма се отличава от другите 5, издадено като устна, с повече или по-малко развита шпора или торбовидна подутина; тичинките 1–2, сраснали със стълбчето; близалцето 1, дисковидно... ....**Салепови – Orchidaceae**
169* Растения с грудколуковици; цветовете с 2 нееднакво дълги, ципести прицветници; околоцветникът почти двуустен, в основата срастнал в тръбица; тичинките 3, извити нагоре, свободни; стълбчето нишковидно, с 3 постепенно разширяващи се близалца..**Перуникови – Iridaceae**
170 Тичинките 3...**Перуникови – Iridaceae**
170* Тичинките 6...**171**
171 Листата приосновни или излизат от подземната част.............................**172**
171* Листата приосновни и стъблови..**173**
172 Растения с грудести корени...................**Ксантореееви – Xanthorrhoeaceae**
172* Растения с луковици..**Кокичеви – Amaryllidaceae**
173 Цветовете единични, в гроздовидни или метличести съцветия.............**174**
173* Цветовете в сенниковидни или щитовидни съцветия............................**175**
174 Растения с коренища....................................**Мелантиеви – Melanthiaceae**
174 Растения с луковици...**Кремови – Liliaceae**
175 Растения с луковична миризма; съцветията сенниковидни, кълбести, с 1–3 ципести покривни листчета.........**Кокичеви – Amaryllidaceae (род *Allium* L.)**

175* Растения без луковична миризма; съцветията щитовидни, без ципести покривни листчета...**Кремови – Liliaceae**

ОТДЕЛ ПЛАУНООБРАЗНИ (LYCOPODIOPHYTA)

СЕМЕЙСТВО БРОНЕЦОВИ (SELAGINELLACEAE)

РОД БРОНЕЦ (*SELAGINELLA* P. BEAUV.)

ШВЕЙЦАРСКИ БРОНЕЦ (*SELAGINELLA HELVETICA* (L.) SPRING.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото дълго 4-12 cm, пълзящо, голо. Листата последователни, продълговато яйцевидни, подредени в 4 редици – 2 с по-големи и 2 с по-малки листчета. Размножава се чрез спори. Спороносните класчета единични или по 2, покрити със спирално разположени яйцевидно ланцетни листа. Спорангиите 2 вида – микроспорангии в горната част на класчето и макроспорангии – в долната. Спороноси VII-IX.
Местообитание: По влажни места върху камъни.

ОТДЕЛ ХВОЩООБРАЗНИ (EQUISETOPHYTA)

СЕМЕЙСТВО ХВОЩОВИ (EQUISETACEAE)

РОД ХВОЩ (*EQUISETUM* L.)

ПОЛСКИ ХВОЩ (*EQUISETUM ARVENSE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с чернокафяво възловато коренище, с грудки, по възлите с ланцетно шиловидни кафяви листчета, сраснали във влагалища. Стъблата два вида: пролетно (спороносно) и лятно (стерилно). Пролетното стъбло високо 10-30 cm, светло- до чернокафяво, кухо, неразклонено. Лятното стъбло високо 40-50 cm, с 6-19 ребра, бледозелено, кухо, в горната част с дълги тънки прешленовидно разположени разклонения, наподобяващи листа. Клонките обикновено се разклоняват повторно. Листата видоизменени в люспи, събрани в прешлени; върху пролетното стъбло с по 8-12 листчета, дълги почти колкото влагалищната тръбица, често сраснали по 2-3, шиловидно ланцетни, кафяви; върху лятното стъбло с триъгълно ланцетни листчета, дълги почти колкото влагалищата. Размножава се чрез спори. Спорангиите разположени в класчета. Спороноси III-V.
Местообитание: По сенчести и влажни места.
Лечебно растение: Използват се летните стъбла.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското име описва формата на разклоненията (от лат. equus – кон и лат. saeta – косъм) и характерното местообитание на вида (от лат. arvensis – полски). Изсушените и смлени стръкове, след прибавяне на миещ препарат, са подходящи за фино почистване на сребърни и кристални съдове.

ОТДЕЛ ПАПРАТООБРАЗНИ (POLYPODIOPHYTA)

СЕМЕЙСТВО АСПИДИЕВИ ПАПРАТИ (ASPIDIACEAE)

РОД МЪЖКА ПАПРАТ (*DRYOPTERIS* ADANS.)

МЪЖКА ПАПРАТ (*DRYOPTERIS FILIX-MAS* (L.) SCHOTT)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо кафяво коренище, покрито с остатъци от листни дръжки. Листата дълги 30-140 cm, нечифтоперести, разположени в розетка в горния край на коренището. Листните дялове двойно перести, тъпо назъбени. Размножава се чрез спори. Спорангиите разположени на групи (сори) по долната повърхност на листата. Сорите бъбрековидни, с покривалце (индузий). Спороноси VI-IX.
Местообитание: По сенчести и влажни места в широколистни гори.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използва се коренището с корените.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Българското име идва от лат. filix – папрат и mas – мъжки.

СЕМЕЙСТВО ИЗТРАВНИЧЕВИ ПАПРАТИ (ASPLENIACEAE)

РОД ИЗТРАВНИЧЕ (*ASPLENIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата един път перести..
....**1. Обикновено изтравниче – *Asplenium trichomanes* L.**
1* Листата два пъти перести..
....**2. Стенно изтравниче – *Asplenium ruta-muraria* L.**

1. ОБИКНОВЕНО ИЗТРАВНИЧЕ (*ASPLENIUM TRICHOMANES* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело коренище, покрито с кафяви люспи. Листата дълги 5-20 cm, разположени в розетка в горния край на коренището, просто перести, презимуващи. Листните дялове кожести, тъпо назъбени. Размножава се чрез спори. Спорангиите разположени на групи по долната повърхност на листата. Сорите продълговати, с покривалце (индузий). Спорите светлокафяви. Спороноси VI-VIII.
Местообитание: По сенчести и влажни места върху почва, скали, най-често в пукнатини.
Природозащитен статут: Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се листата.

Допълнителна информация: Латинското име идва от факта, че след отмирането на листата, дръжките им се запазват дълго време (от гр. thrix – косъм и лат. maneo – оставам, продължавам да съществувам).

2. СТЕННО ИЗТРАВНИЧЕ (*ASPLENIUM RUTA-MURARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище, покрито с чернокафяви люспи. Листата дълги 3-20 cm, разположени в розетка в горния край на коренището, просто перести, презимуващи. Листните дялове продълговато обратно яйцевидни, просто или двойно перести, назъбени. Размножава се чрез спори. Спорангиите разположени на групи по долната повърхност на листата. Сорите в началото линейни, по-късно покриващи цялата долна повърхност, с индузий. Спорите почти кълбести. Спороноси IV-XI.
Местообитание: По сенчести и влажни места върху скали, най-често в пукнатини.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Латинското име описва формата на листата (от лат. rutula – седефче) и местообитанието (от лат. murus – стена).

СЕМЕЙСТВО АТИРИЕВИ ПАПРАТИ (ATHYRIACEAE)

РОД КРЕХКА ПАПРАТ (*CYSTOPTERIS* BERNH.)

МАГДАНОЗЕНА КРЕХКА ПАПРАТ (*CYSTOPTERIS FRAGILIS* (L.) BERNH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Листата дълги 15-50 cm, нечифтоперести до тройноперести, разположени в розетка в горния край на коренището. Листните дялове яйцевидни до ланцетни, възтъпи до заострени. Размножава се чрез спори. Сорите върху долната повърхност на листата, кръгли. Спороноси VI-VIII.
Местообитание: По сенчести и влажни места в широколистни гори.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Родовото латинско име описва формата на листата, наподобяващи перо на птица (от гр. pteron – перо), а видовото – крехкостта им (от лат. fragilis – чуплив).

СЕМЕЙСТВО СЛАДКОПАПРАТОВИ (POLYPODIACEAE)

РОД СЛАДКА ПАПРАТ (*POLYPODIUM* L.)

ОБИКНОВЕНА СЛАДКА ПАПРАТ (*POLYPODIUM VULGARE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално, пълзящо коренище, покрито с люспи. Листата дълги 10-40 cm, нечифтоперести, разположени почти вертикално в две редици по горната повърхност на

коренището. Листните дялове линейно удължени, назъбени. Размножава се чрез спори. Спорангиите разположени на групи (сори) по долната повърхност на листата. Сорите кръгли в две редици без покривалце. Спорите жълтеникаво-ръждиви. Спороноси VI-VII.
Местообитание: По сенчести и влажни места в широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се корениещата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративно и стайно растение.

ОТДЕЛ ГОЛОСЕМЕННИ (PINOPHYTA)

* СЕМЕЙСТВО БОРОВИ (PINACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата събрани по 2–5 в снопче..*** Бор – *Pinus* L.**
1* Листата единични, разположени спирално, в една равнина или събрани по 15–60 в снопче...*** Смърч – *Picea* A. Dietr.**

* РОД БОР (*PINUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата по-къси от 6 cm; кората на старите стъбла червенокафява; женските шишарки по-къси от 5 cm.......................................*** Бял бор – *Pinus sylvestris* L.**
1* Листата по-дълги от 6 cm; кората на старите стъбла тъмносива; женските шишарки по-дълги от 5 cm...............................*** Черен бор – *Pinus nigra* Arnold**

* БЯЛ БОР (*PINUS SYLVESTRIS* L.)

Морфология: Дърво с право, високо до 40 m стъбло. Кората напукана, червеникавокафява, опадваща под формата на люспи. Младите клони голи, зеленикави, по-късно сивокафяви. Листата игловидни, в снопче по 2. Живеят 2-3 години. Шишарките еднополови. Растението еднодомно. Мъжките групирани по няколко по върховете на клонките. Живеят няколко седмици. Женските единични или по 2-3. Живеят 2 години. Зрелите женски шишарки дългнесто яйцевидни, сиви. Семената дългнесто яйцевидни, възчерни или сиви, с ципесто крило. Цъфти V-VI.
Местообитание: Изкуствено залесено като горска култура.
Лечебно растение: Използват се кората, младите връхчета, листата и боровия балсам.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Името идва от светлата кора и рядката, добре осветена корона на дървото, за разлика например от черния бор, при който и двете са тъмни. Продължителността на живота достига до 600 години. Дървесината намира приложение в строителството и мебелната промишленост. От боровите връхчета и зелените шишарки със захар се приготвя боров мед.

* ЧЕРЕН БОР (*PINUS NIGRA* ARNOLD)

Морфология: Дърво с право, високо до 30 m стъбло. Кората надлъжно напукана, тъмносива. Младите клони сивокафяви. Листата игловидни, в снопче по 2. Шишарките еднополови. Растението еднодомно. Мъжките групирани по няколко по върховете на клонките. Живеят няколко седмици. Женските единични или по 2-4. Живеят 2 години. Зрелите женски шишарки дългнесто яйцевидни, сиви. Семената дългнесто яйцевидни, сиви, с ципесто крило. Цъфти IV-V.
Местообитание: Изкуствено залесено като горска култура.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Терциерен реликт. Дървесината намира приложение в строителството и мебелната промишленост, за получаването на смола и производни. Култивира се като алейно и парково дърво. Широко използвано за залесяване.

* РОД СМЪРЧ (*PICEA* A. DIETR.)

* ОБИКНОВЕН СМЪРЧ (*PICEA ABIES* (L.) KARST.)

Морфология: Дърво с право, високо до 50 m стъбло, конусовидна корона, разперени дълги и увиснали къси клонки. Кората в началото гладка, сивозеленикава, по-късно напукана, тъмносива или червеникавосива. Младите клонки понякога слабо влакнести, жълтеникави или сивокафяви. Листата разположени спирално, игловидни, тъмнозелени. Шишарките еднополови. Растението еднодомно. Мъжките цилиндрични, жълти. Женските цилиндрични, червени или зелени. Зрелите женски шишарки светлокафяви, лъскави. Семената яйцевидни, сивокафяви, с ципесто крило. Цъфти V-VI.
Местообитание: Изкуствено залесено като горска култура.
Лечебно растение: Използват се кората, дървесината, клонките, пъпките и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Терциерен реликт. Продължител-ността на живота достига до 1200 години. Дървесината намира приложение в строителството и мебелната промишленост. В миналото от нея са изработвани стълбове, минни подпори, траверси. Кората служи за получаването на колофон, катран и терпентин. Култивира се като декоративно дърво с различни културни форми.

СЕМЕЙСТВО КИПАРИСОВИ (CUPRESSACEAE)

РОД ХВОЙНА (*JUNIPERUS* L.)

ОБИКНОВЕНА ХВОЙНА (*JUNIPERUS COMMUNIS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 8-12 m стъбло или храст, с неправилна или конична корона. Кората сивокафява. Младите клонки червеникавокафяви.

Листата игловидни, отгоре жлебовидни. Галбулите кълбести, синкавочерни. Семената продълговати, сивокафяви, узряват през есента на следващата година. Цъфти V-VI.
Местообитание: В храсталаци и по каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! В древногръцката митология хвойната е посветена на вестителя на олимпийските богове Хермес. Символ на покровителство, доверие и инициатива. Етеричното масло от галбулите намира приложение в производството на парфюми и ароматизатори.

ОТДЕЛ ПОКРИТОСЕМЕННИ (MAGNOLIOPHYTA)

КЛАС ДВУСЕМЕДЕЛНИ (MAGNOLIOPSIDA)

СЕМЕЙСТВО КОПИТНИКОВИ (ARISTOLOCHIACEAE)

РОД КОПИТНИК (*ASARUM* L.)

КОПИТНИК (*ASARUM EUROPAEUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, пълзящо, разклонено коренище. Стъблата дълги 2-10 cm, полегнали или приповдигащи се, в основата с люспи, влакнести. Листата последователни, бъбрековидни до закръглени, лъскави, кожести. Цветовете отвън зеленикавочервени, отвътре виолетово-кафяви, триделни, единични. Плодът почти кълбовидна, разпуклива кутийка. Цъфти III-VI.
Местообитание: По влажни сенчести места в широколистни гори.
Природозащитен статут: Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се коренището, стръковете и листата.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е силно отровно! Българско-то име идва от формата на листата, които наподобяват следи от конски копита. Намира приложение като инсектицидно средство. Коренището служи за получаването на светлокафява боя.

СЕМЕЙСТВО КИСЕЛТРЪНОВИ (BERBERIDACEAE)

РОД КИСЕЛ ТРЪН (*BERBERIS* L.)

КИСЕЛ ТРЪН (*BERBERIS VULGARIS* L.)

Морфология: Храст с високи 0.5-3.0 m стъбла и силно разклонена корона. Клонките ръбести, жълтеникави, сиви или белезникаво зелени. Листата последователни, яйцевидно елиптични до обратно яйцевидни, твърди, матови,

напилени, рядко целокрайни. Прилистниците видоизменени в тънки, дланодвидно триделни бодли. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът цилиндрично удължена, оранжевочервена ягода. Семената 2, рядко 3. Цъфти IV-VI.

Местообитание: По сухи каменисти места и храсталаци.

Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.

Лечебно растение: Използват се корените, кората на корените, листата и плодовете.

Допълнителна информация: Терциерен реликт. В по-големи дози и при продължителна употреба билката е отровна! Кората, клонките и листата могат да се използват за получаване на жълта боя за боядисване на кожи и вълна. Отглеждането в някои страни е забранено, тъй като е междинен гостоприемник на един от най-големите вредители по зърнените култури – житната ръжда.

СЕМЕЙСТВО ЛЮТИКОВИ (RANUNCULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете с едностранна симетрия...**2**
1* Цветовете правилни..**3**
2 Плодникът 1; плодът единична мехунка.............**1. Ралица – *Consolida* Gray**
2* Плодниците и плодовете (2–) 3–5.........................**2. Шпорец – *Delphinium* L.**
3 Листата срещуположни..**3. Повет – *Clematis* L.**
3* Листата последователни..**4**
4 Околоцветникът прост, венчевиден или чашковиден...................................**5**
4* Околоцветникът двоен, съставен от чашка и венче.................................**10**
5 Листчетата на околоцветника изведнъж стеснени в дълъг нокът....................
....**4. Челебитка – *Nigella* L.**
5* Листчетата на околоцветника не са стеснени в нокът, приседнали................**6**
6 Околоцветните листчета дребни, по-къси от тичинките, опадват рано...........
....**5. Обичниче – *Thalictrum* L.**
6* Околоцветните листчета едри, по-дълги от тичинките, запазват се до края на цъфтежа...**7**
7 Приосновните листа дланевидно разсечени на повече от 7 дяла; цветовете едри, зелени...**6. Кукуряк – *Helleborus* L.**
7* Приосновните листа с друга форма; цветовете не са зелени.........................**8**
8 Листата тройни, с триделни дялове........................**7. Кокошка – *Isopyrum* L.**
8* Листата дланевидно разсечени или перести..**9**
9 Цветовете с нектарници; стълбчетата силно удължени при плода, пересто влакнести...**8. Котенце – *Pulsatilla* Mill.**
9* Цветовете без нектарници; стълбчетата не са удължени, голи или късо влакнести..**9. Съсънка – *Anemone* L.**
10 Чашката от 3 листчета или триделна...**11**
10*Чашката от 5–8 листчета...**12**

11 Листата триделни, често отдолу възпурпурни; цветовете сини..**10. Гълъбови очички – *Hepatica* Mill.**	
11* Листата цели, зелени; цветовете жълти............**11. Лютиче – *Ranunculus* L.**	
12 Цветовете червени, рядко жълти, но тогава с черно петно в основата...**12. Горицвет – *Adonis* L.**	
12*Цветовете жълти или бели...**13**	
13 Венчелистчетата 10-20, продълговато-елиптични..**12. Горицвет – *Adonis* L.**	
13* Венчелистчетата 5, яйцевидни..........................**11. Лютиче – *Ranunculus* L.**	

1. РОД РАЛИЦА (*CONSOLIDA* GRAY)

ОБИКНОВЕНА РАЛИЦА (*CONSOLIDA REGALIS* GRAY)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-40 cm, изправено, разклонено, голо или влакнесто. Листата последователни, длановидни, многократно дихотомично наделени, дяловете линейни. Цветовете виолетови или сини, рядко бели или розови, с хоризонтална шпора, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът удължена мехунка. Семената тъмнокафяви до черни, грапави. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете, цветовете и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Култивира се като декоративно растение.

2. РОД ШПОРЕЦ (*DELPHINIUM* L.)

ОБИКНОВЕН ШПОРЕЦ (*DELPHINIUM FISSUM* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с грудковидно задебелени корени. Стъблата високи до 100 cm, изправени, прости или разклонени, голи или влакнести. Листата последователни, длановидно разсечени, дяловете двуделни или триделни. Цветовете сини, виолетовосини, лилави или жълтеникавобели, с хоризонтална шпора, събрани в гроздовидно съцветие. Шпората най-често хоризонтална. Плодът удължена, гола или влакнеста мехунка. Семената конични, тъмнокафяви, с люспи. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места.

3. РОД ПОВЕТ (*CLEMATIS* L.)

ОБИКНОВЕН ПОВЕТ (*CLEMATIS VITALBA* L.)

Морфология: Лиана с дълго до 30 m стъбло, пълзящо или увивно, разклонено, наребрено. Кората надлъжно напукана, сивокафява. Младите клонки зелени до червеникави. Листата срещуположни, нечифтоперести. Листните дялове яйцевидно сърцевидни, целокрайни, напилени или назъбени. Цветовете бели

или зеленобели, събрани в метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от червенокафяви, влакнести орехчета с пересто влакнесто стълбче. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и цветовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! В миналото клонките са намирали приложение в кошничарството, а от листата и цветовете са приготвяли мая за хляб и сирене. В някои страни младите издънки служат за храна. Отварата от цветните пъпки се използва като инсектицид.

4. РОД ЧЕЛЕБИТКА (*NIGELLA* L.)

ПОЛСКА ЧЕЛЕБИТКА (*NIGELLA ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-70 cm, изправено, разклонено в основата, цилиндрично или ръбесто. Листата последователни, 2-3 пъти перести, с линейни дялове. Цветовете светлосини, единични. Плодовете срастнали помежду си мехунки. Семената триръбести, фино зърнести. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

5. РОД ОБИЧНИЧЕ (*THALICTRUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете жълти; тичинковите дръжки по-тесни от прашниците, нишковидни; орехчетата приседнали.......**5 а. Дребно обичниче – *Thalictrum minus* L.**
1* Цветовете не са жълти; тичинковите дръжки на върха по-широки или равни на прашниците; орехчетата на дълги дръжки...
...........................**5 б. Кандилколистно обичниче – *Thalictrum aquilegifolium* L.**

5 а. ДРЕБНО ОБИЧНИЧЕ (*THALICTRUM MINUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално коренище и пълзящи издънки. Стъблата високи 15-120 cm, изправени или приповдигащи се, разклонени в съцветието, набраздени или жлебовидни, цилиндрични или сплеснати, голи или влакнести. Листата последователни, 3-4 пъти нечифтоперести. Листните дялове триделни. Цветовете жълти, събрани в съцветие метлица. Плодът сборен, съставен от елипсовидни до удължено елипсовидни, наребрени, голи или жлезисто влакнести орехчета. Цъфти V-IX.
Местообитание: В покрайнините на гори и в храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

5 б. КАНДИЛКОЛИСТНО ОБИЧНИЧЕ (*THALICTRUM AQUILEGIFOLIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо хоризонтално коренище. Стъблата високи 60-90 cm, изправени, прости или разклонени в горната част, зелени или виолетовочервени. Листата последователни, 3 пъти нечифтоперести. Листните дялове триделни. Цветовете бели, розови или розововиолетови, събрани в съцветие метлица, рядко щит. Плодът сборен, съставен от удължено яйцевидни или късо крушовидни орехчета. Цъфти IV-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото с листата са боядисвали вълнени тъкани в жълт цвят. Култивира се като декоративно растение.

6. РОД КУКУРЯК (*HELLEBORUS* L.)

МИРИЗЛИВ КУКУРЯК (*HELLEBORUS ODORUS* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, изправени, неразклонени, в основата често вдървенели. Листата последователни, длановидно нарязани, приосновните често презимуващи. Листните дялове 7-16, яйцевидно ланцетни, кожести, назъбени. Цветовете светло- или синьозелени, единични или събрани в цимозно съцветие. Плодът удължена мехунка с дълъг завит връх. Цъфти II-VI.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци и редки гори.
Лечебно растение: Използват се коренището и корените.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Латинското име идва от лат. helleborosus – луд и odorus – благоуханен. В българския фолклор е едно от най-популярните растения и един от символите на здравето. Във Франция е популярно с името "коледна роза", тъй като цъфти през зимата.

7. РОД КОКОШКА (*ISOPYRUM* L.)

КОКОШКА (*ISOPYRUM THALICTROIDES* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище, гъсто покрито със задебелени корени. Стъблата високи 10-30 cm, изправени, неразклонени, голи или в долната част влакнести. Листата последователни, двукратно триразделни. Цветовете бели или виолетови, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от две мехунки. Цъфти II-V.
Местообитание: В широколистни гори.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно!

8. РОД КОТЕНЦЕ (*PULSATILLA* MILL.)

ПЛАНИНСКО КОТЕНЦЕ (*PULSATILLA MONTANA* (HOPPE) RCHB. SSP. *BULGARICA*)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално или наклонено коренище, в горната част разширено и с няколко ципести листа. Стъблото високо 15-45 cm, изправено, просто, копринесто влакнесто. Листата последователни, приосновните (3) 4 пъти перести, с 6-9 линейни или ланцетни дяла, копринесто влакнести; стъбловите, с около 25 линейни дяла, копринесто влакнести. Цветовете гълъбови, сини, синьо- до тъмновиолетови, наведени или изправени. Плодът сборен, съставен от призматични, копринесто влакнести орехчета. Цъфти II-V.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Допълнителна информация: Растението е отровно!

9. РОД СЪСЪНКА (*ANEMONE* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете бели; плодниците дълго влакнести...
....**9 а. Горска съсънка – *Anemone sylvestris* L.**
1* Цветовете жълти; плодниците късо влакнести...
.....................................**9 б. Лютиковидна съсънка – *Anemone ranunculoides* L.**

9 а. ГОРСКА СЪСЪНКА (*ANEMONE SYLVESTRIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, дебело, вертикално или косо, кафяво коренище. Стъблото високо 15-30 cm, изправено, бяло влакнесто. Листата в прешлен, длановидни, влакнести. Листните дялове ромбични или обратно яйцевидно ромбични, триделни. Цветовете бели, единични. Плодът сборен, съставен от яйцевидни, бяло вълнести орехчета. Цъфти IV-V. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: В покрайнините на гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория "Почти застрашени", в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Допълнителна информация: Растението е отровно! Декоративно растение.

9 б. ЛЮТИКОВИДНА СЪСЪНКА (*ANEMONE RANUNCULOIDES* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, хоризонтално, кафяво коренище, покрито с люспи. Стъблата високи 7-30 cm, изправени, неразклонени, голи или влакнести. Листата дълбоко триделни, приосновните

липсват или единични, стъбловите по 3 в прешлен. Листните дялове яйцевидни, удължено яйцевидни или тясно елиптично ланцетни. Цветовете жълти, единични или събрани в съцветие сенник. Плодът сборен, съставен от яйцевидни, влакнести орехчета. Цъфти III-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: В широколистни, най-често букови гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

10. РОД ГЪЛЪБОВИ ОЧИЧКИ (*HEPATICA* MILL.)

ГЪЛЪБОВИ ОЧИЧКИ (*HEPATICA NOBILIS* MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, високо 5-15 cm, с късо, дебело, косо или хоризонтално, тъмнокафяво коренище. Листата многобройни, триделни, отгоре тъмнозелени възкожести, отдолу светлозелени до възпурпурни, влакнести, впоследствие голи; дяловете яйцевидни, целокрайни; горните стъблови листа чашевидни или яйцевидни, влакнести, целокрайни. Цветовете синьовиолетови, пурпурни, възрозови или бели, единични. Плодът сборен, съставен от много орехчета. Цъфти III-IV.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското родово име идва от приложението на биката като чернодробен стимулант (от лат. hepatica – черен дроб). Видовото име идва от лат. nobilis – известен, прославен. В Западна Европа се отглежда като декоративно растение.

11. РОД ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашелистчетата 3, венчелистчетата 8-12...**11 а. Жълтурче – *Ranunculus ficaria* L.**
1* Чашелистчетата и венчелистчетата по 5...**2**
2 Приосновните листа цели или разделени до основата на 3-7 ланцетни или линейно ланцетни дяла........**11 б. Илирийско лютиче – *Ranunculus illyricus* L.**
2* Приосновните листа повече или по-малко длановидно наделени..................**3**
3 Стъблото в основата грудковидно задебелено...**11 в. Луковично лютиче – *Ranunculus bulbosus* L.**
3* Стъблото в основата не е грудковидно задебелено...**4**
4 Някой от корените задебелени – кълбести, яйцевидни, грудковидни или вретеновидни..**5**
4* Всички корени нишковидни или шнуровидни..**6**
5 Чашелистчетата по време на цъфтеж подвити надолу, почти прилегнали към цветната дръжка..........**11 в. Луковично лютиче – *Ranunculus bulbosus* L.**
5* Чашелистчетата по време на цъфтеж прилегнали към венчелистчетата.........

..............................**11 г. Хилядолистно лютиче – *Ranunculus millefoliatus* Vahl**
6 Приосновните листа 3-5-делни, листните дялове в основата несвързани помежду си; средният дял на най-долните листа с дръжчица..............................**7**
6* Приосновните листа дланевидни, листните дялове в основата свързани помежду си; средният дял приседнал, рядко най-долните листа цели, на върха назъбени..**8**
7 Плодните легла късо влакнести..
....**11 д. Пълзящо лютиче – *Ranunculus repens* L.**
7* Плодните легла голи..........**11 е. Обикновено лютиче – *Ranunculus acris* L.**
8 Плодните легла голи..........**11 е. Обикновено лютиче – *Ranunculus acris* L.**
8* Плодните легла поне към върха късо влакнести..**9**
9 Цветните дръжки надлъжно набраздени; стъблата разклонени, с многобройни цветове..............**11 ж. Многоцветно лютиче – *Ranunculus polyanthemos* L.**
9* Цветните дръжки гладки; стъблата слабо разклонени, с няколко цвята..........
...................**11 з. Сарториево лютиче – *Ranunculus sartorianus* Boiss. & Heldr.**

11 а. ЖЪЛТУРЧЕ (*RANUNCULUS FICARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с бутилковидно задебелени или продълговато яйцевидни корени. Стъблата високи 2-30 cm, изправени или полегнали, прости или разклонени. Листата закръглени или триъгълно яйцевидни, отгоре лъскави, стъбловите в пазвите често с грудчици. Цветовете жълти, лъскави, единични. Плодът сборен, съставен от обратно яйцевидни, влакнести орехчета със слабо заострено или продълговато носче. Цъфти IV-V.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Вегетативните части служат за храна на дивите птици.

11 б. ИЛИРИЙСКО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS ILLYRICUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с нишковидни и грудковидно задебелени корени, събрани в снопче. Стъблата високи 15-55 cm, изправени, прости или слабо разклонени, копринесто сребристо влакнести. Приосновните листа цели или наделени, с 3-7 линейно ланцетни дяла; долните стъблови листа цели, ланцетни или яйцевидно ланцетни, горните приседнали, разсечени, най-горните цели, линейно ланцетни. Цветовете ярко жълти, лъскави, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от закръглени или слабо триъгълни, плоски, голи орехчета с право носче, почти равно на орехчето. Цъфти (IV) V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти и храсталачни места.
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт. Растението е отровно!

11 в. ЛУКОВИЧНО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS BULBOSUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и нишковидни, шнуровидни, цилиндрични или вретеновидно задебелени корени, събрани в снопче. Стъблата високи 10-15 cm, изправени, в основата грудковидно задебелени или незадебелени, прости или разклонени, влакнести. Приосновните и долните стъблови листа широко ромбични, дълбоко триделни, с дълги дръжки, останалите цели или дълбоко триделни, приседнали. Цветовете златистожълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от сплеснати орехчета с късо закривено носче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11 г. ХИЛЯДОЛИСТНО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS MILLEFOLIATUS* VAHL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с нишковидни и грудковидно задебелени корени. Стъблата високи 40-50 cm, изправени, прости или разклонени. Приосновните листа в розетка, 2-3 пъти перести с линейно ланцетни, целокрайни или назъбени дялове. Цветовете жълти, единични. Плодът сборен, съставен от закръглени, плоски орехчета със закривено или право носче. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11 д. ПЪЛЗЯЩО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS REPENS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище, нишковидни и шнуровидни корени. Стъблата високи 10-15 cm, изправени или полегнали, в основата с дълги, полегнали, вкореняващи се издънки, надлъжно набраздени, прости или разклонени, голи или влакнести. Листата 1-2 пъти тройно изрязани, дяловете целокрайни или назъбени. Цветовете златистожълти, лъскави, събрани в цимозно съцветие. Плодът сборен, съставен от закръглено яйцевидни, плоски орехчета с късо изправено, рядко закривено носче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11 е. ОБИКНОВЕНО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS ACRIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище, нишковидни и шнуровидни корени. Стъблата високи 30-70 cm, изправени, разклонени. Приосновните и долните листа дълбоко изрязани, дяловете дълбоко изрязани на ланцетни или линейни делчета. Горните листа приседнали, разделени до основата, линейни. Цветовете златистожълти, лъскави, събрани в цимозно

съцветие. Плодът сборен, съставен от елиптични или закръглени, сплеснати орехчета с късо изправено носче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11 ж. МНОГОЦВЕТНО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS POLYANTHEMOS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и нишковидни и шнуровидни корени. Стъблата високи 20-60 cm, изправени, разклонени в горната част, надлъжно набраздени, влакнести. Приосновните листа д942ановидни, до основата триделни, влакнести. Стъбловите последователни, долните с дръжки или приседнали, подобни на приосновните, горните приседнали, дълбоко нарязани с линейно ланцетни, целокрайни или назъбени дялове. Цветовете златистожълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от закръглено яйцевидни, сплеснати орехчета с късо изправено носче. Цъфти V-VII.
Местообитание: В покрайнините на гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11 з. САРТОРИЕВО ЛЮТИЧЕ (*RANUNCULUS SARTORIANUS* BOISS. & HELDR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и нишковидни корени, събрани в снопче. Стъблата високи 5-40 cm, изправени, прости или с едно разклонение, прилегнало влакнести. Приосновните листа наделени, с 3-5 дълбоко врязани и назъбени дялове, средният дял на най-долните листа без дръжка; стъбловите листа 1-2 или липсват, цели или дълбоко триделни, с линейни или линейно ланцетни дялове. Цветовете жълти, единични. Плодът сборен, съставен от голи орехчета със закривено носче, от 1/4 до 1/3 от дължината на орехчето. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

12. РОД ГОРИЦВЕТ (*ADONIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете жълти; орехчетата влакнести; многогодишни растения..................
....**12 а. Пролетен горицвет – *Adonis vernalis* L.**
1* Цветовете червени; орехчетата голи; едногодишни растения.........................
....**12 б. Огнен горицвет – *Adonis flammea* Jacq.**

12 а. ПРОЛЕТЕН ГОРИЦВЕТ (*ADONIS VERNALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално или полегнало мощно коренище с чернокафяви до черни корени. Стъблата по време на цъфтежа високи 5-20 cm, след прецъфтяване до 30-40 cm, рядко единични, изправени или отклонени, неразклонени или в горната част слабо разклонени, в основата с кафяви ципести люспи. Листата последователни, приседнали, 2-4 пъти пересто наделени. Листните дялове тясно линейни, целокрайни. Цветовете ярко жълти, единични. Плодът сборен, съставен от 30-40 обратно яйцевидни влакнести орехчета. Цъфти II-IV (VI).

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES. Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.

Лечебно растение: Използват се стръковете.

Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт. Растението е отровно! Може да се използва за прогнозиране на времето – преди дъжд цветовете отделят нектар и се посещават от много насекоми. Ако насекомите липсват – времето ще бъде хубаво.

12 б. ОГНЕН ГОРИЦВЕТ (*ADONIS FLAMMEA* JACQ.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, неразклонено или в горната част разклонено, набраздено, в долната част къдраво влакнесто, в горната почти голо. Листата последователни, приседнали, 4-5 пъти неправилно вилужно наделени. Листните дялове тяснолинейни, влакнести. Цветовете червени, често в основата черни, единични. Плодът сборен, съставен от 20-50 овални, сплеснати орехчета. Цъфти IV-VI (VIII).

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

СЕМЕЙСТВО БОЖУРОВИ (PAEONIACEAE)

РОД БОЖУР (*PAEONIA* L.)

ЧЕРВЕН БОЖУР (*PAEONIA PEREGRINA* MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с нетипично коренище, част от корените задебелени грудковидно. Стъблата високи 50-90 cm, изправени, неразклонени, сравнително твърди, набраздени. Листата последователни, долните врязани или назъбени; горните двойно до тройно наделени. Листните дялове тясно елиптични. Цветовете тъмно- или светлочервени до розови, единични. Плодът сборен, съставен от няколко мехунки. Семената елипсовидни, черни. Цъфти V-VI.

Местообитание: В светли гори и храсталаци, по тревисти и каменисти места.

Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата". Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените, венчелистчетата и семената.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

СЕМЕЙСТВО МАКОВИ (PAPAVERACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с млечен сок; венчелистчетата еднакви, целокрайни, свободни; чашелистчетата при цветните пъпки усукани, напълно обгръщат венчелистчетата; тичинките многобройни...**1. Мак – *Papaver* L.**
1* Растения с воднист или без млечен сок; венчелистчетата нееднакви, поне част от тях наделени, свободни или сраснали; чашелистчетата при цветните пъпки не са усукани и не обгръщат венчелистчетата; тичинките 4 или 2.............
....**2. Лисичина – *Corydalis* Vent.**

1. РОД МАК (*PAPAVER* L.)

ПОЛСКИ МАК (*PAPAVER RHOEAS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с бял млечен сок. Стъблото високо 20-90 cm, изправено, разклонено, наребрено, влакнесто. Листата последователни, приосновните пересто разсечени, с дръжки; стъбловите приседнали, удължено яйцевидни, елиптични, триъгълни, ланцетни, триделни или пересто наделени. Цветовете червени, рядко бели, розови или виолетови, единични. Плодът кълбеста или широко обратно яйцевидна, многогнездна, многосеменна кутийка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото цветовете са били използвани за оцветяване на вино и сиропи. Символ на плодородие, плодовитост, забрава. В християнството е символ на невежество и безразличие. Плевел в житни и окопни култури. Добро декоративно и медоносно растение.

2. РОД ЛИСИЧИНА (*CORYDALIS* VENT.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото в основата на долния лист без ципесто листче; прицветниците цели..............**2 а. Маршалова лисичина – *Corydalis marschalliana* (Pall.) Pers.**
1*Стъблото в основата на долния лист с ципесто листче; прицветниците назъбени до 1/3 от дължината си...

..............................**2 б. Плътнорудеста лисичина –** ***Corydalis solida*** **(L.) Schwarz**

2 а. МАРШАЛОВА ЛИСИЧИНА (*CORYDALIS MARSCHALLIANA* (PALL.) PERS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с кълбовидна или продълговата, плътна, кафява до кестенява грудка. Стъблата високи 8-30 cm, изправени, неразклонени, в основата стесняващи се нишковидно. Листата най-често в горната част на стъблото, последователни или срещуположни, 2-3 пъти перести или триразделни. Листните дялове обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете белезникави, кремави или жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът елиптична кутийка. Семената с ципест придатък, лъскави, черни. Цъфти III-IV.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно!

2 б. ПЛЪТНОГРУДЕСТА ЛИСИЧИНА (*CORYDALIS SOLIDA* (L.) SCHWARZ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със сферична или слабо удължена, плътна, светлокафява до кестенява грудка. Стъблата високи 10-15 cm, изправени, в основата нишковидно стеснени, набраздени. Листата 2, последователни, рядко срещуположни, 2-3 пъти перести, рядко тройни. Листните дялове ланцетни, елиптични, линейни, яйцевидни или обратно яйцевидни, целокрайни или назъбени. Цветовете бледорозови, розововиолетови до виолетови или жълтовиолетови до жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидно ланцетна кутийка. Семената с ципест придатък, лъскави, черни. Цъфти III-V.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно!

СЕМЕЙСТВО ТУЧЕНИЦОВИ (PORTULACACEAE)

РОД ТУЧЕНИЦА (*PORTULACA* L.)

ТУЧЕНИЦА (*PORTULACA OLERACEA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото дълго 10-50 cm, полегнало, месесто, разклонено, голо. Листата последователни в основата и почти срещуположни към върха, приседнали, продълговато обратно яйцевидни до лопатовидни, месести. Цветовете жълти, единични или по 2-3 в пазвите на листата. Плодът обратно яйцевидна или кръгла кутийка. Семената бъбрековидни, черни. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

Допълнителна информация: В миналото е култивирано като зеленчуково и все още се използва с тази цел. Медоносно, плевелно и рудерално растение.

СЕМЕЙСТВО КАРАМФИЛОВИ (CARYOPHYLLACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата с прилистници..**2**
1* Листата без прилистници..**4**
2 Стълбчетата 3 или 5...........**1. Коленчица – *Spergularia* (Pers.) J. & C. Presl**
2* Стълбчетата 1 или 2...**3**
3 Прицветниците едри, по-дълги от цветовете..
....**2. Паронихия – *Paronychia* Mill.**
3* Прицветниците дребни, по-къси от цветовете.**3. Изсипливче – *Herniaria* L.**
4 Чашелистчетата свободни или свързани само в основата.............................**5**
4* Чашелистчетата свързани и образуват чашкова тръбица............................**14**
5 Стълбчетата на плодника 2; плодът неразпуклив или се разпуква на 2 части...**4. Хрущялка – *Scleranthus* L.**
5* Стълбчетата на плодника 3–5; плодът се разпуква на 3–10 части................**6**
6 Зъбчетата на кутийката толкова, колкото и стълбчетата................................**7**
6* Зъбчетата на кутийката 2 пъти повече от стълбчетата...................................**8**
7 Стълбчетата по-малко от чашелистчетата..........**5. Мишовка – *Minuartia* L.**
7* Стълбчетата толкова, колкото и чашелистчетата..
....**6. Мокрица – *Myosoton* Moench**
8 Цветовете без венчелистчета...................................**7. Звездица – *Stellaria* L.**
8* Цветовете с венчелистчета..**9**
9 Венчелистчетата двуделни поне до половината от дължината си..................
....**7. Звездица – *Stellaria* L.**
9* Венчелистчетата целокрайни, назъбени или двуделни по-малко от половината от дължината си...**10**
10 Венчелистчетата неправилно назъбени...............**8. Весларка – *Holosteum* L.**
10*Венчелистчетата целокрайни или двуделни..**11**
11 Стълбчетата 4 или 5...**9. Рожец – *Cerastium* L.**
11* Стълбчетата 3 поне при някои цветове..**12**
12 Венчелистчетата двуделни до 1/3 от дължината си..**9. Рожец – *Cerastium* L.**
12*Венчелистчетата целокрайни или вдлъбнати..**13**
13 Семената с придатък...**10. Кутявка – *Moehringia* L.**
13*Семената без придатък......................................**11. Песъчарка – *Arenaria* L.**
14 Чашковата тръбица с междинни жилки, редуващи се със средната жилка на чашелистчетата; стълбчетата 3–5...**15**
14*Чашковата тръбица без междинни жилки; стълбчетата 2–3.........................**17**
15 Зъбчетата на кутийката 2 пъти повече от стълбчетата или зъбчетата двуделни...**12. Плюскавиче – *Silene* L.**
15* Зъбчетата на кутийката равни по брой на стълбчетата, целокрайни...........**16**
16 Горните междувъзлия на стъблото по част от дължината си обагрени черве-

никаво и лепкави; венчелистчетата цели или слабо врязани.................................
....**13. Лепка – *Viscaria* Röhl.**
16* Междувъзлията не са багрени в червеникаво; венчелистчетата дълбоко разсечени или ако не са, чашелистчетата гъсто мъхесто влакнести......................
....**14. Свиларка – *Lychnis* L.**
17 Чашковата тръбица с ципести промеждутъци..
....**15. Мантийка – *Petrorhagia* (Ser.) Link**
17* Чашковата тръбица без ципести промеждутъци..**18**
18 Причашковите люспи развити...........................**16. Карамфил – *Dianthus* L.**
18* Причашковите люспи неразвити.........................**17. Сапунче – *Saponaria* L.**

1. РОД КОЛЕНЧИЦА (*SPERGULARIA* (PERS.) J. & C. PRESL)

ЧЕРВЕНА КОЛЕНЧИЦА (*SPERGULARIA RUBRA* (L.) J. & C. PRESL)

Морфология: Едно-, дву- или многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-30 cm, стелещи се, възходящи или изправени, разклонени в основата, поне в горната част жлезисти. Листата срещуположни, приседнали, тясно линейни или нишковидни, голи или жлезисто ресничести, с ципести прилистници. Цветовете розови, в основата по-бледи, събрани в рехави, малоцветни дихазни съцветия. Плодът яйцевидна, триръба кутийка, запукваща се на 3 дяла. Семената крушовидни, триръбести, тъмнокафяви, ситно брадавичести. Цъфти V-X.
Местообитание: По тревисти, песъчливи и запустели места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

2. РОД ПАРОНИХИЯ (*PARONYCHIA* MILL.)

ГЛАВЕСТА ПАРОНИХИЯ (*PARONYCHIA CEPHALOTES* (M. BIEB.) BESSER)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата туфести, разклоненията многобройни, стелещи се или възходящи, дълги 5-15 cm, наребрени, ресничести. Листата срещуположни, продълговати, линейно ланцетни или удължено ланцетни, влакнести, по ръба ресничести, сивозелени. Цветовете без венчелистчета, със сребристобели прозрачни ципести прицветници, събрани в главести съцветия. Плодът яйцевидно орехче с ципеста обвивка. Семената яйцевидни, кафяви, гладки. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По каменисти и песъчливи места.

3. РОД ИЗСИПЛИВЧЕ (*HERNIARIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Многогодишни растения с повече или по-малко вдървенели в основата стъбла...**3 а. Сиво изсипливче – *Herniaria incana* Lam.**
1* Едногодишни растения без вдървенели в основата стъбла...............................
.....................................**3 б. Грубовлакнесто изсипливче – *Herniaria hirsuta* L.**

3 а. СИВО ИЗСИПЛИВЧЕ (*HERNIARIA INCANA* LAM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото дълго 10-25 (30) cm, в основата вдървеняло и разклонено, разклоненията лежащи, сивозелени, често в долната част пурпурни, наребрени, ресничести. Листата срещуположни, линейни, линейно елиптични елиптично обратно яйцевидни, овални, обратно яйцевидни или линейно ланцетни, влакнести, сивозелени. Цветовете бели, събрани в главести или главесто-класовидни съцветия. Плодът яйцевидно цилиндична кутийка. Семената лещовидни, червенокафяви или кафявочервени, лъскави. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

3 б. ГРУБОВЛАКНЕСТО ИЗСИПЛИВЧЕ (*HERNIARIA HIRSUTA* L.)

Морфология: Едно-, дву- до многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 3-8 cm, стелещи се, разклонени, влакнести. Листата срещуположни, продълговато елиптични или линейни, влакнести, ресничести, с прилистници. Цветовете събрани в главесто или главесто класовидно съцветие. Плодът яйцевидно орехче. Семената гладки, черни. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

4. РОД ХРУЩЯЛКА (*SCLERANTHUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишни или двугодишни растения, чашелистчетата повече или по-малко заострени, с ципест ръб, широк до 0.1 mm..
....**4 а. Едногодишна хрущялка – *Scleranthus annuus* L.**
1*Многогодишни растения, чашелистчетата тъпи, малко по-дълги от тичинките, с ципест ръб, широк 0.3-0.5 mm..
....**4 б. Обикновена хрущялка – *Scleranthus perennis* L.**

4 а. ЕДНОГОДИШНА ХРУЩЯЛКА (*SCLERANTHUS ANNUUS* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 2-20 cm, полегнали, възходящи или изправени, разклонени в основата, едностранно ресничести. Листата срещуположни, приседнали, линейно шиловидни, с ципест ресничест ръб. Цветовете зелени, събрани в цимозно съцветие. Плодът ципест, неразпуклив. Семената лещовидни, гладки. Цъфти IV-IX.
Местообитание: Край пътища, по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

4 б. ОБИКНОВЕНА ХРУЩЯЛКА (*SCLERANTHUS PERENNIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-25 cm, полегнали, възходящи или изправени, в основата вдървенели, разклонени в основата. Листата срещуположни, приседнали, линейно шиловидни, ресничести. Цветовете зелени, събрани в цимозно съцветие. Плодът ципест, неразпуклив. Семената лещовидни, гладки. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Подходящо като индикатор за кисели почви.

5. РОД МИШОВКА (*MINUARTIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашелистчетата на гърба с 5-7 жилки, в някои случаи добре видими само средните 3, останалите по-тънки и неясни..
.......................**5 а. Българска мишовка – *Minuartia bulgarica* (Velen.) Graebn.**
1* Чашелистчетата на гърба с 1-3 жилки...**2**
2 Чашелистчетата бели, на гърба с тясна зелена ивица, в която се намира една бяла или светла жилка...**3**
2* Чашелистчетата зелени, с тесен белезникав ципест ръб, на гърба с 3 изпъкнали еднакви по цвят жилки...**5**
3 Цветовете по върховете на дихазиите почти приседнали или на къси до 1/3 от дължината на чашката цветни дръжки; цветовете в разклоненията на дихазиите на дръжки до 1/2 от дължината на чашката...
.........................**5 б. Главеста мишовка – *Minuartia glomerata* (M. Bieb.) Degen**
3* Цветовете по върховете на дихазиите на дръжки, равни на 1/2 от дължината на чашката; цветовете в разклоненията на дихазиите на дръжки, равни или по-дълги от чашката..**4**
4 Венчелистчетата по-дълги от чашката..
.................**5 в. Четинестолистна мишовка – *Minuartia setacea* (Thuill.) Hayek**
4* Венчелистчетата по-къси от чашката..

..**5 г. Родопска мишовка – *Minuartia rhodopaea* (Degen) Kožuharov & Kuzmanov**
5 Многогодишни растения...
...............................**5 д. Туфеста мишовка – *Minuartia caespitosa* (Ehrh.) Degen**
5* Едногодишни растения..
..............**5 е. Жлезиста мишовка – *Minuartia viscosa* (Schreb.) Schinz. & Thell.**

5 а. БЪЛГАРСКА МИШОВКА
(*MINUARTIA BULGARICA* (VELEN.) GRAEBN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-10 cm, туфести, в основата повече или по-малко вдървенели, изправени или възходящи, голи или в горната част жлезисто влакнести. Листата срещуположни, линейно шиловидни, полуцилиндрични, голи; листата на стерилните издънки сърповидно извити. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидна кутийка, по-къса от чашката. Семената кафяви, със ситно брадавичеста повърхност. Цъфти IV-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

5 б. ГЛАВЕСТА МИШОВКА
(*MINUARTIA GLOMERATA* (M. BIEB.) DEGEN)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-30 cm, просто или от основата силно разклонено; разклоненията изправени или възходящи, жлезисто влакнести, в основата обикновено с облистени стерилни издънки. Листата срещуположни, приосновните понякога сърповидно извити, с 3 жилки и ципест ръб; по-горните линейно нишковидни, с 1 жилка. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът кутийка. Семената червеникави или кафеникави, със ситно зърнеста повърхност. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.

5 в. ЧЕТИНЕСТОЛИСТНА МИШОВКА
(*MINUARTIA SETACEA* (THUILL.) HAYEK)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-30 cm, туфести, в основата вдървенели и влакнести, възходящи или изправени, рядко полегнали. Листата срещуположни, нишковидни или четиновидни, ресничести. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът тясно яйцевидна кутийка, по-къса или равна чашката. Семената кафяви. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Използват се стръковете.

5 г. РОДОПСКА МИШОВКА (*MINUARTIA RHODOPAEA* (DEGEN) KOŽUHAROV & KUZMANOV)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи (10) 40-50 cm, туфести, полегнало възходящи или стелещи се, жлезисто влакнести, в основата обикновено с облистени стерилни издънки. Листата срещуположни, линейно шиловидни, понякога сърповидно извити, сивозелени, голи или ресничести, с ципест ръб. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът тясно яйцевидна или цилиндрична кутийка, по-къса от чашката. Семената кафеникави, със ситно зърнеста повърхност. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Почти застрашени".
Допълнителна информация: Български ендемит.

5 д. ТУФЕСТА МИШОВКА (*MINUARTIA CAESPITOSA* (EHRH.) DEGEN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-20 cm, туфести, възходящи или изправени, рядко полегнали или стелещи се, в основата обикновено с облистени стерилни издънки. Листата срещуположни, линейно ланцетни, шиловидни или нишковидни, в основата с ципест ръб, голи или жлезисто влакнести. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидно конична кутийка, по-дълга от чашката. Семената кафяви, със ситно брадавичеста повърхност. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

5 е. ЖЛЕЗИСТА МИШОВКА (*MINUARTIA VISCOSA* (SCHREB.) SCHINZ. & THELL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 2.5-15 cm, нежно, изправено, от основата или към средата силно разклонено, жлезисто влакнесто, рядко възголо. Листата срещуположни, линейно ланцетни, линейно клиновидни или линейно шиловидни, в основата с ципест ръб, с 3 жилки, жлезисто влакнести, рядко възголи. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидна кутийка, по-къса от чашката. Семената със ситно брадавичеста повърхност. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.

6. РОД МОКРИЦА (*MYOSOTON* MOENCH)

ВОДНА МОКРИЦА (*MYOSOTON AQUATICUM* (L.) MOENCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо (10) 20-50 cm, в основата пълзящо, вкореняващо се във възлите, разклонено, с многобройни стерилни и цветоносни издънки. Цветоносните стъбла дълги 20-120 cm, приповдигащи се или полегнали, често катерливи, крехки, прости или

разклонени, в горната част жлезисто влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни или продълговато яйцевидни, по ръба вълновидни, с къси дръжки или приседнали, горните жлезисто влакнести. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидна или продълговато яйцевидна кутийка. Семената закръглено бъбрековидни, тъмнокафяви. Цъфти (IV) V-IX.
Местообитание: По влажни места край водни басейни.

7. РОД ЗВЕЗДИЦА (*STELLARIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Всички листа приседнали, петурите линейни, линейно ланцетни до елиптично ланцетни..**2**
1* Най-малко долните листа с дръжки, петурите яйцевидни до яйцевидно сърцевидни..**3**
2 Прицветниците тревисти; кутийката кълбовидна...
....**7 а. Едроцветна звездица – *Stellaria holostea* L.**
2* Прицветниците ципести; кутийката продълговато яйцевидна..........................
....**7 б. Тревна звездица – *Stellaria graminea* L.**
3 Чашелистчетата по-дълги от 3 mm; венчелистчетата развити; семената тъмночервено-кафяви...............**7 в. Средна звездица – *Stellaria media* (L.) Vill.**
3* Чашелистчетата по-къси от 3 mm; венчелистчетата липсват; семената светложълто-кафяви.........**7 г. Бледа звездица – *Stellaria pallida* (Dumort.) Piré**

7 а. ЕДРОЦВЕТНА ЗВЕЗДИЦА (*STELLARIA HOLOSTEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с подземно, пълзящо, разклонено, тънко стъбло. Стъблата високи 15-35 (60) cm, приповдигащи се, прости, разклонени в горната част, остро четириръбести, голи или с редки власинки. Листата срещуположни, ланцетни, линейно ланцетни до линейни, приседнали, целокрайни. Цветовете бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът кълбовидна кутийка. Семената закръглено бъбрековидни, червеникавокафяви. Цъфти (III) IV-VI (VII).
Местообитание: По сенчести каменисти места в гори и храсталаци.

7 б. ТРЕВНА ЗВЕЗДИЦА (*STELLARIA GRAMINEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, дълго, пълзящо, силно разклонено подземно стъбло с многобройни стерилни и цветоносни издънки. Стъблото високо 15-50 cm, полегнало или приповдигащо се, разклонено, четириръбесто, крехко. Листата срещуположни, линейни, линейно ланцетни до елиптично ланцетни, приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът продълговато яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената овални, червенокафяви, зърнесто грапави. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти, каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

7 в. СРЕДНА ЗВЕЗДИЦА (*STELLARIA MEDIA* (L.) VILL.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото дълго 10-40 cm, полегнало или приповдигащо се, разклонено, тънко. Листата срещуположни, яйцевидни или елиптични. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът удължено яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената овални или бъбрековидни, тъмночервенокафяви. Цъфти I-XII.
Местообитание: По тревисти места, горски поляни, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение. В миналото е култивирано като зеленчуково растение.

7 г. БЛЕДА ЗВЕЗДИЦА (*STELLARIA PALLIDA* (DUMORT.) PIRÉ)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-30 cm, полегнали, на върха приповдигащи се, нишковидни, разклонени. Листата срещуположни, яйцевидни. Цветовете събрани в дихазно съцветие. Плодът продълговато яйцевидна кутийка. Семената овални до бъбрековидни, бледожълтокафяви. Цъфти III-VI.
Местообитание: По каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в лозя и окопни култури.

8. РОД ВЕСЛАРКА (*HOLOSTEUM* L.)

СЕННИКОВА ВЕСЛАРКА (*HOLOSTEUM UMBELLATUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 3-30 (35) cm, силно разклонено от основата или единично, изправено, приповдигащо се или полегнало, надлъжно набраздено, в горната част лепкаво. Приосновните листа в розетка, продълговато обратно яйцевидни или продълговато линейни, с крилати дръжки. Стъбловите листа срещуположни, продълговати, ланцетни или елиптични, рядко почти яйцевидни, приседнали, целокрайни, рядко влакнести. Цветовете бели, рядко бледорозови, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидна до почти цилиндрична кутийка. Семената продълговато щитовидни, оранжевокафяви, брадавичести. Цъфти (II) III-IV (V).
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

9. РОД РОЖЕЦ (*CERASTIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Многогодишни растения, често с къси, нецъфтящи клонки в пазвите на листата..**2**
1* Едногодишни растения, без нецъфтящи клонки в пазвите на листата...........**5**

2 Венчелистчетата равни или до 1.5 пъти по-дълги от чашелистчетата.............
....**9 а. Крайизворен рожец – *Cerastium fontanum* Baumg.**
2* Венчелистчетата поне 2 пъти по-дълги от чашелистчетата............................**3**
3 Цветоносните стъбла без връхни нецъфтящи разклонения или пъпки............
....**9 б. Полски рожец – *Cerastium arvense* L.**
3* Цветоносните стъбла с връхни нецъфтящи разклонения или пъпки..............**4**
4 Плодните дръжки извити точно под чашката; кутийката извита......................
....**9 б. Полски рожец – *Cerastium arvense* L.**
4* Плодните дръжки и кутийки изправени...
...............................**9 в. Банатски рожец – *Cerastium banaticum* (Rochel) Heuff.**
5 Чашелистчетата на върха със стърчащи прости власинки...............................
....**9 г. Кримски рожец – *Cerastium tauricum* Spreng.**
5* Чашелистчетата на върха без стърчащи прости власинки................................
....**9 д. Каменист рожец – *Cerastium petricola* Pančić**

9 а. КРАЙИЗВОРЕН РОЖЕЦ (*CERASTIUM FONTANUM* BAUMG.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, с многобройни къси стерилни издънки, образуващи гъсти възглавнички, цветоносните стъбла изправени, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, само най-долните с къси дръжки, яйцевидни или продълговати, по ръба с власинки. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът кутийка, по-дълга от чашката и извита към върха. Семената червенокафяви, брадавичести. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По ливади и тревисти места.

9 б. ПОЛСКИ РОЖЕЦ (*CERASTIUM ARVENSE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-30 (60) cm, вегетативните стъбла пълзящи, силно разклонени, цветоносните стъбла възходящи или изправени, туфести, влакнести. Листата срещуположни, стъбловите продълговати до линейно ланцетни или шиловидно ланцетни, влакнести до голи, в основата на ръбовете ресничести; листните пазви с листни пъпки или снопчета от облистени клонки. Цветовете бели, събрани в съцветие лъжлив сенник. Плодът кутийка, 1-2 пъти по-дълга от чашката. Семената кафяви, брадавичести, в двата края бодливо четинести. Цъфти IV-IX.
Местообитание: В гори, храсталаци, по ливади и пустеещи земи.

9 в. БАНАТСКИ РОЖЕЦ (*CERASTIUM BANATICUM* (ROCHEL) HEUFF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с полегнали стерилни и вкореняващи се в основата издънки. Стъблата високи до 40 cm, приповдигащи се или изправени, туфести, влакнести. Листата срещуположни, линейни до тясно линейни, влакнести или възголи. Цветовете бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът цилиндрична кутийка. Семената кълбести. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По каменисти и тревисти места.

9 г. КРИМСКИ РОЖЕЦ (*CERASTIUM TAURICUM* SPRENG.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-30 cm, просто или силно разклонено от основата, разклоненията изправени или приповдигащи се, влакнести. Листата срещуположни, долните лопатовидни или продълговато яйцевидни, горните елиптични или продълговати, влакнести, с ресничест ръб. Цветовете бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът почти права кутийка, малко по-дълга от чашката. Семената кафявочервени. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По пустеещи места, край пътища.

9 д. КАМЕНИСТ РОЖЕЦ (*CERASTIUM PETRICOLA* PANČIĆ)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 8-25 (40) cm, често разклонено от основата, жлезисто влакнесто. Листата срещуположни, най-долните с дръжки, яйцевидни, останалите приседнали, елиптични, яйцевидни или продълговато яйцевидни, рядко ланцетни, влакнести, с ресничест ръб. Цветовете бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът кутийка. Семената светлокафяви. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Почти застрашени".
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

10. РОД КУТЯВКА (*MOEHRINGIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата по ръба ресничести; венчелистчетата значително по-къси от чашелистчетата..**10 а. Трижилкова кутявка – *Moehringia trinervia* (L.) Clairv.**
1* Листата по ръба голи; венчелистчетата по-дълги или едва по-къси от чашелистчетата...
..............**10 б. Повиснала кутявка – *Moehringia pendula* (Waldst. et Kit.) Fenzl**

10 а. ТРИЖИЛКОВА КУТЯВКА (*MOEHRINGIA TRINERVIA* (L.) CLAIRV.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 40 cm, силно разклонено от основата, разклоненията лежащи, приповдигащи се или изправени, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни или яйцевидно продълговати, голи или разсеяно влакнести, по ръба гъсто влакнести. Цветовете бели, единични в пазвите на листата или в малоцветни цимозни съцветия. Плодът почти кълбеста кутийка. Семената бъбрековидни, черни, кафявочерни или червеникави, лъскави. Цъфти V-VII.
Местообитание: В гори и храсталаци.

10 б. ПОВИСНАЛА КУТЯВКА (*MOEHRINGIA PENDULA* (WALDST. ET KIT.) FENZL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото от основата с многобройни пълзящи или увиснали 10-90 cm дълги, тънки, нишковидни, кръгли, странично сплеснати, влакнести, вкореняващи се разклонения. Листата срещуположни, линейни или линейно елиптични, голи или отдолу и в основата разсеяно влакнести, по ръба гъсто влакнести. Цветовете бели, единични или в малоцветни цимозни съцветия. Плодът яйцевидна кутийка, по-дълга от чашката, разпукваща се на 6 дяла. Семената бъбрековидни, черни или чернокафяви, лъскави, с белезникав придатък. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В гори и сенчести скалисти места.

11. РОД ПЕСЪЧАРКА (*ARENARIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Кутийката цилиндрична до цилиндрично яйцевидна, обикновено 2 пъти по-дълга, отколкото широка; чашелистчетата 2-2.5 mm дълги..**11 а. Тънкоклонеста песъчарка – *Arenaria leptoclados* (Rchb.) Guss.**
1* Кутийката яйцевидна или яйцевидно конична, по-малко от 2 пъти по-дълга, отколкото широка; чашелистчетата 3-4 (5) mm дълги..**11 б. Полегнала песъчарка – *Arenaria serpyllifolia* L.**

11 а. ТЪНКОКЛОНЕСТА ПЕСЪЧАРКА (*ARENARIA LEPTOCLADOS* (RCHB.) GUSS.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги 3-20 cm, тънки, полегнали, от основата разклонени, нагоре приповдигащи се, ресничести, рядко голи. Листата срещуположни, яйцевидни. Цветовете бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът удължено яйцевидна до цилиндрично конична кутийка, малко по-къса от чашката. Семената сферично бъбрековидни, тъмнокафяви, брадавичести. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По тревисти песъчливи места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

11 б. ПОЛЕГНАЛА ПЕСЪЧАРКА (*ARENARIA SERPYLLIFOLIA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата дълги 2.5-20 (30) cm, полегнали, възходящи или изправени, разклонени, влакнести или възголи. Листата срещуположни, яйцевидни, по-рядко елиптично ланцетни или почти кръгли. Цветовете бели, събрани в неправилно монохазно съцветие. Плодът широко яйцевидна или полусферична кутийка. Семената сферични или бъбрековидни, кафяви до черни. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти песъчливи места.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

12. РОД ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишни растения без стерилни стъбла по време на цъфтеж и обикновено невдървенели в основата..**2**
1* Многогодишни, по-рядко двегодишни растения, обикновено със стерилни стъбла по време на цъфтеж и вдървенели разклонени стъбла...............................**3**
2 Чашката с 30 жилки...**12 а. Младежко плюскавиче – *Silene subconica* Friv.**
2* Чашката с 10 жилки...**12 б. Армериовидно плюскавиче – *Silene armeria* L.**
3 Чашката с 20 жилки..**4**
3* Чашката с 5 (10) жилки..**5**
4 Чашката с 10 дълги и 10 къси жилки, страничните жилки няколко или липсват................................**12 в. Ксерееево плюскавиче – *Silene csereii* Baumg.**
4* Чашката с еднакви главни и изпъкнали мрежести или странични жилки ....**12 г. Обикновено плюскавиче – *Silene vulgaris* (Moench) Garcke**
5 Цветовете дребни, еднополови; кутийката по-къса от 8 mm............................ ....**12 д. Ушно плюскавиче – *Silene otites* (L.) Wibel**
5* Цветовете по-едри, двуполови; кутийката по-дълга от 8 mm.........................**6**
6 Съцветието разперена, гроздовидна метлица със срещуположни разклонения..**7**
6* Съцветието неразперена метлица, без срещуположни разклонения.............**9**
7 Кутийката по-малко от 1.5 пъти по-дълга от карпофора................................. ....**12 е. Дългоцветно плюскавиче – *Silene bupleuroides* L.**
7* Кутийката поне 1.5 пъти по-дълга от карпофора...**8**
8 Плодникът почти приседнал; кутийката върху много къс карпофор.............. ....**12 ж. Зеленоцветно плюскавиче – *Silene viridiflora* L.**
8* Карпофорът добре развит.. ....**12 з. Гигантско плюскавиче – *Silene gigantea* L.**
9 Съцветието не е правилен дихазий, нито щитовидно...................................... ....**12 е. Дългоцветно плюскавиче – *Silene bupleuroides* L.**
9* Съцветието повече или по-малко правилен дихазий, понякога щитовидно**10**
10 Карпофорът около 2 mm дълъг; чашката силно подута.................................. ....**12 и. Мехуресто плюскавиче – *Silene fabarioides* Hausskn.**
10* Карпофорът по-дълъг от 3 mm; чашката не е подута...................................... ....**12 б. Армериовидно плюскавиче – *Silene armeria* L.**

12 а. МЛАДЕЖКО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE SUBCONICA* FRIV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 12-55 cm, изправено, обикновено неразклонено, в долната част просто влакнесто, в горната просто и жлезисто влакнесто. Листата срещуположни, линейно ланцетни до линейни, по-рядко тясно ланцетни, влакнести; приосновните 4 двойки или многобройни в розетка; стъбловите 5 двойки. Цветовете розови до розовочервени, събрани в симетричен или асиметричен дихазий. Плодът тясно яйцевидно конична кутийка. Семената бъбрековидни, сиви. Цъфти (IV) V-VI.

Местообитание: По песъчливи каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в житни и окопни култури.

12 б. АРМЕРИОВИДНО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE ARMERIA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-50 cm, единични, прости или разклонени, изправени или приповдигащи се, голи, в горните междувъзлия лепкави. Листата срещуположни, приосновните в розетка, удължени до обратно ланцетно линейни; стъбловите 5-8 двойки, приседнали, долните линейни до яйцевидно елиптични; горните яйцевидно сърцевидни или ланцетни, целокрайни. Цветовете червени до розовочервени, събрани в съцветие дихазий. Плодът цилиндрична кутийка. Семената бъбрековидни до сплеснато бъбрековидни, кафяви, брадавичести. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По каменисти, тревисто-каменисти и скалисти места.

12 в. КСЕРЕЕВО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE CSEREII* BAUMG.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 40-125 cm, единични или няколко, прости или разклонени, изправени или приповдигащи се, голи. Листата срещуположни, приосновните в розетка, широко елиптично лопатовидни до обратно яйцевидно лопатовидни; стъбловите 8 (9) двойки, долните обратно яйцевидни до широко елиптични, рядко обратно клиновидни; средните и горните яйцевидно елиптични до яйцевидно сърцевидни. Цветовете бели до светлорозови, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидно крушовидна кутийка. Семената бъбрековидни, тъмносиви, брадавичести. Цъфти V-VI.
Местообитание: По скалисти места.

12 г. ОБИКНОВЕНО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE VULGARIS* (MOENCH) GARCKE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-110 cm, изправени, рядко полегнали, голи или влакнести. Листата срещуположни, най-често 8 двойки, приседнали, ланцетни, яйцевидно ланцетни, яйцевидно сърцевидни или обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете двуполови или еднополови, бели, рядко розови, събрани в съцветие дихазий. Растението двудомно. Плодът кълбовидна, конична или цилиндрична кутийка. Семената бъбрековидни, брадавичести. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.

12 д. УШНО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE OTITES* (L.) WIBEL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-70 cm, изправени, в долната част четинести. Листата срещуположни, ланцетно

лопатовидни, целокрайни, приосновните в розетка, стъбловите 4-5 двойки. Цветовете еднополови, жълти до жълтозелени, събрани в ботрично съцветие. Растението двудомно. Плодът удължено яйцевидна кутийка. Семената сплеснато бъбрековидни, кафяви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

12 е. ДЪЛГОЦВЕТНО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE BUPLEUROIDES* CHATER & WALTERS)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 25-80 cm, прости или разклонени, изправени, голи или в долната част влакнести или четинести. Листата срещуположни, с восъчен налеп, целокрайни или в основата с хрущялен ръб; тясно линейни до елиптично лопатовидни, приосновните с дръжки, стъбловите 2-5 двойки, най-често приседнали. Цветовете двуполови, бели, жълтозелени до ръждивокафяви, единични или събрани в ботрично съцветие. Плодът тясно елипсовидна кутийка. Семената бъбрековидни, брадавичести, сивокафяви. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

12 ж. ЗЕЛЕНОЦВЕТНО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE VIRIDIFLORA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 50-100 cm, единични или няколко, изправени, в долната част влакнести, в горната лепкави. Листата срещуположни, целокрайни, влакнести, стъбловите листа 4-5 двойки, приосновните и долните удължено лопатовидни или широко яйцевидни; средните и горните удължени до ланцетни, с къси дръжки или приседнали. Цветовете жълтозелени до зелени, събрани в ботрично съцветие. Плодът яйцевидна кутийка. Семената бъбрековидни, тъмнокафяви, брадавичести. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В храсталаци и гори.

12 з. ГИГАНТСКО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE GIGANTEA* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 65-120 cm, единични, рядко повече, изправени, в долната част влакнести или четинести, в горната голи и лепкави. Листата срещуположни, месести, целокрайни, приосновните в розетка, обратно яйцевидно или обратно сърцевидно лопатовидни; стъбловите листа 6-9 двойки, долните обратно яйцевидно лопатовидни до ланцетно лопатовидни; средните и горните ланцетни, в пазвите със стерилни клонки. Цветовете бели или жълтозелени, събрани в ботрично съцветие. Плодът яйцевидна кутийка. Семената сплеснато бъбрековидни, кафяви, с мрежеста повърхност. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

12 и. МЕХУРЕСТО ПЛЮСКАВИЧЕ (*SILENE FABARIOIDES* HAUSSKN.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 25-65 cm, единични или няколко, изправени, дъговидно извити в основата или приповдигащи се. Листата срещуположни, приосновните в розетка, тясно елиптично лопатовидни или обратно клиновидни; стъбловите 4 (5) двойки, месести, долните обратно яйцевидно ланцетни, горните широко ланцетни до ланцетни. Цветовете бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът кълбесто крушовидна кутийка. Семената бъбрековидни, тъмносиви до сивокафяви, брадавичести. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По скалисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

13. РОД ЛЕПЛИВЧЕ (*VISCARIA* RÖCHL.)

ОБИКНОВЕНО ЛЕПЛИВЧЕ (*VISCARIA VULGARIS* RÖHL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени, слабо разклонени в горната част. Листата срещуположни, долните лопатовидни или ланцетни, плоски; горните линейно ланцетни. Цветовете пурпурни, рядко бели, събрани в метлицоподобно съцветие. Плодът яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената бъбрековидни, чернокафяви, грапави. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В храсталаци и скалисти поляни.
Допълнителна информация: Декоративно и медоносно растение.

14. РОД СВИЛАРКА (*LYCHNIS* L.)

СВИЛАРКА (*LYCHNIS CORONARIA* (L.) DESR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, разклонено в горната част, влакнесто или копринесто. Листата в розетка и стъблови, срещуположни, овално до линейно ланцетни. Цветовете червени, рядко розовочервени или бели, събрани в съцветие дихазий. Плодът яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената бъбрековидни, черни, грапави. Цъфти VI-IX.
Местообитание: В редки гори, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Декоративно растение с културни форми.

15. РОД МАНТИЙКА (*PETRORHAGIA* (SER.) LINK)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишно растение; цветовете с прицветници...

.......**15 а. Обикновена мантийка – *Petrorhagia prolifera* P. W. Ball & Heywood**
1* Многогодишно растение, често със стерилни розетки; цветовете без прицветници...
15 б. Илирийска мантийка – *Petrorhagia illyrica* (Ard.) P. W. Ball et Heywood

15 а. ОБИКНОВЕНА МАНТИЙКА (*PETRORHAGIA PROLIFERA* P. W. BALL & HEYWOOD)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 50 cm, изправено, обикновено неразклонено. Листата срещуположни, приседнали, линейно продълговати. Цветовете розови, лилави или бели, събрани в съцветие главичка. Плодът многосеменна кутийка. Семената сплеснати, с мрежеста повърхност. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.

15 б. ИЛИРИЙСКА МАНТИЙКА (*PETRORHAGIA ILLYRICA* (ARD.) P. W. BALL ET HEYWOOD)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 40 cm, слабо вдървеняло в основата, изправено, силно разклонено, често със стерилни розетки, жлезисто влакнесто или голо. Листата срещуположни, долните линейно шиловидни или линейно продълговати. Цветовете бели, рядко бледожълти, с червени петна, чертички и розови жилки, единични. Плодът елипсовидна кутийка. Семената сплеснати. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи каменисти места.

16. РОД КАРАМФИЛ (*DIANTHUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Влагалищата на стъбловите листа до 2, рядко 3 пъти по-дълги от диаметъра на стъблото...**2**
1* Влагалищата на стъбловите листа поне 3 пъти по-дълги от диаметъра на стъблото...**3**
2 Чашката влакнеста.....**16 а. Армериовиден карамфил – *Dianthus armeria* L.**
2* Чашката гола...
................................**16 б. Скален карамфил – *Dianthus petraeus* Waldst. & Kit.**
3 Листата с тънък ръб и без изпъкнали от долната страна жилки.......................
................................**16 в. Урумов карамфил – *Dianthus urumoffii* Stoj. & Acht.**
3* Листата с дебел ръб или изпъкнали от долната страна жилки.......................**4**
4 Причашковите люспи постепенно стеснени към върха....................................
.....................................**16 г. Гигантски карамфил – *Dianthus giganteus* D'Urv.**
4* Причашковите люспи обратно яйцевидни или отсечени, с осил......................
..........................**16 д. Мизийски карамфил – *Dianthus moesiacus* Vis. & Pančič**

16 а. АРМЕРИОВИДЕН КАРАМФИЛ (*DIANTHUS ARMERIA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо до 40 cm, изправено, разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, линейни, плоски, тънки. Цветовете червеникави или горната повърхност тъмнопурпурна, а долната жълтеникава, събрани в снопчета. Плодът удължена едногнездна кутийка. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение.

16 б. СКАЛЕН КАРАМФИЛ (*DIANTHUS PETRAEUS* WALDST. ET KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 30 cm, туфести, изправени, разклонени от основата, зелени или синкавозелени. Листата срещуположни, приосновните линейно четиновидни, останалите четиновидни. Цветовете бели, рядко розови, единични. Плодът удължена едногнездна кутийка. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.

16 в. УРУМОВ КАРАМФИЛ (*DIANTHUS URUMOFFII* STOJ. & ACHT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-60 cm, единични или няколко, изправени, неразклонени, тъпо четиристенни, светлозелени, голи. Листата срещуположни, линейно шиловидни, светлозелени. Цветовете интензивно червени, отвътре при основата с жълто петно. Плодът удължена едногнездна кутийка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Допълнителна информация: Български ендемит.

16 г. ГИГАНТСКИ КАРАМФИЛ (*DIANTHUS GIGANTEUS* D'URV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени, с восъчен налеп. Листата срещуположни, плоски, линейни. Цветовете пурпурни, събрани в съцветие главичка. Плодът удължена едногнездна кутийка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По каменисти и тревисти места.

16 д. МИЗИЙСКИ КАРАМФИЛ (*DIANTHUS MOESIACUS* VIS. & PANČIČ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, туфести, изправени, разклонени от основата. Листата срещуположни, почти четиновидни. Цветовете бледо розови, събрани в съцветие главичка. Плодът удължена едногнездна кутийка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По каменисти и тревисти места.

Допълнителна информация: Балкански ендемит.

17. РОД САПУНЧЕ (*SAPONARIA* L.)

ЛЕЧЕБНО САПУНЧЕ (*SAPONARIA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивен разклонен корен. Стъблата високи 30-90 cm, приповдигащи се или изправени, разклонени в горната част. Листата срещуположни, продълговато елиптични или овално ланцетни, целокрайни. Цветовете бели или бледо розови, събрани в съцветие метлица. Плодът разпуклива кутийка. Семената бъбрековидни, червенокафяви до черни, брадавичести. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни места край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стърковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративно. При стриване с мокри ръце се получава обилна пяна.

СЕМЕЙСТВО ЩИРОВИ (AMARANTHACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата целокрайни, с късо осилче на върха; мъжките цветове с 2 нееднакво дълги прицветника, женските с ципест околоцветник..
....**1. Щир – *Amaranthus* L.**
1* Листата назъбени или изрязани, ако са целокрайни, тогава по-тесни от 5 mm, без осилче на върха; мъжките цветове без прицветници, женските без околоцветник...**2**
2 Приосновните листа добре развити; цветовете еднополови............................
....**2. Лобода – *Atriplex* L.**
2* Приосновните листа слабо развити или липсват; цветовете двуполови..........
....**3. Куча лобода – *Chenopodium* L.**

1. РОД ЩИР (*AMARANTHUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Околоцветните листчета и тичинките (4-) 5..
....**1 а. Обикновен щир – *Amaranthus retroflexus* L.**
1* Околоцветните листчета и тичинките (2-) 3..**2**
2 Съцветията разположени в пазвите на листата; кутийката се разпуква напречно...............................**1 б. Теснолистен щир – *Amaranthus graecizans* L.**
2* Съцветията връхни; кутийката не се разпуква напречно..................................
....**1 в. Светъл щир – *Amaranthus lividus* L.**

1 а. ОБИКНОВЕН ЩИР (*AMARANTHUS RETROFLEXUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-100 cm, изправено, набраздено, понякога червеникаво, влакнесто. Листата последователни, ланцетни или яйцевидно ланцетни, по ръба с белезникава ивица и власинки. Цветовете еднополови, зелени, събрани във връхно сбито съцветие. Растението еднодомно. Плодът напречно разпукваща се, покрита с шипчета кутийка. Семената черни, лъскави. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Произхожда от Северна Америка. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

1 б. ТЕСНОЛИСТЕН ЩИР (*AMARANTHUS GRAECIZANS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 70 cm, изправено, разклонено, гладко или ръбесто, зелено или червеникаво, голо или разсеяно влакнесто. Листата последователни, овално ромбични, овални или продълговато овално ромбични, зелени, понякога от долната страна червеникаво обагрени. Цветовете еднополови, зелени, събрани в съцветия, разположени в пазвите на листата. Растението еднодомно. Плодът напречно разпукваща се кутийка. Семената с неясно тъпо крушовидна форма, черни или чернокафяви. Цъфти VII-IX.
Местообитание: Край пътища.
Допълнителна информация: Произхожда от Средиземноморието. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

1 в. СВЕТЪЛ ЩИР (*AMARANTHUS LIVIDUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 25-60 (80) cm, изправено или полегнало, разклонено, понякога червеникаво, голо или влакнесто. Листата последователни, яйцевидно ромбични, продълговато ромбични, ланцетно ромбични, целокрайни. Цветовете еднополови, зелени, събрани във връхно сбито съцветие. Растението еднодомно. Плодът кутийка, не се разпуква напречно. Семената черни, лъскави. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Произхожда от Северна Америка. Рудерално растение.

2. РОД ЛОБОДА (*ATRIPLEX* L.)

РАЗКЛОНЕНА ЛОБОДА (*ATRIPLEX PATULA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено или стелещо се, разклонено, зелено. Най-долните листа срещуположни, останалите последователни, ромбично ланцетни, широко клиновидни или копиевидни, целокрайни или изрязани. Цветовете еднополови, зелени, събрани в класовидно съцветие. Растението еднодомно. Плодът орехче. Семената два типа – светлокафяви или почти черни. Цъфти VII-X.

Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение.

3. РОД КУЧА ЛОБОДА (*CHENOPODIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата в основата закръглени, сърцевидни или полуотсечени, на върха заострени......................**3 а. Хибридна куча лобода – *Chenopodium hybridum* L.**
1* Листата в основата клиновидни, на върха затъпени..
....**3 б. Бяла куча лобода – *Chenopodium album* L.**

3 а. ХИБРИДНА КУЧА ЛОБОДА (*CHENOPODIUM HYBRIDUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 (100) cm, изправено, просто или разклонено, зелено, цялото растение покрито с брашнест налеп. Листата последователни, широко триъгълни до сърцевидно яйцевидни, пересто изрязани до целокрайни. Цветовете тъмнозелени, събрани в рехаво метлицовидно съцветие. Плодът кафеникавожълто сплеснато орехче. Семената лещовидни. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

3 б. БЯЛА КУЧА ЛОБОДА (*CHENOPODIUM ALBUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-150 (200) cm, изправено, разклонено, тъпо ръбесто, покрито с брашнест налеп, с редуващи се зелени и белезникави (най-често червеникави) ивици. Листата последователни, почти 2 пъти по-дълги, отколкото широки, обикновено с брашнест налеп. Цветовете жълтеникавозелени, събрани в класовидно или метличесто съцветие. Плодът сплеснато орехче. Семената черни, набраздени или гладки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение. В Кавказ служи за храна. В миналото у нас е използвано за храна с кисело мляко и чесън.

СЕМЕЙСТВО ЛАПАДОВИ (POLYGONACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Околоцветникът съставен от 6 листчета; тичинките 6....**1. Лапад – *Rumex* L.**
1* Околоцветникът съставен от 5 листчета; тичинките 8....................................**2**

2 Външните околоцветни листчета при плода крилати или киловидни...........
....**2. Фасулче – *Fallopia* Adans.**
2* Външните околоцветни листчета при плода не са крилати или киловидни
....**3**
3 Листните дръжки съчленени; охреите бели или сребристи, двуделни или в горната част разкъсани на нишковидни дялове....**3. Пача трева – *Polygonum* L.**
3* Листните дръжки не са съчленени; охреите кафяви, целокрайни или в горната част ресничести..................................**4. Пиперичe – *Persicaria* (L.) Mill.**

1. РОД ЛАПАД (*RUMEX* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата със стреловидна основа; цветовете еднополови; двудомни растения...**2**
1* Листата със сърцевидна или закръглена основа; цветовете двуполови.........**3**
2 Обвивните листчета по-къси до незначително по-дълги от зрелия плод.........
....**1 а. Кози киселец – *Rumex acetosella* L.**
2* Обвивните листчета значително по-дълги от зрелия плод..............................
....**1 б. Киселец – *Rumex acetosa* L.**
3 Валвите ясно назъбени, зъбците над 1.5 mm дълги...
....**1 в. Красив лапад – *Rumex pulcher* L.**
3* Валвите целокрайни или неясно назъбени, дребни, белезникави, заострени или тъпи, зъбците до 1.5 mm дълги...**4**
4 Цветните групи сближени; валвите 5-8 mm дълги; широко кръгло сърцевидни, с брадавички, заемащи половината от широчината на валвите.................
....**1 г. Къдрав лапад – *Rumex crispus* L.**
4* Цветните групи раздалечени; валвите 3-4 mm дълги; езичести, с брадавички, заемащи цялата широчина на валвите...
....**1 д. Кървавочервен лапад – *Rumex sanguineus* L.**

1 а. КОЗИ КИСЕЛЕЦ (*RUMEX ACETOSELLA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи 10-40 (60) cm, единични или няколко, изправени или приповдигащи се, разклонени, голи, набраздени, понякога възчервено обагрени. Листата последователни, възчервено обагрени, приосновните и долните копиевидни, с дълги дръжки, най-горните ланцетни или линейно ланцетни, почти приседнали. Цветовете еднополови, бледозелени, събрани в метличесто съцветие. Растението двудомно. Плодът тристенно, светлокафяво, лъскаво орехче, обхванато от валви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и песъчливи места, каменисти места, ливади, край гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Младите стъбла и листата се използват за храна. Индикатор за кисели почви.

1 б. КИСЕЛЕЦ (*RUMEX ACETOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо разклонено коренище. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, набраздено, разклонено. Листата последователни, стреловидни, целокрайни. Цветовете еднополови, бледозелени, събрани в метличесто съцветие. Растението двудомно. Плодът тристенно, тъмнокафяво, лъскаво орехче, обхванато от валви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно за домашните животни! В миналото стръковете са служели за багрене на вълна. Листата и младите стъбла са подходящи като зеленчук. Отглежда се и като културно растение с различни сортове.

1 в. КРАСИВ ЛАПАД (*RUMEX PULCHER* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вдървенял корен. Стъблото високо 20-60 cm, изправено, набраздено, разклонено в основата. Приосновните листа в розетка, месести, накъдрени. Средните листа последователни, продълговато яйцевидни, горните ланцетни. Цветовете зелени, събрани в съцветие метлица. Плодът яйцевидно орехче, с кожести, корави, яйцевидни или триъгълни валви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

1 г. КЪДРАВ ЛАПАД (*RUMEX CRISPUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебел, вретеновиден, вертикален корен. Стъблото високо 30-150 cm, изправено, набраздено, просто или разклонено в горната част. Листата последователни, тясно ланцетни, месести, накъдрени. Цветовете зелени, събрани в съцветие метлица. Плодът кафяво орехче, със закръглено до триъгълно яйцевидни валви. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В Кавказ младите листа служат за храна.

1 д. КЪРВАВОЧЕРВЕН ЛАПАД (*RUMEX SANGUINEUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-120 cm, изправено, набраздено, разклонено в горната част, червенокафяво. Листата последователни, продълговато яйцевидно ланцетни, вълновидни. Цветовете еднополови, събрани в съцветие метлица. Плодът триъгълно сърцевидно, тъмнокафявовиолетово орехче, с тънко кожести, триъгълно яйцевидни валви. Цъфти VII-VIII.

Местообитание: По влажни места в покрайнините на гори, горски поляни и храсталаци.

2. РОД ФАСУЛЧЕ (*FALLOPIA* ADANS.)

Ключ за определяне на видовете

1 Междувъзлията дълбоко набраздени, грапави, с къси власинки; цветните дръжки при плода до 3 mm дълги, съчленени над средата; орехчетата матови...........**2 а. Поветицовидно фасулче – *Fallopia convolvulus* (L.) Á. Löve**
1* Междувъзлията гладки до слабо набраздени, голи; цветните дръжки при плода 5-8 mm дълги, съчленени под средата; орехчетата лъскави........................
...........................**2 б. Храсталачно фасулче – *Fallopia dumetorum* (L.) J. Holub**

2 а. ПОВЕТИЦОВИДНО ФАСУЛЧЕ (*FALLOPIA CONVOLVULUS* (L.) Á. LÖVE)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото дълго (5) 10-160 (200) cm, увивно, лежащо или изправено, разклонено в основата, с набраздени междувъзлия. Листата последователни, широко или продълговато яйцевидни, целокрайни. Цветовете зелени, по края бели или розови, събрани в класовидно съцветие или в снопчета по 2-6 в пазвите на горните листа. Плодът тристенно, черно, матово орехче. Цъфти VI-X.
Местообитание: По влажни тревисти места, край горски пътища.
Допълнителна информация: Младите листа се използват като зеленчук, подобно на спанака. Плодовете са подходящи за храна на домашните птици. Плевел в обработваеми земи.

2 б. ХРАСТАЛАЧНО ФАСУЛЧЕ (*FALLOPIA DUMETORUM* (L.) J. HOLUB)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото дълго 50-150 (300) cm, увивно или катерливо, разклонено в основата, със слабо набраздени междувъзлия. Листата последователни, яйцевидно триъгълни, целокрайни. Цветовете зелени, събрани във връхни или пазвени гроздовидни съцветия или в снопчета по 2-5 в пазвите на горните листа. Плодът тристенно, черно, лъскаво орехче. Цъфти VI-X.
Местообитание: В храсталаци, периферията на гори, край горски пътища, по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и плодовете.

3. РОД ПАЧА ТРЕВА (*POLYGONUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Горните прицветници по-къси от цветовете; стъблата в горната част безлистни............**3 а. Теснолистна пача трева – *Polygonum rurivagum* Boreau**

1* Прицветниците по-дълги от цветовете; стъблата по цялата си дължина облистени...**2**
2 Стъблото изправено; цветните дръжки при плода по-къси до равни на околоцветника, скрити в охрейта; околоцветните листчета зелени, по ръба и на върха розови или червени; орехчето затворено в околоцветника.........................
..................................**3 б. Разперена пача трева – *Polygonum patulum* M. Bieb.**
2* Стъблото полегнало или приповдигащо се; цветните дръжки при плода равни или по-дълги от околоцветника, стърчат от охрейта; околоцветните листчета червени или розови, по средата със зелена ивица; орехчето по-дълго от околоцветника.........**3 в. Красива пача трева – *Polygonum pulchelum* Loisel.**

3 а. ТЕСНОЛИСТНА ПАЧА ТРЕВА (*POLYGONUM RURIVAGUM* BOREAU)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги до 30 (60) cm, нежни, гъвкави, приповдигащи се до почти изправени или стелещи се, разклонени. Листата последователни, линейно ланцетни до линейни. Цветовете с тесен зелен ръб по средата и червеникава или розова ивица по края на околоцветните листчета, единични или събрани в снопчета в листните пазви. Плодът яйцевидно до елиптично, тристенно, гладко орехче. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

3 б. РАЗПЕРЕНА ПАЧА ТРЕВА (*POLYGONUM PATULUM* M. BIEB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото дълго 20-80 (100) cm, единично, изправено, набраздено или ръбесто, разклонено. Листата последователни, продълговато елиптични или ланцетни до линейно ланцетни, с къси дръжки или почти приседнали. Цветовете зеленикави, на върха розови или червеникави, събрани в снопчета в листните пазви. Плодът яйцевидно, тристенно, тъмнокафяво до чернокафяво орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

3 в. КРАСИВА ПАЧА ТРЕВА (*POLYGONUM PULCHELLUM* LOISEL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото дълго 20-60 cm, полегнало или проповдигащо се, набраздено, разклонено в основата. Листата последователни, продълговато или линейно ланцетни до линейни. Цветовете червени или розови, събрани в снопчета в листните пазви. Плодът елиптично, тристенно, тъмнокафяво орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

4. РОД ПИПЕРИЧЕ (*PERSICARIA* (L.) MILL.)

ВОДНО ПИПЕРИЧЕ (*PERSICARIA HYDROPIPER* (L.) OPIZ)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено или приповдигащо се, вкореняващо се във възлите, разклонено в основата. Листата последователни, продълговато или яйцевидно ланцетни до ланцетни. Цветовете зелени, на върха червеникави, розови или бели, събрани в класовидно съцветие. Плодът тристенно или лещовидно, тъмнокафяво до чернокафяво орехче. Цъфти VII-X.
Местообитание: По влажни тревисти места, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В миналото е употребявано като багрилно растение. Плевел в окопни и зеленчукови култури.

СЕМЕЙСТВО САРКОФАЕВИ (PLUMBAGINACEAE)

РОД ЗМИЙСКА ТРЕВА (*GONIOLIMON* BOISS.)

ТАТАРСКА ЗМИЙСКА ТРЕВА (*GONIOLIMON TATARICUM* (L.) BOISS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблото високо 20-30 cm, в основата с червеникавокафяви листни остатъци, изправено, неясно триръбесто, рядко заоблено, разклонено. Листата в розетка, лопатовидни, продълговато ланцетни или тясно до широко обратно ланцетни, отгоре бледозелени, отдолу синкавозелени, целокрайни. Цветовете пурпурно-червени, събрани в метличесто съцветие с триръбести широко крилати клонки. Плодът продълговато обратно конична, кафява кутийка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”, в Приложение IV „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.

СЕМЕЙСТВО БУКОВИ (FAGACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листните пъпки вретеновидни; мъжките цветове в главички; плодът триръбест орех...**1. Бук – *Fagus* L.**
1* Листните пъпки яйцевидни; мъжките цветове в реси; плодът яйцевиден орех...**2. Дъб – *Quercus* L.**

1. РОД БУК (*FAGUS* L.)

ОБИКНОВЕН БУК (*FAGUS SYLVATICA* L.)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло. Кората гладка, сива. Младите клонки светлокафяви. Листата последователни, елиптични или яйцевидно

елиптични, младите ресничести. Цветовете еднополови. Мъжките, събрани в съцветие реса. Женските, събрани в групи с обща обвивка (купула). Растението еднодомно. Плодът тристенен жълъд. Цъфти V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: Образува чисти или смесени, най-често с габър, широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се корите и дървесината.
Допълнителна информация: Продължителността на живота достига до 300 години. Дървесината е плътна и широко се използва за отопление. В миналото е намирала приложение в мебелната промишленост. Плодовете са богати на хранителни вещества и се използват за храна от дивите животни и от хората.

2. РОД ДЪБ (*QUERCUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете разположени върху облистените едногодишни клонки; плодовете узряват през втората година и са разположени върху безлистната част на клонките..**2 а. Цер – *Quercus cerris* L.**
1* Цветовете и зрелите плодове разположени върху облистените едногодишни клонки; плодовете узряват през първата година...**2**
2 Листата отдолу разпръснато влакнести или голи; листните дръжки отгоре ясно жлебовидни....................**2 б. Обикновен горун – *Quercus dalechampii* Ten.**
2* Листата отдолу наплъстено влакнести; листните дръжки отгоре плоски.......**3**
3 Листната петура в основата с ушички или сърцевидна, рядко отрязана; страничните жилки почти успоредни, повече от 8 двойки; власинките възкафяви...**2 в. Благун – *Quercus frainetto* Ten.**
3* Листната петура в основата сърцевидно изрязана, стеснена до клиновидна; страничните жилки не са успоредни, 5-8 двойки; власинките сивкави или белезникави.......................................**2 г. Космат дъб – *Quercus pubescens* Willd.**

2 а. ЦЕР (*QUERCUS CERRIS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 35 m стъбло. Кората напукана, сивочерна. Младите клонки ръбести, сиви или кафявозелени, наплъстени. Листата последователни, продълговати или продълговато яйцевидни, наделени до пересто насечени. Прилистниците опадливи. Цветовете еднополови. Мъжките, събрани в съцветие реса. Женските, събрани в групи. Растението еднодомно. Плодът продълговато яйцевиден жълъд. Цъфти V-VI. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В смесени широколистни гори.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Дървесината е плътна и се използва за отопление.

2 б. ОБИКНОВЕН ГОРУН (*QUERCUS DALECHAMPII* TEN.)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло. Кората напукана, сивочерна. Младите клонки зеленопепеляви или кафявочервеникави, голи. Листата

последователни, продълговато или яйцевидно ланцетни, яйцевидни или обратно яйцевидни, пересто насечени или плитко наделени. Прилистниците опадливи. Цветовете еднополови. Мъжките, събрани в съцветие реса. Женските, събрани в групи. Растението еднодомно. Плодът продълговато елиптичен или яйцевиден жълъд. Цъфти V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В смесени широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се кората, плодовете и шикалките.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Дървесината е плътна и е подходяща за отопление.

2 в. БЛАГУН (*QUERCUS FRAINETTO* TEN.)

Морфология: Дърво с високо до 40 m стъбло. Кората напукана, тъмносива. Младите клонки масленозелени до светлокафяви, влакнести през пролетта и почти голи през есента. Листата събрани по върховете на клонките, обратно яйцевидни или елиптични, пересто насечени. Цветовете еднополови. Мъжките събрани в съцветие реса. Женските събрани в групи, най-често приседнали. Растението еднодомно. Плодът яйцевидно продълговат жълъд. Цъфти V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В смесени широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се кората и шикалките.
Допълнителна информация: Дървесината е плътна и е подходяща за отопление.

2 г. КОСМАТ ДЪБ (*QUERCUS PUBESCENS* WILLD.)

Морфология: Дърво с високо до 15 m стъбло или храст. Кората напукана, тъмносива. Младите клонки наплъстени, рядко оголяващи. Листата последователни, твърди, дебели, обратно яйцевидни, пересто наделени. Прилистниците рано опадващи. Цветовете еднополови. Мъжките, събрани в съцветие реса. Женските, събрани в групи, най-често приседнали. Растението еднодомно. Плодът тясно яйцевиден жълъд. Цъфти V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В смесени широколистни гори по каменистите склонове.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Най-сухоустойчивият вид дъб в нашата флора.

СЕМЕЙСТВО БРЕЗОВИ (BETULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Женските съцветия наподобяват листни пъпки; плодът лешник, обхванат от зелена обвивка; листата с ясно сърцевидна основа.............**1. Леска – *Corylus* L.**
1* Женските съцветия реси; плодът странично сплеснато орехче; листата с клиновидна, рядко с неясно сърцевидна основа...**2**
2 Дървета и храсти с тъмна кора; плодът безкрило орехче................................ ....**2. Габър – *Carpinus* L.**
2* Дървета с бяла кора; плодът крилато орехче....................**3. Бреза – *Betula* L.**

1. РОД ЛЕСКА (*CORYLUS* L.)

ОБИКНОВЕНА ЛЕСКА (*CORYLUS AVELLANA* L.)

Морфология: Храст с височина 2-5 m или дърво с високо до 10 m стъбло и яйцевидна или кълбовидна корона. Кората гладка, червеникава или сивопепелява. Младите клонки жълтеникавосиви. Листата последователни, обратно яйцевидни, закръглени, закръглено яйцевидни или овални, неправилно или остро напилени, с рано опадващи прилистници. Цветовете еднополови. Мъжките събрани в съцветие реса. Женските единични или групирани по няколко. Растението еднодомно. Плодът покрит с купула, кълбовиден или слабо удължен, светло до тъмно ръждивокафяв орех (лешник). Цъфти II-IV. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В гори и в покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се кората, листата, ресите и плодовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Продължителността на живота достига до 100 години. Култивира като хранително и декоративно растение. В миналото стъблата са използвани за изработването на кошници, обръчи и бастуни, а дървеният въглен – за производството на барут. Младите листа служат за приготвянето на сърми. Плодовете намират приложение в сладкарството и производството на ликьор. Използва се като ранна паша от пчелите.

2. РОД ГАБЪР (*CARPINUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата 5-10 cm дълги; плодната люспа триделна, страничните дялове по-къси от средния................................**2 а. Обикновен габър – *Carpinus betulus* L.**
1* Листата 2.5-6.0 cm дълги; плодната люспа цяла..
....**2 б. Келяв габър – *Carpinus orientalis* Mill.**

2 а. ОБИКНОВЕН ГАБЪР (*CARPINUS BETULUS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 28 m стъбло, с широки ребра и вдлъбнатини и гъста корона. Кората гладка, сивопепелява. Младите клонки пухесто влакнести. Листата последователни, продълговато яйцевидни, двойно напилени. Цветовете еднополови, събрани в еднополови съцветия реса. Растението еднодомно. Плодната люспа триделна. Плодът лъскаво, зеленокафяво орехче. Цъфти III-IV.
Местообитание: Образува чисти или участва в състава на смесени широколистни гори най-често с доминиране на бук.
Лечебно растение: Използва се кората.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Продължителността на живота достига до 150 години. Дървесината е плътна и служи за отопление. Подходяща е за получаването на дървени въглища. Кората съдържа дъбилни

вещества и може да се използва при обработката на кожи. В миналото от дървесината са изработвани различни предмети: валяци, винтове, зъбчати колела, обущарски клечки и калъпи. Младите клони и листата са служели за храна на домашните животни през зимата.

2 б. КЕЛЯВ ГАБЪР (*CARPINUS ORIENTALIS* MILL.)

Морфология: Дърво с високо до 18 m стъбло и гъста яйцевидна или закръглена корона. Кората гладка, светлосива, дървесината спирално усукана. Младите клон ки пухесто влакнести. Листата последователни, овални или овално елиптични, двойно напилени с ланцетни прилистници. Цветовете еднополови, събрани в еднополови съцветия реса. Растението еднодомно. Плодната люспа овална, плоска, неправилно назъбена. Плодът лъскаво кафяво орехче. Цъфти IV-V.
Местообитание: По сухи и каменисти места с тънък слой почва. Често върху ерозирали терени. Образува чисти или участва в състава на смесени широколистни гори.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Дървесината е плътна и се използва за отопление. В миналото от клонките са се изработвали груби метли, а листата са служели за храна на домашните животни през зимата.

3. РОД БРЕЗА (*BETULA* L.)

ОБИКНОВЕНА БРЕЗА (*BETULA PENDULA* ROTH)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло, с широки ребра и вдлъбнатини и неправилно яйцевидна рядка корона. Кората гладка, бяла, бели се на хоризонтални ивици. Младите клонки черни, покрити с лепкави брадавички. Листата последователни, триъгълно яйцевидни или триъгълно ромбични, двойно назъбени. Цветовете еднополови, събрани в еднополови съцветия реса. Растението еднодомно. Плодната люспа триделна. Плодът продълговато елипсовидно, крилато орехче. След узряването на плодовете съплодието се разпада. Цъфти IV-V.
Местообитание: В светли гори и по каменисти места.
Лечебно растение: Използват се кората, пъпките, листата и съцветията.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Декоративно дърво. Продължителността на живота достига до 120 години. Едно от малкото растения, които произвеждат бяло багрило. При повечето растения белият цвят се дължи на натрупването на въздух. Символ на плодородието. Елемент в герба на Естония.

СЕМЕЙСТВО ОРЕХОВИ (JUGLANDACEAE)

РОД ОРЕХ (*JUGLANS* L.)

ОРЕХ (*JUGLANS REGIA* L.)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло, със силно разклонена корона. Кората в началото гладка, светлосива, при по-старите дървета силно напукана,

сивокафява. Младите клонки голи, лъскаво маслиненозелени до кафеникави. Листата последователни, нечифтоперести. Листните дялове продълговати до яйцевидни, целокрайни. Цветовете еднополови, мъжките събрани в съцветие реса, женските в групи по няколко. Растението еднодомно. Плодът сферичен до яйцевиден орех с месеста обвивка. Цъфти IV-V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се листата, зелените плодове, плодната обвивка и зрелите плодове
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Продължителността на живота достига до 400 години. В Древна Гърция и Рим орехови ядки се поднасяли на сватбени тържества. Символ на скрита мъдрост, плодовитост и дълголетие, но и на егоизъм поради факта, че другите растения не могат да живеят под сянката му. Листата служат като инсектицид срещу насекоми, повреждащи дрехи и зърно. Ореховото масло се използва в парфюмерията за получаване на скъпи етерични масла. Култивира се като плодно дърво.

СЕМЕЙСТВО ЗВЪНИКОВИ (HYPERICACEAE)

РОД ЗВЪНИКА (*HYPERICUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашелистчетата целокрайни или плитко неравномерно назъбени, без маргинални жлези..**2**
1* Чашелистчетата жлезисто ресничести, с маргинални жлези..........................**3**
2 Стъблата в напречно сечение кръгли или двуръбести......................................
....**1. Лечебна звъника – *Hypericum perforatum* L.**
2* Стъблата в напречно сечение четириръбести..
..................................**2. Крилатостъблова звъника – *Hypericum tetrapterum* Fr.**
3 Чашелистчетата по цялата повърхност с черни точковидни или линейни жлези............................**3. Румелийска звъника – *Hypericum rumeliacum* Boiss.**
3* Чашелистчетата с червеникавокафяви длъгнести повърхностни жлези, порядко с 3 черни точковидни жлези...
...............................**4. Рохелова звъника – *Hypericum rochelii* Griseb. & Schenk**

1. ЛЕЧЕБНА ЗВЪНИКА (*HYPERICUM PERFORATUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално пълзящо коренище. Стъблата високи 20-100 cm, изправени или в основата възходящи, кръгли или двуръбести, в долната част жълтокафяви, в горната матовозелени. Листата срещуположни, приседнали, линейни, линейно елиптични или елиптични, линейно ланцетни или яйцевидни, целокрайни. Цветовете жълти до оранжеви, събрани в щитовидна метлица. Плодът яйцевидна до цилиндрично конична, кафявочервена до кафява кутийка. Семената цилиндрично бъбрековидни, кафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци, край пътища.

Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно за домашните животни!

2. КРИЛАТОСТЪБЛОВА ЗВЪНИКА (*HYPERICUM TETRAPTERUM* FR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално пълзящо коренище. Стъблата високи 10-100 cm, изправени или в основата възходящи, четириръбести, в долната част червеникави, в горната зелени. Листата срещуположни, стъблообхващащи, яйцевидни или елиптични до почти кръгли, целокрайни. Цветовете лимоненожълти, събрани в щитовидна метлица. Плодът удължено конична до тясно яйцевидна, кафявочервена до кафява кутийка. Семената цилиндрично бъбрековидни, мрежесто набръчкани, сиви до кафяви. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По влажни и мочурливи места, край реки и потоци.

3. РУМЕЛИЙСКА ЗВЪНИКА (*HYPERICUM RUMELIACUM* BOISS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо коренище. Стъблата високи 10-40 cm, изправени, в основата възходящи, по-рядко лежащи, в долната част кафеникави, в горната матовозелени. Листата срещуположни, приседнали, елиптични, ланцетно елиптични, елиптично яйцевидни, линейно елиптични, ланцетни до линейно или широко ланцетни, целокрайни, с подвит ръб или плоски; горните често по ръба или само в основата жлезисто ресничести, целокрайни или само с жлезисти ушички. Цветовете оранжевожълти, събрани в полущитовидна, щитовидна или делтовидна метлица. Плодът конично яйцевидна или яйцевидна кутийка, с гладка или ситно грапава повърхност. Семената цилиндрични, мрежесто набръчкани, жълтокафяви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати”.

4. РОХЕЛОВА ЗВЪНИКА (*HYPERICUM ROCHELII* GRISEB. & SCHENK)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-40 cm, изправени, в основата възходящи, невкореняващи се, в долната част червеникави, в горната матовозелени. Листата срещуположни, приседнали, тясно или широко ланцетни, яйцевидно ланцетни, елиптични или ланцетно елиптични, целокрайни. Цветовете светложълти, събрани в полущитовидна или щитовидна метлица. Плодът конично яйцевидна кутийка, на повърхността с оранжеви жлезисти мехурчета, силно жилкувани. Семената цилиндрично бъбрековидни, мрежесто набраздени, светлокафяви. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти, храсталачни и каменисти места.

СЕМЕЙСТВО ИГЛИКОВИ (PRIMULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Венчето по-късо от чашката......................................**1. Оклоп – *Androsace* L.**
1* Венчето по-дълго от чашката..**2**
2 Листата събрани в розетка в основата на стъблото......................................
....**2. Иглика – *Primula* L.**
2* Листата разположени по дължината на стъблото...**3**
3 Цветовете жълти..**3. Ленивче – *Lysimachia* L.**
3* Цветовете сини, червени или бялорозови................**4. Огнивче – *Anagallis* L.**

1. РОД ОКЛОП (*ANDROSACE* L.)

ЕДРОЦВЕТЕН ОКЛОП (*ANDROSACE MAXIMA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Коренът вретеновиден, с нишковидни разклонения. Стъблото високо 2-12 cm, изправено, разклонено от основата, влакнесто. Листата в розетка, без стерилни розетки, приседнали, ланцетни, яйцевидни до обратно яйцевидни, назъбени, влакнести, ръбът ресничест. Цветовете бели, с жълт пръстен в горната част на тръбицата, събрани в съцветие сенник. Плодът кръгла, гола кутийка. Семената неправилно многоъгълни, с мрежеста повърхност. Цъфти III-IV. Плодоноси IV-V.
Местообитание: По тревисти места.

2. РОД ИГЛИКА (*PRIMULA* L.)

ЛЕЧЕБНА ИГЛИКА (*PRIMULA VERIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблото високо 5-35 cm, изправено, влакнесто. Листата в розетка, елипсовидно ланцетни до яйцевидни и сърцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете жълти, събрани в съцветие сенник. Плодът късо цилиндрична до яйцевидна кутийка. Семената неправилно многоъгълни, черни. Цъфти II-III. Плодоноси IV-VI.
Местообитание: В светли широколистни гори.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”. Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените, листата и цветовете.
Допълнителна информация: В по-високи дози билката е отровна! В миналото корените са служели за получаване на защитен слой от пяна в металургията за задържане на отровните изпарения. Листата и цветовете намират приложение в производството на ликьор. В много страни от листата се приготвя пролетна салата.

2. РОД ЛЕНИВЧЕ (*LYSIMACHIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблата пълзящи; листата кръгли или обратно яйцевидни..............................
....................................**2 а. Кръглолистно ленивче – *Lysimachia nummularia* L.**
1* Стъблата изправени; листата с друга форма..
....**2 б. Обикновено ленивче – *Lysimachia vulgaris* L.**

2 а. КРЪГЛОЛИСТНО ЛЕНИВЧЕ (*LYSIMACHIA NUMMULARIA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение с нишковидно разклонен корен. Стъблата високи 10-50 cm, пълзящи, вкореняващи се, голи. Листата срещуположни, закръглени, целокрайни. Цветовете жълти, с червеникави петна, единични, разположени в пазвите на листата. Плодът яйцевидна, жълтеникава кутийка. Семената неправилно многоъгълни до триръбести. Цъфти IV-VIII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По влажни места в широколистни, най-често букови гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

2 б. ОБИКНОВЕНО ЛЕНИВЧЕ (*LYSIMACHIA VULGARIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно или неправилно, възлесто коренище. Стъблото високо 20-80 cm, просто или разклонено на върха, влакнесто. Листата в прешлени по 2-4 (5), тясно елипсовидни до ланцетни, влакнести или отгоре голи, с вълновиден ресничест ръб. Цветовете жълти, събрани в съцветие метлица. Плодът къса конусовидна, влакнеста или гола кутийка. Семената неправилно многоъгълни до триръбести, с налеп. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По влажни каменисти и тревисти места, в храсталаци.

3. РОД ОГНИВЧЕ (*ANAGALLIS* L.)

ПОЛСКО ОГНИВЧЕ (*ANAGALLIS ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден, нишковидно разклонен корен. Стъблото високо 20-40 cm, пълзящо, приповдигащо се, изправено, вкореняващо се в листните възли, разклонено, остроръбесто или гладко. Листата срещуположни, приседнали, стъблообхващащи, елипсовидни до яйцевидни, целокрайни. Цветовете червени или тъмносини, разположени в пазвите на листата. Плодът сферична или слабо удължена кутийка. Семената триръбести. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Плевел в окопни култури.

СЕМЕЙСТВО ТЕМЕНУГОВИ (VIOLACEAE)

РОД ТЕМЕНУГА (*VIOLA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Страничните венчелистчета извити надолу; прилистниците люсповидни, рядко листовидни, цели, по ръба с реснички или зъбчета....................................**2**
1* Страничните венчелистчета извити нагоре; прилистниците листовидни, пересто или длановидно изрязани, рядко целокрайни...**4**
2 Растения с облистени надземни стъбла; чашелистчетата заострени................ ....**1. Горска теменуга – *Viola riviniana* Rchb.**
2* Растения без надземни стъбла, често с издънки; чашелистчетата тъпи.........**3**
3 Издънките надземни и подземни, къси, дебели; прилистниците 2-3 cm дълги...**2. Приятна теменуга – *Viola suavis* M. Bieb.**
3* Издънките само подземни, дълги, тънки; прилистниците до 2 cm дълги........ ....**3. Миризлива теменуга – *Viola odorata* L.**
4 Цветовете виолетови, венчето по-дълго от чашката.. ....**4. Трицветна теменуга – *Viola tricolor* L.**
4* Цветовете бледожълти или белезникави, венчето по-късо до малко по-дълго от чашката..**5**
5 Дръжките на връхните листа 2-4 пъти по-къси от петурите; прилистниците дланевидно разсечени; чашелистчетата заедно с придатъците 6-8 mm дълги.................................**5. Китайбелова теменуга – *Viola kitaibeliana* Schult.**
5* Дръжките на връхните листа 4-8 пъти по-къси от петурите; прилистниците пересто разсечени; чашелистчетата заедно с придатъците 8-12 mm дълги........... ....**6. Полска теменуга – *Viola arvensis* Murr.**

1. ГОРСКА ТЕМЕНУГА (*VIOLA RIVINIANA* RCHB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело разклонено коренище. Стъблата високи 8-20 cm, изправени или приповдигащи се. Листата последователни, широко сърцевидни, бъбрековидни или продълговато сърцевидни, с прилистници. Цветовете гълъбовосини или бледосиньовиолетови, единични в пазвите на листата. Плодът продълговато яйцевидна, кафява кутийка. Семената яйцевидни, жълти до кафяви. Цъфти IV-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Теменугата е символ на скрита добродетелност, скромност и красота.

2. ПРИЯТНА ТЕМЕНУГА (*VIOLA SUAVIS* M. BIEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, дебело, разклонено коренище и вкореняващи се често подземни издънки, дълги 5-10 cm. Стъбло липсва. Листата в розетка, пролетните закръглено бъбрековидни или широко

сърцевидни, летните широко сърцевидни или сърцевидно яйцевидни, назъбени, с прилистници. Цветовете синьовиолетови или бледосини, единични в пазвите на листата. Плодът сферична, виолетово- или жълтокафява, полегнала кутийка. Семената яйцевидни, жълтокафяви. Цъфти III-IV. Плодоноси V-VII.
Местообитание: В покрайнините на гори, в храсталаци, пустеещи места.

3. МИРИЗЛИВА ТЕМЕНУГА (*VIOLA ODORATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело разклонено коренище и вкореняващи се надземни издънки, дълги 15-25 cm, образуващи нови растения, цъфтящи на следващата година. Стъбло липсва. Листата в розетка, пролетните закръглено бъбрековидни или закръглено сърцевидни, летните закръглено бъбрековидни до яйцевидно бъбрековидни, назъбени, с прилистници. Цветовете тъмно-, светловиолетови или сини, рядко бели, единични в пазвите на листата. Плодът широко яйцевидна до сферична, розово- или зеленовиолетова, полегнала кутийка. Семената широко яйцевидни, бледокафяви. Цъфти III-IV. Плодоноси V-VII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренищата с корените, листата и цветовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! От цветовете се получава етерично масло, което е суровина за производството на едни от най-скъпите парфюми. Извлекът от цветовете е заместител на широко използвания в химията лакмус. В миналото захаросаните цветове са използвани в сладкарството. Медоносно и декоративно растение.

4. ТРИЦВЕТНА ТЕМЕНУГА (*VIOLA TRICOLOR* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, изправено или приповдигащо се, често разклонено в основата, ръбесто. Листата последователни, долните широко яйцевидни до яйцевидно ланцетни; средните елиптични, яйцевидно ланцетни до ланцетни; горните продълговато ланцетни, назъбени, четинести, с прилистници. Цветовете виолетови, единични в пазвите на листата, венчето постепенно изсветляващо отгоре надолу. Плодът яйцевидна, светлокафява кутийка. Семената яйцевидни, жълтокафяви. Цъфти V-IX. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренищата с корените, стръковете и цветовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Символ на спомен, размисъл и мисъл. Плевел в обработваеми земи. Култивира се като декоративно растение.

5. КИТАЙБЕЛОВА ТЕМЕНУГА (*VIOLA KITAIBELIANA* SCHULT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък вертикален корен. Стъблото високо 3-20 cm, изправено или приповдигащо се, просто или

разклонено. Листата последователни, закръглено яйцевидни до яйцевидни, горните продълговато елиптични или линейно ланцетни, назъбени, с прилистници. Цветовете бледожълти или белезникави, рядко бледосини, единични в пазвите на листата. Плодът широко яйцевидна, бледокафява кутийка. Семената елиптични, жълтокафяви. Цъфти III-VI. Плодоноси VII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

6. ПОЛСКА ТЕМЕНУГА (*VIOLA ARVENSIS* MURR.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-40 cm, изправено или приповдигащо се, просто или разклонено. Листата последователни, долните закръглени до яйцевидни, средните и горните продълговато елиптични до тясно ланцетни, назъбени, с прилистници. Цветовете бледожълти до белезникави, рядко виолетови, единични в пазвите на листата. Плодът яйцевидна или широко елиптична, бледокафява кутийка. Семената продълговато яйцевидни, кафяви. Цъфти IV-IX (X). Плодоноси V-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

СЕМЕЙСТВО ВЪРБОВИ (SALICACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата на дръжки по-дълги от 1.5 cm; пъпките с няколко покривни люспи; ресите увиснали; цветовете с чашковиден или купест диск.................................... ....**1. Топола – *Populus* L.**
1* Листата на дръжки до 1.5 cm; пъпките с една покривна люспа; ресите изправени или наведени; цветовете с нектарни жлези...........**2. Върба – *Salix* L.**

1. РОД ТОПОЛА (*POPULUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Пъпките с 2 люспи; листата на дългите клони ромбично продълговати, ситно назъбени, с полупрозрачен хрущялен ръб; прицветниците голи................ ....**1 а. Черна топола – *Populus nigra* L.**
1* Пъпките с повече от 2 люспи; листата на дългите клони закръглени или триъгълно елиптични, едро и неправилно тъпо назъбени, без полупрозрачен хрущялен ръб; прицветниците по ръба мъхнато ресничести................................ ....**1 б. Трепетлика – *Populus tremula* L.**

1 а. ЧЕРНА ТОПОЛА (*POPULUS NIGRA* L.)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло, с широка, рядка корона. Кората гладка, бяла, при старите дървета силно напукана, тъмносива до черна. Младите

клонки отначало жълтеникави, а по-късно сиви, лъскави. Листата последователни, по дългите клони ромбично продълговати или триъгълно яйцевидни, назъбени; по късите клони почти триъгълни, назъбени. Прилистниците опадващи рано. Цветовете еднополови, събрани в съцветие реса. Растението двудомно. Плодът яйцевидна разпуклива кутийка. Семената светлокафяви, с хвърчилка от бели власинки. Цъфти II-IV. Плодоноси V.
Местообитание: По влажни места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се кората, пъпките и мъжките съцветия (реси).
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! В древногръцката митология черната топола е посветена на бога на подземното царство Хадес. Когато Херкулес слизал в подземното царство, носел венец от тополови клонки. Култивира се в паркове и градини. Дървесината намира приложение за направата на леки постройки, в хартиено-целулозната промишленост, в производството на клечки за кибрит. В миналото от кората и клонките е получавана тъмнокафява боя за вълна.

1 б. ТРЕПЕТЛИКА (*POPULUS TREMULA* L.)

Морфология: Дърво с високо до 25-30 m стъбло, със силно разклонена корона. Кората гладка, сивозеленикава, при старите дървета силно напукана. Младите клонки зеленикавокафяви, лъскави. Листата последователни, по дългите клони закръглени или триъгълно елиптични, назъбени; по късите клони закръглено триъгълни до кръгли, назъбени. Прилистниците линейни, опадващи рано. Цветовете еднополови, събрани в съцветие реса. Растението двудомно. Плодът тясно конична разпуклива кутийка. Семената черни, с хвърчилка от бели власинки. Цъфти IV-V. Плодоноси VI.
Местообитание: По влажни места в покрайнините на горите, край пътища.
Лечебно растение: Използват се кората, листата и пъпките.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! Символ на страх, несигурност и оплакване. Дървесината намира приложение в хартиено-целулозната промишленост, в производството на мебели и клечки за кибрит.

2. РОД ВЪРБА (*SALIX* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата влакнести...**2 а. Бяла върба – *Salix alba* L.**
1* Листата голи...**2**
4 Листата с неопадващи прилистници; клонките матови....................................
....**2 б. Тритичинкова върба – *Salix triandra* L.**
4* Листата с опадващи прилистници; клонките лъскави, голи.............................
....**2 в. Крехка върба – *Salix fragilis* L.**

2 а. БЯЛА ВЪРБА (*SALIX ALBA* L.)

Морфология: Дърво с високо 25-30 m стъбло и широка корона. Кората дебела, дълбоко надлъжно напукана, тъмно кафява. Младите клонки сребристо

влакнести. Листата последователни, ланцетни, тясно до широко ланцетни, копринесто влакнести, назъбени. Прилистниците опадващи рано. Цветовете еднополови, събрани в съцветие реса. Растението двудомно. Плодът разпукваща се на две части кутийка. Семената продълговато яйцевидни, кафеникави, гладки, с хвърчилка от бели власинки. Цъфти III-V.
Местообитание: По влажни места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се кората и листата.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Младите клони намират приложение за направата на кошници. Подходящо за противоерозионно и иригационно залесяване.

2 б. ТРИТИЧИНКОВА ВЪРБА (*SALIX TRIANDRA* L.)

Морфология: Дърво с високо до 8-10 m стъбло или храст. Кората гладка, канеленокафява, отделяща се на люспи. Младите клонки тънки, жилави, матови, кафеникавожълтеникави, червеникави или маслиненозелени. Листата последователни, тясно ланцетни до яйцевидно елиптични. Прилистниците трайни. Цветовете еднополови, събрани в съцветие реса. Плодът разпукваща се на две части гола кутийка. Семената продълговато яйцевидни до продълговато цилиндрични, жълтеникавозелени, с хвърчилка от бели власинки. Цъфти IV-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: Край потоци.
Допълнителна информация: Терциерен реликт.

2 в. КРЕХКА ВЪРБА (*SALIX FRAGILIS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 25 m стъбло и широка корона. Кората дълбоко надлъжно напукана, отделяща се на люспи. Младите клонки лесно чупливи, лепкави. Листата последователни, ланцетни, широко ланцетни, широко яйцевидно ланцетни или елиптични, младите копринесто влакнести, напилени. Прилистниците опадващи рано. Цветовете еднополови, събрани в съцветие реса. Плодът разпукваща се на две части кутийка. Семената продълговати, жълтеникави, с хвърчилка от бели власинки. Цъфти III-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По влажни места, край потоци.
Лечебно растение: Използва се кората.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е подходящо за прогнозиране на времето – няколко часа преди дъжд от листата му се отделят капчици вода. В Япония е символ на търпение, постоянство и упоритост.

СЕМЕЙСТВО РАКИТОВИЦОВИ (TAMARICACEAE)

РОД РАКИТОВИЦА (*TAMARIX* L.)

ЧЕТИРИТИЧИНКОВА РАКИТОВИЦА (*TAMARIX TETRANDRA* PALL. EX M. BIEB.)

Морфология: Храст или ниско дърво с високо до 5 m стъбло. Кората люспесто напукана, тъмнокафява. Младите клонки тъмночервени. Листата последовател-

ни, люсповидни, целокрайни, с ципест ръб, прилегнали към клонките. Цветовете розови, събрани в класовидно съцветие. Плодът пирамидална, разпукваща се на три дяла кутийка. Семената обратно яйцевидни, голи, с осилче на върха и хвърчилка от власинки. Цъфти VI. Плодоноси VIII.
Местообитание: По песъчливи и каменисти места край потоци.
Лечебно растение: Използват се младите клонки.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение и за укрепване на песъчливи терени.

СЕМЕЙСТВО ТИКВОВИ (CUCURBITACEAE)

РОД ДИВА ТИКВА (*BRYONIA* L.)

БЯЛА ДИВА ТИКВА (*BRYONIA ALBA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 2-4 m, катерливи, разклонени. Листата последователни, широко триъгълни, широко яцевидни или сърцевидни, длановидно 5-делни, по-рядко 5-ъгълни, назъбени. Цветовете еднополови, мъжките в гроздовидни съцветия, женските синкаво-жълти до жълтеникавобели, събрани в щитовидни съцветия. Растението еднодомно, рядко двудомно. Плодът кръгъл, черен. Семената обратно яйцевидни, сивокафяви до червеникавокафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: В храсталаци, рудерализирани места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Рудерално растение.

СЕМЕЙСТВО КРЪСТОЦВЕТНИ (BRASSICACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Плодът шушулка, най-малко 3 пъти по-дълъг, отколкото широк..................**2**
1* Плодът шушулчица, по-малко от 3 пъти по-дълъг, отколкото широк............**8**
2 Растенията голи или влакнести, покрити с неразклонени власинки...............**3**
2* Растенията влакнести, със звездовидни разклонени или смесени – разклонени или неразклонени власинки..**4**
3 Капачето на шушулката с 3–7 жилки..............**1. Лъжичина – *Alliaria* Kuntze**
3* Капачето на шушулката без или само с 1 средна жилка....................................
....**2. Гъшарка – *Arabis* L.**
4 Близалцето дълбоко двуделно, дяловете понякога изправени, при шушулката сраснали в носче......................................**3. Малколмия – *Malcolmia* R. Br.**
4* Близалцето кълбовидно, цяло или слабо двуделно...**5**
5 Листата 2–3 пъти пересто нарязани...
....**4. Войничица – *Descurainia* Webb & Berthelot**
5* Листата цели или 1 път пересто нарязани..**6**
6 Венчелистчетата бели...**2. Гъшарка – *Arabis* L.**

6* Венчелистчетата жълти..7
7 Стъбловите листа не обхващат стъблото..................**5. Боянка – *Erysimum* L.**
7*Стъбловите листа обхващат стъблото със стреловидна или сърцевидна основа..**2. Гъшарка – *Arabis* L.**
8 Шушулчицата сплесната успоредно на преградата..9
8* Шушулчицата сплесната перпендикулярно на преградата...............................18
9 Голи или влакнести растения с неразклонени власинки..................................10
9* Влакнести растения, част от власинките разклонени или звездовидни........12
10 Чашелистчетата изправени или почти изправени; чашката изправена............ ....**6. Камелина – *Camelina* Crantz**
10*Чашелистчетата повече или по-малко разперени; чашката отворена..........11
11 Всички или някои от листата дълбоко назъбени до перисто наделени; стъбловите листа многобройни.....................................**7. Пореч – *Rorippa* Scop.**
11*Листата цели, стъбловите обикновено липсват.................**8. Рупа – *Draba* L.**
12 Чашелистчетата изправени...13
12*Чашелистчетата повече или по-малко разперени..14
13 Шушулчицата неразпуклива, с мрежесто-грапава повърхност........................ ....**9. Неслия – *Neslia* Desv.**
13* Шушулчицата разпуклива, с гладка повърхност... ....**6. Камелина – *Camelina* Crantz**
14 Венчелистчетата дълбоко двуделни...15
14*Венчелистчетата цели или плитко изрязани...16
15 Растения само с розеткови листа.......................**10. Гладница – *Erophila* DC.**
15*Растения с розеткови и стъблови листа....................**11. Турия – *Berteroa* DC.**
16 Венчелистчетата бели, розови или червени........................**8. Рупа – *Draba* L.**
16*Венчелистчетата жълти...17
17 Шушулчицата гола, многогодишни туфести растения................................... ....**12. Ауриниа – *Aurinia* Desv.**
17*Шушулчицата гола, ако е влакнеста, растенията едногодишни..................... ....**13. Игловрьх – *Alyssum* L.**
18 Плодът двоен, бъбрековиден или обратно сърцевиден.................................. ....**14. Родилна трева – *Cardaria* Desv.**
18* Плодът не е двоен, с друга форма...19
19 Капачетата на шушулчицата не са крилати.. ....**15. Овчарска торбичка – *Capsella* Medicus**
19* Капачетата на шушулчицата крилати...20
20 Шушулчицата с едносеменни гнезда......................**16. Горуха – *Lepidium* L.**
20* Шушулчицата с 2-8 семена във всяко гнездо... ....**17. Попова лъжичка – *Thlaspi* L.**

1. РОД ЛЪЖИЧИНА (*ALLIARIA* KUNTZE)

ЛЪЖИЧИНА (*ALLIARIA PETIOLATA* (M. BIEB.) CAVARA & GRANDE)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-100 cm, изправени, прости или разклонени в горната част,

набраздени. Листата последователни, приосновните и долните листа бъбрековидни или закръглено бъбрековидни, назъбени до почти целокрайни; средните и горните листа триъгълно яйцевидни, назъбени до напилени. Цветовете бели, събрани в щитовидно, при плода гроздовидно съцветие. Плодът четириръбеста, прищъпната шушулка. Семената приблизително цилиндрични, чернокафяви, грапави. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В широколистни гори, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Листата се употребяват като подправка и заместител на чесъна.

2. РОД ГЪШАРКА (*ARABIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъбловите листа в основата стеснени, закръглени или слабо сърцевидни, без ушички..**2**
1* Стъбловите листа в основата сърцевидни или стреловидни, с ушички..........**3**
2 Стъбловите листа 10-20; шушулките изправени, прилегнали към оста на съцветието...........................**2 а. Влакнеста гъшарка – *Arabis hirsuta* (L.) Scop.**
2* Стъбловите листа 2-10; шушулките отклонени от оста на съцветието............
...............................**2 б. Издънкова гъшарка – *Arabis procurrens* Waldst. & Kit.**
3 Шушулките дълги 8-15 cm, при узряване дъговидно извити, едностранно хоризонтално отклонени.............**2 в. Дългоплодна гъшарка – *Arabis turrita* L.**
3* Шушулките дълги до 7 cm, при узряване изправени и прилегнали към оста на съцветието или отклонени, но не едностранно...**4**
4 Шушулките повече или по-малко отклонени от оста на съцветието...............
....**2 г. Права гъшарка – *Arabis recta* Vill.**
4* Шушулките изправени, прилегнали към оста на съцветието............................
................................**2 д. Стрелолистна гъшарка – *Arabis sagittata* (Bertol.) DC.**

2 а. ВЛАКНЕСТА ГЪШАРКА (*ARABIS HIRSUTA* (L.) SCOP.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с дълъг разклонен корен. Стъблата високи 30-70 cm, изправени или приповдигащи се, прости или разклонени, в долната част влакнести. Приосновните листа в розетка, продълговато обратно яйцевидни, целокрайни или назъбени. Стъбловите листа последователни, приседнали, яйцевидни до ланцетни, целокрайни или назъбени. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът линейна, сплесната шушулка. Семената кръгли, кафяви, крилати. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В гори, храсталаци, по сухи каменисти и скалисти места.

2 б. ИЗДЪНКОВА ГЪШАРКА (*ARABIS PROCURRENS* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 8-25 (30) cm, изправени или приповдигащи се, единични, по-рядко по няколко, прости, много

рядко разклонени, в основата с многобройни тънки, дълги, пълзящи издънки, завършващи с листни розетки. Приосновните листа в розетка, продълговато обратно яйцевидни до обратно ланцетни, целокрайни, често червеникави. Стъбловите листа последователни, приседнали, яйцевидни или ланцетно елиптични до линейно ланцетни, целокрайни. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. След прецъфтяване съцветието се удължава и при плодовете гроздовидно. Плодът линейна, сплесната шушулка. Семената продълговати, кафяви, гладки, без крила. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По сенчести скалисти места.

2 в. ДЪЛГОПЛОДНА ГЪШАРКА (*ARABIS TURRITA* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с разклонен корен и къси хоризонтални и приповдигащи се издънки. Стъблата високи 30-70 cm, изправени, прости или разклонени в горната част. Приосновните листа в розетка, елиптични, продълговати или обратно яйцевидни, изрязани или назъбени. Стъбловите последователни, приседнали, продълговати, елиптични или ланцетни, назъбени. Цветовете зеленикавожълти, събрани в щитовидно, при плода гроздовидно съцветие. Плодът линейна, сплесната, при узряване хоризонтално отклонена шушулка. Семената закръглени до яйцевидни, плоски, кафяви, крилати. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В широколистни гори и по горски поляни.

2 г. ПРАВА ГЪШАРКА (*ARABIS RECTA* VILL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък разклонен корен. Стъблото високо (5) 10-30 (40) cm, изправено, просто или разклонено в горната част, влакнесто, в основата синкавовиолетово. Приосновните листа в розетка, яйцевидно продълговати до обратно яйцевидни, целокрайни или назъбени. Стъбловите последователни, приседнали, яйцевидни до продълговати или елиптични, назъбени. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът линейна, сплесната, звездовидно влакнеста шушулка. Семената продълговати, кафяви, гладки, без крила. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи скалисти и тревисти места.

2 д. СТРЕЛОЛИСТНА ГЪШАРКА (*ARABIS SAGITTATA* (BERTOL.) DC.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с разклонен корен. Стъблата високи 35-80 cm, изправени или приповдигащи се, прости или разклонени в горната част, в основата влакнести. Приосновните листа в розетка, продълговато обратно яйцевидни, целокрайни или назъбени. Стъбловите последователни, приседнали, яйцевидни, яйцевидно до продълговато ланцетни или тясно продълговати, целокрайни или назъбени. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът линейна шушулка. Семената кръгли или яйцевидни, кафяви, крилати. Цъфти V-VI.
Местообитание: В гори, храсталаци, по тревисти и каменисти места.

3. РОД МАЛКОЛМИЯ (*MALCOLMIA* R. BR.)

СРЪБСКА МАЛКОЛМИЯ (*MALCOLMIA ORSINIANA* (TEN.) TEN.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-35 cm, изправено, разклонено почти от основата, с косо разперени или дъговидно извити и насочени нагоре клонки, влакнесто. Приосновните и долните листа елиптични до продълговати, влакнести, неравномерно вълнообразно назъбени до почти целокрайни. Средните и горните листа тясно елиптични до продълговати, влакнести, неравномерно вълнообразно назъбени до почти целокрайни. Цветовете розови или виолетови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът цилиндрична, дъговидно извита или права, влакнеста шушулка. Семената продълговати. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.

4. РОД ВОЙНИЧИЦА (*DESCURAINIA* WEBB & BERTHELOT)

ВОЙНИЧИЦА (*DESCURAINIA SOPHIA* (L.) WEBB EX PRANTL)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-50 cm, изправено, разклонено в горната част, набраздено, влакнесто. Листата последователни, 2-3 пъти пересто разделени, влакнести. Листните дялове елиптично ланцетни, пересто нарязани. Цветовете бледожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът цилиндрична шушулка. Семената оранжево-кафяви. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В Кавказ семената се употребяват като заместител на горчицата. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

5. РОД БОЯНКА (*ERYSIMUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Власинките по листата звездовидни, рядко листа с единични двуделни власинки..........................**5 а. Благоуханна боянка – *Erysimum odoratum* Ehrh.**
1* Власинките по листата двуделни, рядко листа с единични звездовидни власинки..**2**
2 Венчелистчетата 8-15 mm дълги, 2.5-4 mm широки.......................................
....**5 б. Разклонена боянка – *Erysimum diffusum* Ehrh.**
2* Венчелистчетата 15-25 mm дълги, 4-8 mm широки..
....**5 в. Качулата боянка – *Erysimum comatum* Pančič**

5 а. БЛАГОУХАННА БОЯНКА (*ERYSIMUM ODORATUM* EHRH.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с къс вретеновиден корен. Стъблото високо 20-70 cm, изправено или приповдигащо се, просто или разклонено, влакнесто. Приосновните листа в розетка, тясно, обратно или продълговато ланцетни, назъбени до целокрайни, влакнести. Стъбловите листа продълговато ланцетни, тясно елиптични до тясно обратно яйцевидно продълговати, влакнести. Цветовете златистожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът линейна, четириръбеста шушулка. Семената светлокафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по сухи каменисти места.

5 б. РАЗКЛОНЕНА БОЯНКА (*ERYSIMUM DIFFUSUM* EHRH.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с вретеновиден разклонен корен. Стъблата високи 30-120 cm, изправени, разклонени, рядко прости, ръбести, прилегнало влакнести. Приосновните листа в розетка, нишковидни, линейни до линейно ланцетни, целокрайни или назъбени. Стъбловите листа линейно ланцетни до линейни, целокрайни, влакнести. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът линейна, четириръбеста шушулка. Семената продълговати, светлокафяви. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места и край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и семената.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! В миналото от стъблата са изработвани градински метли.

5 в. КАЧУЛАТА БОЯНКА (*ERYSIMUM COMATUM* PANČIČ)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с дебел, вретеновиден, вдървенял корен. Основната част на стъблото дебела, хоризонтална или приповдигаща се, вдървеняла, с натрупани листни остатъци. Стъблото високо 10-30 cm, изправено, просто или в горната половина разклонено с дъговидно извити разклонения, ръбесто, влакнесто. Листата тясно линейни до линейно ланцетни, сиви или сивозелени, влакнести, целокрайни; приосновните листа събрани в розетка. Цветовете жълти, събрани в щитовидно-гроздовидно съцветие. Плодът линейна, четириръбеста, сивозелена, влакнеста шушулка. Семената продълговати, на върха тясно крилати. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.

6. РОД КАМЕЛИНА (*CAMELINA* CRANTZ)

РУМЕЛИЙСКА КАМЕЛИНА (*CAMELINA RUMELICA* VELEN.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-30 cm, изправени, прости или разклонени, в долната част влакнести.

Приосновните листа яйцевидно ланцетни. Стъбловите последователни, приседнали или стъблообхващащи, стреловидни. Цветовете бели, събрани в съцветие метлица от гроздове. Плодът широко обратно яйцевидна шушулчица. Семената яйцевидни, слабо сплеснати. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

7. РОД ПОРЕЧ (*RORIPPA* SCOP.)

ПИРЕНЕЙСКИ ПОРЕЧ (*RORIPPA PYRENAICA* (L.) RCHB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, слабо вдървеняло, вертикално коренище. Стъблото високо (5) 10-40 cm, изправено, разклонено в горната част, в основата разсеяно влакнесто, нагоре голо. Приосновните листа в розетка, стъбловите приседнали, лировидно пересто изрязани, по-рядко цели, обратно яйцевидни. Листните дялове на приосновните листа ромбично клиновидни или лопатовидни; на стъбловите листа линейни. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидно елиптична шушулчица. Семената яйцевидни, с мрежесто-ямчеста повърхност. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, ливади, по края на гори, в храсталаци.

8. РОД РУПА (*DRABA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото облистено; цветовете бели.....**8 а. Стенна рупа – *Draba muralis* L.**
1* Стъблото необлистено; цветовете жълти..
....**8 б. Влакнестоплодна рупа – *Draba lasiocarpa* Rochel**

8 а. СТЕННА РУПА (*DRABA MURALIS* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение с тънък вретеновиден корен. Стъблата високи 7-30 cm, изправени, прости, рядко разклонени, звездовидно влакнести. Приосновните листа не са в розетка, обратно яйцевидни, назъбени; стъбловите приседнали, широко яйцевидни, полустъблообхващащи, назъбени. Цветовете бели, събрани в щитовидно-гроздовидно съцветие. Плодът продълговато елиптична шушулчица. Семената яйцевидни, светлокафяви. Цъфти III-VI.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

8 б. ВЛАКНЕСТОПЛОДНА РУПА (*DRABA LASIOCARPA* ROCHEL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 20 cm, изправени, туфести. Листата само в приосновни розетки, широко линейни или линейно ланцетни, вътрешните листа на розетките линейни, голи или по ръбовете дългоресничести. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие.

Плодът продълговато елипсовидна, влакнеста или само с четинки по ръбовете шушулчица. Семената яйцевидни. Цъфти III-VI.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати”.
Допълнителна информация: Декоративно растение.

9. РОД НЕСЛИЯ (*NESLIA* DESV.)

МЕТЛИЧЕСТА ДРОБИЦА (*NESLIA PANICULATA* (L.) DESV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, вретеновиден, слабо вдървенял корен. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, просто или разклонено, пухесто овласено. Листата дълго ланцетни, долните с дръжки, средните и горните приседнали, стъблообхващащи, целокрайни или раздалечено назъбени. Цветовете жълти, събрани в щитовидно-гроздовидно съцветие. Плодът полу-кълбеста или овална, често почти лещовидна шушулчица. Семената жълто-кафяви. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Маслодайно растение. От листата се получава синьо багрило.

10. РОД ГЛАДНИЦА (*EROPHILA* DC.)

ПРОЛЕТНА ГЛАДНИЦА (*EROPHILA VERNA* (L.) CHEVALL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, разклонен корен. Стъблата високи 2-15 cm, изправени или приповдигащи се. Листата в розетка, яйцевидни, обратно или широко яйцевидни, лопатовидни, елиптични, широко ланцетни или ланцетни. Цветовете бели или розови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът елиптична шушулчица. Семената кафяви. Цъфти III-V.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

11. РОД ТУРИЯ (*BERTEROA* DC.)

СИВА ТУРИЯ (*BERTEROA INCANA* (L.) DC.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение с къс вретеновиден корен. Стъблата високи 30-70 cm, изправени или приповдигащи се, разклонени, рядко прости, в основата вдървенели, влакнести. Приосновните и долните листа обратно яйцевидно продълговати, целокрайни или назъбени. Стъбловите последователни, приседнали, продълговато ланцетни до линейно продълговати, целокрайни. Цветовете бели или бледожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът елипсовидна до почти сферична шушулчица. Семената яйцевидни, червенокафяви. Цъфти V-VIII.

Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

12. РОД АУРИНИА (*AURINIA* DESV.)

СКАЛНА АУРИНИА (*AURINIA SAXATILIS* (L.) DESV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебел, разклонен корен, разположен в долния край на подземно стъбло. Стъблата високи 15-20 cm, изправени или възходящи, прости или разклонени. Листата в приосновна розетка и стъблови. Приосновните многобройни, продълговато обратно яйцевидни, целокрайни или ситно назъбени, покрити със звездовидни власинки. Стъбловите малобройни, последователни, приседнали, линейни или линейно ланцетни, целокрайни. Цветовете жълти, събрани в съцветие гроздовиден, прост или сложен щит. Плодът широко овална, рядко кръгла шушулчица. Семената почти кръгли, кафяви, широко крилати. Цъфти III-VI.
Местообитание: По скалисти места.
Допълнителна информация: Едно от най-подходящите растения за алпинеуми с голям брой сортове. Медоносно растение.

13. РОД ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Семената по едно в гнездо..**2**
1* Семената по две в гнездо...**4**
2 Листата сивобяло влакнести и по двете повърхности.......................................
....**13 а. Усукан игловръх – *Alyssum tortuosum* Willd.**
2* Листата със зелена горна и сивобяла долна повърхност.................................**3**
3 Шушулчиците равномерно гъсто влакнести..
....**13 а. Усукан игловръх – *Alyssum tortuosum* Willd.**
3* Шушулчиците голи или разпръснато влакнести...
.....................................**13 б. Стенен игловръх – *Alyssum murale* Waldst. & Kit.**
4 Шушулчиците влакнести..
....**13 в. Планински игловръх – *Alyssum montanum* L.**
4* Шушулчиците голи..**5**
5 Чашелистчетата при плодовете опадват; звездовидните власинки 0.2-0.3 mm в диаметър.......................**13 г. Пустинен игловръх – *Alyssum desertorum* Stapf.**
5* Чашелистчетата не опадват при плодовете; звездовидните власинки 0.4-1.0 mm в диаметър......**13 д. Дребен игловръх – *Alyssum minutum* Schlecht. ex DC.**

13 а. УСУКАН ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM TORTUOSUM* WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикален корен. Стъблата високи 6-25 cm, многобройни, извити, изправени, полегнали или приповдигащи

се, разклонени в основата; младите сивобели. Листата последователни, отгоре зелени, отдолу сиви или сребристосиви, лопатовидни до ланцетни, целокрайни. Цветовете светложълти, събрани в съцветие щит от гроздове. Плодът елиптична, продълговато елиптична или яйцевидна, влакнеста шушулчица. Семената кафяви, без крила. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По скали, сипеи и сухи тревисти и каменисти места.

13 б. СТЕНЕН ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM MURALE* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, дървенисто, силно разклонено коренище. Стъблата високи 8-60 (120) cm, многобройни, изправени, влакнести, в долната част дървенисти. Приосновните листа на цветоносните стъбла в розетка, лопатовидни, влакнести, целокрайни, опадващи по време на цъфтежа; стъбловите листа последователни, обратно овално ланцетни, отгоре зелени, влакнести, отдолу сребристобели, в пазвите със стерилни листни розетки. Цветовете златистожълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сплесната, кръгла, елиптична, по-рядко обратно яйцевидна до обратно сърцевидна, влакнеста шушулчица. Семената сплеснати, с крилат ръб. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По каменисти места.

13 в. ПЛАНИНСКИ ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM MONTANUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело разклонено коренище. Стъблата високи 5-20 cm, изправени или възходящи, прости или разклонени в горната част, в основата със стерилни издънки с или без розетки. Листата последователни, розетковите и долните стъблови елиптично лопатовидни, рядко линейно лопатовидни, горните удължено клиновидни или линейни, влакнести, целокрайни. Цветовете златисти до жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът кръгла, закръглено, удължено елиптична или широко обратно яйцевидна, влакнеста шушулчица. Семената овални, кафяви, широко крилати. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места и храсталаци.

13 г. ПУСТИНЕН ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM DESERTORUM* STAPF.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 2-18 cm, изправени или възходящи, прости или слабо разклонени, звездовидно влакнести. Приосновните листа често в розетка, развиват се само в началото; стъбловите листа последователни, линейно ланцетни, звездовидно влакнести, сиви. Цветовете жълти, събрани в съцветие грозд. Плодът широко обратно яйцевидна, почти гола шушулчица. Семената светлокафяви, с крила. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.

13 д. ДРЕБЕН ИГЛОВРЪХ (*ALYSSUM MINUTUM* SCHLECHT. EX DC.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи до 40 cm, приповдигащи се, разклонени в основата. Листата последователни, продълговато обратно яйцевидни или продълговато ланцетни, целокрайни. Цветовете жълти, събрани в съцветие грозд. Плодът почти кръгла, влакнеста шушулчица. Семената кафяви, с крила. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи каменисти места.

14. РОД РОДИЛНА ТРЕВА (*CARDARIA* DESV.)

РОДИЛНА ТРЕВА (*CARDARIA DRABA* (L.) DESV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-50 cm, изправени, разклонени в горната част, влакнести. Приосновните листа едро назъбени до лировидно наделени. Стъбловите последователни, приседнали, продълговато ланцетни. Цветовете бели, събрани в съцветие метлица от гроздове. Плодът широко обратно сърцевидна шушулчица. Цъфти IV-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Семената служат като заместител на черния пипер. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

15. РОД ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА (*CAPSELLA* MEDICUS)

ОВЧАРСКА ТОРБИЧКА (*CAPSELLA BURSA-PASTORIS* (L.) MEDICUS)

Морфология: Двугодишно до едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 5-60 cm, изправени, прости или разклонени, голи или слабо влакнести. Приосновните листа в розетка, обратно ланцетни, целокрайни, назъбени, врязани или пересто наделени. Стъбловите листа последователни, приседнали, продълговати, целокрайни, назъбени или насечени. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът триъгълно обратно яйцевидна шушулчица. Семената бледокафяви. Цъфти IV-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В Кавказ семената служат като заместител на горчицата. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

16. РОД ГОРУХА (*LEPIDIUM* L.)

ПОЛСКА ГОРУХА (*LEPIDIUM CAMPESTRE* (L.) R. BR.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 20-60 cm, изправени, единични, в горната част разклонени, рядко неразклонени, влакнести. Приосновните листа яйцевидни

или обратно яйцевидни; стъбловите последователни, средните и горните листа почти еднакви с приосновните или ланцетни до яйцевидно ланцетни, целокрайни. Цветовете бели, събрани в съцветие метлица от гроздове. Плодът в горната част вдлъбната, брадавичеста шушулчица. Семената яйцевидни, брадавичести, кафяви. Цъфти V-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: В миналото младите листа са използвани за салата. Рудерално растение.

17. РОД ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишни растения, в основата на стъблото без листна розетка.............**2**
1* Многогодишни растения, в основата на стъблото с листна розетка..............**4**
2 Горните стъблови листа с широка, сърцевидна основа; семената гладки...... ....**17 а. Пронизанолистна попова лъжичка – *Thlaspi perfoliatum* L.**
2* Горните стъблови листа с тясна, копиевидна или стреловидна основа; семената набраздени или набръчкани..**3**
3 Шушулчиците 10-18 mm дълги, широко крилати; семената концентрично набраздени...........................**17 б. Полска попова лъжичка – *Thlaspi arvense* L.**
3* Шушулчиците 5-8 mm дълги, тясно крилати; семената килийчесто набръчкани.......................**17 в. Лукова попова лъжичка – *Thlaspi alliaceum* L.**
4 Крилата на шушулчицата около 0.5 mm широки, значително по-тесни от семенните гнезда.....**17 г. Ковачиева попова лъжичка – *Thlaspi kovatsii* Heuff.**
4* Крилата на шушулчицата малко по-тесни или равни на широчината на семенните гнезда...**5**
5 Съцветието разклонено; венчелистчетата 7-8 mm дълги................................ ....**17 д. Гьозингенска попова лъжичка – *Thlaspi goesingense* Halácsy**
5* Съцветието неразклонено; венчелистчетата 5-7 mm дълги............................ ....**17 е. Раннопролетна попова лъжичка – *Thlaspi praecox* Wulfen**

17 а. ПРОНИЗАНОЛИСТНА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI PERFOLIATUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 5-20 cm, изправени, прости или разклонени. Приосновните листа в розетка, продълговато елиптични или обратно яйцевидни. Стъбловите последователни, приседнали, елиптични или сърцевидни, целокрайни или назъбени. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът широко обратно сърцевидна, крилата шушулчица. Семената жълтокафяви. Цъфти III-X.
Местообитание: По сухи каменисти места.

17 б. ПОЛСКА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI ARVENSE* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 10-60 cm, изправени, прости или разклонени в горната част.

Приосновните листа в розетка, обратно яйцевидни. Стъбловите последователни, приседнали, продълговато ланцетни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът закръглена или широко елиптична, сплесната шушулчица. Семената тъмнокафяви, с концентрични ребра. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото е употребявано за салата, а семената – като заместител на горчицата. Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

17 в. ЛУКОВА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI ALLIACEUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата изправени, неразклонени, влакнести в долната част. Листата последователни, ланцетни или продълговато обратно яйцевидни, назъбени или целокрайни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът широко елиптична до закръглена крилата шушулчица. Семената набръчкани, с остър ръб. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

17 г. КОВАЧИЕВА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI KOVATSII* HEUFF.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с коренище и вретеновиден корен. Стъблата високи 8-30 (60) cm, цветоносните с къси тънки издънки, завършващи с листни розетки, изправени или възходящи, прости или слабо разклонени. Приосновните листа в розетка, широко елиптични или полузакръглени; стъбловите последователни, приседнали, стъблообхващащи, продълговато яйцевидни или ланцетни, целокрайни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно-щитовидно съцветие. Плодът клиновидно обратно яйцевидна до триъгълно обратно сърцевидна, тясно крилата шушулчица. Семената яйцевидни, светлокафяви. Цъфти V-VII.
Местообитание: По скалисти места.

17 д. ГЬОЗИНГЕНСКА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI GOESINGENSE* HALÁCSY)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с коренище. Стъблата високи 20-50 cm, изправени, в горната част разклонени, в основата със стерилни розетки. Розетковите и приосновните листа елиптично обратно яйцевидни до лопатовидни, тъмнозелени; стъбловите последователни, приседнали, стъблообхващащи, продълговато яйцевидни или елиптични, сивозелени, целокрайни или почти целокрайни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидна до триъгълна, към върха крилата шушулчица. Семената яйцевидни, светло жълтокафяви. Цъфти IV-VII.

Местообитание: По сенчести скалисти места.

17 е. РАННОПРОЛЕТНА ПОПОВА ЛЪЖИЧКА (*THLASPI PRAECOX* WULFEN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно разклонено коренище. Стъблата високи 10-20 (30) cm, изправени, голи, синкавозелени, безплодните издънки с листни розетки. Розетковите листа продълговато до широко яйцевидни или лопатовидни, целокрайни или назъбени, отдолу често виолетови; стъбловите последователни, приседнали, стъблообхващащи, кожести, продълговато яйцевидни, целокрайни или врязано назъбени. Цветовете бели или бледолилави, събрани в гроздовидно-щитовидно съцветие. Плодът тясно обратно сърцевидна, към върха широко крилата шушулчица. Семената закръглено елипсовидни, светложълти. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места, в ливади.

СЕМЕЙСТВО РЕЗЕДОВИ (RESEDACEAE)

РОД РЕЗЕДА (*RESEDA* L.)

ЖЪЛТА РЕЗЕДА (*RESEDA LUTEA* L.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени или възходящи, прости или разклонени, набраздени. Приосновните листа в розетка, лопатовидни. Стъбловите листа последователни, перести с линейни до ланцетни дялове. Цветовете жълти, събрани в съцветие грозд, рядко единични в листните пазви. Плодът удължено яйцевидна или продълговата, трирълбеста кутийка. Семената овално яйцевидни, лъскави, чернокафяви. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

СЕМЕЙСТВО ЛАВДАНОВИ (CISTACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата последователни; външните тичинкови дръжки без прашници; близалцето триделно; семената с шев.........**1. Фумана – *Fumana* (Dunal) Spach**
1* Листата срещуположни; всички тичинкови дръжки с прашници; близалцето главесто; семената без шев...**2. Родакс – *Rhodax* Spach**

1. РОД ФУМАНА (*FUMANA* (DUNAL) SPACH)

ПОЛЕГНАЛА ФУМАНА (*FUMANA PROCUMBENS* (DUNAL) GREN. & GODR.)

Морфология: Полухраст с високи 10-40 cm стъбла, лежащи или възходящи, вдървенели в основата, разклонени, влакнести. Листата последователни, приседнали, линейни, без прилистници. Цветовете златистожълти, единични в пазвите на листата. Плодът яйцевидна, блестяща кутийка. Семената тристенни, тъмнокафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.

2. РОД РОДАКС (*RHODAX* SPACH)

БЕЛОЛИСТЕН РОДАКС (*RHODAX CANUS* (L.) FUSS)

Морфология: Полухраст с високи 4-30 cm стъбла, изправени, лежащи или възходящи, в основата вдървенели, силно разклонени и тъмнокафяви, в горните части сиви до сивобелезникави, влакнести. Листата срещуположни, често по върховете на клонките в розетка, елиптични, яйцевидно ланцетни, ланцетни или линейни, с целокраеен или подвит ръб, влакнести, без прилистници. Цветовете тъмножълти до оранжеви, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна до яйцевидно закръглена, влакнеста кутийка. Семената гладки, кафеникаво-червени. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

СЕМЕЙСТВО СЛЕЗОВИ (MALVACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Дървета...**1. Липа – *Tilia* L.**
1* Тревисти растения..**2**
2 Външните чашелистчета 6–9...**2. Алцея – *Alcea* L.**
2* Външните чашелистчета 3...**3**
3 Външните чашелистчета сраснали от 1/3 до 1/2.....**3. Лаватера – *Lavatera* L.**
3* Външните чашелистчета свободни......................................**4. Слез – *Malva* L.**

1. РОД ЛИПА (*TILIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата отдолу гъсто покрити със звездовидни власинки...............................
....**1 а. Сребролистна липа – *Tilia tomentosa* Moench**
1* Листата отдолу покрити с различни по цвят и разположение прости власинки...**1 б. Дребнолистна липа – *Tilia cordata* Mill.**

1 а. СРЕБРОЛИСТНА ЛИПА (*TILIA TOMENTOSA* MOENCH)

Морфология: Дърво с право, високо до 25 m стъбло и гъста, пирамидална корона. Кората надлъжно напукана, пепелява до тъмносива, при старите дървета дълбоко плоско напукана, тъмносива. Младите клонки сивопепеляви, с опадващи власинки. Листата последователни, широко сърцевидни до закръглени, напилени, отдолу влакнести, с рано опадващи прилистници. Цветовете жълти, събрани в дихазно съцветие, с ланцетен до линейно ланцетен, отдолу влакнест присъцветник. Плодът сферично, четирирърбесто, влакнесто орехче. Цъфти VI. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи места в широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се съцветията.
Допълнителна информация: Продължителността на живота достига до 1000 години. Култивира се като декоративно дърво в паркове и градини. Първостепенно медоносно растение.

1 б. ДРЕБНОЛИСТНА ЛИПА (*TILIA CORDATA* MILL.)

Морфология: Дърво с право или слабо извито, високо до 30 m стъбло, със закръглена корона. Кората тънка, кафеникава, при старите дървета гребенесто надлъжно напукана, сивокафява. Младите клонки тъмнозеленикави, рядко кафеникави, с лещанки и опадващи власинки. Листата последователни, закръглено сърцевидни, назъбени до напилени, с рано опадващи прилистници. Цветовете жълтеникави, събрани в дихазно съцветие, с ланцетен до елиптично ланцетен присъцветник. Плодът закръглено, влакнесто орехче. Цъфти VII. Плодоноси IX.
Местообитание: По влажни места в широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се съцветията.
Допълнителна информация: Първостепенно медоносно растение.

2. РОД АЛЦЕЯ (*ALCEA* L.)

БЛЕДА АЛЦЕЯ
(*ALCEA PALLIDA* (WALDST. & KIT. EX WILLD.) WALDST. & KIT.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с вретеновиден разклонен корен. Стъблата високи 40-150 cm, изправени, прости или разклонени, наплъстено влакнести. Листата последователни, сърцевидно закръглени или ромбично делтовидни, цели или наделени, влакнести, с прилистници. Цветовете бели, бледорозови или лилави, събрани в класовидно съцветие. Плодът сух, разпадлив на жълтокафяви едносеменни дялове. Семената сиви, наплъстени. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и цветовете.

3. РОД ЛАВАТЕРА (*LAVATERA* L.)

ТЮРИНГСКА ЛАВАТЕРА (*LAVATERA THURINGIACA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с многоглавест, вдървенял корен. Стъблата високи 25-200 cm, изправени, прости или разклонени в горната част, влакнести. Листата последователни, кръгли до петделни, влакнести, с прилистници. Цветовете светло розовочервени, с тъмни жилки, единични в пазвите на листата или събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сух, разпадлив на едносеменни кафяви до тъмнокафяви дялове. Семената черни до сивокафяви, матови, голи. Цъфти VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Първостепенно медоносно растение.

4. РОД СЛЕЗ (*MALVA* L.)

ГОРСКИ СЛЕЗ (*MALVA SYLVESTRIS* L.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен, месест корен. Стъблата високи 25-150 cm, изправени, възходящи или лежащи, разклонени, влакнести. Приосновните листа закръглени, стъбловите последователни, бъбрековидни, влакнести до голи, ресничести, с прилистници. Цветовете пурпурнорозови, с тъмни жилки, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сух, разпадлив на едносеменни тъмнокафяви дялове. Семената тъмнокафяви, набръчкани. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и цветовете.
Допълнителна информация: В миналото от цветовете е получавана черносиня или сива боя за вълна. В Китай е символ на спокойствие, мир и смирение. Във Франция и Италия листата и младите стръкове намират приложение за храна под формата на салати. Рудерално растение. Добро медоносно растение.

СЕМЕЙСТВО БРЯСТОВИ (ULMACEAE)

РОД БРЯСТ (*ULMUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Орехчето близо до изреза на крилатката; старите клони най-често с криловидни коркови образувания; листата влакнести по долната повърхност..**1. Полски бряст – *Ulmus minor* Mill.**
1* Орехчето в средата на крилатката; младите клони гъсто влакнести, старите без криловидни коркови образувания; листата влакнести само по жилките на долната повърхност...........................**2. Планински бряст – *Ulmus glabra* Huds.**

1. ПОЛСКИ БРЯСТ (*ULMUS MINOR* MILL.)

Морфология: Дърво с високо до 30 m стъбло. Кората дълбоко напукана, с криловидни коркови образувания, сивокафява. Младите клонки жълтокафяви, голи, рядко влакнести. Листата последователни, обратно яйцевидни, яйцевидни или обратно ланцетни, несиметрични, напилени. Цветовете двуполови, събрани в снопче. Плодът крилато орехче, разположено откъм изреза. Цъфти III-IV.
Местообитание: В смесени широколистни гори, край пътища.
Лечебно растение: Използва се кората на младите клонки.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Продължителността на живота достига до 500 години. Листата се развиват след прецъфтяването на цветовете. В миналото дървесината е използвана в строителството, мебелното производство, самолетостроенето и корабостроенето.

2. ПЛАНИНСКИ БРЯСТ (*ULMUS GLABRA* HUDS.)

Морфология: Дърво с високо до 35 m стъбло. Кората дълбоко напукана, влакнеста, без криловидни коркови образувания, сива. Младите клонки маслиненозелени или червенокафяви, влакнести. Листата последователни, широко елиптични или обратно яйцевидни, несиметрични, някои плитко триделни на върха, напилени. Цветовете двуполови, събрани в снопче. Плодът крилато орехче, разположено в средата. Цъфти III-V.
Местообитание: По влажни места в широколистни гори, край потоци.
Лечебно растение: Използва се кората на младите клонки.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Дървесината е водоустойчива, включително и в солена вода. Ликовите влакна се използват за изработването на въжета.

СЕМЕЙСТВО КОНОПОВИ (CANNABACEAE)

РОД ХМЕЛ (*HUMULUS* L.)

ХМЕЛ (*HUMULUS LUPULUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо, разклонено коренище. Стъблата високи до 6 m, увивни, ръбести, с шипчета, кухи. Листата срещуположни, дlановидни, с ланцетни прилистници. Цветовете еднополови, зеленикави или жълтеникави. Мъжките събрани в метличесто съцветие. Женските в шишарковидно съцветие. Растението двудомно. Плодът широко яйцевидно орехче. Цъфти V-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се съплодията.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Отглежда се като културно растение. Намира приложение в производството на бира.

СЕМЕЙСТВО КОПРИВОВИ (URTICACEAE)

РОД КОПРИВА (*URTICA* L.)

ОБИКНОВЕНА КОПРИВА (*URTICA DIOICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо, разклонено коренище. Стъблата високи 30-150 cm, изправени, с парливи власинки. Листата срещуположни, широко или продълговато яйцевидни, назъбени, с парливи власинки, с прилистници. Цветовете еднополови, зелени, събрани в ресовидни разклонени съцветия, мъжките изправени, женските увиснали. Растението двудомно. Плодът яйцевидно, светлозелено орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се коренището, стръковете, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Името „коприва" идва от предпочитаното местообитание на растението – места, замърсени с органични остатъци. Рудерално растение. Плевел в окопни култури. Листата намират приложение за получаване на хлорофил като безвредна зелена боя, която се употребява в кулинарството, хранително-вкусовата, фармацевтичната и парфюмерийната промишлености.

СЕМЕЙСТВО МЛЕЧКОВИ (EUPHORBIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с млечен сок; мъжките и женските цветове с обща обвивка, наподобяваща отделен цвят..**1. Млечка – *Euphorbia* L.**
1* Растения без млечен сок; мъжките и женските цветове отделени със самостоятелен околоцветник.......................................**2. Пролез – *Mercurialis* L.**

1. РОД МЛЕЧКА (*EUPHORBIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Семената тъмнокафяви...
....**1 а. Слънцегледа млечка – *Euphorbia helioscopia* L.**
1* Семената сиви до сивочерни...**2**
2 Едногодишни растения..**3**
2* Многогодишни растения..**4**
3 Стъбловите листа широко обратно яйцевидни до овални; стъблото в напречен пререз неправилно шестоъгълно, на 4 гръбни плоскости с 4-5 кръгли ямички, на 2 лицеви повърхности с по 1 дълга надлъжна бразда.........................
....**1 б. Градинска млечка – *Euphorbia peplus* L.**
3* Стъбловите листа ланцетни; стъблото в напречен пререз широко ромбично, по всички повърхности с 4-6 (7) повече или по-малко правилни напречни бразди......................................**1 в. Сърполистна млечка – *Euphorbia falcata* L.**
4 Присъцветните листа над 1/2 сраснали по дължината си в кръгла паничка

....1 г. **Горска млечка – *Euphorbia amygdaloides* L.**
4* Присъцветните листа свободни..**5**
5 Жлезите на околосъцветника цели, без рогца...
....**1 д. Чакълна млечка – *Euphorbia nicaeensis* All.**
5* Жлезите на околосъцветника с рогца..**6**
6 Стъбловите листа 0.3-0.5 mm широки, тясно линейни до шиловидни, еднакво широки по дължината си....**1 е. Обикновена млечка – *Euphorbia cyparissias* L.**
6* Стъбловите листа по-широки от 2 mm, линейно ланцетни до широко елиптични, в основата или на върха ясно разширени..**7**
7 Жлезите на околосъцветника с дебели рогца, на върха разширени, често 2-3-делни; стълбчетата късо двуделни, топчести, задебелени.................................
....**1 ж. Правостъблена млечка – *Euphorbia esula* L.**
7* Жлезите на околосъцветника с прости тънки рогца; стълбчетата на върха двуделни до 1/4-1/3, лопатовидно разширени..
....**1 з. Полска млечка – *Euphorbia agraria* M. Bieb.**

1 а. СЛЪНЦЕГЛЕДА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA HELIOSCOPIA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-50 cm, възходящи, неразклонени, червеновиолетови, разсеяно влакнести, зелени или жълтозелени. Листата последователни, с дръжки, широко лопатовидни, назъбе-ни или напилени, голи или влакнести. Цветовете еднополови, събрани в дихазно съцветие. Растението еднодомно. Плодът овална, триделна, разпадлива кутийка. Семената сферични. Цъфти III-XI. Плодоноси IV-XII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

1 б. ГРАДИНСКА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA PEPLUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-40 cm, единично, в основата с възходящи, нагоре изправени разклонения, разклонено, голо, зелено. Листата последователни, широко обратно яйцевидни до овални, целокрайни, голи, тъмнозелени. Цветовете еднополови, събрани в дихазно съцветие. Растението еднодомно. Плодът кълбеста, леко сплесната кутийка. Семената яйцевидно призматични, в напречен пререз почти правилно шестоъгълни с изпъкнали ръбове, сиви до тъмнокафяви. Цъфти VI-X (XII). Плодоноси VII-XI (XII).
Местообитание: В покрайнините на населените места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

1 в. СЪРПОЛИСТНА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA FALCATA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-30 (40) cm, единично, изправено или от основата с многобройни възходящи разклонения,

светлозелено, понякога слабо синьозелено до зелено или сиво, голо, рядко в горната част разсеяно влакнесто, често безлистно. Листата последователни, обратно ланцетни до тясно ланцетни, целокрайни или неясно дребно напилени, голи, зелени до сивозелени. Цветовете еднополови, събрани в дихазно съцветие. Растението еднодомно. Плодът яйцевидно конична кутийка. Семената яйцевидни, силно сплеснати, в напречен пререз източено ромбични, светлосиви до пепелявосиви. Цъфти V-X (XII). Плодоноси VI-X (XII).
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

1 г. ГОРСКА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA AMYGDALOIDES* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-70 cm, възходящи, влакнести или голи, зелени до тъмнопурпурни. Листата последователни, продълговато обратно яйцевидни или продълговато обратно ланцетни, целокрайни, влакнести или голи. Цветовете еднополови, събрани в дихазно съцветие. Растението еднодомно. Плодът кълбеста, дълбоко триделна, разпадлива кутийка. Семената продълговато яйцевидни. Цъфти III-VI. Плодоноси V-VIII.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използва се млечния сок.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

1 д. ЧАКЪЛНА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA NICAEENSIS* ALL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-80 cm, изправени, в основата вдървеняващи, разклонени, рядко прости, голи, сивосиньозелени, сивозелени до червеникави, виненочервени или кафявочервени. Листата последователни, приседнали, обратно яйцевидни, линейно лопатовидни, удължено ланцетни, линейно елиптични до широко елиптични, целокрайни, напилени или ресничести, кожести, месести или твърди. Цветовете еднополови, събрани в дихазно съцветие. Растението еднодомно. Плодът яйцевидна, яйцевидно овална или яйцевидно конична, гола или влакнеста кутийка. Семената яйцевидно цилиндрични, матови. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

1 е. ОБИКНОВЕНА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA CYPARISSIAS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, почти хоризонтално коренище. Стъблата високи до 45 cm, изправени, разклонени, фино набраздени. Листата последователни, приседнали, тясно линейни, целокрайни, с подвит ръб. Цветовете еднополови. Растението еднодомно. Плодът яйцевидна, дълбоко

триделна, разпадлива кутийка. Семената яйцевидни. Цъфти IV-VIII. Вторичен цъфтеж IX-XI. Плодоноси V-VIII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и млечния сок.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Рудерално растение.

1 ж. ПРАВОСТЪБЛЕНА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA ESULA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-80 cm, изправени, в основата вдървенели, прости или разклонени, наребрени. Листата последователни, приседнали, възкожести, линейни, тясно линейни, линейно ланцетовидни, линейно лопатовидни, продълговати, ланцетни до обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете еднополови. Растението еднодомно. Плодът яйцевидна, дълбоко триделна, разпадлива кутийка. Семената яйцевидни. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

1 з. ПОЛСКА МЛЕЧКА (*EUPHORBIA AGRARIA* M. BIEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-50 cm, изправени, разклонени, наребрени. Листата последователни, приседнали, кожести, линейно ланцетни, линейни, яйцевидно триъгълни, продълговати, яйцевидно елиптични до закръглено широко елиптични, целокрайни или назъбени. Цветовете еднополови. Растението еднодомно. Плодът кълбеста, триделна, разпадлива кутийка. Семената яйцевидно цилиндрични. Цъфти IV-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в лозя и обработваеми земи.

2. РОД ПРОЛЕЗ (*MERCURIALIS* L.)

МНОГОГОДИШЕН ПРОЛЕЗ (*MERCURIALIS PERENNIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, пълзящо коренище. Стъблата високи 20-40 cm, възходящи, неразклонени, голи или влакнести. Листата срещуположни, елиптично ланцетни до елиптично яйцевидни, назъбени. Цветовете еднополови, мъжките събрани в класовидно съцветие, женските единични в пазвите на листата или в гроздовидно съцветие. Растението двудомно. Плодът ресничеста кутийка. Семената яйцевидно кълбести, тъмнокафяви. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По влажни места в широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото стръковете са използвани за получаване на зелена и синя боя.

СЕМЕЙСТВО ДЕБЕЛЕЦОВИ (CRASSULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Тичинките равни на броя на венчелистчетата...........**1. Тлъстига – *Sedum* L.**
1* Тичинките два пъти повече от броя на венчелистчетата................................**2**
2 Венчелистчетата 4-5...**1. Тлъстига – *Sedum* L.**
2* Венчелистчетата повече от 5...**3**
3 Едногодишни растения с повече или по-малко цилиндрични листа................
....**1. Тлъстига – *Sedum* L.**
3* Многогодишни растения с плоски или шиловидни листа...............................**4**
4 Листата шиловидни..**1. Тлъстига – *Sedum* L.**
4* Листата широки с плоска горна повърхност......**2. Дебелец – *Sempervivum* L.**

1. РОД ТЛЪСТИГА (*SEDUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата плоски, по-широки от 10 mm...
....**1 а. Голяма тлъстига – *Sedum maximum* (L.) Suter**
1* Листата най-малко от едната страна издути, по-тесни от 8 mm.....................**2**
2 Венчелистчетата розови или бели..**3**
2* Венчелистчетата жълти, жълто-червеникави или зеленикави.........................**7**
3 Многогодишни растения с облистени стерилни издънки................................**4**
3* Едногодишни или двугодишни растения без издънки....................................**6**
4 Растения с прости, къси или жлезисти власинки...
....**1 б. Испанска тлъстига – *Sedum hispanicum* L.**
4* Голи растения..**5**
5 Венчелистчетата 6-9, тичинките 12 (15-18)...
....**1 б. Испанска тлъстига – *Sedum hispanicum* L.**
5* Венчелистчетата 5, тичинките 10.........**1 в. Бяла тлъстига – *Sedum album* L.**
6 Цветовете 6-9-делни; листата жлезисто влакнести..
....**1 б. Испанска тлъстига – *Sedum hispanicum* L.**
6* Цветовете 5-делни; листата голи.....**1 г. Лукова тлъстига – *Sedum cepaea* L.**
7 Цветовете 6-9-делни; плодовете изправени; листата заострени на върха.........
...................................**1 д. Жълтеникава тлъстига – *Sedum ochroleucum* Chaix**
7* Цветовете 5-делни; плодовете звездовидно разперени; листата на върха тъпи...**1 е. Лютива тлъстига – *Sedum acre* L.**

1 а. ГОЛЯМА ТЛЪСТИГА (*SEDUM MAXIMUM* (L.) SUTER)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с реповидно или вретеновидно задебелени корени. Стъблата високи 30-80 cm, изправени, неразклонени. Листата последователни, срещуположни или в прешлен, приседнали, плоски, яйцевидни или продълговато яйцевидни, назъбени. Цветовете жълтозелени или

белезникави, събрани в съцветие щитовидна метлица. Плодът зеленикава мехунка. Семената продълговато яйцевидни, кафяви. Цъфти VII-X.
Местообитание: По каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение. Добро медоносно растение.

1 б. ИСПАНСКА ТЛЪСТИГА (*SEDUM HISPANICUM* L.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение със слабо развити корени. Стъблата високи 7-15 cm, възходящи или изправени, прости или разклонени от основата, голи или жлезисто влакнести. Листата последователни, приседнали, линейни или продълговато ланцетни, полуцилиндрични, синкавозелени, рядко червеникави. Цветовете бели или розовобели, в средата с червеникава жилка, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът мехунка. Семената продълговато яйцевидни, сплескани, кафяви. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.

1 в. БЯЛА ТЛЪСТИГА (*SEDUM ALBUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко пълзящо разклонено коренище. Стъблата високи 5-20 (30) cm, изправени, разклонени, със стелещи се стерилни издънки. Листата последователни, полуцилиндрични. Цветовете бели, рядко розови, събрани в сложно щитовидно съцветие. Плодът цилиндрична, розова мехунка. Семената продълговати, кафяви. Цъфти VI-VIII (IX).
Местообитание: По скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

1 г. ЛУКОВА ТЛЪСТИГА (*SEDUM CEPAEA* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение с дебел месест корен. Стъблата високи 10-30 cm, възходящи или изправени, от основата разклонени, без издънки, червеникави, в горната част влакнести. Листата предимно срещуположни или в прешлени, плоски, месести, гладки; долните яйцевидни до закръглени; горните обратно яйцевидни до ланцетно лопатовидни, приседнали, голи. Цветовете розови или бели, с червени жилки, събрани в метличесто съцветие. Плодът мехунка. Семената продълговати до яйцевидни, кафяви, набръчкани. Цъфти V-VI (VII).
Местообитание: По скалисти сенчести места.

1 д. ЖЪЛТЕНИКАВА ТЛЪСТИГА (*SEDUM OCHROLEUCUM* CHAIX)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище и много стерилни издънки. Стъблата високи 15-30 cm, възходящи, разклонени. Листата разположени керемидообразно, само по стерилните издънки, цилиндрични или линейно

цилиндрични. Цветовете златистожълти, събрани в щитовидно съцве-тие. Плодът цилиндрична мехунка. Семената продълговати, черни. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.

1 е. ЛЮТИВА ТЛЪСТИГА (*SEDUM ACRE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, пълзящо, разклонено коренище. Стъблата високи 5-15 cm, възходящи, разклонени, част от тях стерилни. Листата последователни, широко или продълговато яйцевидни, месести. Цветовете златистожълти, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът мехунка. Семената овални, светлокафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи скалисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Според руските легенди, силата на богатира Иля Муромец (руският еквивалент на нашия Крали Марко) се дължала на сока от лютива тлъстига. В миналото сокът е служел за предизвикване на руменина по лицето, поради което е популярен с името „жива вода”. Добро медоносно растение.

2. РОД ДЕБЕЛЕЦ (*SEMPERVIVUM* L.)

МРАМОРЕН ДЕБЕЛЕЦ (*SEMPERVIVUM MARMOREUM* GRISEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълги прави стерилни издънки. Стъблата високи 20-30 cm, изправени, разклонени в съцветието, жлезисто влакнести. Листните розетки 3-6 cm в диаметър, полуразперени. Листата клиновидно обратно яйцевидни; розетковите зеленикави, на върха червеникавокафяви, от двете страни късо разпръснато влакнести или голи, по ръба четинесто ресничести; стъбловите ланцетни, мъхнати и към върха розови. Цветовете розови, лилави или пурпурни, с бяла ивица по края, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от многосеменни, почти голи мехунки с дълго носче. Семената продълговати. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение.

СЕМЕЙСТВО КАМЕНОЛОМКОВИ (SAXIFRAGACEAE)

РОД КАМЕНОЛОМКА (*SAXIFRAGA* L.)

КРЪГЛОЛИСТНА КАМЕНОЛОМКА (*SAXIFRAGA ROTUNDIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно, хоризонтално, пълзящо коренище. Стъблата високи 20-50 (100) cm, изправени или възходящи,

разклонени в съцветието, голи или влакнести. Листата последователни; приосновните в розетка, бъбрековидни до почти кръгли, назъбени или напилени, по-рядко дълбоко триъгълно или длановидно наделени, отгоре зелени, отдолу тъмнозелени до пурпурни, възкожести, влакнести; стъбловите закръглено бъбрековидни до триъгълно наделени, влакнести. Цветовете бели, в основата с жълти, нагоре с червени точки, събрани в метличесто съцветие. Плодът яйцевидна до удължено яйцевидна кутийка. Семената удължено яйцевидни, брадавичести, тъмнокафяво до кафявочерни. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.

Местообитание: По влажни каменисти и скалисти места, в гори.

СЕМЕЙСТВО РОЗОЦВЕТНИ (ROSACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Дървета, храсти или полухрасти..**2**
1* Тревисти растения..**13**
2 Листата сложни, перести или дланевидни..**3**
2* Листата прости...**6**
3 Плодниците разположени върху хипантия...**4**
3* Плодниците включени в хипантия..**5**
4 Растения с шипове; плодът сборен от многобройни костилкови плодчета ....**1. Къпина – *Rubus* L.**
4* Растения без шипове; плодът сборен от многобройни орехчета.................... ....**2. Очиболец – *Potentilla* L.**
5 Храсти с шипове; плодниците многобройни, свободни..**3. Шипка – *Rosa* L.**
5* Дървета без шипове; плодниците 2–5, сраснали с хипантия...................... ....**4. Офика – *Sorbus* L.**
6 Плодниците несраснали с хипантия; плодът костилков.....................................**7**
6* Плодниците сраснали с хипантия; плодът ябълковиден.....................................**8**
7 Листата ланцетни или продълговато елиптични; костилковият плод с кадифена повърхност...**5. Бадем – *Amygdalus* L.**
7* Листата с друга форма; костилковият плод с гладка повърхност.................... ....**6. Слива – *Prunus* L.**
8 Стените на яйчниковите и семенните гнезда каменисто твърди.......................**9**
8* Стените на яйчниковите и семенните гнезда ципесто кожести........................**10**
9 Листата цели... ....**7. Котонеастер – *Cotoneaster* Medicus**
9 * Листата закръглено назъбени, напилени или наделени.................................. ....**8. Глог – *Crataegus* L.**
10 Съцветията сенниковидно-щитовидни метлици..........**4. Офика – *Sorbus* L.**
10* Съцветията сенниковидни, щитовидни, щитовидно-гроздовидни или малоцветни връхни кичури...**11**
11 Венчелистчетата линейни до удължено яйцевидни, без нокът....................... ....**9. Ирга – *Amelanchier* Medicus**

11* Венчелистчетата обратно яйцевидни или закръглени, с нокът...................**12**
12 Стълбчетата свободни; плодовете с каменисти клетки в меката част...........
....**10. Круша – *Pyrus* L.**
12* Стълбчетата срастнали в основата; плодовете без каменисти клетки в меката част...**11. Ябълка – *Malus* Mill.**
13 Венчелистчетата липсват....................................**12. Динка – *Sanguisorba* L.**
13* Венчелистчетата 4 или повече...**14**
14 Чашката от един ред листчета..**15**
14* Чашката от 2 кръга листчета...**17**
15 Венчелистчетата жълти; плодовете с кукести четинки..............................
....**13. Камшик – *Agrimonia* L.**
15* Венчелистчетата бели или розови; плодовете без кукести четинки...........**16**
16 Листата перести, с малки листчета между по-големите................................
....**14. Орехче – *Filipendula* Mill.**
16* Листата прости, дланевидни или перести, с еднакви листчета...............
....**1. Къпина – *Rubus* L.**
17 Плодникът затворен в хипантия.....**15. Матруня – *Aremonia* Neck. ex Nestl.**
17* Плодникът върху изпъкналото цветно легло...**18**
18 Листата перести или лировидни..**19**
18* Листата тройни, дланевидни или дланевидно наделени..............................**20**
19 Стълбчетата дълги, запазват се след прецъфтяването..................................
....**16. Омайниче – *Geum* L.**
19* Стълбчетата къси, опадват след прецъфтяването.......................................
....**2. Очиболец – *Potentilla* L.**
20 Цветното легло при узряването на плода се разраства...............................**21**
20* Цветното легло при узряването на плода не се разраства..........................**22**
21 Венчелистчетата пурпурни.................................**2. Очиболец – *Potentilla* L.**
21* Венчелистчетата бели..**17. Ягода – *Fragaria* L.**
22 Плодниците повече от 6......................................**2. Очиболец – *Potentilla* L.**
22* Плодниците 2-6...**23**
23 Венчелистчетата 4...**2. Очиболец – *Potentilla* L.**
23* Венчелистчетата 5.............................**18. Валдщайния – *Waldsteinia* Willd.**

1. РОД КЪПИНА (*RUBUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Шипчетата по стъблото почти винаги нееднакви, най-малките игловидни, разположени по цялата повърхност на стъблото..
....**1 а. Полска къпина – *Rubus caesius* L.**
1* Шипчетата по стъблото еднакви или почти еднакви, по-голяма част от тях разположени по ръбовете...
....**1 б. Гроздовидна къпина – *Rubus thyrsanthus* Focke**

1 а. ПОЛСКА КЪПИНА (*RUBUS CAESIUS* L.)

Морфология: Храст с вдървенели стъбла, дълги до 2 m, полегнали до почти изправени, разклонени в горната част, с редки, тънки, прави или сърповидни шипчета. Листата последователни, тройни, изсъхващи още в началото на есента; връхното листче широко яйцевидно, ромбично. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни черни костилкови плодове. Цъфти V-VIII. Плодоноси (VII-VIII) X.
Местообитание: В храсталаци и по каменисти склонове.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и плодовете.
Допълнителна информация: От ботаническа гледна точка плодът на къпината се нарича сборен. Всеки отделен плод е сочен костилков, подобен на този при черешата, но с много по-малки размери.

1 б. ГРОЗДОВИДНА КЪПИНА (*RUBUS THYRSANTHUS* FOCKE)

Морфология: Храст с вдървенели стъбла, дъговидно извити, с дълбоки жлебовидни стени, покрити със сърповидни, разположени по ръбовете шипчета. Листата последователни, сложни, длановидни, с 5 листчета, голи или влакнести. Цветовете двуполови, по-рядко еднополови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни черни костилкови плодове. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В гори, храсталаци и горски поляни.
Допълнителна информация: Плодовете са подходящи за храна.

2. РОД ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Яйчниците влакнести на мястото на свързване с цветното легло; стълбчетата нишковидни...
..................**2 а. Дребноцветен очиболец – *Potentilla micrantha* Ramond ex DC.**
1* Яйчниците голи; стълбчетата вретеновидни, конични, пироновидни или пръчковидни...**2**
2 Листата перести......................**2 б. Скален очиболец – *Potentilla rupestris* L.**
2* Листата длановидни с 5 или повече листчета или тройни.............................**3**
3 Растения с прави и къдрави власинки...**4**
3* Растения само с прави, без къдрави власинки...**5**
4 Листата отгоре зелени, лъскави...
....**2 в. Сребролистен очиболец – *Potentilla argentea* L.**
4* Листата отгоре зеленосиви, матови..
......................................**2 г. Белезникав очиболец – *Potentilla neglecta* Baumg.**
5 Цветоносните стъбла пълзящи, вкореняващи се във възлите..........................
....**2 д. Пълзящ очиболец – *Potentilla reptans* L.**
5* Цветоносните стъбла възходящи или изправени, невкореняващи се във

възлите..**6**
6 Растения с обилни звездовидни власинки..
............................**2 е. Пепелявосив очиболец – *Potentilla cinerea* Chaix. ex Vill.**
6* Растения без звездовидни власинки..**7**
7 Стълбчетата конични..
....**2 ж. Стъпаловиден очиболец – *Potentilla pedata* Willd.**
7* Стълбчетата пироновидни...**8**
8 Гъстовлакнести растения; приосновните листа дланевидни, със 7-9 листчета
...................................**2 з. Наклонен очиболец – *Potentilla patula* Waldst. & Kit.**
8* Умереновлакнести растения; приосновните листа тройни, рядко някои с 4 листчета.....................**2 и. Тройнолистен очиболец – *Potentilla ternata* C. Koch**

2 а. ДРЕБНОЦВЕТЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA MICRANTHA* RAMOND EX DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, люспесто коренище, с къси издънки. Цветоносните стъбла 5-10 cm дълги, по време на цъфтежа по-къси от листата, полегнали или възходящи, с власинки. Листата последователни, тройни, с дълги влакнести дръжки. Листчетата широко яйцевидни. Цветовете бели или розови. Плодът сборен, съставен от яйцевидни, набръчкани, кафявожълти орехчета. Цъфти III-V.
Местообитание: По сухи скалисти места.

2 б. СКАЛЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA RUPESTRIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, многоглавесто, разклонено, тъмнокафяво, люспесто коренище. Цветоносните стъбла 10-50 (60) cm дълги, единични или многобройни, изправени, набраздени, вилужно разклонени, в горната част с власинки. Листата последователни; приосновните и долните обикновено перести; горните тройни. Листчетата влакнести, рядко обилно четинести. Цветовете бели. Плодът сборен, съставен от продълговато яйцевидни, светлокафяви орехчета. Цъфти (IV) V-VII.
Местообитание: По скалисти места.

2 в. СРЕБРОЛИСТЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA ARGENTEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго вретеновидно коренище. Стъблата високи до 30 cm, дъговидно възходящи, бяло до белезникаво наплъстени. Листата последователни, длановидни, приосновните с 5 листчета, стъбловите с по-къси дръжки, почти приседнали, всички кожести. Листчетата разнообразни по форма и големина, с ясно извит надолу ръб, отгоре голи или влакнести, отдолу бяло наплъстени. Цветовете яркожълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни набръчкани, кафявожълти орехчета. Цъфти V-IX.
Местообитание: По каменисти склонове, в гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренищата и листата.

2 г. БЕЛЕЗНИКАВ ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA NEGLECTA* BAUMG.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с многоглавесто, разклонено коренище. Стъблата високи до 50 cm, изправени, разклонени, влакнести. Листата последователни, длановидни, с 5 листчета. Листчетата обратно яйцевидни, продълговати, продълговато обратно яйцевидни, дълбоко назъбени или нарязани. Цветовете ярко жълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от голям брой набръчкани кафявожълти орехчета. Цъфти V-IX (X).
Местообитание: В сухи гори и храсталаци, каменисти места, край пътища.

2 д. ПЪЛЗЯЩ ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA REPTANS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с изправено дебело коренище. Стъблата дълги над 1 m, пълзящи, разклонени, влакнести или голи. Листата последователни, длановидни, с 5-7 листчета, в горната част на стъблата тройни или с 4 листчета. Листчетата продълговато елиптични, врязано напилени с тъпи или остри зъбци. Цветовете златножълти, единични, по-рядко по 2, пазвени. Плодът сборен, съставен от голям брой продълговато яйцевидни, набръчкани, кафявожълти орехчета. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се коренищата.

2 е. ПЕПЕЛЯВОСИВ ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA CINEREA* CHAIX. EX VILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с многоглавесто коренище, с многобройни удължени и вкореняващи се разклонения. Стъблата дълги 5-15 cm, полегнали или стелещи се, често образуващи сравнително плътни чимове, разклонени, влакнести. Листата последователни, длановидни, с 5 листчета, по-рядко със 7 листчета или тройни. Листчетата обратно яйцевидни или продълговато обратно яйцевидни, назъбени, пепелявосиви, влакнести. Цветовете жълти, единични, с дълги дръжки, пазвени. Плодът сборен, съставен от яйцевидни, набраздени, кафявожълти орехчета. Цъфти IV-V (VI).
Местообитание: По скалисти и песъчливи места.

2 ж. СТЪПАЛОВИДЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA PEDATA* WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с едро, многоглавесто, люспесто коренище. Стъблата 10-40 cm високи, с къси обилни четинки, най-често червеникави или кафявочервеникави. Листата последователни, длановидни, долните с 5-7 листчета, средните и горните с 5 листчета или тройни. Листчетата гъсто разположени, с дълги, прости власинки, примесени с къси четинки. Цветовете златножълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от голям брой яйцевидни, силно набраздени по гърба, крилато ръбести, кафявожълти орехчета. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи открити места и храсталаци.

2 з. НАКЛОНЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA PATULA* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с относително тънко, многоглавесто, рехаво люспесто коренище с невкореняващи се вегетативни издънки. Стъблата 10-20 (70) cm високи, дихотомично разклонени, най-често почервеняващи, с бели четинки. Листата последователни, длановидни, приосновните, долните и средните със 7 (9) листчета, отделни листа с 5 листчета; горните тройни. Листчетата приседнали, линейно ланцетни или линейно продълговати, влакнести, отдолу власинките примесени с четинки, по ръба напилени. Цветовете жълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сборен, съставен от продълговато яйцевидни, набръчкани, ръбести, кафяво-жълти орехчета. Цъфти IV-V.
Местообитание: По сухи тревисти места.

2 и. ТРОЙНОЛИСТЕН ОЧИБОЛЕЦ (*POTENTILLA TERNATA* C. KOCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с едро, многоглавесто, люспесто коренище с много издънки. Стъблата 2-15 (20) cm високи, възходящи, влакнести. Листата последователни, тройни, рядко някои с 4 листчета, приосновните с дълги дръжки, останалите с по-къси дръжки до почти приседнали. Листчетата приседнали или с къси дръжки, обратно яйцевидни, продълговато обратно яйцевидни, влакнести, по ръба напилени. Цветовете златножълти, с оранжево петно в основата, единиччни в пазвите на листата. Плодът сборен, съставен от продълговато яйцевидни, гладки, кафявожълти орехчета. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти места.

3. РОД ШИПКА (*ROSA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашелистчетата целокрайни; шиповете игловидни, прави или насочени надолу..**3 а. Бодлива шипка – *Rosa myriacantha* DC.**
1* Чашелистчетата (предимно външните) с добре развити линейни или ланцетни странични придатъци, рядко почти целикрайни; шиповете силно извити, рядко прави, тънки...**2**
2 Чашелистчетата след прецъфтяване изправени или разперени, не опадват при узряване на плодовете; шиповете еднотипни, едри, извити..........................**3**
2 Чашелистчетата след прецъфтяване обърнати назад, слабо повдигнати или разперени до изправени, но тогава шиповете разнотипни – едри извити и прави игловидни; чашелистчетата опадват преди узряването на плодовете.................**4**
3 Листчетата влакнести, просто или двойно назъбени.......................................
....**3 б. Влакнеста шипка – *Rosa tomentosa* Sm.**
3* Листчетата слабо влакнести или голи отгоре, отдолу жлезисти, двойно назъбени...................................**3 в. Тъполистна шипка – *Rosa obtusifolia* Desv.**

4 Ниски храсти, високи до 1 m, венчелистчетата 5.5-9.0 cm в диаметър, розови..**3 г. Галска шипка – *Rosa gallica* L.**
4* Храсти високи над 1 m, венчелистчетата 2-6 cm в диаметър, бели или розови..**5**
5 Листчетата отгоре светлозелени, просто или неправилно назъбени................ ....**3 д. Обикновена шипка – *Rosa canina* L.**
5* Листчетата отгоре тъмнозелени, двойно назъбени, зъбците с жлезисти власинки..................**3 е. Дребноцветна шипка – *Rosa micrantha* Borrer ex Sm.**

3 а. БОДЛИВА ШИПКА (*ROSA MYRIACANTHA* DC.)

Морфология: Храст с високи 0.5-1.0 m стъбла. Шиповете с различна големина, игловидни, прави или насочени надолу. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата (5) 7-9 (11), кръгли до слабо елиптични, жлезисто назъбени. Цветовете бели, с кремавожълт оттенък, единични. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински сферичен до елипсовиден или дисковидно сплескан, тъмновинен до възчерен плод. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Допълнителна информация: Може да се използва като декоративно и противоерозионно растение.

3 б. ВЛАКНЕСТА ШИПКА (*ROSA TOMENTOSA* SM.)

Морфология: Храст с високи 1.5-3.0 m стъбла. Шиповете едри, слабо сърповидно извити. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 5-7, закръглени до продълговато елиптични, жлезисто назъбени. Цветовете бялорозови, най-често 3-8 в съцветие, рядко единични. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински сферичен, жлезисто четинест плод. Цъфти V-VI.
Местообитание: В храсталаци.
Допълнителна информация: Може да се използва като декоративно растение.

3 в. ТЪПОЛИСТНА ШИПКА (*ROSA OBTUSIFOLIA* DESV.)

Морфология: Храст с високи 1-1.5 m стъбла. Шиповете сърповидно извити, рядко почти прави. Листата последователни, нечифтоперести, листните дръжки гъсто покрити с власинки, жлезисти четинки и малки шипчета. Листчетата 5 (7), широко елиптични, двойно жлезисто напилени. Цветовете розови, единични или в метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински удължено яйцевиден или сферичен, гладък, червен плод. Цъфти V-VII.
Местообитание: В храсталаци и гори.
Допълнителна информация: Може да се използва като декоративно растение.

3 г. ГАЛСКА ШИПКА (*ROSA GALLICA* L.)

Морфология: Храст с високи 30-60 (80) cm стъбла с изправени или полегнали клонки. Шиповете разнотипни, едри, прави или сърповидно извити и прави, игловидни, понякога клонките без шипове. Листата последователни, нечифтоперести, листните дръжки с жлезисти четинки и власинки, рядко голи. Листчетата 5 (7), кръгли до широко елиптични или обратно яйцевидни, жлезисто назъбени. Цветовете светло- до тъмнорозови, със силен розов аромат, единични или в метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински сферичен или широко елипсовиден, гол или жлезист, тъмнорозовочервен плод. Цъфти V-VII.
Местообитание: В храсталаци и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се кората на корените, венчелистчетата на цветовете, несъщинските плодове и шикалките.
Допълнителна информация: Може да се използва като декоративно растение.

3 д. ОБИКНОВЕНА ШИПКА (*ROSA CANINA* L.)

Морфология: Храст с високи 1.5-3.0 m стъбла. Кората зелена или червеникава, рядко със синкав налеп. Шиповете сърповидно извити, понякога липсват. Листата последователни, нечифтоперести, листните дръжки голи. Листчетата (5) 7 (9), най-често елиптични, остро назъбени. Цветовете бели, бледорозови, единични или в метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински широко яйцевиден до сферичен, рядко с жлезисти четинки, ярко- или светлочервен плод. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти склонове.
Лечебно растение: Използват се кората на корените, венчелистчетата на цветовете, плодовете и шикалките.
Допълнителна информация: Несъщинските плодове са изключително богати на витамин С – повече от 30 пъти в сравнение с лимоните и доматите и 300 пъти – в сравнение с ябълките. Намират приложение в хранително-вкусовата промишленост за приготвяне на мармалади, брашно, сиропи.

3 е. ДРЕБНОЦВЕТНА ШИПКА (*ROSA MICRANTHA* BORRER EX SM.)

Морфология: Храст с високи 1.5-2.5 m стъбла с дъговидно извити и увиснали клонки. Шиповете едри, еднотипни, кукесто извити, по цветоносните клонки често по 2. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 5-7, елиптични или яйцевидно елиптични, отгоре голи, отдолу с ароматни жлези и власинки поне по главната жилка. Цветовете бели или бледорозови, единични или по 3-8 в съцветие. Плодът сборен, съставен от многобройни орехчета, разположени в несъщински яйцевиден до елипсовиден плод. Цъфти VI-VII.
Местообитание: В храсталаци и гори.

4. РОД ОФИКА (*SORBUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Развитите листа зелени отдолу, приблизително едноцветни............................ ....**4 а. Брекиня – *Sorbus torminalis* (L.) Crantz**

1* Развитите листа бяло наплъстени отдолу... ....**4 б. Сенниковидна мукина – *Sorbus umbellata* (Desf.) Fritsch**

4 а. БРЕКИНЯ (*SORBUS TORMINALIS* (L.) CRANTZ)

Морфология: Дърво с високо 12-25 m стъбло и кълбеста, рядко пирамидална корона. Кората люспесто напукана, кафявосива. Младите клонки влакнести, зелени, по-късно лъскави, сивокафяви или червеникави, с многобройни лещанки. Листата последователни, яйцевидни, пересто нарязани. Дяловете 3–4 (5) двойки, триъгълно яйцевидни до ланцетни. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът лъжлив, ябълковиден, обратно яйцевиден, рядко полукълбест, жълтокафяв, с много белезникави лещанки. Семената продълговати, тристенни, тъмнокафявочервени. Цъфти IV (V). Плодоноси IX-X.
Местообитание: В смесени широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Добро декоративно и медоносно растение.

4 б. СЕННИКОВИДНА МУКИНА (*SORBUS UMBELLATA* (DESF.) FRITSCH)

Морфология: Дърво с високо 1.5-9 m стъбло или с повече стъбла и яйцевидна, кълбеста, рядко пирамидална корона. Кората гладка, светлокафява до червеникавокафява. Младите клонки отначало влакнести, наплъстени, по-късно голи, лъскави, зеленикаво червенокафяви. Листата последователни, широко обратно яйцевидни или полукръгли, отдолу бяло или светлосиво наплъстени, дълбоко наделени. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът лъжлив, ябълковиден, кълбест или кълбесто елипсовиден, жълтооранжев, с брашнеста месеста част, без каменисти клетки. Цъфти V-VI. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В гори и храсталаци.

5. РОД БАДЕМ (*AMYGDALUS* L.)

НИСЪК БАДЕМ (*AMYGDALUS NANA* L.)

Морфология: Храст с високо 1.0-1.5 m стъбло и дълбоки корени. Кората червеникавосива или сива. Младите клони белезникави, червеникавокестеняви, старите сивокестеняви или тъмносиви. Листата последователни, линейно ланцетни до продълговато елиптични, назъбени или целокрайни, светлозелени. Цветовете яркорозови или червени, рядко бели, единични или в групи по 2-3. Плодът костилков, яйцевиден, елипсовиден до сферичен, влакнесто наплъстен,

зеленикавожълт. Семената широко закръглено яйцевидни или продълговато яйцевидни, сплескани, с дебела кожеста кафява обвивка. Цъфти IV-V. Плодоноси VI-VII.

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, храсталаци и в покрайнините на гори.

Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт. Добро декоративно и медоносно растение.

6. РОД СЛИВА (*PRUNUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете в щитовидно-гроздовидни съцветия..**6 а. Махалебка – *Prunus mahaleb* L.**

1* Цветовете единични, на групи или в сенници..**2**

2 Плодните дръжки най-малко 2 пъти по-дълги от зрелия плод...**6 б. Череша – *Prunus avium* L.**

2* Плодните дръжки по-къси от зрелия плод или малко по-дълги......................**3**

3 Листата изцяло голи.......................................**6 в. Трънка – *Prunus spinosa* L.**

3* Листата влакнести най-малко по жилките...**6 г. Джанка – *Prunus cerasifera* Ehrh.**

6 а. МАХАЛЕБКА (*PRUNUS MAHALEB* L.)

Морфология: Храст или дърво с високо до 10-12 m стъбло и гъсто облистена корона. Кората фино напукана, тъмносива. Младите клонки отначало късо кадифено пухести, масленозелени, по-късно голи, светлокафяви. Листата последователни, широко яйцевидни, назъбени. Цветовете бели, събрани по 3-10 в щитовидно-гроздовидно съцветие. Плодът сочен костилков, яйцевиден, при узряването отначало жълт, накрая почти черен, с тънък тъмно обагрен, сочен и горчив мезокарп. Костилката жълтеникава, гладка. Цъфти IV-V. Плодоноси VII-IX.

Местообитание: По скалисти и каменисти места, в гори и храсталаци.

Лечебно растение: Използват се плодовете.

Допълнителна информация: От листата се приготвят козметични и парфюмерийни продукти. От дървесината се изработват дребни изделия.

6 б. ЧЕРЕША (*PRUNUS AVIUM* L.)

Морфология: Дърво с високо до 10-20 (30) m стъбло. Короната яйцевидна до пирамидална. Кората гладка, сивокестенява до възчерна, с дълги напречни лещанки, бели се на кожести хартиеподобни пръстени. Младите клонки голи и лъскави. Листата последователни, продълговато яйцевидни, неправилно, тройно тъпо назъбени. Цветовете бели, събрани по 2-6 в сенниковидно съцветие. Плодът сочен костилков, кълбест, ярко-, тъмно- до черночервен, лъскав, сладък или горчив. Костилката полукълбеста, гладка. Цъфти IV-V. Плодоноси VI-VII.

Местообитание: В смесени широколистни гори с преобладаване на габър.
Лечебно растение: Използват се плодовете и дръжките на плодовете.
Допълнителна информация: Продължителността на живота е до 150 години. Култивира се като плодно дърво. Добро медоносно растение.

6 в. ТРЪНКА (*PRUNUS SPINOSA* L.)

Морфология: Храст със силно разклонени стъбла, високи 1-3 m. Кората възчерна. Клоните разперени, преплетени и силно трънливи. Листата последователни, елиптични, обратно яйцевидни до ланцетни. Цветовете бели със зеленикав оттенък, единични, рядко по 2. Цъфти преди разлистването. Плодът сочен костилков, кълбест или елипсовиден, синьочерен, покрит с восъчен налеп. Костилката полукълбеста, с коремен ръб, неотделяща се от месестата част. Цъфти III-IV. Плодоноси IX-X.
Местообитание: По сухи места в храсталаци, в покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се кората, листата, цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: Плодовете имат приятен аромат. Богатото съдържание на витамин С и добрите желиращи свойства дават възможност плодовете да се използват за приготвяне на вкусни желета, сиропи, мармалади, сокове и оцветители на безалкохолни напитки.

6 г. ДЖАНКА (*PRUNUS CERASIFERA* EHRH.)

Морфология: Дърво с високо до 8 m стъбло. Кората гладка, по-късно надлъжно напукана, тъмносива. Младите клонки лъскави, червенокафяви. Листата по удължените клонки последователни, по скъсените сближени и почти седящи в снопчета. Листните петури продълговато обратно яйцевидни, назъбени. Цветовете бели, единични, по-рядко 2 върху скъсените или удължени едногодишни клонки. Цъфти малко преди разлистването. Плодът сочен костилков, кълбест, яйцевиден, елипсовиден, със слабо изразена бразда, при узряване червен, розов или жълт. Костилката полукълбеста, лодковидна или елипсовидна, на върха заострена, светлокафява или белезникава. Цъфти III-IV. Плодоноси VI-IX (X).
Местообитание: В храсталаци и гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Култивира се като плодно дърво. Добро медоносно растение.

7. РОД КОТОНЕАСТЕР (*COTONEASTER* MEDICUS)

Ключ за определяне на видовете

1 Плодовете черни; съцветията най-често изправени...
......................**7 а. Черноплоден котонеастер – *Cotoneaster niger* (Thunb.) Fries**
1* Плодовете червени; съцветията най-често увиснали..
..........**7 б. Целокрайнолистен котонеастер – *Cotoneaster integerrimus* Medicus**

7 а. ЧЕРНОПЛОДЕН КОТОНЕАСТЕР (*COTONEASTER NIGER* (THUNB.) FRIES)

Морфология: Храст с високо до 1.5 (2) m стъбло. Кората на клонките гладка, лъскава, сивокафява. Младите клонки влакнести. Листата последователни, широко яйцевидни, широко елиптични, яйцевидно продълговати, отгоре тъмнозелени, отдолу бяло наплъстени. Цветовете бели, а по-късно светлорозови, събрани в гроздовидни и щитовидно-метличести съцветия. Плодът лъжлив, обратно яйцевиден или сферичен, в началото червеникавокафяв, след узряване черен, с брашнест налеп. Месестата част включва 2-3 костилчици. Цъфти V-VI. Плодоноси IX.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.

7 б. ЦЕЛОКРАЙНОЛИСТЕН КОТОНЕАСТЕР (*COTONEASTER INTEGERRIMUS* MEDICUS)

Морфология: Храст с високо 1.5-2 m стъбло. Младите клонки червеникавокафяви, в началото влакнести, по-късно оголяващи. Листата последователни, широко елиптични, яйцевидни до почти кръгли, отгоре матово зелени, гладки, отдолу светло зеленикаво наплъстени. Цветовете розови или бели, събрани по 2-4 в цимозни съцветия. Плодът лъжлив, възкръгъл, светло или пурпурно червен, гол. Месестата част включва 2-4, най-често 3 костилчици. Цъфти V-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По скалисти места, в храсталаци.

8. РОД ГЛОГ (*CRATAEGUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Младите клонки, листата, цветните дръжки и хипантият влакнести; стълбчетата 3-5; плодовете черни..
....**8 а. Черен глог – *Crataegus pentagyna* Waldst. & Kit.**
1* Младите клонки, листата, цветните дръжки и хипантият голи или с редки разперени власинки; стълбчето едно; плодовете червени.....................................
............................**8 б. Едноплодников червен глог – *Crataegus monogyna* Jacq.**

8 а. ЧЕРЕН ГЛОГ (*CRATAEGUS PENTAGYNA* WALDST. & KIT.)

Морфология: Храст с високо до 5 (8) m стъбло. Кората на клонките гладка, сивкава. Тръните малобройни, тънки. Листата последователни, възкожести, обратно яйцевидни до почти кръгли, дlановидно 3-7 делни, с широки полутъпи, неправилно напилени дялове. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът лъжлив, кълбесто елипсовиден, черен или черночервен със сивосинкав налеп. Месестата част червеникава, включваща 3-5 костилчици. Цъфти V-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В храсталаци, покрайнините на гори.

Лечебно растение: Използват се листата, цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Среща се много по-рядко, отколкото червения глог.

8 б. ЕДНОПЛОДНИКОВ ЧЕРВЕН ГЛОГ (*CRATAEGUS MONOGYNA* JACQ.)

Морфология: Бодлив храст или малко дърво с височина до 8 m. Короната закръглена или широко пирамидална. Младите клонки кафявочервеникави, по-старите сивокафяви. Тръните сравнително малко, рядко облистени. Листата последователни, прости, най-често разсечени на 3-5 дяла. Дяловете неравномерно назъбени, в повечето случаи заоблени. Цветовете бели, събрани по 10-18 в щитовидно съцветие. Плодът лъжлив, месест, светло до тъмночервен, с 1 костилка. Цъфти V-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В храсталаци и покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се корените, листата, цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е слабо отровна! Продължител-ността на живота е 500 години. Плодовете имат приятен вкус и могат де се консумират в суров вид. От тях се приготвят захаросани плодове, сладка, кисели. От клоните и кората може да се приготви отвара за боядисване на тъкани в червен цвят. В европейските народи е приказно цвете. В Израел гирляндите от цъфнали клонки са символ на целомъдрие. В Гърция и Рим е младоженско цвете, свещено за Химен, Хеката, Флора и римската Мая.

9. РОД ИРГА (*AMELANCHIER* MEDICUS)

ОБИКНОВЕНА ИРГА (*AMELANCHIER OVALIS* MEDICUS)

Морфология: Храст с високи 0.5-3.0 m стъбла и изправени клони, в началото бяло влакнести, по-късно възголи или голи, лъскави, червенокафяви, с дребни кръгли лещанки. Листата последователни, с рано опадващи прилистници, плътни, яйцевидни, обратно яйцевидни или елиптични, младите влакнесто наплъстени, напълно развитите голи или почти голи. Цветовете бели или жълтеникавобели, събрани в щитовидно-гроздовидно съцветие. Плодът кълбест ябълковиден, черен, със сивосинкав налеп. Семената сърповидно извити, кафяви, лъскави. Цъфти IV-V. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По скалисти и каменисти места, в храсталаци.

10. РОД КРУША (*PYRUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата влакнести, ланцетни, обратно яйцевидно ланцетни или почти лопатовидни, над 1.5 пъти по-дълги, отколкото широки..**10 а. Снежнобяла круша – *Pyrus nivalis* Jacq.**
1* Листата голи, яйцевидни, широко елиптични или закръглени, до 1.5 пъти по-дълги, отколкото широки....**10 б. Трънлива круша – *Pyrus pyraster* Burgsd.**

10 а. СНЕЖНОБЯЛА КРУША (*PYRUS NIVALIS* JACQ.)

Морфология: Дърво с високо 8-17 (20) m стъбло, с разперена корона от дебели, къси, приповдигащи се клони. Клонките обикновено трънливи, младите бяло наплъстени, скъсените клонки извити. Листата последователни, елиптични или обратно яйцевидни, целокрайни или назъбени към върха, младите от двете страни влакнести, напълно развитите отгоре с разредени, отдолу с гъсти белезникави власинки. Цветовете снежнобели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сочен, коничен или почти кълбест, жълтозелен, на върха със запазени чашелистчета. Цъфти IV-V. Плодоноси X-XI.
Местообитание: В покрайнините на гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Плодовете подходящи за храна след като омекнат.

10 б. ТРЪНЛИВА КРУША (*PYRUS PYRASTER* BURGSD.)

Морфология: Дърво с високо 8-20 m стъбло, силно разклонено, с преплетени, сиви или кафяви, на върха трънливи клонки. Листата последователни, елиптични, яйцевидни или закръглени, целокрайни или само към върха назъбени. Цветовете бели, събрани по 6-9 в щитовидно съцветие. Плодовете сочен крушовиден, кълбест, сплескан или конусовиден, при узряване жълт, кафяв, със запазена чашка и изпъкнали лещанки. Месестата част твърда, с много каменисти клетки и тръпчиво кисел вкус. Цъфти IV-V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В покрайнините на гори, храсталаци.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: В миналото дървесината е използвана в мебелното производство.

11. РОД ЯБЪЛКА (*MALUS* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Развитите листа голи от двете страни...
....**11 а. Киселица – *Malus sylvestris* Mill.**
1* Развитите листа наплъстени най-малко отдолу...**2**
2 Листата елиптични; стълбчетата голи..
....**11 б. Горска ябълка – *Malus dasyphylla* Borkh.**
2* Листата яйцевидни или обратно яйцевидни; стълбчетата понякога влакнести в долната половина...
....**11 в. Ранна ябълка – *Malus praecox* (Pall.) Borkh.**

11 а. КИСЕЛИЦА (*MALUS SYLVESTRIS* MILL.)

Морфология: Дърво с високо (3) 6-8 (12) m стъбло и широка разперена гъста корона. Образува коренови и пънови издънки. Кората напукана, чернокафява. Младите клонки отначало мъхести, по-късно голи, маслиненозелени или червенокафяви, трънливи. Листата последователни, широко яйцевидни, широко

елиптични или полузакръглени, назъбени или напилено-назъбени, отначало от двете страни влакнести. Цветовете бели или розови, събрани в сенниковидно-гроздовидно съцветие. Плодът сочен ябълковиден, яйцевидно-сферичен или полусферичен, сплеснат отгоре и отдолу, зелен или жълтозелен. Цъфти IV-V. Плодоноси X-XI.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци, покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: В миналото опадалите листа са използвани за боядисване на тъкани в малиновочервен цвят. От листата може да се приготви много ароматен чай. Растението е ценно за подложка на културните сортове ябълки.

11 б. ГОРСКА ЯБЪЛКА (*MALUS DASYPHYLLA* BORKH.)

Морфология: Дърво с високо 10-20 m стъбло и разперена корона. Младите клонки почти голи и разредено трънливи. Листата последователни, елиптични, назъбени, отгоре разпръснато влакнести, отдолу сиво наплъстени. Цветовете бели или розови, събрани в сенниковидно-гроздовидно съцветие. Плодът сочен ябълковиден, кълбест или яйцевидно-сферичен, жълтозелен, рядко откъм огряната от слънцето страна червен, кисел. Семената кафяви. Цъфти IV-V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: Във влажни широколистни гори, покрайнините на гори.
Допълнителна информация: Растението е ценно за подложка на културните сортове ябълки.

11 в. РАННА ЯБЪЛКА (*MALUS PRAECOX* (PALL.) BORKH.)

Морфология: Дърво с високо 2-6 (12) m стъбло и закръглена корона. Кората сивочерна. Младите клонки отначало мъхести, по-късно голи, червено- или сивокафяви, с редки лещанки. Листата последователни, широко до обратно яйцевидни, напилено-назъбени, отначало отгоре с власинки. Цветовете бели или розови, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът сочен ябълковиден, кълбест, жълтозелен до жълт. Цъфти IV-V. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци, покрайнините на гори.
Допълнителна информация: В Древен Рим плодът е посветен на богинята на любовта Венера и е използван като сватбен символ и дар. Поднасянето на плод от ябълка служи като обяснение в любов. Символ на плодородие, любов, познание, мъдрост, безсмъртие, изобилие, разкош, измамност и смърт. Родоначалник на културни форми ябълки.

12. РОД ДИНКА (*SANGUISORBA* L.)

ДРЕБНА ДИНКА (*SANGUISORBA MINOR* SCOP.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с твърдо, почти вдървеняло коренище. Стъблата (10) 25-60 (100) cm високи, изправени или полегнали, с добре развити листни розетки. Листата последователни, нечифтоперести.

Листчетата яйцевидни до почти закръглени. Долните цветове мъжки, средните двуполови, горните женски, събрани в съцветие главичка. Плодовете 1 (2) орехчета, затворени в разраснали се и втвърден четириръбест хипантий. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По каменисти места, край пътеки и пътища.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените и стръковете.
Допълнителна информация: Младите растения могат да се използват като салата и зеленчук.

13. РОД КАМШИК (*AGRIMONIA* L.)

ЛЕЧЕБЕН КАМШИК (*AGRIMONIA EUPATORIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело пълзящо коренище. Стъблата високи 30-120 cm, изправени, прости или разклонени в горната част, облистени само в долната част, влакнести. Листата последователни, нечифтоперести, съставени от 5-11 големи и 6-12 двойки малки листчета, разположени между по-големите; големите листчета яйцевидни или ромбични, назъбени. Цветовете жълти, събрани в класовидно-гроздовидно съцветие. Плодът неправилно сферичен, с кукести израстъци. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: В храсталаци, край горски пътеки и пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! От неразцъфналите растения се получава жълто багрило.

14. РОД ОРЕХЧЕ (*FILIPENDULA* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Приосновните листа с не повече от 5 двойки големи листчета; листчетата 2-8 cm дълги...........**14 а. Брястолистно орехче – *Filipendula ulmaria* (L.) Maxim.**
1* Приосновните листа с най-малко 8 двойки големи листчета; листчетата 0.5-2.0 cm дълги.......................**14 б. Ливадно орехче – *Filipendula vulgaris* Moench**

14 а. БРЯСТОЛИСТНО ОРЕХЧЕ (*FILIPENDULA ULMARIA* (L.) MAXIM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално коренище и нишковидни корени. Стъблата високи 1-2 m, изправени, прости или разклонени, набраздени, голи или влакнести до наплъстени. Листата последователни, нечифтоперести, с редуващи се големи и малки листчета. Големите листчета широко яйцевидни, яйцевидно продълговати до яйцевидни, цели или леко наделени, врязано напилени, отгоре голи, тъмнозелени, отдолу бяло влакнести. Цветовете жълтеникавобели, събрани в щитовидно-метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от спирално извити, голи, кафяви мехунки, с едно семе. Цъфти V-VIII.

Местообитание: По влажни тревисти места, край потоци.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените, стръковете и цветовете.

14 б. ЛИВАДНО ОРЕХЧЕ (*FILIPENDULA VULGARIS* MOENCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и грудковидно задебелени корени. Стъблата високи 30-80 cm, изправени, най-често неразклонени. Листата последователни, нечифтоперести, с редуващи се големи и малки листчета. Големите листчета продълговати, дълбоко врязано назъбени до пересто наделени, от двете страни зелени. Цветовете бели или бледорозови, събрани в щитовидно-метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от прави, влакнести мехунки, с едно семе. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените и стръковете.
Допълнителна информация: В миналото корените са използвани за ароматизиране на помещения и бира. Добро медоносно и декоративно растение.

15. РОД МАТРУНЯ (*AREMONIA* NECK. EX NESTL.)

МАТРУНЯ (*AREMONIA AGRIMONOIDES* (L.) DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго разклонено коренище. Стъблата високи (5) 10-30 (40) cm, изправени или приповдигащи се, най-често неразклонени. Розетковите листа прекъснато нечифтоперести, с редуващи се големи и малки листчета, с прилистници. Стъбловите 1-3, последователни, тройни, с прилистници. Цветовете жълти, отворени или клейстогамни, събрани в щитовидно съцветие. Плодът от 1-2 орехчета, затворени в хипантия. Семената яйцевидни, гладки. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

16. РОД ОМАЙНИЧЕ (*GEUM* L.)

ГРАДСКО ОМАЙНИЧЕ (*GEUM URBANUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално, пълзящо коренище. Стъблата високи (20) 30-70 cm, изправени, влакнести. Приосновните листа в розетка, прекъснато пересто лировидни, с къси дръжки. Страничните листчета 1-5 двойки, нееднакви по размери, почти кръгли, назъбени. Стъбловите листа последователни, тройни или най-горните 3-делни с остри дялове. Цветовете светложълти, събрани в цимозно съцветие. Плодът сборен, съставен от обратно яйцевидно продълговати, влакнести мехунки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В храсталаци и сенчести гори, горски поляни и пътеки, покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените и стръковете.

Допълнителна информация: Латинското си име растението дължи на факта, че много често може да се види в градовете. Коренището съдържа етерично масло, което се използва като заместител на карамфиловото масло.

17. РОД ЯГОДА (*FRAGARIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата отдолу сиво лъскави от обилни копринести власинки; чашелистчетата след прецъфтяване обхващат плода...**17 а. Планица – *Fragaria viridis* Duchesne**
1* Листата отдолу синкавозелени, без лъскави копринести власинки; чашелистчетата след прецъфтяване разперени или извити назад........................**2**
2 Цветните дръжки с прилегнали и насочени нагоре власинки; разрасналото цветно легло покрито с плодчета............**17 б. Горска ягода – *Fragaria vesca* L.**
2* Цветните дръжки с разперени и даже извити надолу власинки; разрасналото цветно легло стеснено в шийка, последната без плодчета...**17 в. Суница – *Fragaria moschata* Duchesne**

17 а. ПЛАНИЦА (*FRAGARIA VIRIDIS* DUCHESNE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо разположено коренище. Цветоносните стъбла високи 5-20 cm, безлистни. Листата тройни, събрани в приосновна розетка. Листчетата яйцевидни, ромбични, назъбени, отдолу копринесто влакнести. Цветовете кремавобели или бели, обикновено двуполови, събрани в щитовидно съцветие. Цветното легло с влакнеста, леко вдлъбната повърхност, след цъфтежа се разраства в месеста, сферична, лъжлива ягода, при основата стеснена, най-често жълто-бяла, само на върха червеникава, рядко розова, трудно отделяща се. Орехчетата яйцевидни, кафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.

17 б. ГОРСКА ЯГОДА (*FRAGARIA VESCA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално или косо, люспесто коренище. Надземните стъбла 2 вида: цветоносни, високи 5-30 cm, безлистни и дълги, вкореняващи се във възлите, пълзящи издънки. Листата тройни, събрани в розетка. Листчетата яйцевидни или обратно яйцевидни до ромбични, назъбени. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Цветното легло с гола или влакнеста, гладка, едва вдлъбната горна повърхност; след цъфтежа се разраства в месеста лъжлива ягода, достигаща до 2 cm дължина, яйцевидна или почти сферична, в зряло състояние ярко червена и сладка. Плодовете орехчетата, разположени по цялата повърхност на разрастващото се цветно легло, яйцевидни, кафяви. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: В гори, горски поляни, храсталаци и скални сипеи.

Лечебно растение: Използват се коренището с корените, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Познато на хората от праисторически времена. При археологически разкопки в Швейцария са открити семена, датиращи от каменната епоха. На древните римляни и гърци растението е било известно не само като хранително, но и като лечебно.

17 в. СУНИЦА (*FRAGARIA MOSCHATA* DUCHESNE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално коренище. Цветоносните стъбла 15-40 cm високи, изправени, безлистни. Листата тройни, събрани в приосновна розетка. Листчетата яйцевидно ромбични, назъбени. Цветовете обикновено двуполови, рядко еднополови, бели, събрани в щитовидно съцветие. Цветното легло влакнесто, след прецъфтяване се разраства в месеста лъжлива ягода, най-често дребна и неразвита, яйцевидна или сферична, в основата стеснена, бяла, зеленобяла или само от едната страна червена, трудно отделяща се. Орехчетата яйцевидни, кафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

18. РОД ВАЛДЩАЙНИЯ (*WALDSTEINIA* WILLD.)

ВАЛДЩАЙНИЯ (*WALDSTEINIA GEOIDES* WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, пълзящо коренище, без надземни пълзящи издънки. Стъблото високо 7-25 cm, приповдигащо се или почти изправено, разклонено в горната част. Листата срещуположни, приосновните с дълги дръжки, широко сърцевидно бъбрековидни, дълбоко длановидно нарязани, с 5-7 дяла, назъбени, влакнести; стъбловите с къси дръжки, почти ромбични, плитко нарязани. Цветовете жълти, събрани в рехаво съцветие с 3-7 цвята. Плодът сборен от 2-6 орехчета. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В храсталаци и гори.

СЕМЕЙСТВО БЛАТИЕВИ (LYTHRACEAE)

РОД БЛАТИЯ (*LYTHRUM* L.)

ОБИКНОВЕНА БЛАТИЯ (*LYTHRUM SALICARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно задебелени вдървенели корени. Стъблото високо 30-150 (200) cm, изправено, просто или разклонено в горната част, в основата вдървеняло, четиристенно, влакнесто. Листата приседнали, влакнести. Долните листа в прешлен по 3, рядко срещуположни, яйцевидни; средните срещуположни, ланцетни или продълговато елиптични; горните срещуположни или последователни, тясно ланцетни. Цветовете пурпурночервени, виолетови, розовобели или бели, събрани по 2-4 (7) в дихазии в пазвите на листата. Плодът продълговато

яйцевидна, двугнездна кутийка. Семената ъгловато клиновидни или клиновидно яйцевидни. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: Край потоци със заблатени участъци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В миналото е култивирано като зеленчуково растение. В Източна Европа сокът от растението се използва за импрегниране на рибарски мрежи. Добро медоносно растение.

СЕМЕЙСТВО ВЪРБОЛИКОВИ (ONAGRACEAE)

РОД ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Всички листа последователни; цветовете повече или по-малко несиметрични; чашелистчетата червеникави...**1. Теснолистна върбовка – *Epilobium angustifolium* L.**
1* Долните и средните листа срещуположни или в прешлени; цветовете правилни; чашелистчетата зелени...**2**
2 Стъблото с надлъжни ръбове; близалцето бухалковидно...**2. Четириръбеста върбовка – *Epilobium tetragonum* L.**
2* Стъблото цилиндрично, без ръбове; близалцето дълбоко 4-делно.................**3**
3 Стъблото прилегнало, късо къдраво пухесто влакнесто; листата с ясни дръжки.................................**3. Планинска върбовка – *Epilobium montanum* L.**
3* Стъблото с разперени, гъсти, дълги, прости и къси жлезисти и прости власинки; листата приседнали или почти приседнали..**4**
4 Листата продълговато ланцетни, в основата клиновидни, полустъблообхващащи; цветовете до 2 cm дълги...**4. Влакнеста върбовка – *Epilobium hirsutum* L.**
4* Листата удължено до яйцевидно ланцетни, в основата закръглени, не са стъблообхващащи; цветовете до 1 cm дълги...**5. Дребноцветна върбовка – *Epilobium parviflorum* Schreb.**

1. ТЕСНОЛИСТНА ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM ANGUSTIFOLIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело дълго пълзящо разклонено коренище с дълги розови месести издънки. Стъблото високо 50-150 (200) cm, изправено или приповдигащо се, цилиндрично, в долната част леко ръбесто, просто, рядко разклонено, често почервеняващо, голо или в горната част пухесто влакнесто. Листата обикновено последователни, приседнали или с къси дръжки, удължено или линейно ланцетни, назъбени или целокрайни, голи. Цветовете виолетоворозови, рядко бели, събрани в съцветие грозд. Плодът 4-ръбеста, 4-гнездна шушулковидна кутийка, често почервеняваща. Семената продълговати, бледокафяви, лъскави, гладки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни места край потоци.

Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Медоносно растение.

2. ЧЕТИРИРЪБЕСТА ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM TETRAGONUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и презимуващи розетки. Стъблото високо 15-100 cm, изправено, разклонено; в долната част цилиндрично, голо; в горната част с 2-4 почти крилати ръбове, влакнесто. Листата срещуположни, с къси дръжки или приседнали и късо низбягващи, удължено или линейно ланцетни, назъбено напилени, голи или почти голи. Цветовете розови или виолетови, единични в пазвите на листата. Плодът шушулковидна влакнеста кутийка. Семената обратно яйцевидни. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По влажни места край потоци.

3. ПЛАНИНСКА ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM MONTANUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище, подземни издънки и презимуващи розетки. Стъблото високо 10-70 (80) cm, изправено или дъговидно възходящо, разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, с къси дръжки или приседнали, рядко горните последователни или по 3 в прешлен, яйцевидни или яйцевидно ланцетни, назъбени, влакнести. Цветовете виолетоворозови, единични в пазвите на листата. Плодът шушулковидна кутийка. Семената обратно яйцевидни, сиви или кафяви. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни места край потоци.

4. ВЛАКНЕСТА ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM HIRSUTUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, извито коренище и месести, пълзящи, вкореняващи се, презимуващи издънки. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, разклонено в горната част, влакнесто. Листата срещуположни, приседнали, удължено, яйцевидно или широко ланцетни, напилени или назъбени, влакнести. Цветовете розововиолетови до розовопурпурни, събрани в прост или разклонен грозд. Плодът 4-ръбеста, 4-гнездна шушулковидна кутийка. Семената обратно яйцевидни, кафяви. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни места край потоци.
Допълнителна информация: Медоносно растение.

5. ДРЕБНОЦВЕТНА ВЪРБОВКА (*EPILOBIUM PARVIFLORUM* SCHREB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и презимуващи розетки. Стъблото високо (10) 40-85 cm, изправено или в основата възходящо, просто или разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, почти приседнали, удължено ланцетни, рядко яйцевидно или тясно ланцетни, напилени, влакнести. Цветовете розововиолетови, единични в пазвите на

горните листа. Плодът 4-ръбеста, 4-гнездна шушулковидна кутийка. Семената обратно яйцевидни, кафяви. Цъфти VI-IX.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Местообитание: По влажни места край потоци.

СЕМЕЙСТВО БОБОВИ (FABACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Дървета с перести или прости листа..**2**
1* Тревисти растения или храсти..**4**
2 Клонките с дълги червенокафяви шипове; бобът с дължина до 40 cm............ ....**1. Гледичия – *Gleditsia* L.**
2* Клонките без шипове; бобът дълъг до 20 cm...**3**
3 Листата тройни; цветовете жълти, в гроздовидни съцветия.......................... ....**2. Златен дъжд – *Laburnum* Fabr.**
3* Листата перести; цветовете бели, в гроздовидни съцветия....................... ....**3. Салкъм – *Robinia* L.**
4 Листата прости, приседнали около или във възлите на стъблото по 2-6 или единични, последователни...**5**
4* Най-малко горните стъблови листа сложни (тройни или перести)..............**11**
5 Листата по 2–6, приседнали около или във възлите на стъблото...................**6**
5* Листата единични, последователни или по 2, често срещуположни.............**9**
6 Цветовете червени; листата със стреловидни прилистници........................... ....**4. Секирче – *Lathyrus* L.**
6* Цветовете бели или жълти; листата без прилистници...................................**7**
7 Цветовете бели, в главести съцветия на дълги дръжки.................................. ....**5. Звездиче – *Dorycnium* Mill.**
7* Цветовете жълти, във връхни гроздовидни съцветия или по 2–3 в пазвите на листата...**8**
8 Флагчето често влакнесто, горната чашкова устна до основата си двузъба... ....**6. Жълтуга – *Genista* L.**
8* Флагчето голо, горната чашкова устна до 1/3 двузъба.................................. ....**7. Коротамнус – *Corothamnus* (Koch) C. Presl.**
9 Листата най-малко равни на междувъзлията, в основата с просто мустаче ....**4. Секирче – *Lathyrus* L.**
9* Листата по-къси от междувъзлията, в основата без мустаче.......................**10**
10 Стъблата и разклоненията крилати, крилата прищъпнати във възлите.......... ....**8. Прещип – *Chamaespartium* Adans.**
10* Стъблата и разклоненията не са крилати................**6. Жълтуга – *Genista* L.**
11 Горните листа тройни...**12**
11* Най-малко част от листата перести или само с една двойка листчета........**21**
12 Горните листа тройни; средното листче много по-голямо; приосновните листа прости; бобът начленен......................................**9. Зайчина – *Coronilla* L.**
12* Всички листа тройни; листчетата равни помежду си.................................**13**

13 Чашката двуустна, горната устна с 2, долната с 3 зъбци............................**14**
13* Чашката правилна, звънеста...**15**
14 Чашката двуустна не по-малко от 1/2 от дължината си, зъбците повече или по-малко развити; бобът скрит в чашката................**10. Детелина – *Trifolium* L.**
14* Чашката двуустна на 1/3 от дължината си, горната устна много плитка, до 1/4 от чашката, двузъба; чашката тръбеста; бобът повече или по-малко издаден от чашката...**11. Зановец – *Chamaecytisus* Link**
15 Бодливи храстчета; листата лепкаво жлезисто влакнести; цветовете розови или пурпурни...**12. Гръмотрън – *Ononis* L.**
15* Небодливи тревисти растения; листата не са жлезисто влакнести или ако са, не са лепкави..**16**
16 Цветовете бели..**13. Комунига – *Melilotus* Mill.**
16* Цветовете жълти...**17**
17 Цветовете в рехави класовидни гроздове..**18**
17* Цветовете в сферични, гъсти, късо цилиндрични или яйцевидни главички **19**
18 Бобът с равно на дължината му носче; чашката косо отрязана на 1/2 от дължината на боба, чашковите зъбци неравни помежду си.................................. ....**14. Сминдух – *Trigonella* L.**
18* Бобът с много късо носче; чашката правилна, не повече от 1/3 от дължината на боба, чашковите зъбци приблизително равни помежду си............ ....**13. Комунига – *Melilotus* Mill.**
19 Листчетата най-малко на 1/2 от обиколката си назъбени; бобът с дълго носче; чашката при боба едностранна, несиметрична... ....**14. Сминдух – *Trigonella* L.**
19* Листчетата не повече от 1/3 от обиколката си назъбени; бобът без или с много късо носче..**20**
20 Чашковите зъбци силно неравни, долните 3 на върха с 2 власинки; прилистниците 2/3 от дължината си сраснали с листната дръжка; бобът елиптичен, линеен, изцяло скрит в чашката.. ....**10. Детелина – *Trifolium* L.**
20* Чашковите зъбци повече или по-малко равни, без власинки на върха; прилистниците сраснали с основата си; бобът дисковиден, цилиндричен, сърповиден или бъбрековиден, силно издаден от чашката, често по ръба с брадавички или шипчета...**15. Люцерна – *Medicago* L.**
21 Поне долните стъблови листа нечифтоперести (понякога горните тройни или прости)...**22**
21* Листата с една двойка листчета или чифтоперести и тогава завършват с осилче, просто или разклонено мустаче..**36**
22 Връхното листче най-малко на приосновните листа много по-голямо......**23**
22* Връхното листче повече или по-малко равно на страничните...................**24**
23 Листната ос 2-3 mm дълга; бобът линеен, по-дълъг от чашката.................... ....**5. Звездиче – *Dorycnium* Mill.**
23* Листната ос по-дълга от 3 mm; бобът скрит в чашката.................................. ....**16. Раменка – *Anthyllis* L.**

24 Цветовете единични или по 2–8 (12) в рехави пазвени гроздове................**25**
24* Цветовете събрани в повече или по-малко гъсти гроздовидни или главести съцветия с повече от 10 цвята..**28**
25 Долните стъблови листа с 5 листчета, средните с 3, най-горните често прости; листчетата назъбени.....................................**12. Гръмотрън – *Ononis* L.**
25* Всички листа с повече от 5 листчета; листчетата целокрайни...................**26**
26 Чашката широка и плитко звънеста, зъбците едва развити, много по-къси от тръбицата; бобът линеен, начленен, в напречно сечение широко елиптичен, без човка..**9. Зайчина – *Coronilla* L.**
26* Чашката тръбесто звънеста, най-малко 1/3 наделена на ясни зъбци; бобът сплеснат, линеен, бъбрековиден до почти триъгълен или полукръгъл, неначленен или начленен...**27**
27 Венчето розовопурпурно; бобът полукръгъл до почти триъгълен, на гърба и отстрани с шипчета или на гърба с гребен от триъгълни зъбци...........................
....**17. Еспарзета – *Onobrychis* Mill.**
27* Венчето жълто; бобът линеен.............**18. Конска подкова – *Hippocrepis* L.**
28 Листата с не повече от 5 листчета, най-долната двойка листчета приседнали в основата на листната дръжка и наподобява едри прилистници.....................**29**
28* Листата с повече от 5 листчета, най-долната двойка листчета се различава от ципестите прилистници...**30**
29 Цветовете бели...**5. Звездиче – *Dorycnium* Mill.**
29* Цветовете жълти...**19. Звездан – *Lotus* L.**
30 Съцветията повече или по-малко сферични до сплеснати по вертикалната ос главички...**9. Зайчина – *Coronilla* L.**
30* Цветовете разположени в удължени гроздовидни съцветия.......................**31**
31 Чашковите зъбци по-къси от половината на чашковата тръбица...............
....**20. Сграбиче – *Astragalus* L.**
31* Чашковите зъбци равни най-малко на половината от чашката...................**32**
32 Стъблото неразвито или по-късо от съцветието; съцветията излизат от върха на коренището и са заобиколени от листа...**33**
32* Стъблото добре развито, по-дълго от съцветието; съцветията връхни или в листните пазви..**34**
33 Съцветията приседнали в основата на листните дръжки; чашковите зъбци по-къси от чашковата тръбица................................**20. Сграбиче – *Astragalus* L.**
33* Съцветията на добре развити дръжки; чашковите зъбци 2–3 пъти по-дълги от чашковата тръбица.......................................**17. Еспарзета – *Onobrychis* Mill.**
34 Двойките листчета повече от 15; съцветията приседнали в листните пазви или на дръжки не по-дълги от половината на съцветието................................
....**20. Сграбиче – *Astragalus* L.**
34* Двойките листчета по-малко от 12; съцветията на повече или по-малко добре развити дръжки...**35**
35 Съцветията сферични до яйцевидни; бобът най-малко 3–4 пъти по-дълъг от чашката, яйцевиден или линеен, без шипчета.........**20. Сграбиче – *Astragalus* L.**
35* Съцветията повече или по-малко удължени гроздове; бобът не повече от 2 пъти по-дълъг от чашката, призматичен или почти кръгъл, с шипчета по целия

ръб и с по-малко по двете страни.....................**17. Еспарзета – *Onobrychis* Mill.**
36 Листата с една двойка листчета, често в основата с копиевидни прилистници...**4. Секирче – *Lathyrus* L.**
36* Листата с повече от една двойка листчета или листчетата излизат от върха на къси листни дръжки...**37**
37 Цветовете приседнали в пазвите на листата на групи или единично на по-къси от чашката дръжки..**21. Глушина – *Vicia* L.**
37* Цветовете на дълги дръжки или в съцветия, с повече или по-малко развити съцветни дръжки..**38**
38 Стъблата и листните дръжки ясно крилати...**39**
38* Стъблата и листните дръжки не са крилати..**40**
39 Прилистниците на къси дръжки, в двойките листа ясно нееднакви, яйцевидно ланцетни, до 1/4 остро триделно назъбени...**21. Глушина – *Vicia* L.**
39* Прилистниците приседнали, в двойките листчета еднакви, полуспирало-видни, целокрайни...**4. Секирче – *Lathyrus* L.**
40 Листата завършват с мустаче...................................**21. Глушина – *Vicia* L.**
40* Листата завършват с късо осилче.. **41**
41 Листчетата 2–5 двойки...**4. Секирче – *Lathyrus* L.**
41* Листчетата 7–17 двойки...**21. Глушина – *Vicia* L.**

1. РОД ГЛЕДИЧИЯ (*GLEDITSIA* L.)

ГЛЕДИЧИЯ (*GLEDITSIA TRIACANTHOS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 45 m стъбло. Клонките и стъблото покрити с червенокафяви, дълги до 10 cm тръни. Листата последователни, просто или двойно чифтоперести. Цветовете жълтозелени, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът извит сърповидно или спирално, кафяв боб. Семената яйцевидни, гладки, кафяви. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: Подивяло в покрайнините на гори, храсталаци и край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Произхожда от Северна Америка. Култивира се като декоративно и противоерозионно. Дървесината е твърда и намира приложение в производството на паркет.

2. РОД ЗЛАТЕН ДЪЖД (*LABURNUM* FABR.)

ЗЛАТЕН ДЪЖД (*LABURNUM ANAGYROIDES* MEDICUS)

Морфология: Дърво с високо до 7 m стъбло. Кората гладка, тъмносива. Листата последователни, тройни. Листчетата елиптични или елиптично обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете златистожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът прилегнало късовлакнест боб. Семената лещовидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VI.

Местообитание: Подивяло в покрайнините на гори, храсталаци и край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското име идва от лат. anagyroides – подобен на род *Anagyris*, включващ храсти с подобни плодове. Произхожда от Европа. Култивира се като декоративно в паркове и градини.

3. РОД САЛКЪМ (*ROBINIA* L.)

САЛКЪМ (*ROBINIA PSEUDOACACIA* L.)

Морфология: Дърво с високо 15-25 m стъбло. Кората надлъжно напукана, сивочерна. Младите клонки масленозелени до сивочерни, гладки. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 7-21, елиптични или яйцевидни. Прилистниците видоизменени в бодли. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето широко елиптично до обратно яйцевидно, на върха врязано, малко по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът продълговат, силно странично сплеснат, слабо прищъпнат, тъмнокафяв до чернокафяв боб. Семената бъбрековидни, тъмнокафяви до черни. Цъфти V-VI. Плодоноси IX-X.
Местообитание: Подивяло в покрайнините на гори, храсталаци и край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се кората, листата и цветовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Продължителността на живота достига до 100 години. Едно от първите дървета, пренесени от Северна Америка в Европа. Широко се използва за залесяване, полезащитни пояси, укрепване на ерозирани терени и декоративни цели. Дървесината е твърда и устойчива и намира приложение в рудодобива, строителството, лозарството, бъчварството и коларството. Медоносно растение.

4. РОД СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата прости (видоизменени прилистници или листни дръжки)................**2**
1* Листата сложни (с една или повече двойки листчета)....................................**3**
2 Венчето пурпурно до виолетово; листата са видоизменени листни дръжки, линейно ланцетни....................**4 а. Тяснолистно секирче – *Lathyrus nissolia* L.**
2 Венчето жълто; листата са видоизменени прилистници, яйцевидно копиевидни..............................**4 б. Копиелистно секирче – *Lathyrus aphaca* L.**
3 Стъблата най-малко в горната половина ясно крилати...................................**4**
3* Стъблата без крила, рядко към върха съвсем тясно неясно крилати.............**5**
4 Листчетата (3) 4-8 (10) mm широки; венчето пурпурно, червеновиолетово, кремаво; бобът влакнест.............**4 в. Влакнесто секирче – *Lathyrus hirsutus* L.**
4* Листчетата (0.5) 1-3 (4) mm широки; венчето оранжевочервено; бобът гол... ....**4 г. Нишколистно секирче – *Lathyrus setifolius* L.**
5 Най-малко горните листа с мустачета...**6**

5* Всички листа с осилчета..8
6 Цветовете единични, много рядко някоипо 2; чашковите зъбци равни..........
....**4 г. Нишколистно секирче – *Lathyrus setifolius* L.**
6* Цветовете в съцветия; чашковите зъбци повече или по-малко неравни........7
7 Венчето лимоненожълто.........**4 д. Ливадно секирче – *Lathyrus pratensis* L.**
7* Венчето светлочервено, пурпурно или синкаво до гълъбово пъстро..............
....**4 е. Грудково секирче – *Lathyrus tuberosus* L.**
8 Венчето кафеникаво, оранжевозлатисто или лимоненожълто.........................**9**
8* Венчето червенопурпурно, виолетово, бледосинкаво или синьо до пъстро.**10**
9 Листчетата пересто жилкувани; прилистниците 2-20 mm широки, яйцевидни до яйцевидно ланцетни..
.................................**4 ж. Златисто секирче – *Lathyrus aureus* (Steven) Brândză**
9* Листчетата с ясно успоредно жилкуване; прилистниците 2-3 mm широки, копиевидни....................................**4 д. Ливадно секирче – *Lathyrus pratensis* L.**
10 Прилистниците 8-30 mm широки, почти равни по ширина на листчетата ....**4 з. Рехавоцветно секирче – *Lathyrus laxiflorus* (Desf.) Kuntze**
10*Прилистниците 5-8 mm широки, много по-тесни от листчетата.................**11**
11 Листчетата ланцетно елиптични или елиптични, на върха тъпи; растения, почерняващи при хербаризиране...
....**4 и. Черно секирче – *Lathyrus niger* (L.) Bernh.**
11* Листчетата яйцевидно ланцетни или ланцетни, на върха осилесто заострени; растения, непочерняващи при хербаризиране...**12**
12 Коренището грудесто задебелено; прилистниците (7) 10-20 mm дълги; цветовете 1-6 (8); бобът гол...
....**4 й. Пролетно секирче – *Lathyrus vernus* (L.) Bernh.**
12* Коренището тънко, хоризонтално; прилистниците 6-10 mm дълги; цветовете 6-20; бобът с кафяви жлезисти власинки...
....**4 к. Синьо секирче – *Lathyrus venetus* (Mill.) Wohlf.**

4 а. ТЯСНОЛИСТНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS NISSOLIA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-50 cm, изправени или възходящи, неразклонени, четириръбести. Листната дръжка и листната ос образуват филодии без листчета и мустачета. Филодиите линейно ланцетни, изправени или слабо отклонени от стъблото, в основата често с просто мустаче. Цветовете пурпурни или пурновиолетови, единични или в групи. Флагчето равно на крилцата или едва по-дълго от тях. Плодът светлокафяв, линеен боб. Семената кълбести, кафяви до черни, фино набраздени. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По ливади и тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

4 б. КОПИЕЛИСТНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS APHACA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги 10-15 cm, възходящи или лежащи, единични или по няколко, прости или разклонени,

четириръбести. Листата неразвити, рядко развити, но тогава дребни, ланцетни. Прилистниците силно развити, яйцевидно копиевидни, стреловидни, с мустаче между тях. Цветовете жълти или жълтооранжеви, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно, равно по дължина на крилцата. Плодът продълговато линеен, често слабо сърповиден, кафяв боб. Семената обратно яйцевидни, кафяви или черни. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи.

4 в. ВЛАКНЕСТО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS HIRSUTUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 25-60 cm, изправени, възходящи или полегнали, единични или по няколко, в основата разклонени, четириръбести, крилати, голи или влакнести. Листата последователни, чифтоперести, с мустаче. Листчетата една двойка, линейни, елиптично ланцетни или линейно ланцетни до линейно елиптични, целокрайни. Цветовете пурпурни или червеновиолетови, рядко кремави, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето широко обратно яйцевидно до почти кръгло, по-дълго от крилцата. Плодът линеен до линейно елиптичен, брадавичесто грапав, късо четинесто влакнест. Семената овални, слабо сплеснати, брадавичести, чернокафяви. Цъфти IV-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

4 г. НИШКОЛИСТНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS SETIFOLIUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата 10-60 cm високи, единични или по няколко, изправени или възходящи, прости или разклонени, четириръбести, тясно крилати, голи. Листата последователни, чифтоперести, с мустаче. Листчетата една двойка, линейно ланцетни, целокрайни. Цветовете оранжевочервени, единични. Флагчето обратно яйцевидно, равно на крилцата. Плодът елиптичен, светлокафяв, с мрежеста повърхност боб. Семената кълбести, кафяви, фино грапави. Цъфти IV-VI. Плодоноси V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

4 д. ЛИВАДНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS PRATENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално, дълго коренище. Стъблата високи (20) 30-100 (130) cm, единични или по няколко, изправени, възходящи или полулежащи, рядко в основата вкореняващи се, разклонени, четириръбести, без крила, голи. Листата последователни, чифтоперести, с мустаче. Листчетата една двойка, линейно ланцетни до ланцетни или линейни, целокрайни. Цветовете лимоненожълти, събрани в

гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно до продълговато овално, равно на крилцата. Плодът линеен, лъскав, черен боб. Семената сплеснато закръглени, слабо удължени, кафяви, лъскави, гладки. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В храсталаци и горски поляни.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Ценно фуражно растение, което се култивира в Западна Европа. Добро медоносно растение.

4 е. ГРУДКОВО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS TUBEROSUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално, грудковидно коренище. Стъблата високи (30) 50-100 (120) cm, единични или няколко, изправени, възходящи или полулежащи, разклонени, четириръбести. Листата последователни, чифтоперести, с мустаче. Листчетата една двойка, ланцетни, ланцетно елиптични, целокрайни. Цветовете светлочервени до пурпурни или синкави, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето почти кръгло, врязано на върха, в основата с къс почти триъгълен нокът. Плодът линеен, чернокафяв боб. Семената овални, кафяви, гладки или фино грапави. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използва се коренището.
Допълнителна информация: В миналото коренищата са използвани като заместител на картофите и на кафето. Добро медоносно растение.

4 ж. ЗЛАТИСТО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS AUREUS* (STEVEN) BRÂNDZĂ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с мощно, право коренище. Стъблата високи (40) 50-60 (80) cm, единични, изправени, разклонени, четириръбести. Листата последователни, чифтоперести, с осилче. Листчетата 3-4 двойки, яйцевидни до яйцевидно ланцетни, от долната страна с кафяви жлези. Цветовете кафеникави или оранжевозлатисти, увиснали, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето по-дълго от ладийката, длъгнесто обратно яйцевидно. Плодът линеен, кафяв или черен боб. Семената кълбести, жълтокафяви, гладки. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В широколистни гори.
Допълнителна информация: Терциерен реликт.

4 з. РЕХАВОЦВЕТНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS LAXIFLORUS* (DESF.) KUNTZE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със задебелено, вдървеняло коренище. Стъблата високи (15) 20-35 (40) cm, лежащи или възходящи, разклонени, четириръбести. Листата последователни, чифтоперести, с осилче. Листчетата една двойка, широко ланцетно яйцевидни, широко елиптични до

почти кръгли, целокрайни. Цветовете сини, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето широко обратно яйцевидно до почти кръгло, по-дълго от крилцата. Плодът кафяв, влакнест боб. Семената овални, чернокафяви, гладки. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В светли широколистни гори и храсталаци.

4 и. ЧЕРНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS NIGER* (L.) BERNH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо или хоризонтално вдървеняло коренище. Стъблата високи 20-40 (60) cm, единични или по няколко, изправени, разклонени, четириръбести, голи или влакнести. Листата последователни, чифтоперести, с осилче. Листчетата 3-6 (8) двойки, ланцетно елиптични до ланцетни или елиптични, понякога обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете пурпурни до синкави, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето малко по-дълго от крилцата, широко обратно яйцевидно. Плодът черен, гол или жлезист боб. Семената сплеснати до полукълбести, кафяви, гладки. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

4 й. ПРОЛЕТНО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS VERNUS* (L.) BERNH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с грудесто задебелено коренище и нишковидни корени. Стъблата високи (20) 25-30 (40) cm, изправени, неразклонени, неясно четириръбести. Листата последователни, чифтоперести, с късо осилче. Листчетата 3-4 двойки, ланцетни, линейно ланцетни до яйцевидно ланцетни, целокрайни. Цветовете червени или пурпурни, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно, на върха врязано, равно но крилцата. Плодът линеен, кафяв боб. Семената кълбести, кафяви, гладки. Цъфти IV-VI. Плодоноси V-VII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използва се коренището.

4 к. СИНЬО СЕКИРЧЕ (*LATHYRUS VENETUS* (MILL.) WOHLF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко хоризонтално коренище. Стъблата високи (20) 30-40 (50) cm, единични или по-рядко 2-3, възходящи или изправени, неразклонени, четириръбести, голи или влакнести. Листата последователни, чифтоперести, с късо осилче. Листчетата 2-4 двойки, яйцевидно ланцетни или ланцетни, голи или влакнести, по ръба четинесто влакнести. Цветовете бледосинкави или сини, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето широко обратно яйцевидно, на върха врязано, малко по-дълго от крилцата. Плодът линеен, кафяв, с кафяви жлезисти власинки боб. Семената кълбести до почти призматични, кафяви, с мраморен рисунък. Цъфти IV-VI. Плодоноси V-VII.
Местообитание: В храсталаци и светли широколистни гори.

5. РОД ЗВЕЗДИЧЕ (*DORYCNIUM* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Съцветията с 3-6 (14) цвята; листчетата отгоре с прилегнали къси власинки ....**5 а. Немско звездиче – *Dorycnium germanicum* (Gremli) Rikli**
1* Съцветията с 12-30 цвята; листчетата отгоре с разперени къдрави или прави власинки или възголи........**5 б. Тревисто звездиче – *Dorycnium herbaceum* Vill.**

5 а. НЕМСКО ЗВЕЗДИЧЕ (*DORYCNIUM GERMANICUM* (GREMLI) RIKLI)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-65 cm, възходящо или изправено, разклонено, кръгло, плътно, влакнесто. Листата последователни, петорни, приседнали. Листчетата, прикрепени в една точка, тясно обратно яйцевидни до линейно ланцетни. Цветовете бели, рядко виолетови, събрани в съцветие главичка. Флагчето продълговато елиптично, цяло или слабо врязано, повече или по-малко равно или по-дълго от ладийката и крилцата. Плодът яйцевиден, тъмнокафяв, едносеменен боб. Семената яйцевидно кълбести, чернокафяви, гладки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи и тревисти места.

5 б. ТРЕВИСТО ЗВЕЗДИЧЕ (*DORYCNIUM HERBACEUM* VILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-65 cm, възходящо или изправено, разклонено, кръгло, плътно, влакнесто. Листата последователни, петорни, приседнали. Листчетата, прикрепени в една точка, продълговато обратно яйцевидни, рядко елиптични, влакнести. Цветовете бели, рядко виолетови, събрани в съцветие главичка. Флагчето продълговато елиптично, цяло или слабо врязано, по-дълго или равно от ладийката и крилцата. Плодът яйцевиден, тъмнокафяв, едносеменен боб. Семената яйцевидно кълбести, чернокафяви, гладки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи и тревисти места.

6. РОД ЖЪЛТУГА (*GENISTA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото крилато, приблизително триъгълно в напречно сечение.................
....**6 а. Триръба жълтуга – *Genista januensis* Viv.**
1* Стъблото не е крилато, приблизително кръгло...
....**6 б. Главеста жълтуга – *Genista subcapitata* Pančič**

6 а. ТРИРЪБА ЖЪЛТУГА (*GENISTA JANUENSIS* VIV.)

Морфология: Храст с високи 10-100 cm стъбла, полегнали или възходящи, разклонени в основата, триръбести, понякога с няколко неясни ребра. Листата

последователни, прости, приседнали, елиптични, ланцетни или линейно ланцетни, приседнали, целокрайни. Цветовете интензивно жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето яйцевидно елиптично, на върха цяло, повече или по-малко равно на крилцата и ладийката. Плодът продълговат, гол боб. Семената лещовидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

6 б. ГЛАВЕСТА ЖЪЛТУГА (*GENISTA SUBCAPITATA* PANČIĆ)

Морфология: Храст с високи 5-10 (20) cm стъбла, полегнали, възходящи до изправени, от основата разклонени, наребрени, влакнести. Листата последователни, прости, обратно ланцетни, яйцевидно ланцетни, елиптично ланцетни или ланцетни, приседнали, целокрайни, с подвит нагоре и навътре ръб. Цветовете жълти до оранжевожълти, събрани в главести съцветия. Флагчето яйцевидно широко елиптично до кръгло, на върха цяло, повече или по-малко равно на ладийката, малко по-дълго от крилцата. Плодът продълговат, гъсто дълго разперено влакнест, 3-5-семенен боб. Семената лещовидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

7. РОД КОРОТАМНУС (*COROTHAMNUS* (KOCH) C. PRESL.)

БАЛКАНСКИ КОРОТАМНУС (*COROTHAMNUS RECTIPILOSUS* (ADAMOVIĆ) SKALICKÁ)

Морфология: Храст с високи (10) 15-20 cm стъбла, стелещи се или възходящи, разклонени от основата, кръгли, наребрени, с тъмносива до сивокафява кора. Листата последователни, приседнали в снопчета по 3-6, рядко единични, продълговато ланцетни до обратно яйцевидно ланцетни или обратно яйцевидно лопатовидни, влакнести, целокрайни. Цветовете жълти, единични или по 2-3 в пазвите на листата. Флагчето елиптично яйцевидно, на върха слабо врязано, равно или малко по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът продълговат до ланцетен, прав или сърповидно извит, странично сплеснат, влакнест боб. Семената яйцевидно лещовидни, тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В редки гори и храсталаци, по сухи каменисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

8. РОД ПРЕЩИП (*CHAMAESPARTIUM* ADANS.)

ПРЕЩИП (*CHAMAESPARTIUM SAGITTALE* (L.) GIBBS)

Морфология: Полухраст с високи 10-20 cm стъбла, стелещи се, с многобройни изправени или полегнали, крилати, възголи до влакнести разклонения. Листата

малобройни, последователни, приседнали, ланцетни, влакнести до голи, целокрайни. Цветовете жълти до златистожълти, събрани в гроздовидни съцветия. Флагчето обратно яйцевидно, широко елиптично, на върха врязано, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът продълговато ланцетен, странично сплеснат, влакнест боб. Семената лещовидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, в храсталаци и редки гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Подходящо за декоративни цели. В миналото растението е използвано за получаването на жълта боя.

9. РОД ЗАЙЧИНА (*CORONILLA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Горните листа тройни; средното листче много по-голямо от страничните, при долните листа развито само средното листче..
..........................**9 а. Скорпионова зайчина – *Coronilla scorpioides* (L.) C. Koch**
1* Листата с повече от 3 еднакви листчета...
....**9 б. Пъстра зайчина – *Coronilla varia* L.**

9 а. СКОРПИОНОВА ЗАЙЧИНА (*CORONILLA SCORPIOIDES* (L.) C. KOCH.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи (8) 15-25 (30) cm, изправени или възходящи, разклонени, наребрени, със синкав налеп. Листата последователни, прости, горните тройни, синкавозелени. Връхното листче яйцевидно, обратно яйцевидно до елиптично, целокрайни. Страничните листчета много по-дребни, кръгли, често липсват. Цветовете жълти до жълтозелени, събрани в съцветие главичка. Флагчето обратно яйцевидно, целокрайно, равно на крилцата и ладийката. Плодът членест боб, дъговидно извит, без човка. Семената удължено правоъгълни, тъмнокестеняви. Цъфти IV-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

9 б. ПЪСТРА ЗАЙЧИНА (*CORONILLA VARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално или косо коренище. Стъблата високи 20-100 (130) cm, пълзящи, лежащи или изправени, разклонени, с надлъжни ръбове. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 3-6 двойки, елиптични или елиптично ланцетни, по ръба тънко ципести. Цветовете светлолилави или розови, събрани в съцветие главичка. Флагчето яйцевидно, на върха целокрайно, в основата с 2 ушички, с

нишковиден нокът. Плодът членест боб, с човка. Семената линейно удължени, кафяви до червенокафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, в гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално. Добро медоносно растение.

10. РОД ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашковата тръбица с 5-6 жилки..**2**
1* Чашковата тръбица най-малко с 8 жилки...**6**
2 Венчето жълто..**3**
2* Венчето бяло или розово..**5**
3 Всички листчета на горните листа на равни помежду си, много къси дръжки, почти приседнали.........**10 а. Златиста детелина – *Trifolium aureum* Pollich**
3* Връхното листче на горните листа с ясно по-дълга дръжка............................**4**
4 Главичките 5-6 mm в диаметър; цветовете 5-15; венчето 3.0-3.5 mm дълго, едва забележимо набраздено...
....**10 б. Съмнителна детелина – *Trifolium dubium* Sibth.**
4* Главичките 6-15 mm в диаметър; цветовете 20-40; венчето 3-10 mm дълго, ясно набраздено................**10 в. Полска детелина – *Trifolium campestre* Schreb.**
5 Чашковите зъбци почти равни помежду си, шиловидни; листчетата кожести, с ясно изпъкнали жилки........**10 г. Хибридна детелина – *Trifolium hybridum* L.**
5* Чашковите зъбци неравни помежду си, клиновидно ланцетни; листчетата с хартиена консистенция и неясни жилки..
....**10 д. Пълзяща детелина – *Trifolium repens* L.**
6 Цветовете в основата с ципести ланцетни или късо якичковидни прицветници, понякога прицветниците обвиват групи от няколко цвята; отворът на чашката не е затворен от власинки или епидермален пръстен..........**7**
6* Цветовете в основата без прицветници, отворът на чашката при боба повече или по-малко затворен от власинки, епидермален пръстен или мазолести задебеления...**8**
7 Листчетата кожести със силно изпъкнали жилки, по целия ръб назъбени........
....**10 г. Хибридна детелина – *Trifolium hybridum* L.**
7* Листчетата тревисти, с неясни жилки, в горната половина назъбени..............
....**10 д. Пълзяща детелина – *Trifolium repens* L.**
8 Всички или повечето чашелистчета с 20 жилки..**9**
8* Чашелистчета с 8-10 (14) жилки...**10**
9 Прилистниците към върха влакнести, шиловидни или тясно линейни, ципести....................................**10 е. Алпийска детелина – *Trifolium alpestre* L.**
9* Прилистниците към върха голи, ланцетни или тясно триъгълни, тревисти.....
....**10 ж. Междинна детелина – *Trifolium medium* L.**
10 Венчето 20-30 mm дълго; дръжката на съцветието 4-5 cm дълга....................

....**10 з. Панонска детелина – *Trifolium pannonicum* Jacq.**
10* Венчето до 18 mm дълго; дръжката на съцветието до 3 cm дълга..............**11**
11 Главичките приседнали лъжевръхно или пазвени, в основата обвити с прилистниците на присъцветните листа..**12**
11* Главичките на дръжки, връхно или странично разположени, рядко някои пазвено приседнали, необвити с прилистниците на присъцветните листа........**13**
12 Чашковите зъбци във всички посоки дълго, разперено влакнести, власинките често на върха с жлези...
...................................**10 и. Бледа детелина – *Trifolium pallidum* Waldst. & Kit.**
12* Чашковите зъбци по ръба късо, прилегнало или слабо, късо, разперено влакнести или почти голи...
...................................**10 й. Далматинска детелина – *Trifolium dalmaticum* Vis.**
13 Многогодишни растения..**14**
13* Едногодишни растения..**16**
14 Цветовете жълтобели или розови, крилцата равни на ладийката...................
.................................**10 к. Бледожълта детелина – *Trifolium ochroleucon* Huds.**
14* Цветовете червени, пурпурни или розови, крилцата по-дълги от ладийката.
....**15**
15 Прилистниците триъгълно или яйцевидно ланцетни, на върха изведнъж стеснени в нишковиден, ресничесто влакнест връх; цветовете червени или розови..**10 л. Ливадна детелина – *Trifolium pratense* L.**
15* Прилистниците линейни до линейно ланцетни или ланцетни, постепенно стеснени към върха; цветовете пурпурни..
....**10 ж. Междинна детелина – *Trifolium medium* L.**
16 Най-малко двата връхни листа срещуположни..
....................................**10 и. Бледа детелина – *Trifolium pallidum* Waldst. & Kit.**
16* Всички листа последователни...**17**
17 Листчетата на горните листа сърцевидни до обратно яйцевидно клиновидни............................**10 м. Инкарнатска детелина – *Trifolium incarnatum* L.**
17* Листчетата на горните листа линейни или линейно елиптични.....................
....**10 н. Плевелна детелина – *Trifolium arvense* L.**

10 а. ЗЛАТИСТА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM AUREUM* POLLICH)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги 15-30 (40) cm, изправени или в основата възходящи, в горната част силно разклонени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата на долните листа широко обратно яйцевидни до яйцевидно ромбични; на горните листа обратно яйцевидни до елиптично тясно ромбични; назъбени. Цветовете златистожълти, събрани в съцветие главичка. Главичките многобройни, разположени в пазвите на листата. Флагчето обратно яйцевидно, 2 пъти по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът елиптично яйцевиден, едносеменен боб. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и горски поляни.

10 б. СЪМНИТЕЛНА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM DUBIUM* SIBTH.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги (7) 15-30 (40) cm, единични или по няколко, лежащи или възходящи, разклонени или по-рядко прости, голи или влакнести в горната част. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни. Цветовете златистожълти, събрани в съцветие главичка. Главичките рехави, разположени в пазвите на листата. Флагчето тясно обратно яйцевидно, 2 пъти по-дълго от крилцата. Плодът елипсовиден, едносеменен боб. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII (VIII).
Местообитание: По сухи и влажни места в гори, храсталаци и ливади.

10 в. ПОЛСКА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM CAMPESTRE* SCHREB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги (5) 10-30 (40) cm, възходящи до лежащи или прави, най-често разклонени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно овални. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Главичките многобройни, разположени в пазвите на листата. Флагчето яйцевидно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден, едносеменен боб. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По открити сухи и умерено влажни места, в светли гори.
Допълнителна информация: Фуражно и медоносно растение.

10 г. ХИБРИДНА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM HYBRIDUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вдървенял в горната част корен. Стъблата високи (5) 20-40 (60) cm, възходящи, изправени, рядко лежащи, прости или разклонени, кухи или плътни, влакнести или голи. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни, елиптични, горните късо назъбени, на върха вдлъбнати. Цветовете пурпурни или бели, при прецъфтяване увиснали, събрани в съцветие главичка. Флагчето обратно яйцевидно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът елиптичен, гол боб. Цъфти V-IX. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места и ливади.
Допълнителна информация: Растението е отровно за домашните животни!

10 д. ПЪЛЗЯЩА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM REPENS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 10-30 cm, разклонени, главното стъбло скъсено, второстепенните лежащи или възходящи, пълзящи, често вкореняващи се в долните възли. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни, елиптични, остро назъбени. Цветовете бели, розови или зеленикави, при прецъфтяване увиснали, събрани в съцветие главичка. Флагчето яйцевидно ланцетно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът линеен боб. Цъфти V-X. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветовете.

Допълнителна информация: Растението е отровно за домашните животни! В миналото е култивирано като фуражно растение. Добро медоносно растение.

10 е. АЛПИЙСКА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM ALPESTRE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълбоко коренище, вдървеняло в горната си част. Стъблата високи (10) 15-40 cm, изправени или възходящи, прости или разклонени, влакнести или почти голи. Листата последователни, тройни. Листчетата линейни до линейно елиптични, едва назъбени или целокрайни, влакнести или голи. Цветовете пурпурни или тъмночервени, събрани в съцветие главичка. Флагчето обратно ланцетно, малко по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът едносеменен боб. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По каменисти, сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

10 ж. МЕЖДИННА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM MEDIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи (10) 30-40 (50) cm, възходящи, разклонени, зигзаговидно извити, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата елиптични, елиптично обратно яйцевидни, елиптично ромбични, почти целокрайни. Цветовете светлопурпурночервени, събрани в съцветие главичка. Флагчето обратно ланцетно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът едносеменен, ципест боб. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По горски поляни и храсталаци.

10 з. ПАНОНСКА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM PANNONICUM* JACQ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблата високи 15-50 (70) cm, единични или няколко, изправени, възходящи до полулежащи, прости или слабо разклонени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата ланцетни, ланцетно елиптични, елиптични до елиптично обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете белезникавожълти, след прецъфтяване кафяви, събрани в съцветие главичка. Флагчето ланцетно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден, едносеменен боб. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, в гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Подходящо като фуражно растение, включително и при среднопланински условия.

10 и. БЛЕДА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM PALLIDUM* WALDST. & KIT.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-40 (60) cm, единични или по няколко, изправени или възходящи, разклонени или прости, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата

сърцевидни, обратно яйцевидни до почти кръгли, влакнести, плитко и широко назъбени. Цветовете бели или светлорозови, по-рядко светло оранжеворозови, събрани в съцветие главичка. Флагчето ланцетно елиптично, с 1/4 по-дълго от крилцата. Плодът яйцевиден, 1-2-семенен, ципест боб. Цъфти (IV) V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Подходящо като фуражно растение.

10 й. ДАЛМАТИНСКА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM DALMATICUM* VIS.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи (5) 10-20 (25) cm, лежащи или възходящи, разклонени, твърди, влакнести или почти голи. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни, кожести, от горната страна голи, от долната влакнести, назъбени. Цветовете розови, събрани в съцветие главичка. Флагчето удължено елиптично, с 1/5 по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден, 1-2-семенен, ципест боб. Цъфти (IV) V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

10 к. БЛЕДОЖЪЛТА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM OCHROLEUCON* HUDS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално или косо коренище. Стъблата високи (10) 20-40 (50) cm, единични или много, възходящи, рядко изправени, прости или разклонени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата ланцетни, ланцетно елиптични, елиптични, яйцевидно елиптични до яйцевидни, назъбени или целокрайни. Цветовете бледо- до матовожълти, жълтобели или розови, събрани в съцветие главичка. Флагчето ланцетно, с 1/3 по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден, едносеменен боб. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По открити места в разредени гори и храсталаци.

10 л. ЛИВАДНА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM PRATENSE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-70 (80) cm, възходящи или полулежащи, разклонени, плътни или кухи. Листата последователни, тройни. Листчетата елиптични, яйцевидни, средното обикновено по-едро, целокрайни или плитко назъбени. Цветовете червенопурпурни, розови, събрани в съцветие главичка. Флагчето триъгълно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът едносеменен, ципест боб. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и в ливади.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно за домашните животни! В миналото е култивирано като фуражно растение. Добро медоносно растение.

10 м. ИНКАРНАТСКА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM INCARNATUM* L.)

Морфология: Двугодишно или едногодишно тревисто растение. Стъблата единични до многобройни, високи (10) 20-40 (50) cm, изправени, възходящи или полулежащи, прости или разклонени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата сърцевидни или широко обратно яйцевидни, обратно ланцетно клиновидни или почти кръгли, плитко назъбени, на върха вдлъбнати или цели, влакнести. Цветовете пурпурни, червени, розови или жълтеникави до бели, събрани в съцветие главичка. Флагчето с 1/3 по-дълго от крилцата, ланцетно елиптично, в долната 1/3 стеснено в нокът. Плодът яйцевиден, ципест боб. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Много добро фуражно растение.

10 н. ПЛЕВЕЛНА ДЕТЕЛИНА (*TRIFOLIUM ARVENSE* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-20 (30) cm, изправено, просто или разклонено в основата, влакнесто до почти голо. Листата последователни, тройни, най-горните приседнали. Листчетата продълговато линейни, в горната част назъбени. Цветовете бели или бледорозови, събрани в съцветие главичка. Флагчето тясно обратно яйцевидно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът елипсовиден, едносеменен, ципест, изцяло затворен в чашката боб. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

11. РОД ЗАНОВЕЦ (*CHAMAECYTISUS* LINK)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете по 5-15..
..........................**11 а. Австрийски зановец – *Chamaecytisus austriacus* (L.) Link**
1* Цветовете по 2-4 (5-6)...
..............................**11 б. Янкев зановец – *Chamaecytisus jankae* (Velen.) Rothm.**

11 а. АВСТРИЙСКИ ЗАНОВЕЦ (*CHAMAECYTISUS AUSTRIACUS* (L.) LINK)

Морфология: Храст с високо 15-70 cm стъбло, вдървеняло, разклонено в основата, влакнесто или голо. Кората тъмносива до кафява, напукана. Клонките изправени, стелещи се или възходящи, младите влакнести. Листата последователни, тройни, влакнести. Листчетата обратно яйцевидно удължени, тясно елиптични до елиптично ланцетни, целокрайни. Цветовете интензивно

жълти, събрани в съцветие главичка. Флагчето елиптично обратно яйцевидно, на върха цяло или плитко врязано, в долната третина постепенно стеснено в широк дълъг нокът, малко по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът продълговат, сплеснат, копринесто влакнест боб. Семената лещовидно яйцевидни, зелено- до светлокафяви, гладки. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

11 б. ЯНКЕВ ЗАНОВЕЦ (*CHAMAECYTISUS JANKAE* (VELEN.) ROTHM.)

Морфология: Храст с високо 5-10 (20) cm стъбло, вдървеняло, разклонено в основата, влакнесто или голо. Кората напукана, сивокафява. Клонките полегнали или възходящи, нагоре изправени. Листата последователни, тройни. Листчетата линейни, линейно ланцетни, линейно лопатовидни до елиптично ланцетни или обратно яйцевидни, сивозелени до кафявозелени, влакнести, целокрайни. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Флагчето елиптично обратно яйцевидно, на върха дълбоко врязано, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът продълговат, сплеснат, влакнест боб. Семената лещовидно яйцевидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

12. РОД ГРЪМОТРЪН (*ONONIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете в групи по 2, рядко единични, в пазвите на листата; бобът по-къс от чашката или равен на нея..**12 а. Обикновен гръмотрън – *Ononis arvensis* L.**
1* Цветовете единични в пазвите на листата; бобът равен на чашката или по-дълъг..**12 б. Бодлив гръмотрън – *Ononis spinosa* L.**

12 а. ОБИКНОВЕН ГРЪМОТРЪН (*ONONIS ARVENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-70 (100) cm, в основата вдървенели, възходящи или изправени, разклонени, страничните клонки често превърнати в бодли. Листата последователни, тройни и прости. Листчетата елиптични до яйцевидни, назъбени. Цветовете розови, рядко бели, разположени по два, рядко единични, в пазвите на листата, образуващи гроздовидни съцветия. Флагчето широко елиптично, малко по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден, изправен боб. Семената лещовидно бъбрековидни, по повърхността ситно зърнести. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По влажни ливади, в храсталаци и покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рядко се среща като плевел в обработваеми земи.

12 б. БОДЛИВ ГРЪМОТРЪН (*ONONIS SPINOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище. Стъблата високи 30-150 cm, в основата вдървенели, изправени или възходящи, разклонени, страничните клонки обикновено превърнати в бодли. Листата последователни, тройни, жлезисто влакнести. Листчетата елиптични или яйцевидни, остро назъбени. Цветовете розови, единични в пазвите на листата, формиращи рехави гроздовидни съцветия. Флагчето широко елиптично, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевиден до яйцевидно лещовиден, едно- или двусеменен боб. Семената лещовидно бъбрековидни, кафяви. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Латинското име означава буквално „пълен с тръни”, заради външния му вид. Добро медоносно растение.

13. РОД КОМУНИГА (*MELILOTUS* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете бели.........................**13 а. Бяла комунига – *Melilotus alba* Medicus**
1* Цветовете жълти......**13 б. Лечебна комунига – *Melilotus officinalis* (L.) Pall.**

13 а. БЯЛА КОМУНИГА (*MELILOTUS ALBA* MEDICUS)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 40-70 (100) cm, изправени, разклонени в основата, слабо наребрени или гладки. Листата последователни, тройни. Листчетата удължено яйцевидни, на върха със съвсем късо осилче, остро, неравномерно назъбени, целокрайни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето закръглено до елиптично, малко по-дълго от крилцата. Плодът обратно яйцевиден, заострен, тъмнокафяв, гол боб. Семената закръглени или слабо удължени, кафяви. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По влажни места, ливади, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото етеричното масло е добавяно за ароматизиране на тютюн. Водният екстракт има инсектицидно действие. Добро медоносно растение.

13 б. ЛЕЧЕБНА КОМУНИГА (*MELILOTUS OFFICINALIS* (L.) PALL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 1 m, изправено, рядко възходящо, разклонено. Листата последователни, тройни. Листчетата назъбени, средното на по-дълга дръжчица, долните листа обратно яйцевидни, останалите продълговати. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно

съцветие. Флагчето обратно яйцевидно, равно на крилцата и по-дълго от ладийката. Плодът почти кълбест, едносеменен боб. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото етеричното масло е добавяно за ароматизиране на тютюн, в производството на ликьор и като фиксатор в парфюмерийната промишленост. Намира приложение като инсектицидно средство, особено срещу молци. Добро медоносно растение.

14. РОД СМИНДУХ (*TRIGONELLA* L.)

МОНПЕЛИЙСКИ СМИНДУХ (*TRIGONELLA MONSPELIACA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи (5) 10-25 (30) cm, изправени или възходящи, разклонени, надлъжно наребрени, влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни, триъгълни или неправилно ромбични, отгоре голи, отдолу влакнести. Цветовете оранжево-жълти, събрани в полусенниковидни съцветия. Флагчето удължено обратно яйцевидно, по-дълго от ладийката и крилцата. Плодът линеен, гол или влакнест боб. Семената кафяви, фино брадавичести. Цъфти IV-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Фуражно и багрилно растение.

15. РОД ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето синьовиолетово или синьо..
....**15 а. Синя люцерна – *Medicago sativa* L.**
1* Венчето жълто, лимоненожълто, златистожълто или оранжево......................**2**
2 Цветовете повече от 20, събрани в сбити главички; бобът бъбрековиден.....
....**15 б. Хмелна люцерна – *Medicago lupulina* L.**
2* Цветовете 1-15, по-рядко 20, но тогава бобът сърповиден или прав...............**3**
3 Многогодишни растения с вдървеняло в основата стъбло; бобът прав или сърповидно извит...................**15 в. Сърповидна люцерна – *Medicago falcata* L.**
3* Едногодишни растения; бобът яйцевиден, сферичен, дисковиден или цилиндричен..**4**
4 Бобът без шипове по ръба на намотките..
.............................**15 г. Дребноплодна люцерна – *Medicago minima* (L.) Bartal.**
4* Бобът с шипове по ръба на намотките..**5**
5 Прилистниците целокрайни или в основата слабо назъбени..........................
.............................**15 г. Дребноплодна люцерна – *Medicago minima* (L.) Bartal.**
5* Прилистниците най-малко при долните и средните листа назъбени или нарязани...........................**15 д. Изменчива люцерна – *Medicago polymorpha* L.**

15 а. СИНЯ ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO SATIVA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело вретеновидно коренище. Стъблата високи 40-60 (70) cm, изправени или възходящи, разклонени в основата, голи или влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно сърцевидни до почти линейни или овални. Цветовете гълъбовосини или пъстри, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето овално или обратно яйцевидно, равно на ладийката и крилцата. Плодът спирално завит боб, кафяв до сивкав. Семената бъбрековидни, жълти или кестеняви. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIIII.
Местообитание: Подивяло по тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и семената.
Допълнителна информация: Култивира се като фуражно растение. В Китай и Русия младите листа служат като зеленчук. Заради силно развитата коренова система намира приложение в борбата с почвената ерозия.

15 б. ХМЕЛНА ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO LUPULINA* L.)

Морфология: Двугодишно, едногодишно или многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 6-40 cm, лежащи или приповдигащи се, разклонени в основата, неправилно ъглести, от горната страна с изразен канал. Листата последователни, тройни. Листчетата широко обратно яйцевидни, често на върха врязани и с осилесто или късо триъгълно зъбче, в горната третина едро назъбени. Цветовете лимоненожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето закръглено, по-дълго от ладийката и крилцата. Плодът едносеменен, бъбрековиден, странично издут, в зряло състояние почерняващ боб. Семената удължено яйцевидни, белезникави. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: В сечища, ливади и храсталаци.
Допълнителна информация: Рудерално растение.

15 в. СЪРПОВИДНА ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO FALCATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, хоризонтално коренище. Стъблата високи 30-110 cm, лежащи, възходящи или изправени, силно разклонени, слабо наребрени, влакнести или голи. Листата последователни, тройни, влакнести. Листчетата обратно яйцевидни до елиптични, обратно ланцетни, линейно ланцетни, линейни до линейно клиновидни, целокрайни. Цветовете златистожълти до оранжеви, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето овално или почти кръгло, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът прав или сърповидно извит, най-много с една намотка, гол или влакнест боб. Семената удължено яйцевидни или бъбрековидни, светло- или тъмнокафяви или жълтеникави. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

15 г. ДРЕБНОПЛОДНА ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO MINIMA* (L.) BARTAL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи (5) 10-25 cm, лежащи или възходящи, силно разклонени, закръглени или четириръбести. Листата последователни, тройни. Листчетата обратно яйцевидни до почти кръгли, прилегнало или разперено влакнести. Цветовете оранжевожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно до почти кръгло, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът сферичен боб, с 3-5 намотки, с прави, на върха кукесто извити или прави шипчета. Семената по 1-2 в намотка, жълтеникавокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

15 д. ИЗМЕНЧИВА ЛЮЦЕРНА (*MEDICAGO POLYMORPHA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи (15) 30-40 (50) cm, възходящи до лежащи, разклонени, ъгловати, голи или влакнести. Листата последователни, тройни. Листчетата овални, обратно яйцевидни или почти триъгълни, голи или отдолу влакнести. Цветовете светложълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно до елиптично, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът шайбовиден до късо цилиндричен боб, с 2-6 намотки, с кукесто извити шипчета. Семената по 1-3, дъговидни, овални, жълти до жълтозелени, гладки. Цъфти V-VI. Плодоноси VII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.

16. РОД РАМЕНКА (*ANTHYLLIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашковите зъбци приблизително равни на чашковата тръбица; чашката 6-8 (10) mm дълга.........................**16 а. Планинска раменка – *Anthyllis montana* L.**
1* Чашковите зъбци по-къси от чашковата тръбица; чашката 8-12 (-18) mm дълга..**16 б. Целебна раменка – *Anthyllis vulneraria* L.**

16 а. ПЛАНИНСКА РАМЕНКА (*ANTHYLLIS MONTANA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо (5) 10-15 (20) cm, полегнало или приповдигащо се, в основата вдървеняващо, разклонено, влакнесто. Листата последователни, приосновни, рядко разположени в по-горната част по стъблото, нечифтоперести. Листчетата тясно елиптични до тясно обратно яйцевидни, приседнали или на много къси дръжки, влакнести, целокрайни. Цветовете розовочервени до пурпурни, събрани в съцветие главичка. Флагчето яйцевидно елиптично, на върха цяло, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевидно елиптичен, кафяв, неразпуклив, рядко разпуклив, едносеменен боб. Семената лещовидни, жълтокафяви до кафяви, гладки. Цъфти VI-VIII.

Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.

16 б. ЦЕЛЕБНА РАМЕНКА (*ANTHYLLIS VULNERARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-60 (90) cm, полегнало, приповдигащо се или изправено, разклонено. Листата последователни, нечифтоперести, рядко тройни или прости, целокрайни. Приосновните листа с 3-5 двойки листчета, връхното едро, страничните дребни. Стъбловите листа с 5-11 еднакви, линейно продълговати листчета. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Флагчето обратно яйцевидно сърцевидно, на върха цяло, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът яйцевидно кълбест, кафяв, неразпуклив боб. Семената яйцевидно лещовидни, кафяви, гладки. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-X
Местообитание: По тревисти места, храсталаци и в разредени гори.
Лечебно растение: Използват се съцветията.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

17. РОД ЕСПАРЗЕТА (*ONOBRYCHIS* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете 10-12 (13) mm дълги, бели до бледорозови......................................
............................**17 а. Бяла еспарзета – *Onobrychis alba* (Waldst. & Kit.) Desv.**
1* Цветовете 6-8 mm дълги; розови...
...................................**17 б. Пясъчна еспарзета – *Onobrychis arenaria* (Kit.) DC.**

17 а. БЯЛА ЕСПАРЗЕТА (*ONOBRYCHIS ALBA* (WALDST. & KIT.) DESV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо или хоризонтално коренище. Стъблата високи (10) 15-40 (50) cm, възходящи или прави, рядко лежащи, разклонени, наребрени. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата на долните листа 8-10, на горните 4-7 двойки, линейни до елиптични, влакнести, на върха осилести. Цветовете бели, бледорозови или кремави, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно или яйцевидно, 2 пъти по-дълго от крилцата и почти равно на ладийката. Плодът полукръгъл боб. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

17 б. ПЯСЪЧНА ЕСПАРЗЕТА (*ONOBRYCHIS ARENARIA* (KIT.) DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с наклонено или право коренище. Стъблата възходящи до лежащи, разклонени в горната част, наребрени. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 5-12 двойки, елиптични, линейно ланцетни или ланцетно елиптични, на върха осилести.

Цветовете розови, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно, елиптично до почти кръгло, на върха целокрайно или слабо вдлъбнато, по-дълго от крилцата и по-късо от ладийката. Плодът късо прилегнало влакнест или гол боб. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

18. КОНСКА ПОДКОВА (*HIPPOCREPIS* L.)

ОБИКНОВЕНА КОНСКА ПОДКОВА (*HIPPOCREPIS COMOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго право коренище. Стъблата високи (15) 25-40 (60) cm, изправени или възходящи, разклонени в основата, ръбести и фино набраздени, голи или влакнести. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата (2) 3-8 двойки, яйцевидно елиптични, линейно елиптични до линейни, често сгънати по дължината си, влакнести по долната повърхност. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Флагчето кръгло или слабо удължено, по-късо от крилцата и ладийката. Плодът членесто наделен, странично сплеснат боб; членчетата с формата на конска подкова, по повърхността с червенокафяви брадавици. Семената полулунни, кестеняви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

19. РОД ЗВЕЗДАН (*LOTUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листчетата линейно ланцетни до линейни; чашката 4-5 mm дълга; цветовете 2-4; цветните дръжки 2 mm дълги...
......................................**19 а. Теснолистен звездан – *Lotus tenuis* Waldst. & Kit.**
1* Долните листчета яйцевидни до яйцевидно ланцетни, горните 3 ланцетни до обратно ланцетни; чашката 5-6 mm дълга; цветовете 3-7; цветните дръжки 1.0-2.5 mm дълги, влакнести или голи...
....**19 б. Обикновен звездан – *Lotus corniculatus* L.**

19 а. ТЕСНОЛИСТЕН ЗВЕЗДАН (*LOTUS LOTUS TENUIS* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-40 (90) cm, стелещо се, възходящо или изправено, разклонено в основата, плътно, голо или влакнесто. Листата последователни, нечифтоперести, голи или влакнести. Листчетата 5, линейни до линейно ланцетни или обратно ланцетни. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Флагчето широко елиптично до кръгло, на върха цяло, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът цилиндрично линеен, многосеменен боб. Семената лещовидни, тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места и храсталаци.

19 б. ОБИКНОВЕН ЗВЕЗДАН (*LOTUS CORNICULATUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо (5) 15-35 (55) cm, стелещо се, възходящо или изправено, разклонено в основата, плътно или кухо, голо или влакнесто. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 5, горните три ланцетни, долните две яйцевидни до яйцевидно ланцетни. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка или единични в пазвите на листата. Флагчето кръгло, на върха цяло, едва по-дълго от крилцата и ладийката или равно с тях. Плодът цилиндрично линеен, разпуклив боб. Семената лещовидни, тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете и плодовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! В миналото от цветовете е получавана жълта боя. Добро медоносно растение.

20. РОД СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Централно стъбло не се развива, съцветията излизат от коренището или са приседнали в основата на листата..**2**
1* Растения с добре развити, изправени или полегнали стъбла; съцветията връхни или разположени по разклоненията...**5**
2 Флагчето и крилцата отгоре влакнести...
................................**20 а. Мъхнатоцветно сграбиче – *Astragalus pubiflorus* DC.**
2* Флагчето и крилцата отгоре голи...**3**
3 Съцветията с добре развити дръжки...
....**20 б. Сплеснато сграбиче – *Astragalus depressus* L.**
3* Съцветията приседнали в основата на листата или с дръжки, равни най-много на дължината им..**4**
4 Цветовете 2-3 cm дълги, пурпурни до розови; бобът елиптичен, скрит в чашката; листчетата 4-6 двойки...
.............................**20 в. Вилмотианово сграбиче – *Astragalus wilmottianus* Stoj.**
4* Цветовете по-къси от 1.5 cm, белезникави; бобът линеен, много по-дълъг от чашката; листчетата 10-14 двойки...
....**20 б. Сплеснато сграбиче – *Astragalus depressus* L.**
5 Дръжките на съцветията най-много равни на пазвените листа......................**6**
5* Дръжките на съцветията по-дълги от съответния пазвен лист.......................**7**
6 Най-малко горните прилистници сраснали помежду си..................................
....**20 г. Еспарзетово сграбиче – *Astragalus onobrychis* L.**
6* Всички прилистници свободни или най-много сраснали с листната дръжка..
..................**20 д. Лъжесладколистно сграбиче – *Astragalus glycyphylloides* DC.**
7 Листчетата 8-16 двойки; цветовете 6-10 mm дълги, бели или виолетови; чашката след цъфтежа неподута, гола или с къси двуразделни власинки............
....**20 г. Еспарзетово сграбиче – *Astragalus onobrychis* L.**

7* Листчетата 4-9 двойки; цветовете 15-18 mm дълги, жълтеникави или виолетови; чашката след цъфтежа подута, покрита с прости изправени власинки.......................**20 е. Подутоплодно сграбиче – *Astragalus vesicarius* L.**

20 а. МЪХНАТОЦВЕТНО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS PUBIFLORUS* DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно, вдървеняло, силно разклонено коренище. Стъблата неразвити. Листата нечифтоперести, почти изправени. Листчетата (7) 8-12 (16) двойки, продълговато елиптични или продълговато яйцевидни, от двете страни дълго прилегнало вълнесто, понякога и копринесто влакнести. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето изцяло или само по гърба мъхнато, на върха врязано, двойно по-дълго от ладийката. Плодът продълговато елиптичен, подут, вълнесто влакнест боб. Семената бъбрековидни, сплеснати, кафявожълтеникави. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-VIII (IX).
Местообитание: По сухи тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Застрашени”, в Червена книга на Република България в категория „Застрашени”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт.

20 б. СПЛЕСНАТО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS DEPRESSUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, вдървеняло, многоглавесто, люспесто коренище. Стъблата до 10 cm дълги, полегнали, силно разклонени, бяло влакнести. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата (9) 10-14 (15) двойки, продълговато обратно яйцевидни до обратно сърцевидни, отгоре голи, отдолу бяло влакнести. Цветовете двуцветни, белезникаво синкавопурпурни, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето яйцевидно до елиптично, на върха врязано, до 2 пъти по-дълго от чашката и много по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът линейно ланцетен, прав, жълтокафяв, в младо състояние влакнест или почти гол боб. Семената бъбрековидни, гладки, кафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По слънчеви сухи каменисти места.

20 в. ВИЛМОТИАНОВО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS WILMOTTIANUS* STOJ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение без или със силно скъсени надземни стъбла. Стъблата разклонени, с къси междувъзлия, плътно припокрити от листата. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 4-6 двойки, ланцетни, от двете страни гъсто бяло влакнести. Цветовете пурпурни, розови или бели, събрани в гроздовидни съцветия, приседнали в пазвите на листата. Флагчето продълговато, обратно яйцевидно, в средата слабо стеснено, на върха врязано, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът

яйцевиден, подут, гол и грапав боб. Семената бъбрековидни, червенокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Застрашени", в Червена книга на Република България в категория „Застрашени", в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Допълнителна информация: Балкански ендемит. Терциерен реликт.

20 г. ЕСПАРЗЕТОВО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS ONOBRYCHIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с мощни, многоглавести корени. Стъблата дълги (10) 30-60 (80) cm, полегнали или приповдигащи се, в основата вдървенели, силно разклонени. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 8-16 двойки, елиптично ланцетни, остри или възтъпи. Цветовете тъмновиолетови или жълтеникави, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето почти продълговато ромбично, двойно по-дълго от ладийката. Плодът яйцевидно ланцетен, тристенен, двугнезден боб. Семената закръглено бъбрековидни, маслиненозелени. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и песъчливи места.

20 д. ЛЪЖЕСЛАДКОЛИСТНО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS GLYCYPHYLLOIDES* DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с мощни корени. Стъблата високи 65-85 cm, приповдигащи се или изправени, разклонени, оскъдно бяло мъхести. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 5-8 двойки, яйцевидни или елиптични. Цветовете жълти или белезникавожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето на върха отсечено. Плодът продълговато ланцетен боб, на върха с права човка. Семената закръглено бъбрековидни, кафяви. Цъфти VI-VII. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По скалисти и каменисти места в гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

20 е. ПОДУТОПЛОДНО СГРАБИЧЕ (*ASTRAGALUS VESICARIUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно мощно коренище. Стъблата високи (7) 10-25 (30) cm, приповдигащи се до изправени, прости или разклонени, в основата вдървенели, влакнести. Листата последователни, нечифтоперести. Листчетата 4-9 двойки, елиптични, тясно елиптични, линейно ланцетни, рядко линейни, влакнести. Цветовете жълти, виолетови, рядко бели, събрани в съцветие главичка. Флагчето виолетово или пурпурно, по-дълго от крилцата. Плодът подут влакнест боб. Семената яйцевидни, сплеснати, червенокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

21. РОД ГЛУШИНА (*VICIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете по 1 (2) в пазвите на листата.. ....**21 а. Четирисеменна глушина – *Vicia tetrasperma* (L.) Schreb.**
1* Цветовете най-малко по 2, пазвено приседнали или на добре развити дръжки...**2**
2 Цветовете приседнали в пазвени групи без развита съцветна ос или със съцветна ос, по-къса от дължината на един цвят...**3**
2* Съцветията гроздовидни, съцветната ос много по-дълга от цветовете...........**5**
3 Флагчето на гърба влакнесто.. ....**21 б. Панонска глушина – *Vicia pannonica* Crantz**
3* Флагчето голо..**4**
4 Флагчето жълто, понякога с виолетов оттенък.. ....**21 в. Едроцветна глушина – *Vicia grandiflora* Scop.**
4* Флагчето виолетово или синьо.......**21 г. Пролетна глушина – *Vicia sativa* L.**
5 Прилистниците не са еднакви най-малко при долните листа............................ ....**21 д. Храсталачна глушина – *Vicia dumetorum* L.**
5* Прилистниците еднакви.......................**21 е. Птича глушина – *Vicia cracca* L.**

21 а. ЧЕТИРИСЕМЕННА ГЛУШИНА (*VICIA TETRASPERMA* (L.) SCHREB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-60 (120) cm, катерливо, силно разклонено, неясно трирьбесто. Почти голо или разсеяно влакнесто. Листата последователни, чифтоперести, на върха с неразклонено мустаче. Листчетата (2) 3-4 (6-8) двойки, линейни или неясно елиптични, отгоре голи, отдолу влакнести, целокрайни. Цветовете бледопурпурни или бледосини, единични или по 2 в пазвите на листата по дължината на стъблото. Флагчето обратно яйцевидно, на върха неясно врязано, приблизително равно на крилцата, по-дълго от ладийката. Плодът продълговат, сплеснат, неясно прищъпнат, жълтокафяв, гол боб. Семената лещовидни до почти сферични, тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти и храсталачни места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

21 б. ПАНОНСКА ГЛУШИНА (*VICIA PANNONICA* CRANTZ)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (10) 40-60 (150) cm, изправено или възходящо, катерливо, разклонено в основата, многоъгълно, с тъмни надлъжни ребра, влакнесто. Листата последователни, чифтоперести, с просто или разклонено мустаче. Листчетата на (4) 7-9 (10) двойки, линейни, продълговати, елиптични до обратно яйцевидни, целокрайни, бяло влакнести. Цветовете жълтеникави, жълтокафяви или пурпурни, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно сърцевидно, значително по-дълго от

крилцата и ладийката. Плодът продълговато ромбичен, сплеснат, жълтокафяв, дълго влакнест боб. Семената лещовидно кълбести, кадифеночерни, гладки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: Плевел в обработваеми земи.

21 в. ЕДРОЦВЕТНА ГЛУШИНА (*VICIA GRANDIFLORA* SCOP.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, катерливо, просто или разклонено в основата, с надлъжни ребра. Листата последователни, чифтоперести, на върха с дълго разклонено мустаче. Листчетата 3-7 двойки, на долните листа обратно яйцевидни, на останалите линейни. Цветовете в групи или единични в пазвите на листата. Флагчето обратно яйцевидно, по-дълго от крилцата и значително по-дълго от ладийката. Плодът продълговат, сплеснат, черен боб. Семената лещовидно кълбести, кафяви, черно напетнени, гладки. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Ценно фуражно растение.

21 г. ПРОЛЕТНА ГЛУШИНА (*VICIA SATIVA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-80 cm, изправени, катерливи, прости или разклонени, четириръбести до многоръбести. Листата последователни, чифтоперести, с дълго разклонено мустаче, понякога долните с осилче. Листчетата 3-8 двойки, удължено клиновидни, обратно яйцевидни или обратно сърцевидни. Цветовете светло червеновиолетови до розови, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето обратно яйцевидно до широко елиптично, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът странично сплеснат, прищъпнат между семената, жълтеникав или светлокафяв, влакнест боб. Семената кълбести до лещовидни, жълтозелени до тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се семената.
Допълнителна информация: Семената са отровни за домашните птици! Добро фуражно и медоносно растение. Плевел в обработваеми земи.

21 д. ХРАСТАЛАЧНА ГЛУШИНА (*VICIA DUMETORUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо (30) 80-150 (250) cm, катерливо, от основата разклонено, четириръбесто, крилато, голо или късо влакнесто. Листата последователни, чифтоперести, с дълго разклонено мустаче. Листчетата 3-5 двойки, яйцевидни, обратно яйцевидни, елиптично ромбични или продълговато елиптични, голи, по ръба хрущялно ресничести. Цветовете сини или виолетови, събрани в гроздовидни съцветия, разположени по дължината на стъблото. Флагчето удължено обратно яйцевидно, по-дълго

или равно на крилцата и ладийката. Плодът продълговат, сплеснат, кафяв, гол боб. Семената лещовидно кълбести, виолетово тъмнокафяви, гладки. Цъфти V-VII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати”.

21 е. ПТИЧА ГЛУШИНА (*VICIA CRACCA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-150 (200) cm, изправено или възходящо, катерливо, просто или разклонено, многоъгълно. Листата последователни, чифтоперести, на върха с дълго разклонено мустаче. Листчетата 10-12 двойки, линейни до продълговато яйцевидни. Цветовете виолетови или синьовиолетови, събрани в гроздовидно съцветие. Флагчето елиптично яйцевидно, по-дълго от крилцата и ладийката. Плодът удължено ланцетен до удължено ромбичен, сплеснат, кафяв боб. Семената лещовидно кълбести, сивозелени до тъмнокафяви, тъмно напетнени до възчерни. Цъфти (VI) VII-VIII (IX).
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

СЕМЕЙСТВО САПИНДОВИ (SAPINDACEAE)

РОД КЛЕН (*ACER* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листните дялове яйцевидни, двойно назъбени..**1. Явор – *Acer pseudoplatanus* L.**
1* Листните дялове триъгълни или продълговати, просто назъбени или почти целокрайни..**2. Полски клен – *Acer campestre* L.**

1. ЯВОР (*ACER PSEUDOPLATANUS* L.)

Морфология: Дърво с право, високо до 35 m стъбло и широка корона. Кората плитко напукана, тъмнокафява. Младите клонки голи, гладки. Листата срещуположни, длановидно изрязани на 5 дяла. Листните дялове яйцевидни, напилени. Цветовете еднополови, жълтозелени, събрани в гроздовидно съцветие. Растението еднодомно. Плодът сух, разпадлив на два крилати дяла, разположени под остър ъгъл. Цъфти IV. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В широколистни гори и като горска култура.
Лечебно растение: Използва се кората.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Продължителността на живота достига до 500 години. Дървесината е подходяща за производството на

музикални инструменти, мебели и фурнир. Кората се използва за боядисване на вълна в кафяв цвят. Отглежда се като парково дърво. Добро медоносно растение.

2. ПОЛСКИ КЛЕН (*ACER CAMPESTRE* L.)

Морфология: Дърво с високо до 20 m стъбло, с широка закръглена корона. Кората плитко напукана, сивокафява. Младите клонки светлокафяви, влакнести. Листата срещуположни, длановидно разделени на 3-5 дяла. Листните дялове триъгълни или продълговати, целокрайни, назъбени до плитко наделени, отдолу влакнести. Цветовете жълтозелени, събрани в щитовидно съцветие. Плодът сух, разпадлив на два крилати дяла, разположени под ъгъл от 180°. Цъфти IV-V. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използва се кората.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Дървесината намира приложение в мебелната промишленост. В Япония и Китай кленовият лист е знак на влюбените. Кленовият лист е изобразен на знамето на Канада. Листата се употребяват за храна на домашните животни. Добро медоносно растение.

СЕМЕЙСТВО СЕДЕФЧЕВИ (RUTACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете неправилни, розови или сини; съцветията жлезисти......................
....**1. Росен – *Dictamnus* L.**
1* Цветовете правилни, жълти; съцветията не са жлезисти.................................
....**2. Цялолист – *Haplophyllum* Juss.**

1. РОД РОСЕН (*DICTAMNUS* L.)

БЯЛ РОСЕН (*DICTAMNUS ALBUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно развит вдървенял корен. Стъблата високи 35-80 cm, в основата вдървенели, изправени, разклонени, влакнести или голи. Листата последователни, нечифтоперести. Листните дялове приседнали, ланцетни до яйцевидни, назъбени. Цветовете бялорозови до синьобели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът брадавичеста, жлезисто влакнеста кутийка. Семената лъскави, черни. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти, каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е силно отровно! При допир и последващо облъчване с УВ-светлина се получава силно изгаряне на кожата! След зарастване остават трайни следи – хиперпигментация и ръбци. Отравяне може да се получи и при вдишване на етеричното масло. Етеричното

масло е летливо и лесно се възпламенява. При поднасяне на запалена клечка кибрит растението лесно може да се „запали”. Изгаря само отделеното етерично масло. Намира приложение в производството на коняк и в парфюмерията. Използва се като инсектицид срещу молци. Добро медоносно растение.

2. РОД ЦЯЛОЛИСТ (*HAPLOPHYLLUM* JUSS.)

АРОМАТЕН ЦЯЛОЛИСТ (*HAPLOPHYLLUM SUAVEOLENS* (DC.) G. DON.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-40 cm, приповдигащи се, изправени, разклонени, влакнести. Листата последователни, приседнали, ланцетни до продълговато ланцетни, голи или рядко влакнести, с черни точковидни жлези. Цветовете жълти, събрани в щитовидно съцветие. Плодът 5-делна, брадавичеста кутийка. Семената бъбрековидни, напречно наребрени, черни. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

СЕМЕЙСТВО АЙЛАНТОВИ (SIMAROUBACEAE)

РОД АЙЛАНТ (*AILANTHUS* DESF.)

АЙЛАНТ (*AILANTHUS ALTISSIMA* (MILL.) SWINGLE)

Морфология: Дърво с право, високо до 30 m стъбло с рядка разклонена корона. Кората гладка, сивокафява, при старите дървета слабо надлъжно напукана. Младите клонки жълтеникави или черни, слабо влакнести. Листата последователни, нечифтоперести, събрани по върховете на младите клонки. Листните дялове овални или яйцевидно ланцетни, по ръба ресничести. Цветовете зеленикавожълти, събрани в метличесто съцветие. Плодът неправилно ромбична, плоска крилатка. Цъфти VI-VII. Плодоноси X.
Местообитание: Край пътища, в покрайнините на гори. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се кората и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Произхожда от Китай. Култивира се в паркове и градини.

СЕМЕЙСТВО СМРАДЛИКОВИ (ANACARDIACEAE)

РОД СМРАДЛИКА (*COTINUS* MILL.)

ОБИКНОВЕНА СМРАДЛИКА (*COTINUS COGGYGRIA* SCOP.)

Морфология: Храст, рядко ниско дърво, високо до 4 m, с дълбока коренова система. Кората гладка, кафява. Младите клонки зелени или червеникави, лъскави, голи. Листата последователни, яйцевидни или широко елиптични, голи или влакнести. Цветовете двуполови, рядко еднополови, бледожълти, събрани в

метличесто съцветие. Растението еднодомно или двудомно. Плодът сух костилков, обратно яйцевиден, тъмнокафяв. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В храсталаци и по каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! Служи за боядисване на тъкани и дъбене на кожи. Дървесината е здрава, трудно гниеща. Етеричното масло намира приложение в парфюмерията.

СЕМЕЙСТВО ЛЕНОВИ (LINACEAE)

РОД ЛЕН (*LINUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата срещуположни, венчелистчетата бели...
....**1. Слабителен лен – *Linum catharticum* L.**
1* Листата последователни, венчелистчетата с друга багра...............................**2**
2 Чашелистчетата по ръба гъсто жлезисто ресничести; венчелистчетата виолетови или розововиолетови.....**2. Тънколистен лен – *Linum tenuifolium* L.**
2* Чашелистчетата по ръба белоципести, целокрайни...
....**3. Австрийски лен – *Linum austriacum* L.**

1. СЛАБИТЕЛЕН ЛЕН (*LINUM CATHARTICUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, слабо развит корен. Стерилни стъбла липсват. Цветоносните стъбла високи до 20 cm, единични или няколко, изправени, често в основата дъговидно извити, тънки, голи. Листата срещуположни, ланцетни, приседнали, целокрайни. Цветовете хомостилни, бели, събрани в цимозно съцветие. Плодът кълбовидна кутийка. Семената светложълти, лъскави. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

2. ТЪНКОЛИСТЕН ЛЕН (*LINUM TENUIFOLIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, слабо разклонен корен. Стерилните стъбла дълги 1.5-10 cm, гъсто облистени. Цветоносните стъбла високи 5-40 cm, изправени, набраздени, в основата влакнести. Листата на стерилните стъбла последователни, линейно ланцетни, линейни до клиновидни, голи или влакнести. Стъбловите листа линейно ланцетни, голи. Цветовете хомостилни, виолетови или розововиолетови, събрани в цимозно съцветие. Плодът кълбовидна кутийка. Семената светложълти до светлокафяви, лъскави. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

3. АВСТРИЙСКИ ЛЕН (*LINUM AUSTRIACUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно развит корен. Стерилните стъбла дълги 1.5-30 cm, гъсто покрити с почти игловидни или линейни, целокрайни или назъбени листа. Цветоносните стъбла високи 7-45 cm, възходящи, изправени или наклонени, разклонени в основата. Листата последователни, приосновните линейни, приседнали, грапаво назъбени; стъбловите линейно ланцетни, грапаво назъбени. Цветовете хетеростилни, сини, събрани съцветие дихазий. Плодът кълбовидна кутийка. Семената черни, лъскави. Цъфти IV-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти места и храсталаци.

СЕМЕЙСТВО ЗДРАВЕЦОВИ (GERANIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата длaневидни, рядко перести; цветовете единични или по 2 върху обща съцветна дръжка; плодните дялове с дъговидно или охлювидно извити осили...**1. Здравец – *Geranium* L.**
1* Листата перести; цветовете по 2–3 върху обща съцветна дръжка; плодните дялове със спирално завити осили.......................**2. Часовниче – *Erodium* L̀Hér.**

1. РОД ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете по един върху дълга съчленена дръжка..
.....................................**1 а. Кървавочервен здравец – *Geranium sanguineum* L.**
1* Цветовете по 2 върху обща съцветна дръжка..**2**
2 Листата длaневидни с перести дялове; плодните дялове в горната част с 2 дълги бели влакна.................**1 б. Зловонен здравец – *Geranium robertianum* L.**
2* Листата длaневидни с назъбени, по-плитко или по-дълбоко наделени дялове; плодните дялове в горната част без дълги бели влакна...........................**3**
3 Венчелистчетата ромбични или елиптично ланцетни; плодните дялове със спирално извити осили.....................**1 в. Кафяв здравец – *Geranium phaeum* L.**
3* Венчелистчетата обратно яйцевидни; плодните дялове с дъговидно извити осили или без осили...**4**
4 Тичинковите дръжки по-дълги от чашката; растения със силна, приятна миризма...........................**1 г. Обикновен здравец – *Geranium macrorrhizum* L.**
4* Тичинковите дръжки равни или по-къси от чашката; растения без миризма
....**5**
5 Целите растения просто влакнести...
....**1 д. Гълъбов здравец – *Geranium columbinum* L.**
5* Най-малко цветните дръжки освен с прости и с жлезисти власинки.............**6**
6 Венчелистчетата почти равни на чашелистчетата..

....**1 е. Насеченолистен здравец – *Geranium dissectum* L.**
6* Венчелистчетата ясно по-дълги от чашелистчетата...
..................................**1 ж. Пиренейски здравец – *Geranium pyrenaicum* Burm. f.**

1 а. КЪРВАВОЧЕРВЕН ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM SANGUINEUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално възловато коренище. Стъблата високи 15-60 cm, единични или няколко, прави или възходящи до лежащи, разклонени, в основата почервеняващи, влакнести. Приосновните листа отмиращи рано, с яйцевидно ланцетни прилистници; стъбловите срещуположни, длановидно разделени на 5-7 дяла, които на свой ред са разделени на 3-5 линейно или линейно ланцетни дяла, отдолу често почервеняващи. Цветовете кървавочервени, разположени по един. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената тъмнокафяви, мрежести. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти, каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

1 б. ЗЛОВОНЕН ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM ROBERTIANUM* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 14-60 cm, единични или няколко, изправени, възходящи или приповдигащи се, в основата силно разклонени. Листата срещуположни, длановидни, с перести дялове, влакнести, с прилистници. Цветовете бледорозови до виолетови, разположени по два. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената червенокафяви. Цъфти IV-X. Плодоноси V-XI.
Местообитание: По влажни тревисти, храсталачни и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Стръковете намират приложение като средство срещу молци.

1 в. КАФЯВ ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM PHAEUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално, възловато коренище, покрито с люсповидните кафяви прилистници на приосновните листа. Стъблата високи 30-85 cm, единични или по няколко, изправени, в долната част бяло влакнести, в горната просто и жлезисто влакнести. Листата последователни, длановидно разделени на 5-7 дяла, влакнести, с прилистници, приосновните рано отмиращи. Цветовете тъмночервенокафяви, разположени по два. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената червенокафяви, гладки. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По влажни, сенчести тревисти, каменисти, храсталачни и гористи места.

1 г. ОБИКНОВЕН ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM MACRORRHIZUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално коренище, покрито с люспoвидните прилистници на приосновните листа. Стъблата високи 15-60 cm, безлистни или с една двойка листа. Листата срещуположни, длановидни, с обратно яйцевидни дялове, влакнести, с прилистници. Цветовете виолетовочервени, рядко белезникаворозови, разположени по два. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената червенокафяви. Цъфти IV-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По влажни и каменисти места в широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените, стръковете и листата.
Допълнителна информация: Растението е символ на здраве. Корените се използват за боядисване на прежда в жълто и кафяво, а цветовете – в синьо. Етеричното масло се намира приложение в производството на парфюми. Добро медоносно растение.

1 д. ГЪЛЪБОВ ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM COLUMBINUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение, с тънък слабо развит корен. Стъблата високи 10-90 cm, единични или няколко, изправени или приповдигащи се, в основата силно разклонени. Приосновните листа длановидни, влакнести, с линейно шиловидни прилистници, рано отмиращи; стъбловите срещуположни, длановидни, влакнести. Цветовете синкаворозови, разположени по два. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената тъмнокафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти, храсталачни и каменисти места.

1 е. НАСЕЧЕНОЛИСТЕН ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM DISSECTUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък слабо развит корен. Стъблата високи 20-80 cm, единични или няколко, изправени или възходящи, понякога разклонени в основата, влакнести. Приосновните листа длановидни, влакнести, с линейно ланцетни прилистници, рано отмиращи; стъбловите срещуположни, длановидни, влакнести. Цветовете лилави, розоволилави или бели, разположени по два. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената тъмнокафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.

1 ж. ПИРЕНЕЙСКИ ЗДРАВЕЦ (*GERANIUM PYRENAICUM* BURM. F.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо хоризонтално коренище. Стъблата високи 18-120 cm, изправени или възходящи, разклонени в горната част. Приосновните листа в розетка, длановидни, с назъбени дялове, с прилистници, рано отмиращи; стъбловите срещуположни, длановидни, влакнести. Цветовете розово- до синьовиолетови, разположени по два. Плодът

суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената червенокафяви. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти, храсталачни и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2. РОД ЧАСОВНИЧЕ (*ERODIUM* L̀HÉR.)

ЦИКУТОВО ЧАСОВНИЧЕ (*ERODIUM CICUTARIUM* (L.) L̀HER.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 5-80 cm, единични или няколко, изправени, полегнали или стелещи се. Приосновните листа в розетка; стъбловите срещуположни, двойно перести, влакнести, с прилистници. Цветовете розововиолетови, разположени по няколко върху обща дръжка. Плодът суха, разпадлива на едносеменни дялове кутийка. Семената тъмнокафяви. Цъфти IV-IX. Плодоноси VI-XI.
Местообитание: По тревисти, храсталачни и каменисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно. Плевел в овощни градини, лозя и окопни култури. В някои страни се отглежда като зеленчуково растение.

СЕМЕЙСТВО ТЕЛЧАРКОВИ (POLYGALACEAE)

РОД ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Чашелистчетата нееднакви по форма, горното по-дълго, в основата си подуто или дъговидно извито...**2**
1* Чашелистчетата еднакви по форма, прави, неподути в основата...................**3**
2 Листата елиптично обратно яйцевидни до лопатовидни; горното чашелистче в основата подуто................**1. Пълзяща телчарка – *Polygala supina* Schreb.**
2* Листата широко ланцетни до ланцетно елиптични, заострени; горното чашелистче дъговидно извито..**2. Банатска телчарка – *Polygala hospita* Heuff.**
3 Венечната тръбица до половината на крилцата, права; венчето по-късо или едва по-дълго от тях..**4**
3* Венечната тръбица над 2/3 от дължината на крилцата, извита нагоре; венчето ясно по-дълго от тях..**5**
4 Прицветниците по-дълги от цветните дръжки; съцветието на върха с качулка от прицветниците на неразвитите цветове...
....**3. Качулата телчарка – *Polygala comosa* Schkuhr**
4* Прицветниците по-къси от цветните дръжки; съцветието на върха без качулка от прицветниците на неразвитите цветове..
....**4. Обикновена телчарка – *Polygala vulgaris* L.**
5 Кутийката изведнъж стеснена в почти равен на нея карпофор; крилцата при цветовете (9) 10-13 mm, при плодовете 11-14 (15) mm дълги...............................
....**5. Голяма телчарка – *Polygala major* Jacq.**

5* Кутийката постепенно стеснена в дълъг до 1/2 от дължината ѝ карпофор; крилцата при цветовете (5) 7-10 mm, при плодовете 10-12 mm дълги..**6. Анатолийска телчарка – *Polygala anatolica* Boiss. & Heldr.**

1. ПЪЛЗЯЩА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA SUPINA* SCHREB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 8-20 (30) cm, лежащи, възходящи или изправени, разклонени, в основата често вдървенели, влакнести. Листата последователни, елиптично обратно яйцевидни до лопатовидни. Цветовете сини, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето по-дълго от крилцата, равно на тях или малко по-късо; тръбицата до половината на крилцата, по-дълга или равна на свободната част на венчелистчетата. Плодът широко обратно яйцевидна до почти кръгла, крилата кутийка. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В храсталаци и светли гори.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Почти застрашени”.

2. БАНАТСКА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA HOSPITA* HEUFF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги (3) 8-15 (20) cm, изправени, възходящи или стелещи се, разклонени, в основата често вдървенели, влакнести. Листата последователни, ланцетни до ланцетно елиптични, често кожести, с подвит, четинесто-влакнест ръб. Цветовете сини до гълъбови, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето равно или малко по-дълго от крилцата; тръбицата до половината на крилцата, равна на свободната част на венчелистчетата. Плодът обратно яйцевидна, крилата кутийка. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”.

3. КАЧУЛАТА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA COMOSA* SCHKUHR)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 7-20 (40) cm, изправени или възходящи, прости или разклонени, в основата често вдървенели, често със стерилни издънки, голи или влакнести. Листата последователни, линейни, тясно линейно елиптични до линейно ланцетни, с подвит гол или ресничест ръб. Цветовете розови до виолетови или бели, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето малко по-дълго от крилцата, по-късо или равно на тях; тръбицата до половината на крилцата, равна на свободната част на венчелистчетата, права, в основата подута. Плодът обратно яйцевидна, крилата кутийка. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В ливади, храсталаци и горски поляни.

4. ОБИКНОВЕНА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA VULGARIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 7-26 (30) cm, изправени или възходящи, разклонени, рядко прости, в основата често вдървенели, голи или влакнести. Листата последователни, ланцетни до линейно ланцетни, плоски или с подвит ръб; приосновните елиптично ланцетни до елиптични, плоски. Цветовете сини, розововиолетови, рядко бели, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето равно на крилцата, малко по-дълго или по-късо; тръбицата повече до 1/2 от дължината на крилцата, равна на свободната част на венчелистчетата, права, в основата слабо подута. Плодът сърцевидна, крилата кутийка. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: В ливади и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренищата с корените.
Допълнителна информация: Младите листа се използват за салата.

5. ГОЛЯМА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA MAJOR* JACQ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-35 cm, изправени или възходящи, в основата често вдървенели, със или без стерилни издънки, неразклонени, влакнести. Листата последователни, ланцетни, линейно ланцетни или линейни, приосновните лопатовидни или обратно яйцевидни. Цветовете сини, розови, бледовиолетови, гълъбови до бели, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето по-дълго от крилцата, извито нагоре; тръбицата повече от 2/3 от дължината на крилцата, много по-дълга от свободната част на венчелистчетата. Плодът крушовидна, крилата кутийка. Семената ланцетни. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се коренищата с корените.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

6. АНАТОЛИЙСКА ТЕЛЧАРКА (*POLYGALA ANATOLICA* BOISS. & HELDR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги 30-40 cm, възходящи до лежащи, в основата често вдървенели, прости, рядко разклонени, влакнести. Листата последователни, ланцетно елиптични до ланцетно обратно яйцевидни, приосновните елиптични до лопатовидни. Цветовете розови или бели, събрани в гроздовидно съцветие. Венчето значително по-дълго от крилцата; тръбицата повече от 2/3 от дължината на крилцата, по-дълга от свободната част на венчелистчетата. Плодът крушовидна, крилата кутийка. Семената влакнести. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места.

СЕМЕЙСТВО ЧАШКОДРЯНОВИ (CELASTRACEAE)

РОД ЧАШКОДРЯН (*EUONYMUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Младите клонки цилиндрични, с коркови брадавички; венчелистчетата с червени точки; семената черни, до половината обвити с месеста пурпурночервена обвивка...
...................................**1. Брадавичест чашкодрян – *Euonymus verrucosus* Scop.**
1* Младите клонки четириръбести, без коркови брадавички; венчелистчетата без червени точки; семената белезникави, целите обвити в месеста оранжево-червена обвивка................**2. Обикновен чашкодрян – *Euonymus europaeus* L.**

1. БРАДАВИЧЕСТ ЧАШКОДРЯН (*EUONYMUS VERRUCOSUS* SCOP.)

Морфология: Храст с високи 1-3 m стъбла, силно разклонени. Кората плитко напукана, сива или сивочерна. Младите клонки тънки, зелени, голи, с многобройни тъмнокафяви или черни коркови брадавички. Листата срещуположни, елиптични, яйцевидно ланцетни или яйцевидни, назъбено напилени. Цветовете зеленикави, събрани в цимозно съцветие. Плодът четириделна, розово- до жълточервена кутийка. Семената черни, лъскави, до половината покрити със сочна пурпурна обвивка. Цъфти IV-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! От кората на корена и стъблото се получава ценният продукт гута. Дървесината служи за изработването на дребни предмети и музикални инструменти.

2. ОБИКНОВЕН ЧАШКОДРЯН (*EUONYMUS EUROPAEUS* L.)

Морфология: Храст или ниско дърво, високо 5-7 m. Кората плитко напукана, сивокафява до тъмна. Младите клонки зелени, голи, четириръбести до крилати, понякога с малобройни коркови брадавички. Листата срещуположни, яйцевидно или удължено ланцетни, тясно или широко елиптични, яйцевидни или почти закръглени, напилени. Цветовете жълтозеленикави, събрани в цимозно съцветие. Плодът четириделна, розовочервена кутийка. Семената белезникаворозови до бледокафяви, целите покрити с месеста оранжевочервена обвивка. Цъфти V-VIII. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете и семената.
Допълнителна информация: Растението е отровно! От кората на корена и стъблото се получава ценният продукт гута. Дървесината служи за изработването на дребни предмети, музикални инструменти, въглен за рисуване.

СЕМЕЙСТВО САНТАЛОВИ (SANTALACEAE)

РОД ЛЕНОЛИСТ (*THESIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Присъцветният лист приблизително равен на прицветниците; околоцветникът камбанковиден...
...................**1. Разклонен ленолист – *Thesium divaricatum* Jan ex Mert. & Koch**
1* Присъцветният лист обикновено3-4 пъти по-дълъг от прицветниците; околоцветникът делвовиден.........**2. Полски ленолист – *Thesium arvense* Horv.**

1. РАЗКЛОНЕН ЛЕНОЛИСТ (*THESIUM DIVARICATUM* JAN EX MERT. & KOCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикален корен. Стъблата високи 15-25 (30) cm, възходящи до изправени, малко или много твърди, силно разклонени, надлъжно набраздени, голи. Листата последователни, тясно линейни, целокрайни. Цветовете жълтозелени, събрани в съцветие метлица. Плодът яйцевидно, лъскаво орехче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

2. ПОЛСКИ ЛЕНОЛИСТ (*THESIUM ARVENSE* HORV.)

Морфология: Многогодишно, рядко едногодишно тревисто растение с вертикален корен. Стъблата високи (10) 15-25 (30) cm, възходящи до изправени, разклонени, надлъжно набраздени, голи. Листата последователни, тясно линейно елиптични до линейни или тясно линейни, целокрайни. Цветовете жълтозелени, събрани в съцветие метлица. Плодът удължено сферично орехче. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

СЕМЕЙСТВО ЗЪРНИКОВИ (RHAMNACEAE)

РОД ЗЪРНИКА (*RHAMNUS* L.)

СКАЛНА ЗЪРНИКА (*RHAMNUS SAXATILIS* JACQ.)

Морфология: Храст с високи 0.5-2.0 (2.5) m полегнали до възходящи, късо и гъсто разклонени или изправени и рехаво разклонени стъбла. Кората напукана, сивосребриста или тъмна. Клоните пепеляви до тъмни, често вилужно разклонени с шиловиден трън във вилката и многобройни скъсени клонки. Младите клонки срещуположни, бодливи или небодливи, голи или пухести, със светло кафявочервена, а по-късно сивосребриста или маслиненокафява кора. Листата по дългите клонки срещуположни, по скъсените в снопчета, елиптични, продълговато елиптични или обратно яйцевидни, голи или влакнести,

напилени, с опадливи прилистници. Цветовете еднополови, жълтеникавозелени, събрани в снопчета в пазвите на листата. Растението двудомно. Плодът сочен костилков, черен, лъскав. Семената яйцевидни, кафяви и лъскави или сивокафяви и матови, с гръбна бразда. Цъфти IV-VI. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

СЕМЕЙСТВО ДРЯНОВИ (CORNACEAE)

РОД ДРЯН (*CORNUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете жълти; плодовете продълговати, зрелите червени до винено-червени..**1. Обикновен дрян – *Cornus mas* L.**
1* Цветовете бели; плодовете кълбести, зрелите синьочерни..............................
....**2. Кучешки дрян – *Cornus sanguinea* L.**

1. ОБИКНОВЕН ДРЯН (*CORNUS MAS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 8 m стъбло или храст, с дълбока коренова система. Кората надлъжно напукана, тъмнокафява. Младите клонки зелени или червеникавокафяви, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни или елиптични, целокрайни. Цветовете жълти, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът костилков, продълговат, червен. Цъфти II-III. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се кората и плодовете.
Допълнителна информация: В миналото дървесината е използвана в мебелната промишленост. Дряновото дърво е символ на здраве. Върху него се връзват мартениците през пролетта. От клонките се приготвят суровакници. Пъпките се поставят в новогодишната баница за гадаене какъв ще бъде късметът през следващата година. Плодовете намират приложение за приготвянето на компот и сладко. В някои части на страната те служат за получаването на оцет, ракия и вино. Зрелите плодове също са ефикасна примамка за риба.

2. КУЧЕШКИ ДРЯН (*CORNUS SANGUINEA* L.)

Морфология: Храст с високо до 4 m стъбло и плитка коренова система. Кората надлъжно напукана, сивокафява. Младите клонки тъмнокафяви или червеникави, голи или слабо влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни или заострено елиптични, целокрайни. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът костилков, сферичен, синьочерен. Цъфти V-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В гори, храсталаци и каменисти склонове.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото дървесината е използвана в мебелната промишленост. Отглежда се като декоративно растение.

СЕМЕЙСТВО БРЪШЛЯНОВИ (ARALIACEAE)

РОД БРЪШЛЯН (*HEDERA* L.)

ОБИКНОВЕН БРЪШЛЯН (*HEDERA HELIX* L.)

Морфология: Храст или лиана с дълго до 20 m стъбло. Стъблата образуват прикрепителни корени, с които се залавят за опора и пълзят или се увиват върху нея. Листата последователни, кожести, прости, длановидни или яйцевидни (под съцветията). Цветовете жълтозелени, събрани в съцветие сенник. Плодът тъмновиолетова до черна ягода. Семената тристенни. Цъфти VIII-IX. Плодовете узряват през следващата пролет и остават върху растението в продължение на една година.
Местообитание: В гори.
Лечебно растение: Използват се листата и плодовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е силно отровно! В зависимост от екологичните условия се развива като храст (при силна осветеност) или лиана (при слаба осветеност). В българската народна традиция е символ на здраве и дълъг живот.

СЕМЕЙСТВО СЕННИКОЦВЕТНИ (APIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Сложните сенници в сбити главички...**2**
1* Сложните сенници щитовидни, полусферични, сферични или метличести...**3**
2 Обвивката на сложния сенник от бодливи листчета...
....**1. Ветрогон – *Eryngium* L.**
2* Обвивката на сложния сенник не е бодлива..
....**2. Дебрянка – *Sanicula* L.**
3 Сложният сенник метличест, съцветията по върховете на клонките на силно разклонено от основата стъбло...................................**3. Триниа – *Trinia* Hoffm.**
3* Сложният сенник и сенниците сферични, полусферични, щитовидни...........**4**
4 Стъблата под възлите силно мехуресто подути, в долната си част с насочени надолу твърди четинести власинки...
....**4. Мироидес – *Myrrhoides* Heist. ex Fabr.**
4* Стъблата под възлите не са силно мехуресто подути, ако има подуване, растенията с други белези...**5**
5 Листните влагалища силно издути, 2–10 cm в диаметър, почти сферични......
....**5. Лазерпициум – *Laserpitium* L.**
5* Листните влагалища по-слабо издути, елиптични или яйцевидни.................**6**
6 Листата кожести, остро напилени, с шиловидно източени зъбчета.................
....**6. Сърпец – *Falcaria* Fabr.**
6* Листата тревисти, рядко по-твърди и плътни, но тогава не са напилени.......**7**
7 Стъблата крилати..**7. Колендро – *Bifora* Hoffm.**
7* Стъблата не са крилати...**8**

8 Листата приседнали, ланцетни или сърцевидни, стъблообхващащи, най-малко горните прости..**8. Урока – *Bupleurum* L.**
8* Листата разсечени, наделени, по-рядко цели, но тогава останалите листни белези други..**9**
9 Външните венчелистчета на крайните цветове 2–10 пъти по-големи от останалите, дълбоко до основата двуделни; обвивката на главния сенник от 4–5 ланцетни, заострени или на върха разделени на две, широкоципести листчета...**9. Срамливче – *Orlaya* Hoffm.**
9* Външните венчелистчета на крайните цветове еднакви; ако има разлика, останалите белези други...**10**
10 Чашката развита, дяловете ú ясно видими, по-големи от 0.5 mm.................**11**
10*Чашката слабо развита, дяловете липсват или по-къси от 0.5 mm..............**23**
11 Зъбчетата на чашката листовидни..........................**10. Бабинец – *Caucalis* L.**
11* Зъбчетата на чашката не са листовидни...**12**
12 Зъбчетата на чашката неравни.................................**11. Нузла – *Tordylium* L.**
12* Зъбчетата на чашката равни...**13**
13 Зъбчетата шиловидни...**14**
13* Зъбчетата триъгълни или ланцетни...**16**
14 Венчелистчетата без нокът..**12. Порезник – *Seseli* L.**
14* Венчелистчетата в основата клиновидно стеснени в нокът........................**15**
15 Венчелистчетата обратно яйцевидни, на върха с извит навътре остър дял.... ....**5. Лазерпициум – *Laserpitium* L.**
15* Венчелистчетата широко яйцевидни, кръгли или обратно сърцевидни.......... ....**13. Ручейник – *Sium* L.**
16 Зъбчетата на чашката ланцетни.................**5. Лазерпициум – *Laserpitium* L.**
16* Зъбчетата на чашката триъгълни...**17**
17 Стъблото в горната част с четиновидни власинки, с широка основа, остър връх и къси шипчета по тях...............................**14. Тургения – *Turgenia* Hoffm.**
17* Стъблото в горната част голо или с власинки от друг тип..........................**18**
18 Стъблата под влагалищата и под съцветията с пръстен от пухести власинки...**15. Девесил – *Heracleum* L.**
18* Стъблата с друг тип овласяване или голи..**19**
19 Стъблата четинесто влакнести или с друг тип овласяване..........................**20**
19* Стъблата голи...**22**
20 Стъблата под сенниците и възлите с разпръснати или групирани в пръстени прости власинки, с единични хрущялни шипчета или изцяло, по-рядко само под сенниците, просто влакнести...................................**12. Порезник – *Seseli* L.**
20* Стъблата равномерно гъсто или разпръснато четинесто влакнести............**21**
21 Венчелистчетата на гръбната страна дълго прилегнало влакнести................ ....**16. Торилис – *Torilis* Adans.**
21* Венчелистчетата голи...**17. Морков – *Daucus* L.**
22 Венчелистчетата с дълъг нокът; листата 2–3 пъти тройно наделени, крайните дялове закръглени до широко яйцевидни.. ....**18. Загърличе – *Laser* Borkh. ex G. Gaertn., B. Mey. & Scherb.**
22* Венчелистчетата без нокът; листата просто до четворно пересто наделени

....**12. Порезник – *Seseli* L.**
23 Стъблата влакнести...**24**
23* Стъблата голи..**41**
24 Венчелистчетата оранжеви или оранжеви с по-тъмна ивица в средата..........
....**19. Пащарнак – *Pastinaca* L.**
24* Венчелистчетата с друга багра...**25**
25 Обвивката на сложния сенник с повече от 1–2 листчета.............................**26**
25* Обвивката на сложния сенник от 1–2 листчета или липсва........................**31**
26 Външните венчелистчета на крайните цветове по-дълги от останалите....**27**
26* Всички венчелистчета еднакви...**28**
27 Обвивката на сложния сенник от ланцетни листчета...........................
....**20. Балдаран – *Chaerophyllum* L.**
27* Обвивката на сложния сенник от перести листчета....................................
....**17. Морков – *Daucus* L.**
28 Стъблата под възлите и сенниците с хрущялни шипчета, пръстен от прости власинки, рядко изцяло покрити с шиповидни власинки..................................**29**
28* Растение с друг тип и разположение на индументума.................................**30**
29 Прицветниците по средата с жилка; цветовете жълтозеленикави..................
....**21. Силаум – *Silaum* L.**
29* Прицветниците по средата без жилка; цветовете жълти................................
....**12. Порезник – *Seseli* L.**
30 Растение с твърди, 1-3 mm дълги, насочени надолу, белезникави или безцветни власинки, еднакви или смесени в горната част с по-къси власинки.....
....**20. Балдаран – *Chaerophyllum* L.**
30* Растение мъхесто до разредено влакнесто, често в основата късо четинесто
....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
31 Външните венчелистчета на крайните цветове по-дълги от останалите.....**32**
31* Външните венчелистчета на крайните цветове еднакви или незначително различни от останалите..**34**
32 Венчелистчетата почти до основата двуделни, без заострено делче в изреза...**15. Девесил – *Heracleum* L.**
32* Венчелистчетата по-плитко изрязани до почти цели, със заострено делче в изреза..**33**
33 Венчелистчетата с несиметрични дялове....**23. Седмолист – *Aegopodium* L.**
33* Венчелистчетата със симетрични дялове...
....**20. Балдаран – *Chaerophyllum* L.**
34 Венчелистчетата оранжеви или оранжеви с по-тъмна ивица в средата.........
....**19. Пащарнак – *Pastinaca* L.**
34* Венчелистчетата с друга багра...**35**
35 Стъблата с твърди власинки, дълги 1–3 mm, насочени надолу, в горната част смесени с по-къси власинки.....................**20. Балдаран – *Chaerophyllum* L.**
35* Стъблата с друг тип овласяване...**36**
36 Стъблата мъхести, разредено или в основата гъсто, късо, четинесто влакнести..**24. Анасон – *Pimpinella* L.**
36* Стъблата с друг тип овласяване...**37**

37 Стъблата само под сенниците с къси четинки, прости шиловидни власинки или хрущялни шипчета...**12. Порезник – *Seseli* L.**
37* Стъблата под сенниците и под възлите с пръстен от прости власинки, с хрущялни шипчета, изцяло покрити с шиповидни власинки или в долната половина само по ребрата влакнести, изцяло в долната половина и по възлите или само по възлите гъсто белезникаво влакнести...**38**
38 Стъблата под сенниците и под възлите с хрущялни шипчета......................**39**
38*Стъблата под сенниците и под възлите с пръстен от прости власинки, равномерно покрити с шиповидни власинки или в основата и по възлите белезникаво влакнести..**40**
39 Венчелистчетата слабо врязани, без завито навътре делче, бяложълтеникави ....**25. Книдиум – *Cnidium* Gusson**
39* Венчелистчетата с ясно завито навътре делче, жълтозеленикави.................. ....**21. Силаум – *Silaum* L.**
40 Стъблата под сенниците и по възлите с пръстен от власинки или изцяло покрити с шиповидни власинки.....................................**12. Порезник – *Seseli* L.**
40*Стъблата в долната половина влакнести по ребрата; изцяло или само по възлите меко до твърдо белезникаво влакнести.. ....**26. Див керевиз – *Anthriscus* Pers.**
41 Крайните листни дялове линейни до нишковидни, не по-широки от 2 mm.. ....**42**
41*Крайните листни дялове с друга форма или по-широки от 2 mm................**45**
42 Цветовете жълти...**43**
42*Цветовете с друга багра..**12. Порезник – *Seseli* L.**
43 Листните дялове с клиновидна жилка и тесен, хрущялен, завит навътре ръб ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
43* Листните дялове без клиновидна жилка, ръбът плосък..............................**44**
44 Горните листа с тревисти, подобни на прилистници образувания................. ....**27. Зимянка – *Ferulago* Koch**
44* Горните листа без тревисти, подобни на прилистници образувания............. ....**28. Кахрис – *Cachrys* L.**
45 Венчелистчетата оранжеви или оранжеви с по-тъмна ивица в средата ....**19. Пащарнак – *Pastinaca* L.**
45* Венчелистчетата с друга багра..**46**
46 Сложните сенници с обвивка и сенниците с прицветници...........................**47**
46* Само сенниците с прицветници...**55**
47 Периферните цветове по-едри, с несиметрично до 1/4 наделени венчелистчета...**23. Седмолист – *Aegopodium* L.**
47* Периферните цветове еднакви с останалите..**48**
48 Стъблата кухи, с тънки стени, червени петна и неприятна миризма.... ....**29. Бучиниш – *Conium* L.**
48* Стъблата плътни или с дебели стени и малка кухина.................................**49**
49 Обвивните листчета на сложния сенник неравни...**50**
49* Обвивните листчета на сложния сенник равни..**51**
50 Венчелистчетата голи и гладки; обвивните листчета на сложния сенник 6-

8, на върха силно източени, по ръба ципести..................**13. Ручейник – *Sium* L.**
50* Венчелистчетата отгоре с дребни брадавички; обвивните листчета на сложния сенник 4-12 до многобройни, на върха удължени, отклонени надолу.... ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
51 Обвивката на сложния сенник от 10-15 или многобройни листчета............**52**
51* Обвивката на сложния сенник с по-малко от 10 листчета...........................**53**
52 Обвивката на сложния сенник от 10-15 тясно ланцетни до шиловидни листчета, по ръба ципести и ресничести; прицветниците 6-16; стъблата изцяло грубо ръбести до многоъгълни.......................................**12. Порезник – *Seseli* L.**
52* Обвивката на сложния сенник с повече от 15 линейно шиловиднилистчета, с бял, фино ресничест или гол ципест ръб; прицветниците повече от 16; стъблата със заоблени ребра и бразди или само в горната част ръбести.............. ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
53 Прицветниците 4-8 линейно ланцетни, линейно шиловидни, с тесен, фино напилен, ципест ръб..............................**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
53* Прицветниците многобройни, линейно ланцетни до нишковидни, голи или 7-15, ланцетни, влакнести, само по ръба ресничести или голи, но тогава широки, ципести и ненапилени...**54**
54 Прицветниците многобройни, линейно ланцетни до нишковидни, голи........ ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
54* Прицветниците 7-15, ланцетни, влакнести..............**12. Порезник – *Seseli* L.**
55 Венчелистчетата оранжеви или оранжеви с по-тъмна ивица в средата...... ....**19. Пащарнак – *Pastinaca* L.**
55* Венчелистчетата с друга багра...**56**
56 Цветовете интензивно жълти..**57**
56* Цветовете с друга багра...**58**
57 Прицветниците линейно ланцетни до нишковидни.. ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
57* Прицветници липсват...**30. Тимянка – *Ferula* L.**
58 Външните венчелистчета на периферните цветове по-едри, несиметрично до 1/4 изрязани...**23. Седмолист – *Aegopodium* L.**
58* Външните венчелистчета на периферните цветове еднакви с останалите, неизрязани или симетрично изрязани...**59**
59 Прицветниците 1–8, извити надолу, яйцевидни, яйцевидно ланцетни, остри, по ръба ресничести..**26. Див керевиз – *Anthriscus* Pers.**
59*Прицветниците не са извити надолу, ако се отклоняват слабо, прицветниците с други белези...**60**
60 Листата фино мъхесто влакнести или по жилките и листната ос отдолу с редки, дълги до 2 mm, бели четинки и власинки.. ....**20. Балдаран – *Chaerophyllum* L.**
60*Листата голи или по средната жилка с хрущялни шипчета..........................**61**
61 Цветовете розови; листата голи.. ....**22. Самодивска трева – *Peucedanum* L.**
61*Цветовете бели; листата по средната жилка с хрущялни шипчета.................. ....**12. Порезник – *Seseli* L.**

1. РОД ВЕТРОГОН (*ERYNGIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Прицветниците ланцетно шиловидни, цели..
....**1 а. Полски ветрогон – *Eryngium campestre* L.**
1* Прицветниците на върха триделни, с шиловидно заострени дялове................
...........................**1 б. Длановиден ветрогон – *Eryngium palmatum* Pančič & Vis.**

1 а. ПОЛСКИ ВЕТРОГОН (*ERYNGIUM CAMPESTRE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълъг до 1 m цилиндричен, вретеновидно задебелен, вдървенял корен. Стъблото високо 30-70 cm, изправено, в горната част силно разклонено, гладко или фино набраздено, цялото растение полусферично или сферично. Листата последователни, твърдо кожести, широко яйцевидни до почти триъгълни, длановидно наделени, двойно пересто нарязани или триделни, бодливи. Цветовете жълтеникавосиви до синьозелени, обединени в главички, събрани в съцветие плейохазий. Плодът сплеснато обратно яйцевиден до елипсовиден. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в овощни градини, лозя и окопни култури. Рудерално растение.

1 б. ДЛАНОВИДЕН ВЕТРОГОН (*ERYNGIUM PALMATUM* PANČIČ & VIS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с цилиндричен до вретеновиден, пръстеновидно задебелен, често вдървенял, кафяв корен. Стъблото високо (30-) 40-70 (-90) cm, изправено, просто или в горната част слабо разклонено, плътно, гладко. Листата последователни, тънко кожести, закръглени до бъбрековидно закръглени, почти до основата длановидно разделени на 5-7 дяла, бодливи. Цветовете бели, обединени в главички, събрани в съцветие плейохазий. Плодът елипсовиден до обратно яйцевиден. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, в храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Почти застрашени”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

2. РОД ДЕБРЯНКА (*SANICULA* L.)

ДЕБРЯНКА (*SANICULA EUROPAEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално или косо, чернокафяво коренище. Стъблото високо 20-40 cm, изправено, неразклонено, ръбесто, кухо. Листата приосновни, сърцевидно закръглени до бъбрековидни, длановидно разделени. Цветовете розови или бели, периферните мъжки,

вътрешните двуполови, събрани в съцветие плейохазий. Плодът сферично яйцевиден, покрит с кукести шипчета. Цъфти V-VII.
Местообитание: В сенчести и влажни места предимно в широколистни гори, най-често букови.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените и стръковете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт.

3. РОД ТРИНИА (*TRINIA* HOFFM.)

СИНКАВА ТРИНИА (*TRINIA GLAUCA* (L.) DUMORT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с къс, реповидно задебелен, вретеновиден или продълговато цилиндричен корен. Стъблото високо (10-) 20-40 (-50) cm, изправено, зигзаговидно извито или почти право, разклонено, с последователни или срещуположни клонки, ръбесто, понякога триръбесто, с дълбоко набраздени стени, често виолетово. Листата последователни, яйцевидно ланцетни, 2-3 пъти пересто нарязани. Цветовете еднополови, бели или жълтеникави, по средата с червеникава или зеленикава ивица, събрани в съцветие сложен сенник. Растението двудомно. Плодът продълговат до продълговато елипсовиден или яйцевидно елипсовиден, слабо странично сплеснат, тъмнокафяв до почти черен. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места, в храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".

4. РОД МИРОИДЕС (*MYRRHOIDES* HEIST. EX FABR.)

МИРОИДЕС (*MYRRHOIDES NODOSA* (L.) CANNON)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден, вертикален, разклонен корен. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, разклонено, кухо, под възлите силно мехуресто издуто, четинесто влакнесто. Листата последователни, триъгълни, широко до продълговато яйцевидни, триделни, влакнести, горните приседнали. Цветовете бели или бледорозови, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът тясно продълговат, четинесто влакнест. Цъфти V-VI.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Етеричномаслено растение.

5. РОД ЛАЗЕРПИЦИУМ (*LASERPITIUM* L.)

ПЛАНИНСКИ ЛАЗЕРПИЦИУМ (*LASERPITIUM SILER* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, почти вертикално коренище, в горната част с влакнести остатъци от стари листа. Стъблото високо 30-100 (180) cm, изправено, просто или в горната част разклонено, плътно,

набраздено. Листата последователни, широко триъгълни, 2-4 пъти пересто наделени, долните с дълги дръжки, горните приседнали със силно мехуресто подути стъблообхващащи влагалища. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговат, наребрен. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места, в храсталаци и редки гори.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати".
Допълнителна информация: Плодовете съдържат етерично масло с подобна на кимион миризма.

6. РОД СЪРПЕЦ (*FALCARIA* FABR.)

СЪРПЕЦ (*FALCARIA VULGARIS* BERNH.)

Морфология: Едногодишно, двегодишно до многогодишно тревисто растение с дълъг до 1 m бледокафяв корен. Стъблото високо 30-60 (90) cm, изправено, разклонено, плътно, фино набраздено. Листата последователни, почти кожести, цели, яйцевидно ланцетни или 1-2 пъти тройно разчленени, триъгълни. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът тясно продълговат, странично сплеснат, наребрен. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Плевел в различни култури.

7. РОД КОЛЕНДРО (*BIFORA* HOFFM.)

ЛЪЧИСТО КОЛЕНДРО (*BIFORA RADIANS* M. BIEB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (15) 30-60 (80) cm, изправено, разклонено, плътно, ръбесто. Листата последователни, яйцевидни, два до три пъти пересто нарязани, средните и горните приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът жълт или жълтокафяв. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Има инсектицидно действие. Плевел в житни, фуражни и по-рядко в окопни култури.

8. РОД УРОКА (*BUPLEURUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата, с изключение на най-долните, пронизани от стъблото......................
......................................**8 а. Кръглолистна урока – *Bupleurum rotundifolium* L.**
1* Листата не са пронизани от стъблото...**2**

2 Листата отдолу по средната жилка остро киловидни.......................................
....**8 б. Висока урока – *Bupleurum praealtum* L.**
2* Листата отдолу по средната жилка без кил...**3**
3 Страничните разклонения на стъблото многобройни, къси, косо насочени нагоре до прилегнали към главното стъбло...
....**8 в. Сходна урока – *Bupleurum affine* Sadler**
3* Страничните разклонения на главното стъбло няколко, дълги, разперени......
.......................**8 г. Изменчива урока – *Bupleurum commutatum* Bois. & Balansa**

8 а. КРЪГЛОЛИСТНА УРОКА (*BUPLEURUM ROTUNDIFOLIUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-75 cm, изправено, разклонено, фино набраздено в горната част, кухо. Листата последователни, тънкокожести, синкавозелени, приосновните и долните обратно яйцевидни, продълговато елипсовидни или продълговато ланцетни, с дръжки, средните елипсовидни, яйцевидни, широко или продълговато яйцевидни, пронизани, горните широко яйцевидни или почти кръгли, пронизани. Цветовете жълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовиден или продълговато яйцевиден, наребрен, тъмнокафяв до чернокафяв. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

8 б. ВИСОКА УРОКА (*BUPLEURUM PRAEALTUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, разклонено, фино набраздено, кухо. Листата последователни, тясно до широко линейни. Цветовете златистожълти до бледожълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговато елипсовиден или продълговато призматичен, наребрен, кафяв до почти черен. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По каменисти места и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.

8 в. СХОДНА УРОКА (*BUPLEURUM AFFINE* SADLER)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, изправено, разклонено, фино набраздено. Листата последователни, приседнали, линейни до линейно ланцетни. Цветовете червеникави или зеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден до широко елипсовиден, наребрен, чернокафяв. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.

8 г. ИЗМЕНЧИВА УРОКА (*BUPLEURUM COMMUTATUM* BOIS. & BALANSA)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 40-80 (100) cm, изправено, разклонено, фино набраздено. Листата последователни, приседнали, полустъблообхващащи, линейни или линейно ланцетни. Цветовете жълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът тясно яйцевиден или елипсовиден, наребрен, тъмнокафяв до почти черен. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.

9. РОД СРАМЛИВЧЕ (*ORLAYA* HOFFM.)

ЕДРОЦВЕТНО СРАМЛИВЧЕ (*ORLAYA GRANDIFLORA* (L.) HOFFM.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден, неразклонен корен. Стъблото високо 10-50 cm, изправено, неразклонено или разклонено в основата. Листата последователни, 2-3 пъти пересто наделени, горните приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден или яйцевидно ланцетен, наребрен, четинесто влакнест, с шипчета. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, в храсталаци, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в лозя, житни и окопни култури.

10. РОД БАБИНЕЦ (*CAUCALIS* L.)

БАБИНЕЦ (*CAUCALIS PLATYCARPOS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък вретеновиден корен. Стъблото високо 10-30 (40) cm, изправено, разклонено, плътно, фино набраздено, четинесто влакнесто. Листата последователни, два до три пъти пересто нарязани, средните и горните приседнали. Листните дялове яйцевидни до елипсовидни. Цветовете бели или розовочервени, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовидно до яйцевидно продълговат, сплеснат странично, наребрен, с дълги шипчета, сламеножълт. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в житни и по-рядко в окопни култури. Рудерално растение.

11. РОД НУЗЛА (*TORDYLIUM* L.)

ЕДРА НУЗЛА (*TORDYLIUM MAXIMUM* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение с вретеновидно коренище. Стъблото високо 40-100 cm, изправено, разклонено, наребрено и набраздено, четинесто влакнесто. Листата последователни, яйцевидни до

широко яйцевидни, перести до двойно пересто наделени, четинесто влакнести, горните приседнали. Цветовете жълтеникави или бяложълтеникави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът закръглен или широко елипсовиден, влакнест. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се плодовете.

12. РОД ПОРЕЗНИК (*SESELI* L.)

ПАЛАСИЕВ ПОРЕЗНИК (*SESELI PALLASII* BESSER)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение с вретеновидно коренище с мрежеста обвивка в горната част. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, със слабо подути възли, разклонено в горната половина, неясно наребрено и набраздено, в основата пепелявозелено с виолетов оттенък или изцяло зелено. Листата последователни, обратно яйцевидни, широко елипсовидни до триъгълни, просто до 4 пъти пересто наделени. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовиден, изпъкнал, с редки хрущялни власинки или гол. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.

13. РОД РУЧЕЙНИК (*SIUM* L.)

ШИРОКОЛИСТЕН РУЧЕЙНИК (*SIUM LATIFOLIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тъмнокафяво до черно коренище. Стъблото високо 25-125 cm, изправено, в горната част разклонено, наребрено и набраздено, в браздите с по-тънки ребра, кухо, в основата зеленовиолетово до виолетово. Листата последователни, широко елипсовидни до елипсовидни, пересто наделени, с 5-7 ланцетни дяла. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевидно удължен, слабо странично сплеснат. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По влажни места край реки и потоци.

14. РОД ТУРГЕНИЯ (*TURGENIA* HOFFM.)

ТУРГЕНИЯ (*TURGENIA LATIFOLIA* (L.) HOFFM.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък вретеновиден корен. Стъблото високо (15) 20-60 (80) cm, изправено, разклонено, плътно, ръбесто до почти цилиндрично, набраздено, влакнесто. Листата последователни, пересто наделени, влакнести, по ръба ресничести. Листните дялове ланцетни до продълговати или продълговато линейни, назъбени до пересто нарязани. Цветовете розови, пурпурночервени или почти бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден, слабо странично сплеснат, наребрен, с дълги шипчета. Цъфти V-VIII.

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Плевел в различни култури.

15. РОД ДЕВЕСИЛ (*HERACLEUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Приосновните листа триделни, със заоблени дялове..
....**15 а. Триделен девесил – *Heracleum ternatum* Velen.**
1* Приосновните листа с повече от 3 дяла...
....**15 б. Сибирски девесил – *Heracleum sibiricum* L.**

15 а. ТРИДЕЛЕН ДЕВЕСИЛ (*HERACLEUM TERNATUM* VELEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно коренище. Корените вретеновидни и нишковидни. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, разклонено в горната част, наребрено и набраздено, остро влакнесто. Листата последователни, елипсовидни до широко яйцевидни, триделни до 2 пъти триделни, остро влакнести. Цветовете жълтозеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът тясно сърцевиден до закръглен, сплеснат, гол. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.

15 б. СИБИРСКИ ДЕВЕСИЛ (*HERACLEUM SIBIRICUM* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с разклонено коренище и вретеновидни корени. Стъблото високо 50-200 cm, изправено, разклонено в горната част, наребрено до многоъгълно, остро влакнесто. Листата последователни, яйцевидни до широко яйцевидни, перести, остро влакнести. Цветовете зеленикавожълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовиден до закръглен, сплеснат, гол. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, стръковете, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Младите стъбла намират приложение за храна като салата, супа или пържени. Отварата от листата има аромат на гъби и е подходяща за супи. Добро медоносно растение.

16. РОД ТОРИЛИС (*TORILIS* ADANS.)

ПОЛСКИ ТОРИЛИС (*TORILIS ARVENSIS* (HUDSON) LINK)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, разклонено в основата. Листата последователни, долните 2-3 пъти пересто наделени, горните веднъж пересто наделени, приседнали. Цветовете бели или червеникави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден. Цъфти VI-VII.

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се плодовете.

17. РОД МОРКОВ (*DAUCUS* L.)

ОБИКНОВЕН МОРКОВ (*DAUCUS CAROTA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение с вретеновиден, слабо разклонен, вдървенял корен. Стъблото високо 20-150 cm, изправено, разклонено, ръбесто, грапаво четинесто влакнесто. Листата последователни, яйцевидни, продълговато яйцевидни, продълговати или триъгълни, 2-4 пъти пересто наделени, четинесто влакнести, горните приседнали. Цветовете бели, жълтеникави, розови до червеникави, събрани в съцветие сложен сенник. Един или няколко цвята в централния сенник тъмночервени. Плодът елипсовиден или яйцевиден, наребрен, с шипове и четинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, горски поляни.
Лечебно растение: Използват се стръковете и плодовете.
Допълнителна информация: Плевел в овощни и зеленчукови градини, лозя и окопни култури. Рудерално растение. Културната форма известно зеленчуково растение.

18. РОД ЗАГЪРЛИЧЕ (*LASER* BORKH. EX G. GAERTN., B. MEY. & SCHERB.)

ЗАГЪРЛИЧЕ (*LASER TRILOBUM* (L.) BORKH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с цилиндрично, пръстеновидно задебелено, разклонено, сивокафяво коренище. Стъблото високо 60-120 cm, изправено, разклонено, със сивосинкав налеп. Листата последователни, 2-3 пъти пересто наделени, горните приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговато елиптичен, сплеснат. Цъфти V-VII.
Местообитание: В сенчести гористи места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Плодовете служат като подправка за месо и колбаси. Етеричното масло намира приложение в парфюмерията и за получаването на фруктови есенции. Култивира се като декоративно растение.

19. РОД ПАЩАРНАК (*PASTINACA* L.)

ПЛАНИНСКИ ПАЩАРНАК (*PASTINACA HIRSUTA* PANČIČ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно коренище. Стъблото високо 30-90 cm, изправено, разклонено в основата или в горната част, наребрено и набраздено, влакнесто. Листата последователни, двойно пересто наделени, елипсовидни, влакнести. Цветовете жълти, събрани в

съцветие сложен сенник. Плодът широко елипсовиден, сплеснат, влакнест или гол. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

20. РОД БАЛДАРАН (*CHAEROPHYLLUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Обвивните листчета на сенниците голи по ръба; коренът грудковидно задебелен.........................**20 а. Грудков балдаран – *Chaerophyllum bulbosum* L.**
1* Обвивните листчета на сенниците с ресничест ръб; коренът не е грудковидно задебелен.. ....**20 б. Замайващ балдаран – *Chaerophyllum temulentum* L.**

20 а. ГРУДКОВ БАЛДАРАН (*CHAEROPHYLLUM BULBOSUM* L.)

Морфология: Двугодишно или многогодишно тревисто растение с грудковидно задебелен корен. Стъблото високо (50) 100-180 (-220) cm, изправено, разклонено в горната част, кухо. Листата последователни, широко триъгълни, 2-4, понякога 5-6 пъти пересто нарязани, приосновните с дръжки, горните приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът линейно продълговат до тясно яйцевиден, жълтеникав с тъмнокафяви бразди. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В храсталаци и тревисти места, в покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Корените имат вкус на кестен и могат да се използват за храна. Култивира се в някои части на Западна Европа. Рудерално растение.

20 б. ЗАМАЙВАЩ БАЛДАРАН (*CHAEROPHYLLUM TEMULENTUM* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с вретеновиден, тънък корен. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, разклонено, с петна или червено обагрено. Листата последователни, широко яйцевидни, 2-3 пъти пересто наделени, влакнести, горните приседнали. Цветовете бели с оранжевочервена ивица, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговато коничен, сплеснат, наребрен. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сенчести влажни места в гори.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

21. РОД СИЛАУМ (*SILAUM* L.)

СИЛАУМ (*SILAUM SILAUS* (L.) SCHINZ. & THELL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище с мрежеста обвивка от кафеникави нишки в горната част. Стъблото високо 10-70 cm,

изправено, разклонено в горната част, наребрено и набраздено, в основата червеникаво, нагоре зелено. Листата последователни, яйцевидни до триъгълни, 2-3 пъти пересто наделени. Листните дялове от първи порядък ланцетни до тясно ланцетни, междинните елипсовидни или широко елипсовидни, крайните на върха с хрущялно осилче. Цветовете жълтозеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът слабо изпъкнал, удължено елипсовиден, наребрен. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места и ливади.

22. РОД САМОДИВСКА ТРЕВА (*PEUCEDANUM* L.)

ЕЛЗАСКА САМОДИВСКА ТРЕВА (*PEUCEDANUM ALSATICUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикален тъмнокафяв до черен корен. Стъблото високо (12) 30-140 (180) cm, изправено, разклонено, плътно, плитко наребрено, зелено или пурпурно. Листата последователни, приосновните и долните продълговато яйцевидни или триъгълни, 2-3 (4) пъти перести; средните и горните просто перести. Листните дялове на приосновните и долните листа продълговато до широко яйцевидни, рядко ланцетни, на средните и горните – ланцетни до продълговато яйцевидни. Цветовете бледожълти, жълти до жълтеникаворозови, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговато елипсовиден, наребрен. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, разредени гори и храсталаци.

23. РОД СЕДМОЛИСТ (*AEGOPODIUM* L.)

СЕДМОЛИСТ (*AEGOPODIUM PODAGRARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с наклонено или хоризонтално коренище. Стъблото високо 30-110 cm, изправено, разклонено в горната част, наребрено, кухо. Листата последователни, яйцевидни, 1-2 пъти тройно наделени, отдолу влакнести. Цветовете бледожълти, бели или розови, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден, сплеснат, наребрен. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В широколистни гори, най-често букови.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Младите листа се използват за салата, като заместител на спанака или като подправка.

24. РОД АНАСОН (*PIMPINELLA* L.)

КАМЕНОЛОМКОВ АНАСОН (*PIMPINELLA SAXIFRAGA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен, с неприятна миризма корен. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, разклонено,

фино набраздено, мъхесто, влакнесто или почти голо. Листата последователни, приосновните в розетка, перести, с яйцевидни дялове, влакнести или почти голи; средните почти 2 пъти перести, най-горните просто пересто наделени или тригелни, с ланцетни или линейни дялове или с петура от 1-3 нишковидни листчета. Цветовете бели, жълтеникавобели, рядко розови, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът широко яйцевиден, наребрен, гол. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, в храсталаци и покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Корените намират приложение в производството на ликьор. Младите листа се използват като зеленчук и подправка.

25. РОД КНИДИУМ (*CNIDIUM* CUSSON EX JUSS.)

КНИДИУМ (*CNIDIUM SILAIFOLIUM* (JACQ.) SIMONK.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с неправилно тъмнокафяво коренище. Стъблото високо 30-75 cm, изправено, разклонено, плътно, плитко наребрено, в основата на възлите матововиолетово. Листата последователни, широко яйцевидни, двойно до четворно пересто наделени. Листните дялове елипсовидни. Цветовете бели или жълтобели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден, наребрен. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

26. РОД ДИВ КЕРЕВИЗ (*ANTHRISCUS* PERS.)

ГОРСКИ АЗМАЦУК (*ANTHRISCUS SYLVESTRIS* (L.) HOFFM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, реповидно задебелен корен. Стъблото високо (30) 50-150 (200) cm, изправено, разклонено в горната част, кухо, дълбоко набраздено, в долната половина влакнесто. Листата последователни, триъгълни, 3-4 пъти пересто нарязани, средните и горните приседнали. Цветовете бели, рядко жълтеникави или зеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът продълговато ланцетен до почти линейно ланцетен, чернокафяв до почти черен, гладък, лъскав. Цъфти V-VII.
Местообитание: По влажни, сенчести места в гори и храсталаци, по тревисти места.
Допълнителна информация: Корените се използват за храна. В миналото от стръковете е получавана жълта боя за вълна. Пролетно медоносно растение.

27. РОД ЗИМЯНКА (*FERULAGO* KOCH)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата в очертание триъгълни; крайните листни дялове тясно ланцетни......

..........................**27 а. Полска зимянка – *Ferulago campestris* (Besser) Grecescu**
1* Листата в очертание линейни или елиптични; крайните листни дялове нишковидни..............**27 б. Горска зимянка – *Ferulago sylvatica* (Besser) Rchb.**

27 а. ПОЛСКА ЗИМЯНКА (*FERULAGO CAMPESTRIS* (BESSER) GRECESCU)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище, в горната част с тъмнокафяви или пепеляворозови нишки. Стъблото високо 50-120 cm, изправено, разклонено в горната част, наребрено и набраздено, слабо подуто във възлите, голо или с белезникав восъчен налеп. Листата последователни, триъгълни до тясно триъгълни, тройно до четворно пересто наделени, горните приседнали. Листните дялове тясно ланцетни, на върха с хрущялно шипче. Цветовете жълти до жълтозеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовиден до заоблено елипсовиден, силно сплеснат, наребрен. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

27 б. ГОРСКА ЗИМЯНКА (*FERULAGO SYLVATICA* (BESSER) RCHB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пръстеновидно удебелено коренище, в горната част с жълтокафеникави нишки. Стъблото високо 40-100 cm, изправено, разклонено в горната част, наребрено и набраздено, неподуто във възлите, голо, зелено. Листата последователни, линейни до тясно елипсовидни, 2-3 (4) пъти пересто наделени, средните и горните с дръжки или приседнали. Листните дялове нишковидни, на върха заострени или с неясно хрущялно шипче. Цветовете жълти до жълтозеленикави, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът удължено елипсовиден до кръгъл, силно сплеснат, наребрен. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използва се цялото растение.

28. РОД КАХРИС (*CACHRYS* L.)

КАХРИС (*CACHRYS ALPINA* M. BIEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблото високо 60-100 (-120) cm, изправено, силно разклонено в горната част, клонките срещуположни или в прешлени, фино наребрено, задебелено във възлите, твърдо, плътно, голо. Листата последователни, триделни, с 3-4 пъти пересто наделени дялове, крайните дялове нишковидни до власинковидни, горните листа приседнали. Цветовете жълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът яйцевиден до елипсовиден, странично слабо сплеснат, жълтокафяв, с фини надлъжни ивици. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт.

29. РОД БУЧИНИШ (*CONIUM* L.)

ПЕТНИСТ БУЧИНИШ (*CONIUM MACULATUM* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблото високо 50-180 cm, изправено, разклонено, гладко или фино набраздено, с червенокафяви петна, кухо. Листата последователни, широко триъгълни до широко яйцевидни, 2-4 пъти пересто наделени, горните почти приседнали. Цветовете бели, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът широко яйцевиден до кълбовиден, сивозелен до сивокафяв. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В покрайнините на гори, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Рудерално растение. Намира приложение като инсектицидно средство.

30. РОД ТИМЯНКА (*FERULA* L.)

ХЬОЙФЕЛОВА ТИМЯНКА (*FERULA HEUFFELII* GRISEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно коренище, в горната част с мрежеста обвивка от груби белезникави нишки. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, разклонено в горната част, неясно наребрено и набраздено, неподуто във възлите, голо, зелено или червеникаво в горната част. Листата последователни, яйцевидни, тройно пересто наделени, приосновните листа с широки влагалища, стъбловите листа с по-тесни тревисти влагалища. Листните дялове различни, основните широко яйцевидни, междинните яйцевидни, крайните късо ланцетни до елипсовидно ланцетни. Цветовете жълти, събрани в съцветие сложен сенник. Плодът елипсовиден, гол. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”.

СЕМЕЙСТВО БЪЗОВИ (CAPRIFOLIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Дървета или храсти, рядко тревисти растения; цветовете в щитовидно или метличесто съцветие или по два в листните пазви..**2**
1* Тревисти растения; цветовете събрани в главесто съцветие...........................**4**
2 Листата сложни, пересто...**1. Бъз – *Sambucus* L.**
2* Листата прости...**3**
3 Листата целокрайни; цветовете по 2 в пазвени съцветия.................................
.... **2. Нокът – *Lonicera* L.**
3* Листата назъбени; цветовете в щитовидни съцветия..
....**3. Калина – *Viburnum* L.**

4 Стъблата с бодли..**4. Лугачка – *Dipsacus* L.**
4* Стъблата без бодли..**5**
5 Съцветието главичка, в основата с обвивка от листчета................................**6**
5* Съцветието щит или главичка, но без обща обвивка от листчета..................**8**
6 Съцветното легло влакнесто, без придатъци......**5. Черноглавче – *Knautia* L.**
6* Съцветното легло не е влакнесто, с придатъци...**7**
7 Венчето 5-делно; крайните цветове лъчисти......**6. Самогризка – *Scabiosa* L.**
7* Венчето 4-делно; цветовете почти еднакви...
....................................**7. Звездоглавка – *Cephalaria* Schrad. ex Roem. & Schult.**
8 Едногодишни растения с вилужно разклонени стъбла; чашката при плода неразвита или с (1–) 6 (–30) зъбчета...............**8. Мотовилка – *Valerianella* Mill.**
8* Многогодишни растения с изправени стъбла; чашката при плода с 5–15 пересто влакнести линейни зъбци................................**9. Дилянка – *Valeriana* L.**

1. РОД БЪЗ (*SAMBUCUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Тревисти растения; листата с яйцевидни или ланцетни прилистници.............
....**1 а. Тревист бъз – *Sambucus ebulus* L.**
1* Храсти или ниски дървета; прилистниците липсват или дребни, ланцетни или нишковидни, рано опадващи.................**1 б. Черен бъз – *Sambucus nigra* L.**

1 а. ТРЕВИСТ БЪЗ (*SAMBUCUS EBULUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, пълзящо коренище. Стъблото високо 0.5-2.0 m, изправено, обикновено неразклонено. Листата срещуположни, нечифтоперести, с прилистници. Листните дялове продълговато ланцетни, елиптично ланцетни или продълговати, асиметрични, напилени или назъбени. Цветовете белезникави или розови, събрани в съцветие щитовидна метлица. Плодът черна ягода. Семената сферични, черни. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По горски поляни, сечища, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, листата, цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Плодовете намират приложение за оцветяване на вино в червен цвят. Плевел в овощни градини, лозя и окопни култури.

1 б. ЧЕРЕН БЪЗ (*SAMBUCUS NIGRA* L.)

Морфология: Храст или малко дърво с високо до 10 m стъбло. Стъблото в основата с леторасти. Кората дълбоко напукана, светлокафява. Младите клонки дъговидно извити, гладки, сиви, с мека белезникава сърцевина. Листата срещуположни, нечифтоперести, с рано опадващи или без прилистници. Листните дялове яйцевидни, яйцевидно ланцетни или яйцевидно елиптични,

асиметрични, напилени. Цветовете белезникави или жълтеникавобели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът черна ягода. Семената кафеникави. Цъфти IV-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В храсталаци и гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, кората, листата, цветовете и плодовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! От съцветията и от плодовете се приготвя сладко. Плодовете служат за оцветяване на вино в червен цвят.

2. РОД НОКЪТ (*LONICERA* L.)

ОБИКНОВЕН НОКЪТ (*LONICERA XYLOSTEUM* L.)

Морфология: Храст с високо 1-3 m стъбло, изправено, неувивно, силно разклонено. Кората тъмна, сивкава или кафеникава. Клонките сиво мъхнати или почти голи, дъговидно извити, без сърцевина. Листата срещуположни, широко елиптично яйцевидни до яйцевидни, понякога тясно елиптични или обратно яйцевидни, целокрайни, влакнести. Цветовете двуустни, жълтеникави до белезникави, по два в листните пазви. Плодовете по два, сферични, червеникави ягоди. Семената широко елиптични, плоски. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

3. РОД КАЛИНА (*VIBURNUM* L.)

ЧЕРНА КАЛИНА (*VIBURNUM LANTANA* L.)

Морфология: Храст с високи 2-5 m стъбла. Кората напукана, сива. Младите клонки цилиндрични, влакнести. Листата срещуположни, овални, елиптични или ланцетни, набръчкани, отдолу влакнести, назъбени, с прилистници. Цветовете кремави или белезникави, събрани в щитовидно съцветие. Плодът черен, рядко жълт, сочен костилков. Цъфти IV-VI. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! Добро декоратив-но и медоносно растение.

4. РОД ЛУГАЧКА (*DIPSACUS* L.)

НАРЯЗАНА ЛУГАЧКА (*DIPSACUS LACINIATUS* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблата високи до 150 cm, изправени, ръбести, с шипчета, разклонени в горната част. Листата срещупо-ложни, сраснали в основата, дълбоко врязани или пересто наделени. Цветовете, събрани в съцветие главичка. Плодът плодосемка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и листата.

Допълнителна информация: Подходящо за сухи букети.

5. РОД ЧЕРНОГЛАВЧЕ (*KNAUTIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчелистчетата червени или лилави; периферните цветове в съцветието малко по-големи от останалите...**5 а. Македонско черноглавче – *Knautia macedonica* Griseb.**
1* Венчелистчетата светлорозови или светлолилави; периферните цветове в съцветието много по-големи от останалите...**5 б. Полско черноглавче – *Knautia arvensis* (L.) Coult.**

5 а. МАКЕДОНСКО ЧЕРНОГЛАВЧЕ (*KNAUTIA MACEDONICA* GRISEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, изправени, разклонени, четинести. Листата срещуположни, цели или пересто изрязани. Цветовете тъмночервени, рядко лилави или розови, събрани в съцветие главичка. Плодът плодосемка. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.

5 б. ПОЛСКО ЧЕРНОГЛАВЧЕ (*KNAUTIA ARVENSIS* (L.) COULT.)

Морфология: Многогодишно или двугодишно тревисто растение, обикновено с подземни столони. Стъблата високи (15) 25-80 (100) cm, изправени, прости или разклонени, влакнести, понякога с червени петна. Приосновните листа в розетка, ланцетни, целокрайни, назъбени или лировидно перести, влакнести; стъбловите срещуположни, ланцетни до тясно яйцевидни или лировидно перести. Цветовете пуррпурновиолетови, събрани в съцветие главичка. Плодът плодосемка. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места и горски поляни.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

6. РОД САМОГРИЗКА (*SCABIOSA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето лилаво.............**6 а. Гълъбова самогризка – *Scabiosa columbaria* L.**
1* Венчето жълто или белезникаво...**2**
2 Листата на стерилните розетки и долните стъблови листа целокрайни, лировидни или 1 път пересто разсечени...**6 б. Жълтеникава самогризка – *Scabiosa ochroleuca* L.**
2* Листата на стерилните розетки и долните стъблови листа 2-3 пъти пересто разсечени..................**6 в. Триниелистна самогризка – *Scabiosa triniifolia* Friv.**

6 а. ГЪЛЪБОВА САМОГРИЗКА (*SCABIOSA COLUMBARIA* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 40-80 cm, изправени, прости или разклонени, влакнести или голи. Листата последователни, приосновните разположени розетковидно, с дръжки или приседнали, яйцевидно ланцетни, яйцевидни, ланцетни или лировидно наделени, влакнести; средните и горните 1-2 пъти пересто наделени. Цветовете синьолилави, събрани в главесто съцветие. Плодът плодосемка. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

6 б. ЖЪЛТЕНИКАВА САМОГРИЗКА (*SCABIOSA OCHROLEUCA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-80 cm, изправени, разклонени, влакнести до почти голи. Листата на стерилните розетки цели, с дръжки, обратно яйцевидно ланцетни, лировидни или пересто наделени, влакнести; стъбловите листа срещуположни, влакнести, долните цели или лировидни, горните лировидни до пересто наделени. Цветовете жълти, събрани в главесто съцветие. Плодът плодосемка. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти, каменисти и песъчливи места.

6 в. ТРИНИЕЛИСТНА САМОГРИЗКА (*SCABIOSA TRINIIFOLIA* FRIV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-45 cm, изправени, разклонени, голи или слабо влакнести. Листата срещуположни; розетковите и долните листа 2-3 пъти пересто наделени, с линейни дялове; горните стъблови листа 2-3 пъти пересто наделени, с тясно линейни дялове. Цветовете бели или белезникави, събрани в главесто съцветие. Плодът плодосемка. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

7. РОД ЗВЕЗДОГЛАВКА (CEPHALARIA SCHRAD. EX ROEM. & SCHULT.)

Ключ за определяне на видовете

1 Покривните прицветници ланцетни, остри или заострени; венчето синьо **7 а. Трансилванска звездоглавка – *Cephalaria transsylvanica* (L.) Roem. & Schult.**
1* Покривните прицветници яйцевидни, тъпи; венчето жълто............................ ......**7 б. Уралска звездоглавка – *Cephalaria uralensis* (Murr.) Roem. & Schult.**

7 а. ТРАНСИЛВАНСКА ЗВЕЗДОГЛАВКА (*CEPHALARIA TRANSSYLVANICA* (L.) ROEM. & SCHULT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-150 cm, изправено, разклонено, ръбесто, четинесто. Листата срещуположни, долните

лировидни, с продълговати, назъбени дялове, горните перести, с линейно ланцетни назъбени дялове. Цветовете сини, събрани в съцветие главичка. Плодът влакнеста плодосемка. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.

7 б. УРАЛСКА ЗВЕЗДОГЛАВКА (*CEPHALARIA URALENSIS* (MURR.) ROEM. & SCHULT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, разклонено, влакнесто. Листата срещуположни; приосновните лировидно или пересто наделени с 2-4 двойки продълговато или обратно ланцетни, целокрайни или плитко наделени дялове; стъбловите пересто нарязани с продълговато линейни дялове. Листните дялове продълговати или продълговато ланцетни, целокрайни или слабо наделени. Цветовете жълти, събрани в съцветие главичка. Плодът плодосемка. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По песъчливи и скалисти места.

8. РОД МОТОВИЛКА (*VALERIANELLA* MILL.)

ДРЕБНА МОТОВИЛКА (*VALERIANELLA PUMILA* (L.) DC.

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 4-17 (40) cm, дихотомично разклонено, влакнесто в основата, към върха почти голо. Листата срещуположни, долните тясно лопатовидни до яйцевидни, целокрайни до назъбени, средните лопатовидно ланцетни, назъбени, горните линейно ланцетни, пересто разделени в основата. Цветовете бели, бледорозови до лилави, събрани в главесто съцветие. Плодът широко яйцевидно до полусферично орехче, на върха с различно развита чашка. Цъфти IV-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

9. РОД ДИЛЯНКА (*VALERIANA* L.)

ЛЕЧЕБНА ДИЛЯНКА (*VALERIANA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, почти вертикално, неразклонено коренище, понякога с подземни издънки. Стъблата високи 30-150 cm, разклонени в съцветието, кухи, наребрени, голи или влакнести, зелени или бледочервеникави. Листата срещуположни, перести или пересто наделени. Листните дялове линейни, ланцетни до яйцевидно ланцетни, целокрайни или назъбени. Цветовете бледорозови до бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидно орехче с переста хвърчилка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места.

Природозащитен статус: Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използва се коренището с корените.
Допълнителна информация: Продължителната употреба може да доведе до пристрастяване! В Древна Гърция растението било посветено на бог Хермес, а в Древен Рим – на бог Меркурий. Корените и цялото растение привличат котките. Добро медоносно растение.

СЕМЕЙСТВО КАМБАНКОВИ (CAMPANULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Дяловете на венчето почти до основата свободни...**2**
1* Дяловете на венчето 1/4-1/2 от дължината му свободни.................................**4**
2 Цветовете единични или в гроздовидни съцветия..**3**
2* Цветовете събрани в главички или гъсти класове......**1. Вятърче – *Jasione* L.**
3 Цветовете с дръжки; отворите на кутийката близо до основата ú....................
....**2. Камбанка – *Campanula* L.**
3* Цветовете приседнали или почти приседнали; отворите на кутийката в средната ú част или по-високо..........**3. Асинеума – *Asyneuma* Griseb. et Schenk**
4 Семената излизат през странични отвори...........**2. Камбанка – *Campanula* L.**
4* Семената се освобождават след разпукването на кутийката между зъбците на чашката..**4. Едрайант – *Edrajanthus* DC.**

1. РОД ВЯТЪРЧЕ (*JASIONE* L.)

ХЕЛДРЕЙХИЕВО ВЯТЪРЧЕ (*JASIONE HELDREICHII* BOISS. & ORPH.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 15-60 (85) cm, изправени, прости или разклонени, голи или влакнести. Листата последователни, тясно линейни, ланцетни до линейно ланцетни, целокрайни или назъбени, влакнести, рядко голи. Цветовете сини или виолетовосини, събрани в главесто съцветие. Плодът продълговато до широко обратно конична кутийка. Семената кафяви. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

2. РОД КАМБАНКА (*CAMPANULA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Отворите на плодната кутийка разположени към горния край........................**2**
1* Отворите на плодната кутийка разположени в основата й..............................**4**
2 Едногодишни растения без реповидно задебелени корени и без стерилни издънки..........................**2 а. Рехавоцветна камбанка – *Campanula sparsa* Friv.**
2* Многогодишни или двугодишни растения с ряповидно задебелен корен или

стерилни издънки..**3**
3 Стъблото неразклонено; венчето 30-40 mm дълго, широко камбанковидно....
...............................**2 б. Прасковолистна камбанка – *Campanula persicifolia* L.**
3* Стъблото разклонено; венчето 10-30 mm дълго, камбанковидно или фуниевидно..**2 в. Разперена камбанка – *Campanula patula* L.**
4 Чашката между зъбците с обърнати назад придатъци.....................................
....**2 г. Горска камбанка – *Campanula grossekii* Heuff.**
4* Чашката между зъбците без придатъци..**5**
5 Цветовете приседнали....**2 д. Главеста камбанка – *Campanula glomerata* L.**
5* Цветовете с дръжки..**6**
6 Чашковите зъбци линейни до тясно линейни, заострени; кутийката увиснала
...................................**2 е. Велебитска камбанка – *Campanula velebitica* Borbás**
6 Чашковите зъбци ланцетни, триъгълни, продълговати или яйцевидни, заострени; кутийката изправена или увиснала..**7**
7 Листата отдолу сиво наплъстено влакнести..
....**2 ж. Болонска камбанка – *Campanula bononiensis* L.**
7* Листата отдолу голи или разпръснато влакнести..
..................................**2 з. Коприволистна камбанка – *Campanula trachelium* L.**

2 а. РЕХАВОЦВЕТНА КАМБАНКА (*CAMPANULA SPARSA* FRIV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (30) 40-90 (100) cm, изправено, просто или от основата разклонено, четириръбесто или неясно четириръбесто, влакнесто. Листата последователни; приосновните с дръжки или почти приседнали, обратно ланцетни, влакнести; стъбловите приседнали, тясно обратно ланцетни, тясно до широко ланцетни. Цветовете сини до бледосини, събрани в метличесто съцветие. Плодът тясно обратно конична, тънко кожеста, гола, рядко брадавичеста кутийка. Семената елипсовидни, кафяви до тъмнокафяви, лъскави. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.

2 б. ПРАСКОВОЛИСТНА КАМБАНКА (*CAMPANULA PERSICIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално, тънко, пълзящо коренище. Стъблото високо 40-90 cm, изправено, просто, рядко разклонено, голо или влакнесто. Листата последователни, голи, лъскави, рядко влакнести, назъбени; приосновните с дръжки, ланцетни, широко ланцетни до обратно яйцевидни; стъбловите приседнали, тясно ланцетни до линейно ланцетни. Цветовете сини или синьовиолетови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът широко обратно конична до почти кълбовидна кутийка. Отваря се с пори, разположени в горната ѝ част. Семената неправилно елипсовидни, кафяви. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2 в. РАЗПЕРЕНА КАМБАНКА (*CAMPANULA PATULA* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблата високи (25) 30-50 (70) cm, единични, рядко повече, изправени, прости или разклонени в горната част, понякога в долната половина бледо- до тъмновиолетово обагрени. Листата последователни; приосновните с дръжки, продълговато лопатовидни или широко обратно ланцетни, голи или разпръснато четинести; стъбловите приседнали, ланцетни до тясно ланцетни, горните линейно ланцетни. Цветовете сини до бледосини, събрани в метличесто съцветие. Плодът продълговато обратно конична, гола кутийка. Семената елипсовидни, бледокафяви до тъмнокафяви, лъскави. Цъфти VI-VII (VIII). Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти места, в покрайнините на широколистни гори.

2 г. ГОРСКА КАМБАНКА (*CAMPANULA GROSSEKII* HEUFF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, разклонено корени-ще. Стъблото високо 50-70 (100) cm, изправено, просто или разклонено, наребрено, четинесто. Листата последователни, четинесто влакнести, назъбени; приосновните сърцевидни, стъбловите яйцевидни, широко до тясно ланцетни, само най-горните приседнали. Цветовете синьовиолетови, събрани в гроздовид-но или метличесто съцветие. Плодът широко обратно конична, наведена надолу кутийка. Отваря се в основата с 3 пори. Семената елипсовидни, кафяви. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По каменисти места.

2 д. ГЛАВЕСТА КАМБАНКА (*CAMPANULA GLOMERATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-60 cm, изправени, прости, голи или влакнести. Листата последователни, назъбени, долните продълговати или продълговато ланцетни; горните яйцевидно ланцетни, приседнали или полустъблообхващащи. Цветовете синьовиолетови, рядко бели, събрани в главесто съцветие. Плодът кутийка. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти места, горски поляни и храсталаци.

2 е. ВЕЛЕБИТСКА КАМБАНКА (*CAMPANULA VELEBITICA* BORBÁS)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо разклонено коренище. Стъблата високи (10) 15-25 (35) cm, туфести, възходящи или изправени, наребрени, голи или влакнести. Листата последователни, приосновните с дръжки, широко яйцевидни или сърцевидни, по-рядко широко ланцетни, голи, рядко влакнести; долните и средните с дръжки или почти приседнали, широко ланцетни, ланцетни до линейно ланцетни, голи, рядко влакнести; горните линейно ланцетни до линейни, голи. Цветовете сини или виолетовосини, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът конична, наведена надолу, кожеста кутийка. Семената тъмнокафяви. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-X.

Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати”.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

2 ж. БОЛОНСКА КАМБАНКА (*CAMPANULA BONONIENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълъг разклонен корен. Стъблото високо 30-110 (150) cm, изправено, просто, рядко разклонено, влакнесто. Листата последователни, назъбени, влакнести; приосновните и долните с дръжки, яйцевидни или широко ланцетни; средните и горните яйцевидни или ланцетни, приседнали. Цветовете синьовиолетови, рядко бели или розови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът кълбеста, наведена надолу кутийка. Отваря се в основата с 3 пори. Семената елипсовидни, бледокафяви, лъскави. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В храсталаци и край горски пътища.

2 з. КОПРИВОЛИСТНА КАМБАНКА (*CAMPANULA TRACHELIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден или неправилно вретеновиден, разклонен корен. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, просто или разклонено, остро наребрено, четинесто. Листата последователни, назъбени, влакнести; приосновните и долните с дръжки, яйцевидни или широко ланцетни; средните и горните приседнали, яйцевидни, ланцетни до тясно ланцетни. Цветовете синьовиолетови, бледосини, рядко бели, събрани в метличесто съцветие. Плодът обратно конична до кълбовидна кутийка. Отваря се в основата с 3 пори. Семената елипсовидни, кафяви. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В храсталаци, по тревисти и каменисти места.

3. РОД АСИНЕУМА (*ASYNEUMA* GRISEB. ET SCHENK)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото облистено; листата не образуват приосновна розетка.................**3 а. Листната асинеума – *Asyneuma canescens* (Waldst. & Kit.) Griseb. et Schenk**
1* Стъблото почти безлистно; листата събрани в приосновна розетка.................................**3 б. Пауникова асинеума – *Asyneuma anthericoides* (Janka) Bornm.**

3 а. ЛИСТНАТА АСИНЕУМА (*ASYNEUMA CANESCENS* (WALDST. & KIT.) GRISEB. ET SCHENK)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго разклонено коренище. Стъблата високи (30) 40-70 (100) cm, единични или по няколко, изправени, влакнести. Листата последователни, приосновните с къси дръжки, стъбловите приседнали, яйцевидни, яйцевидно ланцетни до ланцетни, влакнести, напилени.

Цветовете виолетови, бледовиолетови до почти бели, събрани в гроздовидно, по-рядко метличесто съцветие. Плодът яйцевидна до продълговато яйцевидна кутийка. Семената елипсовидни, кафяви, лъскави. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

3 б. ПАУНИКОВА АСИНЕУМА (*ASYNEUMA ANTHERICOIDES* (JANKA) BORNM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден месест корен. Стъблата високи 25-40 cm, единични или по няколко, изправени, в основата с остатъци от стари листа, голи или влакнести. Листата последователни, приосновните в розетка, с дръжки, обратно ланцетни, линейно обратно ланцетни до линейни, голи или влакнести; стъбловите линейно ланцетни. Цветовете сини или бледосини, събрани в гроздовидно или метличесто съцветие. Плодът цилиндрична кутийка. Семената елипсовидни, кафяви, лъскави. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

4. РОД ЕДРАЙАНТ (*EDRAJANTHUS* DC.)

СРЪБСКИ ЕДРАЙАНТ (*EDRAJANTHUS SERBICUS* (A. KERN.) PETROVIČ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго разклонено коренище. Стъблата високи 12-18 cm, туфести, възходящи или изправени, в основата с остатъци от стари листа, често със стерилни издънки, лилаво обагрени, бяло влакнести. Листата последователни, приседнали, в основата стъблообхващащи, приосновните в розетка, линейно ланцетни, голи, целокрайни, по ръба бяло ресничести. Цветовете сини или синьовиолетови, събрани в главесто съцветие. Плодът обратно яйцевидна, влакнеста кутийка. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Застрашени”, в Червена книга на Република България в категория „Застрашени”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.
Допълнителна информация: Балкански ендемит. Терциерен реликт.

СЕМЕЙСТВО СЛОЖНОЦВЕТНИ (ASTERACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Всички цветове езичести; растения с млечен сок..**2**
1* Най-малко вътрешните цветове тръбести; растения обикновено без млечен сок...**22**

2 Всички листа приосновни; цветоносното стъбло необлистено, по време на цъфтежа рядко с дребни прилистници или люспи..**3**
2* Цветоносното стъбло най-малко с един добре развит лист............................**8**
3 Най-малко някои власинки на хвърчилката перести.......................................**4**
3* Хвърчилката само с прости власинки..**5**
4 Власинките в 1–2 кръга..**1. Жълтица – *Leontodon* L.**
4* Власинките в повече от 2 кръга..............................**2. Кокеш – *Scorzonera* L.**
5 Цветоносното стъбло неразклонено, кухо; листата без прилистници; плодосемките обикновено отгоре с шипчета...**3. Глухарче – *Taraxacum* Weber**
5* Цветоносното стъбло разклонено или не, плътно; листата с прилистници; плодосемките не са бодливи...**6**
6 Плодосемките с якичка от люспи под човката........**4. Кривец – *Chondrilla* L.**
6* Плодосемките без якичка от люспи под човката..**7**
7 Обвивните листчета в 2 реда, външните по-къси от вътрешните.................... ....**5. Дрипавка – *Crepis* L.**
7* Обвивните листчета в повече от 2 реда; плодосемките обратно конични..... ....**6. Рунянка – *Hieracium* L.**
8 Листата с бодли..**7. Кострец – *Sonchus* L.**
8* Листата без бодли..**9**
9 Плодосемките без хвърчилка, рядко единични с хвърчилка.......................... ....**8. Сгърбун – *Lapsana* L.**
9* Плодосемките с хвърчилка от люспи или власинки......................................**10**
10 Плодосемките силно сплеснати...**11**
10* Плодосемките не са сплеснати...**13**
11 Плодосемките без човка..**7. Кострец – *Sonchus* L.**
11* Плодосемките с човка...**12**
12 Хвърчилката от два реда равни по дължина власинки.................................. ....**9. Салата – *Lactuca* L.**
12* Хвърчилката от два реда неравни по дължина власинки.............................. ....**10. Мицелис – *Mycelis* Cass.**
13 Най-малко някои от плодосемките с хвърчилка от люспи.......................... ....**11. Синя жлъчка – *Cichorium* L.**
13* Плодосемките с хвърчилка от власинки...**14**
14 Цветното легло с люспи...**5. Дрипавка – *Crepis* L.**
14* Цветното легло без люспи...**15**
15 Най-малко някои от власинките на хвърчилката перести...........................**16**
15* Хвърчилката с прости власинки...**18**
16 Обвивните листчета в един ред...................**12. Козя брада – *Tragopogon* L.**
16* Обвивните листчета в 2 или повече реда...**17**
17 Хвърчилката с един ред власинки...............**12. Козя брада – *Tragopogon* L.**
17* Хвърчилката с 2 или повече реда власинки..........**2. Кокеш – *Scorzonera* L.**
18 Плодосемките с коронка под човката....................**4. Кривец – *Chondrilla* L.**
18* Плодосемките без коронка под човката...**19**
19 Плодосемките гъсто мъхесто овласени.................**2. Кокеш – *Scorzonera* L.**
19* Плодосемките не са мъхести..**20**

20 Най-малко вътрешните плодосемки с човка............**5. Дрипавка – *Crepis* L.**
20* Плодосемките без човка...**21**
21 Растения без звездовидни власинки; плодосемките изтънени в горния край..**5. Дрипавка – *Crepis* L.**
21* Растения със звездовидни власинки поне в някои части; плодосемките обратно конични..**6. Рунянка – *Hieracium* L.**
22 Листата и обвивните листчета на кошничките бодливи; езичести цветове липсват; стълбчето на плодника задебелено или влакнесто под четинките......**23**
22* Листата и обвивните листчета на кошничките не са бодливи; езичестите цветове обикновено развити; стълбчето на плодника не е задебелено или влакнесто под четинките..**45**
23 Кошничките едноцветни, събрани в твърди кълбести главички...**13. Челядник – *Echinops* L.**
23* Кошничките многоцветни, не са събрани в главички..................................**24**
24 Малки храстчета..**25**
24* Тревисти растения; често основата на стъблото вдървеняла......................**27**
25 Листата не са бодливи..........................**14. Птилостемон – *Ptilostemon* Cass.**
25* Листата с бодливо назъбен ръб...**26**
26 Външните обвивни листчета листоподобни........**15. Аспрут – *Carthamus* L.**
26* Външните обвивни листчета не са листоподобни...**16. Метличина – *Centaurea* L.**
27 Листата с бодли...**28**
27* Листата без бодли...**33**
28 Хвърчилката от прости власинки, рядко липсва..**29**
28* Най-малко някои плодосемки с перести власинки......................................**30**
29 Всички плодосемки или най-малко крайните без хвърчилка...**15. Аспрут – *Carthamus* L.**
29* Всички плодосемки с хвърчилка..........**17. Магарешки бодил – *Carduus* L.**
30 Плодосемките влакнести...**18. Решетка – *Carlina* L.**
30* Плодосемките голи..**31**
31 Вътрешните обвивни листчета с полузаоблени до яйцевидни, накъсани до ресничести връхни придатъци.............................**16. Метличина – *Centaurea* L.**
31* Вътрешните обвивни листчета без връхни придатъци...............................**32**
32 Листата по горната повърхност неబодливи или ръбът между главните бод-ли небодлив..**14. Птилостемон – *Ptilostemon* Cass.**
32* Листата по горната повърхност или по ръба с бодливи зъбци на дяловете...**19. Паламида – *Cirsium* Mill.**
33 Най-малко вътрешните обвивни листчета с връхни придатъци..................**34**
33* Обвивните листчета без връхни придатъци..**35**
34 Вътрешните обвивни листчета бели или розови, наподобяващи езичести цветове..**20. Безсмъртниче – *Xeranthemum* L.**
34* Вътрешните обвивни листчета с друга багра...**16. Метличина – *Centaurea* L.**
35 Най-малко някои власинки на хвърчилката перести...................................**36**
35* Хвърчилката без перести власинки..**37**

36 Вътрешните обвивни листчета блестящи, разположени лъчеобразно при изсъхване, наподобяващи езичести цветове..................**18. Решетка – *Carlina* L.**
36* Вътрешните обвивни листчета не са блестящи, разположени са вертикално ....**19. Паламида – *Cirsium* Mill.**
37 Вътрешните обвивни листчета бели или розови, наподобяващи езичести цветове..**20. Безсмъртниче – *Xeranthemum* L.**
37* Вътрешните обвивни листчета с друга багра..**38**
38 Вътрешните обвивни листчета сърповидно извити на върха..................... ....**21. Репей – *Arctium* L.**
38* Вътрешните обвивни листчета не са сърповидно извити на върха............**39**
39 Плодосемките влакнести..**40**
39* Плодосемките голи..**41**
40 Всички цветове двуполови; плодосемките обикновено с коронка........... ....**22. Миск – *Jurinea* Cass.**
40* Външните цветове стерилни или женски; плодосемките без коронка..... ....**23. Крупина – *Crupina* (Pers.) DC.**
41 Средните обвивни листчета тъпи, без бодли на върха.................................. ....**16. Метличина – *Centaurea* L.**
41* Средните обвивни листчета със заострен до бодлив връх или с бодли.....**42**
42 Власинките на хвърчилката свободни..........**16. Метличина – *Centaurea* L.**
42* Власинките на хвърчилката сраснали като пръстен в основата.................**43**
43 Плодосемките в напречно сечение 4–5-ъгълни, обикновено с коронка...... ....**22. Миск – *Jurinea* Cass.**
43* Плодосемките в напречно сечение кръгли..**44**
44 Всички цветове двуполови; най-вътрешният ред власинки на хвърчилката по-дълъг от външните.................................**17. Магарешки бодил – *Carduus* L.**
44* Външните цветове стерилни; най-вътрешният ред власинки на хвърчилката по-къс от външните.......................................**16. Метличина – *Centaurea* L.**
45 Най-малко долните листа срещуположни....**24. Див коноп – *Eupatorium* L.**
45* Всички листа последователни или приосновни...**46**
46 Кошничките с еднополови цветове..........**25. Казашки бодил – *Xanthium* L.**
46* Кошничките с двуполови цветове..**47**
47 Езичести цветове липсват...**48**
47* Езичестите цветове развити, понякога дребни...**64**
48 Съцветието с люспи или обвивните листчета почти достигат външните цветове..**49**
48* Съцветието без люспи...**51**
49 Обвивните листчета достигат само външните цветове................................. ....**26. Свещица – *Filago* L.**
49* Обвивните листчета достигат вътрешните цветове....................................**50**
50 Плодосемките обратно конични или пирамидално клиновидни, не са сплеснати, в напречно сечение закръглени или почти квадратни, страничните ръбове заоблени...**27. Подрумиче – *Anthemis* L.**
50* Плодосемките гръбокоремно сплеснати, в напречно сечение ромбични, страничните ръбове заострени...**28. Кота – *Cota* J. Gay**

51 Плодосемките с хвърчилка от многобройни власинки...............................**52**
51* Плодосемките без хвърчилка от многобройни власинки............................**57**
52 Обвивните листчета в един ред, често с малки допълнителни листчета в основата на кошничките...**53**
52* Обвивните листчета в повече от един ред...**55**
53 Обвивните листчета в основата без присъцветни листчета............................ ....**29. Тефрозерис – *Tephroseris* (Rchb.) Rchb.**
53* Обвивните листчета в основата с присъцветни листчета............................**54**
54 Обвивката цилиндрична или конична, около 1.5-2 пъти по-дълга, отколкото широка...**30. Спореж – *Senecio* L.**
54* Обвивката паничковидна, дълга колкото широка или едва по-дълга............. ....**31. Якобеа – *Jacobaea* Mill.**
55 Растенията голи; обвивните листчета тревисти; плодосемките влакнести...... ....**32. Звездел – *Aster* L.**
55* Растенията влакнести...**56**
56 Външните цветове тръбести, двуполови... ....**32. Звездел – *Aster* L.**
56* Външните цветове нишковидни, женски.........**33. Злолетница – *Erigeron* L.**
57 Листата не са пересто наделени или пересто разсечени..............................**58**
57* Най-малко някои листа пересто наделени или пересто разсечени.............**59**
58 Кошничките събрани в големи метлици; обвивката на кошничките не по-широка от 3 mm..**34. Пелин – *Artemisia* L.**
58* Кошничките единични; обвивката им по-широка от 3 mm.................... ....**35. Маргаритка – *Leucanthemum* Mill.**
59 Венчелистчетата червеникави до кафеникавожълти; съцветието не е щитовидно; обвивката по-тясна от 4 mm................................**34. Пелин – *Artemisia* L.**
59* Венчелистчетата жълти; съцветието щитовидно или кошничките единични; обвивката по-широка от 4 mm...**60**
60 Най-малко някои листа 2–3 пъти пересто разделени..................................**61**
60* Всички листа веднъж перести до прости...**62**
61 Кошничките по-тесни от 5 mm...........................**36. Вратига – *Tanacetum* L.**
61* Кошничките по-широки от 5 mm.. ....**37. Триребреник – *Tripleurospermum* Sch. Bip.**
62 Съцветието щитовидно......................................**36. Вратига – *Tanacetum* L.**
62* Кошничките единични..**63**
63 Плодосемките обратно конични или пирамидално клиновидни, не са сплеснати, в напречно сечение закръглени или почти квадратни, страничните ръбове заоблени..**27. Подрумиче – *Anthemis* L.**
63* Плодосемките гръбокоремно сплеснати, в напречно сечение ромбични, страничните ръбове заострени..**28. Кота – *Cota* J. Gay**
64 Цветното легло с люспи...**65**
64* Цветното легло без люспи...**71**
65 Езичестите цветове бели или розови..**66**
65* Езичестите цветове жълти..**69**
66 Кошничките дребни, в щитовидни съцветия...........**38. Равнец – *Achillea* L.**

66* Кошничките средни по размер, единични..**67**
67 Плодосемките силно сплеснати................................**38. Равнец – *Achillea* L.**
67* Плодосемките в напречно сечение четириъгълни...**68**
68 Плодосемките обратно конични или пирамидално клиновидни, не са сплеснати, в напречно сечение закръглени или почти квадратни, страничните ръбове заоблени..**27. Подрумиче – *Anthemis* L.**
68* Плодосемките гръбокоремно сплеснати, в напречно сечение ромбични, страничните ръбове заострени...**28. Кота – *Cota* J. Gay**
69 Кошничките дребни, в щитовидни съцветия...........**38. Равнец – *Achillea* L.**
69* Кошничките средни по размер, единични..**70**
70 Плодосемките обратно конични или пирамидално клиновидни, не са сплеснати, в напречно сечение закръглени или почти квадратни, страничните ръбове заоблени..**27. Подрумиче – *Anthemis* L.**
70* Плодосемките гръбокоремно сплеснати, в напречно сечение ромбични, страничните ръбове заострени...**28. Кота – *Cota* J. Gay**
71 Обвивните листчета в един ред, понякога с допълнителни листчета в основата на кошничката..**72**
71* Обвивните листчета в 2 или повече реда..**75**
72 Цветоносните стъбла с многобройни червеникави люспи; езичестите цветове в няколко реда..**39. Подбел – *Tussilago* L.**
72* Цветоносните стъбла без червеникави люспи; езичестите цветове в един ред..**73**
73 Обвивните листчета в основата без присъцветни листчета............................
....**29. Тефрозерис – *Tephroseris* (Rchb.) Rchb.**
73* Обвивните листчета в основата с присъцветни листчета............................**74**
74 Обвивката цилиндрична или конична, около 1.5-2 пъти по-дълга, отколкото широка...**30. Спореж – *Senecio* L.**
74* Обвивката паничковидна, дълга колкото широка или едва по-дълга.............
....**31. Якобеа – *Jacobaea* Mill.**
75 Хвърчилката с дълги власинки..**76**
75* Хвърчилката без дълги власинки..**83**
76 Езичестите цветове не са жълти..**77**
76* Езичестите цветове жълти...**81**
77 Цветоносните стъбла безлистни..................................**32. Звездел – *Aster* L.**
77* Цветоносните стъбла облистени..**78**
78 Езичестите цветове ясно по-дълги от обвивката на кошничката.................**79**
78* Езичестите цветове по-къси от обвивката на кошничката...........................**80**
79 Езичестите цветове в 2 или повече реда, тънки, нишковидни; хвърчилката от един ред власинки..**33. Злолетница – *Erigeron* L.**
79* Езичестите цветове в един ред, не са нишковидни; хвърчилката с 2 или повече реда власинки...**32. Звездел – *Aster* L.**
80 Растенията голи...**32. Звездел – *Aster* L.**
80* Растенията влакнести май-малко по стъблото или кошничките.....................
....**33. Злолетница – *Erigeron* L.**
81 Прашниците без нишковидни придатъци в основата...................................

....40. **Див слънчоглед – *Doronicum* L.**
81* Прашниците с нишковидни придатъци в основата.....................................**82**
82 Хвърчилката от дълги власинки, заобиколени от 1 ред сраснали в основата малки люспици...**41. Бълшница – *Pulicaria* Gaertn.**
82* Хвърчилката без външен ред от сраснали люспици........**42. Оман – *Inula* L.**
83 Листата не са перести или пересто насечени..**84**
83* Листата перести или пересто насечени..**85**
84 Плодосемките най-малко на езичестите цветове силно сплеснати...........
....**43. Паричка – *Bellis* L.**
84* Плодосемките не са силно сплеснати...
....**35. Маргаритка – *Leucanthemum* Mill.**
85 Листата веднъж перести до веднъж пересто насечени.................................**86**
85* Най-малко някои листа 2–3 пъти пересто разсечени...................................**88**
86 Плодосемките със секреторни канали...
....**35. Маргаритка – *Leucanthemum* Mill.**
86* Плодосемките без секреторни канали, със слабо изразени ръбове; растения с приосновна розетка от листа...**87**
87 Плодосемките обратно конични или пирамидално клиновидни, не са сплеснати, в напречно сечение закръглени или почти квадратни, страничните ръбове заоблени..**27. Подрумиче – *Anthemis* L.**
87* Плодосемките гръбокоремно сплеснати, в напречно сечение ромбични, страничните ръбове заострени..**28. Кота – *Cota* J. Gay**
88 Езичестите цветове най-малко в основата жълти; плодосемките еднакви.....
....**36. Вратига – *Tanacetum* L.**
88* Езичестите цветове бели, розови или червеникави.....................................**89**
89 Листните дялове шиловидно заострени...
....**37. Триребреник – *Tripleurospermum* Sch. Bip.**
89* Листните дялове плоски...**90**
90 Плодосемките по повърхността със секреторни канали; кошничките единични, рядко 2–4...............................**35. Маргаритка – *Leucanthemum* Mill.**
90* Плодосемките по повърхността без секреторни канали; кошничките многобройни във връхно щитовидно съцветие.................**36. Вратига – *Tanacetum* L.**

1. РОД ЖЪЛТИЦА (*LEONTODON* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата четинести, четинките с кукички на върха..
....**1 а. Гребенеста жълтица – *Leontodon crispus* Vill.**
1* Листата голи или разредено просто влакнести..
....**1 б. Есенна жълтица – *Leontodon autumnalis* L.**

1 а. ГРЕБЕНЕСТА ЖЪЛТИЦА (*LEONTODON CRISPUS* VILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, изправено, безлистно. Листата приосновни, вълновидно назъбени или престо

наделени, влакнести. Цветовете жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

1 б. ЕСЕННА ЖЪЛТИЦА (*LEONTODON AUTUMNALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-50 cm, изправено, разклонено, безлистно. Листата приосновни, ланцетни или линейно ланцетни, дълбокопересто изрязани, голи или влакнести. Цветовете жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места.

2. РОД КОКЕШ (*SCORZONERA* L.)

АВСТРИЙСКИ КОКЕШ (*SCORZONERA AUSTRIACA* WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден тъмнокафяв корен. Стъблото високо 5-45 cm, изправено, неразклонено, голо. Листата последователни, тясно линейни, линейно елиптични или тясно елиптични. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът белезникава до бледокафява цилиндрична плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.

3. РОД ГЛУХАРЧЕ (*TARAXACUM* WEBER)

Ключ за определяне на видовете

1 Плодосемките светлокафяви..
...................................**3 а. Обикновено глухарче – *Taraxacum officinale* Weber**
1* Плодосемките ръждивокафяви, пурпурночервени или червеникави................
3 б. Червеносеменно глухарче – *Taraxacum erythrospermum* Andrz. ex Besser

3 а. ОБИКНОВЕНО ГЛУХАРЧЕ (*TARAXACUM OFFICINALE* WEBER)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с млечен сок. Коренът вретеновиден, месест, червенокафяв. Стъблото високо до 50 cm, изправено, неразклонено, безлистно, кухо. Листата в розетка, линейно или продълговато ланцетни, назъбени, вълновидно нарязани, пересто разсечени или разделени. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът вретеновидна, светлокафява плодосемка с дълга човка и хвърчилка от власинки. Цъфти VII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и надземните части.

Допълнителна информация: Корените са подходящи като заместител на кафето. Младите листа намират приложение като зеленчук за салата. Плевел в овощни градини, лозя и окопни култури. Рудерално растение. Добро медоносно растение.

3 б. ЧЕРВЕНОСЕМЕННО ГЛУХАРЧЕ (*TARAXACUM ERYTHROSPERMUM* ANDRZ. EX BESSER)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с млечен сок. Коренът вретеновиден, месест. Стъблото високо 5-20 cm, изправено, неразклонено, безлистно, кухо. Листата в розетка, почти кожести, обратно яйцевидни, неправилно, слабо наделени. Цветовете езичести, сярножълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът вретеновидна, ръждивокафява, пурпурночервена или червеникава плодосемка с дълга човка и хвърчилка от власинки. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

4. РОД КРИВЕЦ (*CHONDRILLA* L.)

ОБИКНОВЕН КРИВЕЦ (*CHONDRILLA JUNCEA* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-130 cm, изправено, разклонено, в долната част четинесто. Приосновните листа ланцетни, вълновидно нарязани, ранно отмиращи. Стъбловите листа последователни, линейни или ланцетни, целокрайни или назъбени, четинесто ресничести. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка с човка и коронка от власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури.

5. РОД ДРИПАВКА (*CREPIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветното легло между плодосемките с равни на тях, гъсти, бели четинки; плодосемките без или с къса човка.. ....**5 а. Палестинска дрипавка – *Crepis sancta* (L.) Babck.**
1* Цветното легло между плодосемките голо, с къси власинки или люспици...**2**
2 Плодосемките в горния край без тънка и дълга човка...................................... ....**5 б. Червеноплодна дрипавка – *Crepis tectorum* L.**
2* Плодосемките с тънка и дълга човка...**3**
3 Плодосемките с човка по-дълга от 10 mm и по-дълга от плодосемката; кошничките увиснали...................**5 в. Смрадлива дрипавка – *Crepis foetida* L.**
3* Плодосемките с човка не по-дълга от 10 mm и по-къса от плодосемката; кошничките изправени..........**5 г. Четинеста дрипавка – *Crepis setosa* Haller f.**

5 а. ПАЛЕСТИНСКА ДРИПАВКА (*CREPIS SANCTA* (L.) BABCK.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 50 cm. Листата в приосновна розетка, назъбени или пересто разсечени. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички. Плодът плодосемка с хвърчилка от власинки, външните и вътрешните плодове се различават морфологично. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

5 б. ЧЕРВЕНОПЛОДНА ДРИПАВКА (*CREPIS TECTORUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-100 cm, изправено, разклонено, влакнесто или четинесто. Листата голи или влакнести, удължено елиптични или обратно ланцетни, целокрайни, назъбени или пересто разделени, с ланцетни дялове; приосновните с дръжки, стъбловите приседнали, целокрайни или в основата стреловидни или полустъблообхващащи. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в щитовидно съцветие. Плодът кафявочервена, наребрена плодосемка с хвърчилка от власинки. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи каменисти места.

5 в. СМРАДЛИВА ДРИПАВКА (*CREPIS FOETIDA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-30 cm, изправено, разклонено, влакнесто. Листата последователни, влакнести, приосновните с дръжки продълговато ланцетни, вълновидно пересто насечени или разделени, с триъгълни дялове; стъбловите ланцетни, приседнали, целокрайни или в основата стреловидни или полустъблообхващащи. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в щитовидно съцветие. Плодът плодосемка с хвърчилка от власинки, външните и вътрешните плодове се различават морфологично. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

5 г. ЧЕТИНЕСТА ДРИПАВКА (*CREPIS SETOSA* HALLER F.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-150 cm, изправено, разклонено, четинесто. Листата последователни, долните яйцевидно ланцетни, вълновидно пересто разсечени, с дръжки; горните ланцетни, приседнали, полустъблообхващащи. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто-щитовидно съцветие. Плодът наребрена плодосемка, с хвърчилка от четинки. Цъфти VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Рудерално растение.

6. РОД РУНЯНКА (*HIERACIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветоносните стъбла само с една кошничка, безлистни.................................**2**
1* Поне някои от цветоносните стъбла с повече от една кошничка, с 1-4 листа.. ....**3**
2 Пълзящите издънки къси, дебели; листата отгоре гъсто звездовидно влакнести...................................**6 а. Миши уши – *Hieracium hoppeanum* Schult.**
2* Пълзящите издънки дълги, тънки; листата четинесто влакнести...................... ....**6 б. Влакнеста рунянка – *Hieracium pilosella* L.**
3 Стъблата и листата голи, рядко с разпръснати, единични, прости власинки... ....**6 в. Висока рунянка – *Hieracium praealtum* Vill. ex Goch.**
3* Стъблата и листата просто и жлезисто влакнести.. ....**6 г. Разклонена рунянка – *Hieracium cymosum* L.**

6 а. МИШИ УШИ (*HIERACIUM HOPPEANUM* SCHULT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-30 cm, изправено, неразклонено, безлистно, влакнесто, в горната част жлезисто. Листата в приосновна розетка, лопатовидни или ланцетни, отгоре четинесто влакнести, отдолу бяловълнести. Цветовете езичести, бледожълти. Плодът цилиндрична, наребрена плодосемка, без човка, с хвърчилка от власинки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

6 б. ВЛАКНЕСТА РУНЯНКА (*HIERACIUM PILOSELLA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълги, тънки издънки. Стъблото високо 5-30 cm, изправено, неразклонено, влакнесто, безлистно. Листата приосновни, продълговато яйцевидни до ланцетни, четинесто влакнести, целокрайни. Цветовете бледожълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрична, наребрена плодосемка, без човка, с хвърчилка от четинки. Цъфти V-X.
Местообитание: По горски поляни и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

6 в. ВИСОКА РУНЯНКА (*HIERACIUM PRAEALTUM* VILL. EX GOCH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-80 cm, изправено, разклонено в горната част, голо, рядко с разпръснати, единични, прости власинки. Листата в розетка, продълговати или ланцетни, целокрайни. Цветовете жълти, събрани в кошнички, обединени в сенниковидно съцветие. Плодът цилиндрична, наребрена, лъскава, черна плодосемка, без човка, с хвърчилка от един ред четинки. Цъфти VII-IX.

Местообитание: По тревисти места.

6 г. РАЗКЛОНЕНА РУНЯНКА (*HIERACIUM CYMOSUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 80 cm, изправено, разклонено, влакнесто и жлезисто. Листата в розетка, продълговати или ланцетни, четинесто влакнести. Цветовете жълти, събрани в кошнички, обединени в сенниковидно съцветие. Плодът цилиндрична, наребрена плодосемка, без човка, с хвърчилка от един ред власинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

7. РОД КОСТРЕЦ (*SONCHUS* L.)

ПОЛСКИ КОСТРЕЦ (*SONCHUS ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 60-200 cm, изправено, разклонено, кухо, голо. Листата последователни, ланцетни, цели или лировидно пересто нарязани. Листните дялове бодливо назъбени, обърнати назад, долните с дръжки, горните приседнали. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът плодосемка без човка, с хвърчилка от дълги власинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури. Рудерално растение. Добро фуражно растение. Силното развитие на кострец е признак за студена зима.

8. РОД СГЪРБУН (*LAPSANA* L.)

ОБИКНОВЕН СГЪРБУН (*LAPSANA COMMUNIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-125 cm, изправено, разклонено, в долната част влакнесто. Листата последователни, лировидно нарязани, назъбени, горните ланцетни, целокрайни. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът сплесната, наребрена плодосемка без хвърчилка. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сенчести и влажни места.
Допълнителна информация: Рудерално растение.

9. РОД САЛАТА (*LACTUCA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Тялото на плодосемките по-тъмно от човката..**2**
1* Тялото на плодосемките и човката еднакво оцветени.....................................**3**
2 Езичестите цветове сини или лилави...
....**9 а. Пролетна салата – *Lactuca perennis* L.**
2* Езичестите цветове жълти...........**9 б. Компасна салата – *Lactuca serriola* L.**

3 Листата низбягващи, перести до вересто наделени, ненаделената част от листната пластинка по-тясна от 2 mm...**9 в. Гъвкава салата – *Lactuca viminea* (L.) J. & C. Presl.**
3* Листата не са низбягващи.....**9 г. Праволистна салата – *Lactuca quercina* L.**

9 а. ПРОЛЕТНА САЛАТА (*LACTUCA PERENNIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, изправено, разклонено, пурпурночервено. Листата последователни, пересто разсечени, долните с крилати дръжки; горните приседнали, полустъблообхващащи. Листните дялове удължено ланцетни. Цветовете езичести, сини или лилави, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка с човка и хвърчилка от власинки. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По каменисти места.

9 б. КОМПАСНА САЛАТА (*LACTUCA SERRIOLA* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение с млечен сок. Стъблото високо 30-150 cm, изправено, разклонено, в долната част с бодливи четинки. Листата последователни, вълновидно пересто насечени, бодливо назъбени, долните с дръжка, горните приседнали. Цветовете бледожълти, събрани в метличесто съцветие. Плодът сплесната, наребрена, черна плодосемка, с човка и хвърчилка от перести четинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и млечния сок.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското име се дължи на млечния сок, който се съдържа във всички части на растението (от лат. lactis – мляко) и на назъбените краища на листата (от лат. serrula – малък трион). Листата са насочени към четирите географски посоки, откъдето идва българското име. Младите листа са подходящи за храна. Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

9 в. ГЪВКАВА САЛАТА (*LACTUCA VIMINEA* (L.) J. & C. PRESL.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, разклонено, голо, плътно. Листата последователни, приосновните с крилати дръжки, вълновидно пересто насечени; стъбловите ланцетни, цели или с два-три дяла в основата, приседнали. Цветовете бледожълти, събрани в кошнички, обединени в класовидно съцветие. Плодът сплесната, наребрена, черна плодосемка, с човка и хвърчилка от два реда власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По каменисти места.

9 г. ПРАВОЛИСТНА САЛАТА (*LACTUCA QUERCINA* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо до 2 m, изправено, разклонено, голо, плътно. Листата последователни,

цели или пересто насечени, назъбени. Цветовете бледожълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът сплесната, наребрена плодосемка, с човка и хвърчилка от прости власинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.

10. РОД МИЦЕЛИС (*MYCELIS* CASS.)

СТЕННА САЛАТА (*MYCELIS MURALIS* (L.) DUMORT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 25-150 cm, изправено, разклонено, голо. Листата последователни, приосновните с крилати дръжки, лировидно пересто насечени; стъбловите пересто наделени, приседнали, повече или по-малко стъблообхващащи. Цветовете езичести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът сплесната, наребрена, черна плодосемка, с човка и хвърчилка от два реда власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По влажни сенчести места в гори.

11. РОД СИНЯ ЖЛЪЧКА (*CICHORIUM* L.)

СИНЯ ЖЛЪЧКА (*CICHORIUM INTYBUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълъг, вретеновиден, месест корен. Стъблото високо 20-120 cm, изправено, в горната част разклонено, набраздено, четинесто влакнесто. Приосновните листа в розетка, пересто разделени, грапави. Стъбловите листа последователни, ланцетни, приседнали или полустъблообхващащи, назъбени. Цветовете езичести, сини, рядко бели, събрани в съцветие кошничка. Плодът обратно яйцевидна плодосемка, с хвърчилка от люспици. Цъфти VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: Корените и младите листа служат за храна. От корените се приготвя заместител на кафето. Плевел в окопни култури. Добро медоносно растение.

12. РОД КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Най-малко външните цветове розови или виолетови......................................**2**
1* Цветовете жълти...**3**
2 Листата линейно нишковидни; стъблото в основата памучно влакнесто; плодосемките с люсповидно шиловидни израстъци..
..............................**12 а. Балканска козя брада – *Tragopogon balcanicum* Velen.**
2* Листата по-широки; стъблото в основата голо или почти голо........................
............................**12 б. Удълженолистна козя брада – *Tragopogon porrifolius* L.**

3 Листата синкави, тяснолинейни, в основата слабо разширени, не са стъблообхващащи......**12 в. Минзухаролистна козя брада – *Tragopogon crocifolius* L.**
3* Листата тревистозелени, ланцетни и по-широки; в основата стъблообхващащи..**4**
4 Дръжките на съцветието силно задебелени под кошничките..........................
..............................**12 г. Подутостъблена козя брада – *Tragopogon dubius* Scop.**
4* Дръжките на съцветието не са задебелени под кошничките.............................
....**12 д. Полска козя брада – *Tragopogon pratensis* L.**

12 а. БАЛКАНСКА КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON BALCANICUM* VELEN.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с ряповидно задебелен месест корен. Стъблото високо 10-45 cm, изправено, неразклонено, в основата памучно влакнесто. Листата последователни, линейно нишковидни, събрани в основата на стъблото, полустъблообхващащи, целокрайни. Цветовете езичести, пурпурно виолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от един ред перести четинки. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати”.

12 б. УДЪЛЖЕНОЛИСТНА КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON PORRIFOLIUS* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с коничен месест корен. Стъблото високо 60-120 cm, изправено, просто или разклонено. Листата последователни, линейно ланцетни, полустъблообхващащи, целокрайни. Цветовете езичести, пурпурно виолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от един ред перести четинки. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: В някои страни се култивира като хранително растение. Корените намират приложение като храна и подправка. Листата се използват за салата.

12 в. МИНЗУХАРОЛИСТНА КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON CROCIFOLIUS* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с коничен месест корен. Стъблото високо до 80 cm, изправено, просто или разклонено. Листата последователни, тясно линейни, събрани предимно в основата на стъблото, стъбловите листа малобройни, не са стъблообхващащи, целокрайни. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от един ред перести четинки. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

12 г. ПОДУТОСТЪБЛЕНА КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON DUBIUS* SCOP.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо до 100 cm, изправено, просто или разклонено. Листата последователни, линейно ланцетни, полустъблообхващащи, целокрайни. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от един ред перести четинки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

12 д. ПОЛСКА КОЗЯ БРАДА (*TRAGOPOGON PRATENSIS* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, просто или разклонено, голо или слабо паяжинесто влакнесто. Листата последователни, удължено линейно ланцетни, полустъблообхващащи, целокрайни. Цветовете езичести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът грапава плодосемка с равна на дължината ú човка и хвърчилка от перести четинки. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! В миналото в някои страни е култивирано като зеленчуково растение. Добро медоносно растение.

13. РОД ЧЕЛЯДНИК (*ECHINOPS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Вътрешните обвивни листчета до 1/5 от дължината на кошничката, не по-дълги от половината на външните обвивни листчета..
..................................**13 а. Дребноглав челядник – *Echinops microcephalus* Sm.**
1* Вътрешните обвивни листчета най-малко 1/3 от дължината на кошничката, малко по-къси или по-дълги от външните обвивни листчета.............................**2**
2 Съцветията синкави...
......................**13 б. Банатски челядник – *Echinops banaticus* Rochel ex Schrad.**
2* Съцветията белезникавосини..
................................**13 в. Кълглоглав челядник – *Echinops sphaerocephalus* L.**

13 а. ДРЕБНОГЛАВ ЧЕЛЯДНИК (*ECHINOPS MICROCEPHALUS* SM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 40-60 cm, изправено, разклонено от основата, паяжинесто вълнести. Листата последователни, кожести, отдолу паяжинесто вълнести, пересто насечени или наделени, бодливи. Цветовете сини, събрани в кошнички, обединени в съцветие главичка. Плодът плодосемка с хвърчилка от четинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

13 б. БАНАТСКИ ЧЕЛЯДНИК (*ECHINOPS BANATICUS* ROCHEL EX SCHRAD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-120 cm, изправено, разклонено, вълнесто. Листата последователни, продълговати, пересто разделени, отгоре матовозелени, отдолу бяловълнести, долните с дръжки, горните приседнали. Листните дялове ланцетно триъгълни, бодливи. Цветовете сини, събрани в кошнички, обединени в съцветие главичка. Плодът влакнеста плодосемка с хвърчилка от четинки. Цъфти VII-X.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".

13 в. КРЪГЛОГЛАВ ЧЕЛЯДНИК (*ECHINOPS SPHAEROCEPHALUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, разклонено, вълнесто, в горната част жлезисто. Листата последователни, продълговати, пересто разделени, отгоре гъсто жлезисто влакнести, отдолу бяловълнести, долните с дръжки, горните приседнали. Листните дялове ланцетно триъгълни, бодливи. Цветовете белезникавосини, събрани в кошнички, обединени в съцветие главичка. Плодът влакнеста плодосемка с хвърчилка от люспести четинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използват се съцветията и плодовете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

14. РОД ПТИЛОСТЕМОН (*PTILOSTEMON* CASS.)

ШАРЕН ПТИЛОСТЕМОН (*PTILOSTEMON AFER* (JACQ.) GREUTER)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, разклонено, бяло вълнесто, бодливо. Листата последователни, ланцетни, повече или по-малко пересто наделени, по ръба с дълги жълти бодли. Цветовете тръбести, двуполови, пурпурни, събрани в съцветие грозд от кошнички. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

15. РОД АСПРУТ (*CARTHAMUS* L.)

ЖЪЛТОЦВЕТЕН АСПРУТ (*CARTHAMUS LANATUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение, паяжиновидно влакнесто. Стъблото високо 25-100 cm, изправено, разклонено в горната част. Листата

последователни, кожести, жлезисти, бодливи, ланцетни, ресто нарязани до назъбени. Цветовете тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът яйцевидна, четириръбеста плодосемка с люспеста хвърчилка. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и цветните кошнички.

16. РОД МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Средните обвивни листчета с целокраен, назъбен, разкъсан, но никога ресничест придатък............................**16 а. Бяла метличина – *Centaurea alba* L.**
1* Средните обвивни листчета с разкъсан до гребенесто влакнест или нишковиден придатък...**2**
2 Придатъците на средните обвивни листчета с дланевидни, перести или гребенесто разположени бодли...**3**
2* Придатъците на средните обвивни листчета не са дланевидни или са с единични бодли, разкъсани до гребенесто нишковидни......................................**4**
3 Младите листа вълнести; листата ненизбягващи; връхният бодил тънък, отклонен, 10-18 mm дълъг; хвърчилка липсва..
....................................**16 б. Дългоиглеста метличина – *Centaurea calcitrapa* L.**
3* Младите листа сивкаво наплъстени; листата низбягващи; бодилът 10-15 mm дълъг; хвърчилката 2 пъти по-дълга от плодосемката..
...........................**16 в. Средиземноморска метличина – *Centaurea solstitialis* L.**
4 Придатъците не са низбягващи по обвивните листчета.....................................
....**16 а. Бяла метличина – *Centaurea alba* L.**
4* Придатъците низбягващи по обвивните листчета...**5**
5 Придатъците образуват тесен, низбягващ до основата на обвивните листчета ръб..**6**
5* Придатъците късо низбягващи...**8**
6 Зъбчетата или нишките не са по-дълги от ширината на целокрайната част на ръба на придатъка; придатъкът най-малко на върха черен или кафяво-черен......
..................................**16 г. Триумфетова метличина – *Centaurea triumfetti* All.**
6* Зъбчетата или нишките равни или до 3 пъти по-дълги от ширината на целокрайната част на ръба на придатъка; бели или сребристи най-малко на върха...**7**
7 Многогодишни растения; стъблото високо 80-100 cm......................................
..................................**16 г. Триумфетова метличина – *Centaurea triumfetti* All.**
7* Едногодишни до двугодишни растения; стъблото по-ниско от 80 cm.............
....**16 д. Полска метличина – *Centaurea cyanus* L.**
8 Кошничките сравнително едри, обвивните листчета със или без една неясна жилка на гърба..**9**
8* Кошничките сравнително дребни; обвивните листчета с 3, 5, 7 ясно видими нишки на гърба...**11**
9 Придатъците не покриват обвивните листчета, обикновено на върха с бодил

....**16 е. Самогризкова метличина – *Centaurea scabiosa* L.**
9* Придатъците покриват обвивните листчета, заострени или бодливо заострени на върха..**10**
10 Придатъците триъгълно ланцетни...
....**16 ж. Златиста метличина – *Centaurea chrysolepis* Vis.**
10* Придатъците яйцевидни до почти кръгли..
....**16 з. Източна метличина – *Centaurea orientalis* L.**
11 Долните листа белезникаво влакнести или най-малко отдолу наплъстено влакнести, рядко голи по горната повърхност; кошничките сравнително едри....
....**12**
11*Долните листа зеленикави или сиво наплъстени, често голи и гладки; кошничките сравнително дребни...**15**
12 Долните листа ненаделени или лировидни...
..................................**16 и. Чернолюспеста метличина – *Centaurea affinis* Friv.**
12* Долните листа перести или пересто разсечени; връхният дял ясно по-голям от останалите...**13**
13 Хвърчилката не по-дълга от 2/3 от дължината на плодосемката.....................
......................................**16 й. Ренанска метличина – *Centaurea rhenana* Boreau**
13* Хвърчилката равна или по-дълга от плодосемката......................................**14**
14 Долните нишки на придатъка образуват прозрачен ръб..................................
......................................**16 й. Ренанска метличина – *Centaurea rhenana* Boreau**
14*Долните нишки на придатъка не образуват прозрачен ципест ръб; придатъците заострени...
..................................**16 и. Чернолюспеста метличина – *Centaurea affinis* Friv.**
15 Хвърчилката дълга колкото плодосемката; листните дялове 3-5 mm широки
..................................**16 и. Чернолюспеста метличина – *Centaurea affinis* Friv.**
15* Хвърчилката по-къса от плодосемката..
......................................**16 й. Ренанска метличина – *Centaurea rhenana* Boreau**

16 а. БЯЛА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA ALBA* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-30 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, пересто разсечени. Цветовете розовосини до бели, тръбести, периферните стерилни, вътрешните двуполови, събрани в съцветие кошничка. Плодът удължено цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По открити тревисти места, в храсталаци и горски поляни.

16 б. ДЪЛГОИГЛЕСТА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA CALCITRAPA* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, разклонено в основата. Листата последователни, пересто разделени, влакнести, долните с дръжка, горните приседнали. Цветовете тръбести, розовочервени, периферните стерилни, вътрешните двуполови, събрани в съцветие кошничка. Плодът удължено цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VII-X.

Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

16 в. СРЕДИЗЕМНОМОРСКА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA SOLSTITIALIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-80 cm, изправено или приповдигащо се, разклонено, тясно крилато, бяловълнесто. Листата последователни, бяловълнести, приосновните лировидни, с дръжки, стъбловите ланцетно линейни, целокрайни, низбягващи. Цветовете тръбести, жълти, периферните стерилни, вътрешните двуполови, събрани в съцветие кошничка. Плодът удължено цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

16 г. ТРИУМФЕТОВА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA TRIUMFETTI* ALL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблото високо 10-60 cm, изправено или приповдигащо се, разклонено, бяловълнесто. Листата последователни, бяловълнести, линейно ланцетни до овално ланцетни, целокрайни или долните вълновидно нарязани, приседнали, често низбягващи. Цветовете сини, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

16 д. ПОЛСКА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA CYANUS* L.)

Морфология: Едногодишно, рядко двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-80 cm, изправено, разклонено, слабо паяжиновидно вълнесто. Листата последователни, долните с дръжки, ланцетни, целокрайни или лировидно насечени, останалите приседнали, линейно ланцетни, целокрайни. Цветовете фуниевидни, сини и тръбести, виолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът удължено цилиндрична плодосемка с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветните кошнички.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Култивира се като декоративно растение с много културни форми. В цветарството намира приложение за направата на букети. Плевел в окопни култури. Добро медоносно растение.

16 е. САМОГРИЗКОВА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA SCABIOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-120 cm, изправено, разклонено в горната половина, голо. Листата последователни, долните с дръжки, лировидно пересто нарязани, рядко цели, горните приседнали, пересто или двойно пересто разделени, с линейно ланцетни дялове. Цветовете светлочервени, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.

16 ж. ЗЛАТИСТА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA CHRYSOLEPIS* VIS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, изправено, разклонено, влакнесто. Листата последователни, дълбоко пересто разсечени, влакнести. Цветовете жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрична, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти и храсталачни места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

16 з. ИЗТОЧНА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA ORIENTALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 80-120 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, дълбоко пересто разсечени. Цветовете жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

16 н. ЧЕРНОЛЮСПЕСТА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA AFFINIS* FRIV.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото изправено, силно разклонено. Листата последователни. Цветовете розови, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

16 й. РЕНАНСКА МЕТЛИЧИНА (*CENTAUREA RHENANA* BOREAU)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, силно разклонено. Листата последователни, пересто разсечени. Цветовете тръбести, бледорозови, периферните стерилни, вътрешните двуполови, събрани в съцветие кошничка. Плодът удължено цилиндрична плодосемка, с хвърчилка от няколко реда четинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се цветните кошнички.

17. РОД МАГАРЕШКИ БОДИЛ (*CARDUUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Обвивните листчета не са прищъпнати по средата; кошничката до 4 cm в диаметър ....
........**17 а. Бяловълнест магарешки бодил – *Carduus candicans* Waldst. & Kit.**
1* Средният ред обвивни листчета на кошничката в основата овални, по средата прищъпнати; кошничката 4-8 cm в диаметър..**2**
2 Долната част на стъблата и листата паяжинесто влакнести............................
....**17 б. Наведен магарешки бодил – *Carduus nutans* L.**
2* Долната част на стъблата и листата голи..
.........................**17 в. Термеров магарешки бодил – *Carduus thoermeri* Weinm.**

17 а. БЯЛОВЪЛНЕСТ МАГАРЕШКИ БОДИЛ (*CARDUUS CANDICANS* WALDST. & KIT.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо до 80 cm, изправено, разклонено, бодливо крилато. Листата последователни, пересто нарязани, с бодливи дялове. Цветовете тръбести, пурпурни, събрани в съцветие кошничка. Плодът сплесната, гола плодосемка, с хвърчилка от власинки. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Магарешкият бодил е включен в герба на Шотландия. Рудерално растение.

17 б. НАВЕДЕН МАГАРЕШКИ БОДИЛ (*CARDUUS NUTANS* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-90 cm, изправено, разклонено или неразклонено, бодливо крилато, паяжинесто вълнесто или голо. Листата последователни, пересто разсечени. Листните дялове триъгълно ланцетни, бодливи. Цветовете двуполови, тръбести, пурпурни, събрани в съцветие кошничка. Плодът сплесната, гола плодосемка с хвърчилка от грапави власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение.

17 в. ТЕРМЕРОВ МАГАРЕШКИ БОДИЛ (*CARDUUS THOERMERI* WEINM.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, разклонено, крилато, бодливо. Листата последователни, ланцетни, пересто насечени. Листните дялове триъгълни, бодливи. Цветовете двуполови, тръбести, розови, събрани в съцветие кошничка. Плодът гола плодосемка с хвърчилка от грапави власинки. Цъфти VI-X.

Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение.

18. РОД РЕШЕТКА (*CARLINA* L.)

Ключ за определяне на видовете
1 Надземно стъбло не се развива; кошничката до 12 cm в диаметър................ ....**18 а. Безстъблена решетка – *Carlina acanthifolia* All.**
1* Надземните стъбла добре развити; кошничките не по-широки от 3 cm..... ....**18 б. Обикновена решетка – *Carlina vulgaris* L.**

18 а. БЕЗСТЪБЛЕНА РЕШЕТКА (*CARLINA ACANTHIFOLIA* ALL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с цилиндричен вертикален корен, без надземно стъбло. Листата в розетка, продълговати до овални, пересто изрязани, бодливи. Цветовете бледожълти, по-късно червеникави, събрани в съцветие кошничка, плътно прилегнала към земята. Плодът удължена, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Овчарите използват кошничките за направата на решетка за пиене на вода, след като бъдат премахнати покривните листа. Изсушените съцветия намират приложение за изработването на букети от сухи цветя и икебани. В някои южни страни месестият околоцветник служи като зеленчук.

18 б. ОБИКНОВЕНА РЕШЕТКА (*CARLINA VULGARIS* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение, слабо паяжинесто влакнесто. Стъблото високо 10-80 cm, изправено, просто или разклонено. Листата последователни, удължено ланцетни, бодливо назъбени, долните с дръжки, горните приседнали или полустъблообхващащи. Цветовете тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът влакнеста плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се корените.

19. РОД ПАЛАМИДА (*CIRSIUM* MILL.)

Ключ за определяне на видовете
1 Листата по горната повърхност твърдо четинести...**2**
1* Листата по горната повърхност не са твърдо четинесто грапави..................**3**
2 Листата низбягващи; стъблото крилато..

...................................**19 а. Обикновена паламида – *Cirsium vulgare* (Savi) Ten.**
2* Листата не са низбягващи; стъблото не е крилато...
....................................**19 б. Езичестолистна паламида – *Cirsium ligulare* Boiss.**
3 Горната част на венчето разсечена до основата...
....**19 в. Полска паламида – *Cirsium arvense* (L.) Scop.**
3* Горната част на венчето разсечена, но никога до основата...............................**4**
4 Листата късо низбягващи...
....**19 г. Кучешка паламида – *Cirsium canum* (L.) All.**
4* Листата низбягващи по цялата дължина на междувъзлието.............................
.................................**19 д. Критска паламида – *Cirsium creticum* (Lam.) D'Urv.**

19 а. ОБИКНОВЕНА ПАЛАМИДА (*CIRSIUM VULGARE* (SAVI) TEN.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-200 cm, изправено, разклонено, паяжинесто, бодливо крилато. Листата последователни, продълговати, пересто насечени, бодливи. Листните дялове ланцетни, често раздвоени. Цветовете червени, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По каменисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

19 б. ЕЗИЧЕСТОЛИСТНА ПАЛАМИДА (*CIRSIUM LIGULARE* BOISS.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 100-150 cm, изправено, разклонено, паяжиновидно вълнесто. Листата последователни, пересто насечени, отдолу бяловълнести, бодливи. Цветовете червени, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури.

19 в. ПОЛСКА ПАЛАМИДА (*CIRSIUM ARVENSE* (L.) SCOP.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 60-120 cm, изправено, разклонено, паяжинесто. Листата последователни, елиптични или ланцетни, цели или пересто нарязани, назъбени или с вълнообразен ръб, бодливи. Цветовете червени, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Плевел в окопни култури.

19 г. КУЧЕШКА ПАЛАМИДА (*CIRSIUM CANUM* (L.) ALL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебел вретеновиден корен. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, неразклонено, паяжиновидно вълнесто. Листата последователни, цели, назъбени или с вълнообразен ръб, бодливи. Цветовете червени, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места.

19 д. КРИТСКА ПАЛАМИДА (*CIRSIUM CRETICUM* (LAM.) D'URV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, пересто насечени, отдолу бяловълнести, бодливи, бодлите жълти. Цветовете червени, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка с хвърчилка от перести власинки. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По мочурливи места и влажни ливади.

20. РОД БЕЗСМЪРТНИЧЕ (*XERANTHEMUM* L.)

ОБИКНОВЕНО БЕЗСМЪРТНИЧЕ (*XERANTHEMUM ANNUUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-50 cm, изправено, разклонено, бяловълнесто. Листата последователни, тясно ланцетни, целокрайни. Цветовете двуустни и тръбести, светлосиньовиолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът обратно конична, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от един ред люспи. Цъфти VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и цветните кошнички.
Допълнителна информация: В миналото е култивирано като декоративно растение. В цветарството намира приложение в изработването на сухи букети. Добро медоносно растение.

21. РОД РЕПЕЙ (*ARCTIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Кошничките в щитовидно съцветие; обвивните листчета кукесто извити..... ....**21 а. Обикновен репей – *Arctium lappa* L.**
1* Кошничките в гроздовидно съцветие, покрити с тънки паяжиновидни нишки; обвивните листчета прави...**21 б. Дребен репей – *Arctium minus* Bernh.**

21 а. ОБИКНОВЕН РЕПЕЙ (*ARCTIUM LAPPA* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с вретеновиден, месест корен. Стъблото високо до 150 cm, изправено, разклонено, набраздено, вълнесто.

Листата последователни, сърцевидно яйцевидни, почти целокрайни, отдолу влакнести. Цветовете тръбести, червени, събрани в кошнички, обединени в щитовидно съцветие. Плодът сплесната, тъмнокафява плодосемка с хвърчилка от грапави власинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: В храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В Япония се култивира като зеленчуково растение. Рудерално. Добро медоносно растение.

21 б. ДРЕБЕН РЕПЕЙ (*ARCTIUM MINUS* BERNH.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с вретеновиден, месест корен. Стъблото високо 60-150 cm, изправено, разклонено, влакнесто. Листата последователни, широко яйцевидни, почти целокрайни, отдолу бяловълнести. Цветовете тръбести, червени, събрани в кошнички, обединени в гроздовидно съцветие. Плодът плодосемка с хвърчилка от грапави власинки. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение.

22. РОД МИСК (*JURINEA* CASS.)

Ключ за определяне на видовете

1 Кошничката по-дълга отколкото широка...
....**22 а. Бодлив миск – *Jurinea tzar-ferdinandii* Davidov**
1* Кошничката не по-дълга отколкото широка..
....**22 б. Ръбестоплоден миск – *Jurinea consanguinea* DC.**

22 а. БОДЛИВ МИСК (*JURINEA TZAR-FERDINANDII* DAVIDOV)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вдървеняващо коренище. Стъблото високо 15-30 cm, изправено, разклонено в съцветието. Листата последователни, тясно линейни, отгоре зелени, отдолу бяло паяжинесто влакнести, с целокраен, подгънат надолу ръб. Цветовете двуполови тръбести, червеновиолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът четириръбеста, гола плодосемка, с 3-4 пъти по-дълга хвърчилка. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”, в Червена книга на Република България в категория „Уязвими”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.
Местообитание: По скалисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

22 б. РЪБЕСТОПЛОДЕН МИСК (*JURINEA CONSANGUINEA* DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-35 cm, изправено, разклонено, бяловълнесто. Листата перести, бяловълнести, главно в приосновна розетка, приосновните с крилати дръжки, низбягващи, стъбловите последователни, с крилати дръжки или приседнали, низбягващи. Цветовете двуполови тръбести, пурпурновиолетови, събрани в съцветие кошничка. Плодът брадавичеста плодосемка с хвърчилка от нееднакви власинки. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

23. РОД КРУПИНА (*CRUPINA* (PERS.) DC.)

ОБИКНОВЕНА КРУПИНА (*CRUPINA VULGARIS* CASS.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-90 cm, изправено, разклонено, набраздено. Листата последователни, перести. Цветовете червени, крайните безплодни, вътрешните двуполови, събрани в съцветие кошничка. Плодът копринесто влакнеста плодосемка с черна хвърчилка. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

24. РОД ДИВ КОНОП (*EUPATORIUM* L.)

ДИВ КОНОП (*EUPATORIUM CANNABINUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 150 cm, изправено, разклонено или неразклонено. Листата срещуположни, длановидно разделени. Цветовете тръбести, розови до виолетови, събрани в кошнички, обединени в съцветие щитовидна метлица. Плодът плодосемка с хвърчилка от четинки. Цъфти VI-X.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото е намирало приложение като текстилно растение. Добро медоносно растение.

25. РОД КАЗАШКИ БОДИЛ (*XANTHIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Бодливи растения; бодлите триделни в пазвите на листата..**25 а. Бодлив казашки бодил – *Xanthium spinosum* L.**
1* Небодливи растения...**25 б. Влакнест казашки бодил – *Xanthium strumarium* L.**

25 а. БОДЛИВ КАЗАШКИ БОДИЛ (*XANTHIUM SPINOSUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-80 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, разделени на три-пет дяла, горните цели. Цветовете еднополови, обединени в кошнички, мъжките кошнички на върха, а женските в основата, събрани в метличесто съцветие. Растението еднодомно. Плодът плодосемка без хвърчилка. Цъфти VII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел и рудерално растение.

25 б. ВЛАКНЕСТ КАЗАШКИ БОДИЛ (*XANTHIUM STRUMARIUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-60 cm, изправени, разклонени, влакнести. Листата последователни, триъгълно сърцевидни. Цветовете еднополови, обединени в съцветие кошничка, мъжките кошнички на върха, женските в основата, обединени в метличесто съцветие. Растението еднодомно. Плодът плодосемка без хвърчилка. Цъфти VII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

26. РОД СВЕЩИЦА (*FILAGO* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Обвивните листчета при плодовете звездовидно разперени; цветното легло на върха силно разширено...............**26 а. Полска свещица – *Filago arvensis* L.**
1*Обвивните листчета при плодовете повече или по-малко изправени; цветното легло на върха неразширено или слабо разширено................................ ....**26 б. Обикновена свещица – *Filago germanica* (L.) Huds.**

26 а. ПОЛСКА СВЕЩИЦА (*FILAGO ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (5) 10-40 (50) cm, изправено, разклонено, наребрено, бяло вълнесто влакнесто. Листата последователни, продълговати до линейно ланцетни, слабо вълновидно нагънати, паяжинесто влакнести, целокрайни. Цветовете периферни женски и вътрешни двуполови, обединени в кошнички, събрани в гроздовидни или метличести съцветия. Плодът продълговато обратно яйцевидна, бледокафява плодосемка с хвърчилка. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

26 б. ОБИКНОВЕНА СВЕЩИЦА (*FILAGO GERMANICA* (L.) HUDS.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (5) 10-30 (40) cm, изправено, разклонено, фино наребрено, сивобяло влакнесто. Листата последователни, приседнали, линейно ланцетни до линейни или ланцетни, повече или по-малко вълновидно нагънати, целокрайни, паяжинесто влакнести отстрани. Цветовете периферни женски и вътрешни двуполови, обединени в кошнички, събрани в съцветие главичка. Плодът обратно яйцевидна, тъмнокафява, гола плодосемка с хвърчилка. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

27. РОД ПОДРУМИЧЕ (*ANTHEMIS* L.)

ВЛАКНЕСТО ПОДРУМИЧЕ (*ANTHEMIS RUTHENICA* M. BIEB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи (8) 10-40 (50) cm, единични, изправени, разклонени в основата. Листата последователни, просто до двойно перести, приседнали. Периферните цветове женски, езичести, бели, вътрешните двуполови, тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът обратно пирамидална плодосемка, без хвърчилка, с коронка или якичка. Цъфти VI-IX. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Рудерално растение.

28. РОД КОТА (*COTA* J. GAY)

АВСТРИЙСКА КОТА (*COTA AUSTRIACA* (JACQ.) SCH. BIP.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи (10) 20-45 (60) cm, изправени, разклонени в горната част, наребрени, влакнести. Листата последователни, приседнали, двойно до просто перести, влакнести. Листните дялове ланцетни до продълговато линейни. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът обратно пирамидална плодосемка, с къса коронка. Цъфти V-X. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

29. РОД ТЕФРОЗЕРИС (*TEPHROSERIS* (RCHB.) RCHB.)

ХВЪРЧИЛКОВ ТЕФРОЗЕРИС
(*TEPHROSERIS PAPPOSA* (RCHB.) SCHUR)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблото високо 30-130 cm, изправено, просто или разклонено в съцветието, паяжиновид-

но влакнесто. Приосновните листа в розетка, лопатовидни, яйцевидни, елиптично продълговати долинейно ланцетни, назъбени до почти целокрайни. Стъбловите листа приседнали, елиптично ланцетни до линейно ланцетни, влакнести. Цветовете тръбести, пурпурни, езичестите неразвити или развити, жълти или оранжевожълти, събрани в кошнички, обединени в сенниковидно съцветие. Плодът почти цилиндрична, сивокафява или кафява плодосемка с хвърчилка. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По горски поляни и храсталаци.

30. РОД СПОРЕЖ (*SENECIO* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишни растения с пересто нарязани или назъбени листа......................
.....................................**30 а. Пролетен спореж – *Senecio vernalis* Waldst. & Kit.**
1* Многогодишни растения..
....................................**30 б. Македонски спореж – *Senecio macedonicus* Griseb.**

30 а. ПРОЛЕТЕН СПОРЕЖ (*SENECIO VERNALIS* WALDST. & KIT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-50 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, продълговати, пересто насечени или разделени, долните с дръжки, горните приседнали. Цветовете златистожълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът сплесната, наребрена плодосемка, с човка и хвърчилка от власинки. Цъфти III-IX. Плодоноси IV-X.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

30 б. МАКЕДОНСКИ СПОРЕЖ (*SENECIO MACEDONICUS* GRISEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблото високо 50-110 cm, изправено, разклонено в съцветието, голо или разредено паяжиновидно влакнесто. Листата последователни, приосновните и долните широко елиптични до закръглено ланцетни, почти целокрайни, рядко пересто врязани, с дръжки; горните яйцевидно ланцетни, приседнали, полустъблообхващащи, отгоре голи, отдолу паяжиновидно овласени. Цветовете жълти, събрани в съцветие щит или метлица от кошнички. Плодът цилиндрична, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от власинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В разредени гори и храсталаци, по сухи скалисти, каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

31. РОД ЯКОБЕА (*JACOBAEA* MILL.)

ОБИКНОВЕНА ЯКОБЕА (*JACOBAEA VULGARIS* GAERTN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вдървеняващ корен. Стъблото високо 30-150 cm, изправено, разклонено в съцветието, паяжиновидно влакнесто до голо. Листата последователни, приосновните и долните с дръжки, лировидно перести, средните и горните приседнали, 1-2 пъти перести, рядко цели и назъбени. Цветовете златистожълти, събрани в кошнички, обединени в щитовидно съцветие. Плодът цилиндрична плодосемка, външните без хвърчилка, вътрешните с хвърчилка от власинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-XI.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури.

32. РОД ЗВЕЗДЕЛ (*ASTER* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата с жлезисти вместилища, изглеждат перфорирани..............................
....**32 а. Бодлив звездел – *Aster linosyris* (L.) Bernh.**
1* Листата с жлезисти вместилища, плътни..
....**32 б. Влакнест звездел – *Aster amellus* L.**

32 а. БОДЛИВ ЗВЕЗДЕЛ (*ASTER LINOSYRIS* (L.) BERNH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, дебело, разклонено, тъмнокафяво коренище. Стъблата високи 10-50 (70) cm, изправени или полегнали, слабо разклонени, фино надлъжно наребрени, зелени или червеникави до кафяви. Листата последователни, линейно ланцетни или обратно ланцетни, приседнали. Цветовете тръбести, жълти, събрани в кошнички, обединени в щитовидно съцветие. Плодът клиновидно обратно яйцевидна, слабо сплесната, светлокафява, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от светлокафеникави власинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци, в разредени гори.

32 б. ВЛАКНЕСТ ЗВЕЗДЕЛ (*ASTER AMELLUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, дебело коренище. Стъблото високо 20-80 cm, в основата възходящо, нагоре изправено, просто или разклонено, влакнесто. Листата последователни, приосновните и долните с дръжки, широко ланцетни до обратно яйцевидни или лопатовидни, влакнести, целокрайни или назъбени, средните и горните приседнали, продълговати до ланцетни. Цветовете езичести, синьовиолетови, рядко червени или бели и тръбести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие.

Плодът обратно яйцевидна, силно сплесната, зеленикава, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от жълтокафяви власинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение.

33. РОД ЗЛОЛЕТНИЦА (*ERIGERON* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долните стъблови листа елиптични или яйцевидни, 25-40 (70) mm широки; езичестите цветове поне 1.5 пъти по-дълги от обвивните листчета...**33 а. Бяла злолетница – *Erigeron annuus* (L.) Pers.**
1* Долните стъблови листа тясно лопатовидни, (1) 4-10 mm широки; езичестите цветове по-малко от 1.5 пъти по-дълги от обвивните листчета...**33 б. Канадска злолетница – *Erigeron canadensis* L.**

33 а. БЯЛА ЗЛОЛЕТНИЦА (*ERIGERON ANNUUS* (L.) PERS.)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-150 cm, изправено, разклонено. Листата последователни, ланцетни, назъбени. Периферните цветовете женски, езичести, бели или светлосини, вътрешните двуполови или женски, тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът влакнеста плодосемка с хвърчилка. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища. Инвазивен вид.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в окопни култури.

33 б. КАНАДСКА ЗЛОЛЕТНИЦА (*ERIGERON CANADENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-150 cm, изправено, в горната част разклонено, влакнесто. Листата последователни, влакнести, долните ланцетни, с дръжка, горните линейни, приседнали. Цветовете женски, тръбести и двуполови, жълти, събрани в кошнички, обединени в съцветие метлица. Плодът плоска плодосемка с хвърчилка. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По тревисти места. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Контактът с листата може да предизвика дерматит! Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

34. РОД ПЕЛИН (*ARTEMISIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата ясно двуцветни, отгоре тъмнозелени, отдолу влакнести; листните

дялове широки 5 mm или повече...
....**34 а. Обикновен пелин – *Artemisia vulgaris* L.**
1* Листата едноцветни от двете страни или разликата незначителна.................**2**
2 Листата в основата без ушички, гъсто сребристобяло влакнести; кошничките увиснали......................................**34 б. Горчив пелин – *Artemisia absinthium* L.**
2* Листата в основата с ушички или няколко перести делчета...........................**3**
3 Обвивните листчета голи, лъскави...
....**34 в. Едногодишен пелин – *Artemisia annua* L.**
3* Обвивните листчета сиво влакнести...**4**
4 Всички листа с дръжки; цветното легло с власинки..
....**34 г. Катраника – *Artemisia alba* L.**
4* Най-малко горните листа приседнали; цветното легло голо............................
....**34 д. Понтийски пелин – *Artemisia pontica* L.**

34 а. ОБИКНОВЕН ПЕЛИН (*ARTEMISIA VULGARIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблата високи (30) 60-100 (200) cm, изправени или възходящи, наребрени, разклонени. Листата последователни; просто пересто нарязани или разсечени, най-долните с къси дръжки, останалите приседнали, влакнести. Листните дялове елиптично ланцетни или линейно ланцетни. Цветовете тръбести, червенокафяви, събрани в кошнички, обединени в класовидни, а класовете в метличесто съцветие. Плодът цилиндрична плодосемка без хвърчилка. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-XII.
Местообитание: В храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално растение. Служи като инсектицидно средство.

34 б. ГОРЧИВ ПЕЛИН (*ARTEMISIA ABSINTHIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално, разклонено коренище. Стъблата високи 30-60 (100) cm, в основата полувдървенели, изправени, наребрени, разклонени в горната част, влакнести. Листата последователни, 2-3 пъти пересто разсечени, влакнести. Листните дялове продълговати или ланцетни. Цветовете тръбести, жълти, събрани в кошнички, обединени в гроздовидни, а гроздовете в метличесто съцветие. Плодът продълговато клиновидна, кафява плодосемка, без хвърчилка. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-XI.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Рудерално. В миналото е използвано при приготвянето на алкохолната напитка „Абсент”. В пчеларството ръцете се натриват със стръкове за предпазване от ужилване. Служи като инсектицидно средство срещу бълхи, молци и хлебарки.

34 в. ЕДНОГОДИШЕН ПЕЛИН (*ARTEMISIA ANNUA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблото високо 30-80 (150) cm, изправено, силно разклонено в горната половина, наребрено, влакнесто. Листата последователни, приседнали; долните и средните тройно пересто разсечени; горните просто до двойно пересто разсечени. Листните дялове линейно ланцетни. Цветовете тръбести, жълти, събрани в кошнички, обединени в гроздовидни, а гроздовете в метличесто съцветие. Плодът яйцевидно цилиндрична плодосемка, без хвърчилка. Цъфти VI-X. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото от корените е получавана лимоненожълта боя за багрне на кожи, вълна и коприна, а от стъблата са приготвяни градински метли. Етеричното масло намира приложение в ликьорената, парфюмерийната и сапунената промишленост. Служи като инсектицидно средство. В Кавказ листата се използват като подправка.

34 г. КАТРАНИКА (*ARTEMISIA ALBA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално коренище, в горната част силно разклонено, с многобройни стерилни издънки. Стъблата високи 30-60 (100) cm, изправени до възходящи, в долната част вдървенели, прости или разклонени. Листата последователни, долните двойно до тройно пересто разсечени, средните и горните просто пересто разсечени или цели, влакнести до наплъстени. Цветовете тръбести, жълти до кафявочервени, събрани в кошнички, обединени в гроздовидно съцветие. Плодът слабо сплесната, клиновидна, гола плодосемка без хвърчилка. Цъфти VII-X. Плодоноси IX-XI.
Местообитание: По скалисти места.
Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

34 д. ПОНТИЙСКИ ПЕЛИН (*ARTEMISIA PONTICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо, вдървеняло коренище. Стъблата високи 40-100 cm, относително многобройни, изправени, в основата вдървенели, прости или слабо разклонени, влакнести. Листата последователни, сивозелени, 1-3 пъти перести, влакнести. Листните дялове триъгълно яйцевидни. Цветовете тръбести, жълти, събрани в кошнички, обединени в метличесто съцветие. Плодът плодосемка без хвърчилка, с коронка. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.

Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория "Почти застрашени".
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

35. РОД МАРГАРИТКА (*LEUCANTHEMUM* MILL.)

ОБИКНОВЕНА МАРГАРИТКА (*LEUCANTHEMUM VULGARE* LAM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-70 cm, изправено, неразклонено, набраздено, в горната част безлистно. Листата последователни, приосновните лопатовидни, назъбени, с дръжки; стъбловите линейни до продълговати, назъбени, приседнали или полустъблообхващащи. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът копринесто влакнеста плодосемка с черна хвърчилка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В цветарството намира приложение за направата на букети. Култивира се като декоративно растение. Инсектицидно средство срещу дървеници и бълхи. Добро медоносно растение.

36. РОД ВРАТИГА (*TANACETUM* L.)

ЩИТОНОСНА ВРАТИГА (*TANACETUM CORYMBOSUM* (L.) SCH. BIP.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно, разклонено коренище. Стъблата високи 30-60 (120) cm, единични или по няколко, изправени, разклонени в съцветието, наребрени, влакнести. Листата последователни, просто до двойно перести, долните с дръжки, средните и горните приседнали. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът призматично клиновидна, наребрена, кафеникава плодосемка с коронка. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В покрайнините на гори, край пътища.

37. РОД ТРИРЕБРЕНИК (*TRIPLEUROSPERMUM* SCH. BIP.)

Ключ за определяне на видовете

1 Зъбците на тръбестите цветове голи; плодосемките обратно конични или обратно пирамидални, с ясно развита коронка, с 2 кръгли смолести жлези, коремните ребра ъгловати...

.......**37 а. Еднолетен триребреник – *Tripleurospermum inodorum* (L.) Sch. Bip.**
1* Зъбците на тръбестите цветове обикновено жлезисти; плодосемките обратно яйцевидни, без коронка, с една напречна продълговата смолеста жлеза, коремните ребра закръглени...
.**37 б. Тънколистен триребреник – *Tripleurospermum tenuifolium* (Kit.) Freyn**

37 а. ЕДНОЛЕТЕН ТРИРЕБРЕНИК (*TRIPLEUROSPERMUM INODORUM* (L.) SCH. BIP.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък вретеновиден корен. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, разклонено в горната половина, наребрено, голо или влакнесто. Листата последователни, 2-3 пъти перести. Листните дялове нишковидни. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът обратно конична или обратно пирамидална, тъмнокафява до чернокафява, наребрена плодосемка, с ципеста коронка или хвърчилка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

37 б. ТЪНКОЛИСТЕН ТРИРЕБРЕНИК (*TRIPLEUROSPERMUM TENUIFOLIUM* (KIT.) FREIN)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с вретеновиден, рядко масивен корен. Стъблото високо 15-40 (100) cm, изправено, разклонено в горната половина, наребрено, голо или влакнесто. Листата последователни, 2-3 пъти перести. Листните дялове нишковидни. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът сплесната странично, наребрена плодосемка, без хвърчилка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветните кошнички.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури. Рудерално растение.

38. РОД РАВНЕЦ (*ACHILLEA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Езичестите цветове равни по дължина на обвивката...
37 а. Едроцветен равнец–*Achillea ageratifolia* (Sibth. & Sm.) Benth. & Hook.f.
1* Езичестите цветове по-къси от обвивката...**2**
2 Цветовете бели или бялорозови...
....**38 б. Хилядолистен равнец – *Achillea millefolium* L.**
2* Цветовете златистожълти...
....**38 в. Жълт равнец – *Achillea clypeolata* Sm.**

38 а. ЕДРОЦВЕТЕН РАВНЕЦ (*ACHILLEA AGERATIFOLIA* (SIBTH. & SM.) BENTH. & HOOK. F.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно, разклонено коренище, с вертикални и хоризонтални дялове. Стъблата високи 10-30 cm, единични или по няколко, изправени, прости или разклонени в съцветието, наребрени, гъсто вълнести. Листата последователни, бяло до сиво вълнести, приосновните продълговато до линейно лопатовидни, гребенесто назъбени до наделени или почти целокрайни, с дръжки; средните линейно лопатовидни, приседнали. Цветовете периферни езичести бели и вътрешни тръбести жълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът продълговата, сивокафява плодосемка, без хвърчилка. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

38 б. ХИЛЯДОЛИСТЕН РАВНЕЦ (*ACHILLEA MILLEFOLIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, хоризонтално, пълзящо коренище. Стъблата високи (10) 20-60 (100) cm, изправени или възходящи, разклонени в съцветието. Листата последователни, 2-3 пъти перести, долните с дръжки, средните и горните приседнали. Листните дялове линейно ланцетни. Цветовете езичести, бели и тръбести, жълтокафяви, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът продълговато елиптична, сплесната плодосемка, без хвърчилка. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветните кошнички.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! В някои случаи може да причини алергична реакция или да повиши светлочувствителността! В слънчево и горещо време сокът от растението дразни кожата! В миналото растението е използвано като заместител на хмела и за ароматизиране на тютюн. В някои части на страната младите растения служат като подправка и салата. Виното се запазва по-дълго време, ако в него се поставят семена от хилядолистен равнец.

38 в. ЖЪЛТ РАВНЕЦ (*ACHILLEA CLYPEOLATA* SM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно, разклонено на върха коренище. Стъблата високи (12) 20-50 (70) cm, изправени, разклонени в съцветието, наребрени, влакнести. Листата последователни, приосновните двойно или просто перести, с дръжки, горните просто перести до гребенесто наделени. Листните дялове продълговати или продълговато ланцетни. Цветовете езичести и тръбести, златистожълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът продълговата, сплесната, кафява плодосемка, без хвърчилка. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По каменисти, скалисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и цветните кошнички.

Допълнителна информация: Балкански ендемит.

39. РОД ПОДБЕЛ (*TUSSILAGO* L.)

ПОДБЕЛ (*TUSSILAGO FARFARA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-25 cm, изправено, неразклонено, с люспести листа. Развива се преди образуването на листата. Листата приосновни, закръглено сърцевидни, назъбени, отдолу бяловълнести. Цветовете езичести и тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от власинки. Цъфти III-V.
Местообитание: По влажни места в покрайнините на гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и цветните кошнички.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Българското име идва от бялата вълнеста долна страна на листата. Младите листа са подходящи като зеленчук.

40. РОД ДИВ СЛЪНЧОГЛЕД (*DORONICUM* L.)

СТЪЛБЧЕСТ ДИВ СЛЪНЧОГЛЕД (*DORONICUM COLUMNAE* TEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, едро вълновидно назъбени, приосновните с дръжки, сърцевидно бъбрековидни; стъбловите приседнали, стъблообхващащи, яйцевидни. Цветовете женски езичести и двуполови тръбести жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът плодосемка с хвърчилка от власинки. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В храсталаци и сенчести каменисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и листата.

41. РОД БЛЪШНИЦА (*PULICARIA* GAERTN.)

БЛЪШНИЦА (*PULICARIA DYSENTERICA* (L.) BERNH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище с люспести издънки. Стъблата високи (20) 30-60 (75) cm, изправени, разклонени, наребрени, влакнести. Листата последователни, тясно ланцетни, целокрайни или назъбени, приосновните с дръжки, стъбловите приседнали, полустъблообхващащи. Цветовете женски, езичести и двуполови тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрично призматична, наребрена плодосемка, с хвърчилка от власинки. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се корените.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

42. РОД ОМАН (*INULA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Езичестите цветове до 12 mm дълги, до 1/2 по-дълги от обвивните листчета ....**42 а. Дългохвърчилков оман – *Inula conyza* L.**
1* Езичестите цветове 12 mm или по-дълги, повече от 1/2 по-дълги от обвивните листчета...**2**
2 Листата с 3-7 успоредни жилки...
....**42 б. Успореднонишков оман – *Inula ensifolia* L.**
2* Листата с пересто разклонени жилки или жилкуването незабележимо..........**3**
3 Горната повърхност на листата с мрежесто жилкуване....................................
....**42 в. Върболистен оман – *Inula salicina* L.**
3* Горната повърхност на листата без ясно видимо мрежесто жилкуване..........**4**
4 Външните обвивни листчета по-дълги от вътрешните.....................................
....**42 г. Британски оман – *Inula britanica* L.**
4* Външните обвивни листчета значително по-къси от вътрешните....................
....**42 д. Божи оман – *Inula oculus-christi* L.**

42 а. ДЪЛГОХВЪРЧИЛКОВ ОМАН (*INULA CONYZA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивен корен и шнуровидни странични корени. Стъблото високо (15) 30-80 (120) cm, единично, изправено, разклонено в горната част, наребрено, влакнесто. Листата последователни, елиптични или продълговато елиптични до ланцетни, назъбени, влакнести, долните с дръжки, останалите почти приседнали до приседнали. Цветовете жълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът цилиндрично призматична, наребрена, тъмнокафява плодосемка с хвърчилка от бели до кафеникави четинки. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

42 б. УСПОРЕДНОНИШКОВ ОМАН (*INULA ENSIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално разклонено коренище. Стъблото високо 15-25 (45) cm, изправено или извито, просто или разклонено на върха, наребрено, влакнесто до почти голо. Листата последователни, приседнали, линейно ланцетни, ланцетни, рядко долните тясно елиптични, целокрайни. Цветовете еднополови езичести и двуполови тръбести, жълти, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрично призматична, наребрена, светлокафява плодосемка с хвърчилка от четинки. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

42 в. ВЪРБОЛИСТЕН ОМАН (*INULA SALICINA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, разклонено, хоризонтално коренище. Стъблото високо (20) 30-60 (75) cm, изправено, просто или на върха разклонено, наребрено, в долната част четинесто. Листата последователни, приседнали, елиптични до линейно ланцетни, възкожести, целокрайни до назъбени. Цветовете еднополови езичести и двуполови тръбести, жълти, събрани в съцветие щит от кошнички. Плодът цилиндрично призматична, наребрена, кафява плодосемка с хвърчилка от бели четинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: В гори и храсталаци.

42 г. БРИТАНСКИ ОМАН (*INULA BRITANICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивен, скъсен, възлест корен. Стъблото високо 15-75 cm, единично, изправено, разклонено, наребрено, влакнесто. Листата последователни, елиптични до ланцетни или яйцевидно елиптични, влакнести, целокрайни. Цветовете жълти, периферните женски, езичести, средните двуполови, тръбести, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрично призматична, наребрена, светлокафява плодосемка, с хвърчилка от бели четинки. Цъфти VI-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се цветните кошнички.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

42 д. БОЖИ ОМАН (*INULA OCULUS-CHRISTI* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, пълзящо, хоризонтално, разклонено коренище. Стъблото високо 25-50 (60) cm, единично, рядко по няколко, изправено, разклонено, наребрено, сивобяло влакнесто. Листата последователни, долните с дръжки, обратно ланцетни или продълговато елиптични, влакнести, целокрайни или назъбени; горните приседнали, полустъблообхващащи, понякога късо низбягващи, яйцевидни, влакнести. Цветовете жълти, периферните женски, езичести, средните двуполови, тръбести, събрани в съцветие кошничка. Плодът цилиндрично призматична, наребрена, кафява, влакнеста плодосемка, с хвърчилка от власинки. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.

43. РОД ПАРИЧКА (*BELLIS* L.)

МНОГОГОДИШНА ПАРИЧКА (*BELLIS PERENNIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблото високо 4-15 (25) cm, изправено, неразклонено, безлистно. Листата в приосновна розетка, лопатовидни, назъбени или целокрайни. Цветовете еднополови и

двуполови, събрани в съцветие кошничка. Еднополовите езичести, женски, бели до розови. Двуполовите тръбести, жълти. Плодът сплесната, влакнеста плодосемка, без хвърчилка. Цъфти IV-VII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и цветните кошнички.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение – съставка в тревните смески. Листата са подходящи за салата.

СЕМЕЙСТВО ТИНТЯВОВИ (GENTIANACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Венчето с тръбица широка до 1 mm; близалцата опадващи.............................
....**1. *Centaurium* Hill**
1* Венчето с много по-широка тръбица; близалцата не са опадващи..................
....**2. Тинтява – *Gentiana* L.**

1. РОД ЧЕРВЕН КАНТАРИОН (*CENTAURIUM* HILL)

КРАСИВ ЧЕРВЕН КАНТАРИОН (*CENTAURIUM PULCHELLUM* (SW.) DRUCE)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-15 cm, изправени, дихотомично разклонени в основата, рядко прости, четириръбести до почти крилати. Листата срещуположни, долните яйцевидни или овални, средните елипсовидни или продълговати, горните продълговато ланцетни или ланцетни, всички целокрайни. Цветовете розовочервени, единични или в съцветие щитовиден грозд. Плодът цилиндрична кутийка. Семената набръчкани, тъмнокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2. РОД ТИНТЯВА (*GENTIANA* L.)

СИНЯ ТИНТЯВА (*GENTIANA CRUCIATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, вертикално или косо коренище и стерилни издънки. Стъблата високи 15-50 (60) cm, изправени или възходящи, обикновено няколко, неразклонени, набраздени. Приосновните листа в розетка, обратно яйцевидни или ланцетни; стъбловите срещуположни, продълговато яйцевидни до яйцевидно ланцетни, назъбени. Цветовете сини или синьозелени, събрани в прешлени в пазвите на листата. Плодът продълговато призматична кутийка. Семената неправилно яйцевидни, с мрежеста повърхност. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.

Допълнителна информация: Растението е отровно!

СЕМЕЙСТВО БРОШОВИ (RUBIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете в гъсти класовидни съцветия..........**1. Кръстатка – *Crucianella* L.**
1* Цветовете в полусенници, образуващи метличести или главести съцветия.**2**
2 Цветовете с чашка от (4–) 6 зъбчета, запазваща се при плода.........................
....**2. Гръдник – *Sherardia* L.**
2* Цветовете без чашка или с чашка от къси зъбчета, опадваща при плода......**3**
3 Цветовете или цветовете и полусенниците без прицветници....................
....**3. Еньовче – *Galium* L.**
3* Цветовете или цветовете и полусенниците с прицветници............................**4**
4 Цветните полусенници в метличести или главести съцветия; цветовете двуполови...**4. Лазаркиня – *Asperula* L.**
4* Цветните полусенници в листните пазви; средният цвят двуполов, крайните мъжки..**5. Гергевка – *Cruciata* Mill.**

1. РОД КРЪСТАТКА (*CRUCIANELLA* L.)

ГРЪЦКА КРЪСТАТКА (*CRUCIANELLA GRAECA* BOISS.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, наклонен или почти вертикален корен. Стъблото високо 10-25 (-30) cm, изправено, разклонено, рядко просто, четириръбесто, четинесто. Листата в прешлени по 6-8, приосновните тясно ланцетни, с прави или слабо подвити ръбове; останалите линейно ланцетни до линейни, целокрайни, с повече или по-малко подвити ръбове, приседнали. Цветовете бледожълти, събрани в класове, обединени в метличесто съцветие. Плодът сух, разпада се на 2 продълговато яйцевидни орехчета със зърнеста повърхност и кафяви и бели петънца. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По песъчливи и каменисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

2. РОД ГРЪДНИК (*SHERARDIA* L.)

ГРЪДНИК (*SHERARDIA ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък корен. Стъблото високо 5-40 cm, възходящо или полегнало, разклонено, четириръбесто. Листата в основата по 4, нагоре по 6 в прешлен, лопатовидни или обратно яйцевидни, целокрайни. Цветовете лилаворозови или бели, събрани в цимозна главичка. Плодът сух, разпада се на няколко орехчета. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти, песъчливи и каменисти места.
Допълнителна информация: Плевел в овощни градини, лозя и окопни култури.

3. РОД ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Едногодишни растения; венчето (0.5-) 1-2 (-2.5) mm в диаметър...................**2**
1* Многогодишни растения; венчето (1.5-) 2-6 (-8) mm в диаметър...................**3**
2 Орехчетата 2-3 mm в диаметър; листата на върха с осилче 2-4 пъти по-късо или равно на ширината на листата...**3 а. Лъжлива лепка – *Galium spurium* L.**
2* Орехчетата 2.5-4.5 (-5) mm в диаметър; листата на върха с осилче 4-6 пъти по-късо от ширината на листата...........................**3 б. Лепка – *Galium aparine* L.**
3 Венчето с къса тръбица...**3 в. Ароматно еньовче – *Galium odoratum* (L.) Scop.**
3* Венчето без тръбица..**4**
4 Орехчетата кълбести; стъблото по ръбовете с шипчета, рядко гладки...**3 г. Полегнало еньовче – *Galium debile* Desv.**
4* Орехчетата бъбрековидни; стъблото по ръбовете без шипчета.....................**5**
5 Венчето чашковидно, бяло, дяловете на върха късо заострени...**3 д. Лъжливоосилесто еньовче – *Galium pseudoaristatum* Schur**
5* Венчето пръстеновидно, бледожълто, бяло или жълто, дяловете на върха дълго заострени или нишковидно удължени...**6**
6 Стъблата до върха разпръснато до гъсто мъхести, рядко почти голи; цветовете жълти................................**3 е. Същинско еньовче – *Galium verum* L.**
6* Стъблата голи или влакнести в долната половина; цветовете бледо-жълтеникави или бели..**7**
7 Растения с добре развит главен корен; венчето 2-5 mm в диаметър..**3 ж. Хелдрейхиево еньовче – *Galium heldreichii* Halácsy**
7* Растения с тънки вторични корени във възлите на дълго коренище; венчето 3.5-5.0 mm в диаметър............................**3 з. Бяло еньовче – *Galium album* Mill.**

3 а. ЛЪЖЛИВА ЛЕПКА (*GALIUM SPURIUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, силно разклонен корен. Стъблото високо 10-120 cm, полегнало или катерливо, разклонено, четириръбесто, покрито с кукички. Листата в прешлени по 6-10, тясно обратно ланцетни, ръбовете със закривени шипчета. Цветовете бледозелени, събрани в метличесто съцветие. Плодът кълбесто, покрито с четинки, кафяво орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В гори, храсталаци, най-често край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в житни и окопни култури.

3 б. ЛЕПКА (*GALIUM APARINE* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, силно разклонен корен. Стъблото високо 30-120 cm, полегнало или катерливо, разклонено, четириръбесто, покрито с кукички. Листата в прешлени по 6-8 (-10), обратно ланцетни,

ръбовете със закривени шипчета. Цветовете бели, събрани в метличесто съцветие. Плодът кълбесто, покрито с четинки, кафяво орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: В гори, храсталаци, най-често край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото плодовете са служели като заместител на кафето. Плевел в житни и окопни култури.

3 в. АРОМАТНО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM ODORATUM* (L.) SCOP.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, тънко, разклонено коренище. Стъблата високи 15-30 cm, изправени, четириръбести. Листата в прешлени по 6-10, широко обратно ланцетни или продълговато елиптични, късо четинести. Цветовете бели, събрани в метличесто съцветие, съставено от полусенници. Плодът кълбесто, покрито с четинки орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сенчести места в широколистни гори.
Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Сухите стръкове намират приложение като инсектицидно средство срещу молци.

3 г. ПОЛЕГНАЛО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM DEBILE* DESV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, наклонено коренище, във възлите с многобройни нишковидни корени. Стъблото дълго (20-) 30-50 (-80) cm, единично, в основата приповдигащо се, нагоре възходящо, разклонено, в основата с къси стерилни разклонения, четириръбесто. Листата в прешлени по 5-6, линейни до линейно ланцетни, елиптични до линейни, ръбовете слабо подвити, с къси хиалинни шипчета. Цветовете снежнобели или възрозови, събрани в съцветие метлица. Плодът кълбесто, зърнесто, тъмнокафяво до черно орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По влажни и мочурливи места.

3 д. ЛЪЖЛИВООСИЛЕСТО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM PSEUDOARISTATUM* SCHUR)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с почти вертикален, слабо разклонен корен. Стъблата високи 50-80 cm, няколко, изправени, обикновено неразклонени, четириръбести. Листата в прешлени по (6-) 8-10 (-12), тясно до линейно ланцетни, често сърповидно извити, ръбовете с хиалинни зъбчета. Цветовете бели, събрани в съцветие метлица. Плодът бъбрековидно, набръчкано, тъмнокафяво орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: В широколистни гори.

3 е. СЪЩИНСКО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM VERUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално, разклонено коренище. Стъблата високи 50-80 cm, няколко, изправени, разклонени, в основата цилиндрични, нагоре четириръбести. Листата в прешлени по 8-12, линейни, с подвити ръбове и хиалинни зъбчета. Цветовете жълти или бледо-жълти, събрани в метличесто съцветие. Плодът бъбрековидно, набръчкано, тъмнокафяво орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места и горски поляни.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Едно от народните имена е сирище, тъй като пресният сок пресича млякото и в някои страни се използва за получаването на сирене с приятен аромат на мед. В миналото растението е служело за боядисване на вълна.

3 ж. ХЕЛДРЕЙХИЕВО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM HELDREICHII* HALÁCSY)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вдървенял, слабо разклонен корен. Стъблата високи (10) 20-60 (90) cm, многобройни, изправени, възходящи или полегнали, разклонени, четириръбести. Листата в прешлени по 6-8, тясно до широко обратно ланцетни или обратно яйцевидни, тънко кожести, с хиалинни зъбчета. Цветовете бели, белезникави или бледожълтеникави, събрани в съцветие метлица. Плодът бъбрековидно, набръчкано, кафяво орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По каменисти и сухи тревисти места.

3 з. БЯЛО ЕНЬОВЧЕ (*GALIUM ALBUM* MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно разклонено коренище. Стъблата високи 70-120 cm, няколко, изправени или възходящи, четириръбести, разклонени. Листата в прешлени по (6-) 7-8 (-10), неправилно елиптични, тясно до широко обратно ланцетни, с хиалинни зъбчета. Цветовете бели или бледожълтеникави, събрани в съцветие метлица. Плодът бъбрековидно, набръчкано, кафяво или тъмнокафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По открити тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: В миналото растението е използвано за боядисване на вълна.

4. РОД ЛАЗАРКИНЯ (*ASPERULA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата в прешлени по 6-12..
...................................**4 а. Червена лазаркиня – *Asperula purpurea* (L.) Ehrend.**
1* Листата в прешлен по 4..**2**

2 Цветните полусенници в главести съцветия..
....**4 б. Милосърдниче – *Asperula taurina* L.**
2* Цветните полусенници в метличести съцветия..
....**4 в. Обикновена лазаркиня – *Asperula cynanchica* L.**

4 а. ЧЕРВЕНА ЛАЗАРКИНЯ (*ASPERULA PURPUREA* (L.) EHREND.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълъг корен. Стъблата високи (5) 15-50 (60) cm, многобройни, приповдигащи се или изправени, в основата с къси стерилни разклонения, четириръбести. Листата в прешлени по 6-12, тясно ланцетни до линейни, със слабо подвити ръбове. Цветовете пурпурночервени или жълтозеленикави, събрани в сложно метличесто съцветие. Плодът бъбрековидно, набръчкано, кафяво орехче. Цъфти VII-VIII. Плодоноси IX-X.
Местообитание: По скали и каменисти места.

4 б. МИЛОСЪРДНИЧЕ (*ASPERULA TAURINA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, почти хоризонтално, разклонено, червеникаво коренище, във възлите с надземни издънки. Стъблата високи (10) 20-50 (60) cm, изправени или възходящи, разклонени, четириръбести, влакнести, рядко почти голи. Листата в прешлени по 4, ланцетни, широко ланцетни до яйцевидни. Цветовете бели, рядко бледолилави, събрани в главички, обединени в метличесто съцветие. Плодът почти кълбесто, гладко или набръчкано, кафяво до тъмнокафяво орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.

4 в. ОБИКНОВЕНА ЛАЗАРКИНЯ (*ASPERULA CYNANCHICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със задебелен в основата, възлест, слабо разклонен корен. Стъблата високи 10-45 cm, няколко, приповдигащи се, възходящи или изправени, разклонени, четириръбести. Листата в прешлени по 4, тясно линейно ланцетни до линейни, с прави или подвити ръбове. Цветовете бледорозови до бели, събрани в метличесто съцветие. Плодът бъбрековидно, брадавичесто орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

5. РОД ГЕРГЕВКА (*CRUCIATA* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблата лепливи, с шипчета по ръбовете, едногодишни растения.................
...............**5 а. Пиемонтска гергевка – *Cruciata pedemontana* (Bellardi) Ehrend.**

1* Стъблата гладки, без шипчета по ръбовете, многогодишни растения...........**2**	
2 Цветовете с прицветници...	
....**5 б. Обикновена гергевка – *Cruciata laevipes* Opiz**	
2* Цветовете без прицветници..	
....**5 в. Пролетна гергевка – *Cruciata glabra* (L.) Ehrend.**	

5 а. ПИЕМОНТСКА ГЕРГЕВКА (*CRUCIATA PEDEMONTANA* (BELLARDI) EHREND.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък, слабо разклонен корен. Стъблото високо 10-40 cm, изправено, полегнало или възходящо, рядко разклонено, четириръбесто, покрито с кукички. Листата в прешлени по 4, продълговато елиптични или яйцевидни, с прави или подвити ръбове. Цветовете бледожълти, събрани в сложно, цимозно, гроздовидно съцветие. Плодът бъбрековидно, голо орехче. Цъфти IV-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места, храсталаци и горски поляни.

5 б. ОБИКНОВЕНА ГЕРГЕВКА (*CRUCIATA LAEVIPES* OPIZ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, пълзящо, разклонено коренище. Стъблата високи 20-60 cm, няколко, изправени или възходящи, разклонени, четириръбести. Листата в прешлени по 4, продълговато елиптични, широко ланцетни или яйцевидни, с прави или подвити ръбове. Цветовете жълти или бледожълтеникави, събрани в сложно, цимозно, гроздовидно съцветие. Плодът сух, разпада се на две кълбести орехчета. Цъфти IV-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По открити тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в овощни градини.

5 в. ПРОЛЕТНА ГЕРГЕВКА (*CRUCIATA GLABRA* (L.) EHREND.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, пълзящо коренище. Стъблата високи 5-20 (-25) cm, изправени, прости, рядко разклонени в основата, четириръбести. Листата в прешлени по 4, тясно до широко яйцевидни или елиптични, с прави ръбове, по време на плодоносене с леко подвити ръбове. Цветовете бледо- или зеленикавожълти, събрани в сложно, цимозно, гроздовидно съцветие. Плодът сух, разпада се на 1, рядко 2 крушовидни орехчета. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В светли гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се листата.

СЕМЕЙСТВО ТОЙНОВИ (APOCYNACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с изправени стъбла; цветовете бели или жълти, събрани в сенниковидно съцветие...**1. Устрел – *Vincetoxicum* Wolf**
1* Растения с възходящи, лежащи или пълзящи стъбла; цветовете сини до виолетови, единични в пазвите на листата........................**2. Зимзелен – *Vinca* L.**

1. РОД УСТРЕЛ (*VINCETOXICUM* WOLF)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето кафяво...
...........................**1 а. Южен устрел – *Vincetoxicum fuscatum* (Hornem.) Rchb. f.**
1* Венчето бяло или жълтеникаво...
..............................**1 б. Обикновен устрел – *Vincetoxicum hirundinaria* Medicus**

1 а. ЮЖЕН УСТРЕЛ (*VINCETOXICUM FUSCATUM* (HORNEM.) RCHB. F.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище и нишковидни корени. Стъблата високи 20-40 cm, изправени, неразклонени, фино наребрени, влакнести. Листата срещуположни, долните яйцевидни, горните до елипсовидно ланцетни, рядко влакнести, целокрайни. Цветовете кафяви, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът яйцевидно вретеновиден, разпукващ се надлъжно на 2 части. Семената пластинчато яйцевидни, кафяви, с хвърчилка. Цъфти (V) VI-VII.
Местообитание: В храсталаци и разредени гори, по сухи каменисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

1 б. ОБИКНОВЕН УСТРЕЛ (*VINCETOXICUM HIRUNDINARIA* MEDICUS)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и шнуровидни корени. Стъблата високи 50-120 cm, изправени, фино наребрени. Листата срещуположни, долните яйцевидни, горните яйцевидно ланцетни до ланцетни, влакнести, целокрайни. Цветовете бели или жълти, събрани в сенниковидно съцветие. Плодът яйцевидно вретеновиден, разпукващ се надлъжно на 2 части. Семената яйцевидни, сплеснати, кафяви, с влакнеста хвърчилка. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото в Европа е култивирано като текстилно.

2. РОД ЗИМЗЕЛЕН (*VINCA* L.)

ТРЕВИСТ ЗИМЗЕЛЕН (*VINCA HERBACEA* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стерилните и цветоносните стъбла дълги до 50 (70) cm, възходящи или лежащи, непрезимуващи, прости или разклонени. Листата срещуположни, елипсовидни, широко линейно елипсовидни или елипсовидно ланцетни, целокрайни. Цветовете сини до синьовиолетови, единични в пазвите на листата. Плодът продълговата кутийка. Семената цилиндрични, кафяви, брадавичести. Цъфти III-IV. Плодоноси IV-V.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративно.

СЕМЕЙСТВО КАРТОФОВИ (SOLANACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете тъмновиолетови...........................**1. Кучешко грозде – *Solanum* L.**
1* Цветовете бели...**2**
2 Цветовете дълги 6–10 cm; плодът бодлива кутийка........**2. Татул – *Datura* L.**
2* Цветовете дълги до 6 cm; плодът ягода.......**1. Кучешко грозде – *Solanum* L.**

1. РОД КУЧЕШКО ГРОЗДЕ (*SOLANUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Катерливи полухрасти; съцветията силно разклонени, обикновено с повече от 10 цвята; венчето тъмновиолетово...
....**1 а. Червено кучешко грозде – *Solanum dulcamara* L.**
1* Едногодишни растения с изправени стъбла; съцветията с единични разклонения и 3-10 цвята; венчето бяло..
....**1 б. Черно кучешко грозде – *Solanum nigrum* L.**

1 а. ЧЕРВЕНО КУЧЕШКО ГРОЗДЕ (*SOLANUM DULCAMARA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, стелещо се, разклонено коренище. Стъблата високи 50-180 cm, катерливи или увивни, в основата вдървенели, разклонени, цилиндрични или наребрени, голи до влакнести. Листата последователни, яйцевидно ланцетни до широко яйцевидни, голи до влакнести. Цветовете тъмновиолетови, събрани в съцветие метлица. Плодът червена, лъскава ягода. Семената кръгли или бъбрековидни, бледожълти, набръчкани. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По влажни места в покрайнините на гори, храсталаци, край пътища.

Лечебно растение: Използват се стъркoвете, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално. Добро медоносно растение.

1 б. ЧЕРНО КУЧЕШКО ГРОЗДЕ (*SOLANUM NIGRUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-150 cm, изправени, тревисти или в основата вдървенели, разклонени, рядко прости, цилиндрични или наребрени, влакнести. Листата последователни, широко или ромбично яйцевидни, целокрайни до назъбени. Цветовете бели, събрани в сенниковидно или гроздовидно щитовидно съцветие. Плодът черна ягода. Семената бъбрековидни. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: В покрайнините на гори, край пътища
Лечебно растение: Използват се стъркoвете, листата и плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Стъркoвете служат като инсектицид срещу гъсеници. Плевел в обработваеми земи. Рудерално. Добро медоносно растение.

2. РОД ТАТУЛ (*DATURA* L.)

ТАТУЛ (*DATURA STRAMONIUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден бял корен. Стъблата високи 30-125 cm, изправени, прости или разклонени в горната част, голи до влакнести. Листата последователни, яйцевидни до широко елиптични, назъбени или нарязани, голи до влакнести. Цветовете бели или пурпурни, единични в пазвите на листата. Плодът яйцевидна, бодлива, разпуклива кутийка. Семената черни, набръчкани. Цъфти IV-VIII. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища. Инвазивен вид.
Лечебно растение: Използват се листата и семената.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

СЕМЕЙСТВО ПОВЕТИЦОВИ (CONVOLVULACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения без хлорофил................................**1. Кукувича прежда – *Cuscuta* L.**
1* Зелени растения..**2. Поветица – *Convolvulus* L.**

1. РОД КУКУВИЧА ПРЕЖДА (*CUSCUTA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стълбчето заедно с близалцето по-къси или почти равни на яйчника; съцветията 0.8-1.5 cm в диаметър..
..................................**1 а. Европейска кукувича прежда – *Cuscuta europaea* L.**

1* Стълбчето заедно с близалцето по-дълги от яйчника; съцветията 0.5-1.0 cm в диаметър.......**1 б. Мащеркова кукувича прежда – *Cuscuta epithymum* (L.) L.**

1 а. ЕВРОПЕЙСКА КУКУВИЧА ПРЕЖДА (*CUSCUTA EUROPAEA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги до 1 m, увивни, разклонени, нишковидни до шнуровидни, безхлорофилни, жълти, розови или кафяви, с хаустории. Листата редуцирани до люспи. Цветовете бели, розови, жълти, светло кафяви или зеленикави, събрани в съцветие главичка. Плодът закръглено или конично яйцевидна кутийка. Семената жълти или жълтозелени. Цъфти V-X. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Паразит върху тревисти растения.

1 б. МАЩЕРКОВА КУКУВИЧА ПРЕЖДА (*CUSCUTA EPITHYMUM* (L.) L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата дълги до 1 m, увивни, разклонени, нишковидни, безхлорофилни, розови, червени или жълти, рядко бледозелени, с хаустории. Листата редуцирани до люспи. Цветовете бели или розови, събрани в съцветие главичка. Плодът четиристенна кутийка. Семената неправилно яйцевидни, кафяви. Цъфти V-X. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Паразит върху тревисти растения и полухрасти.

2. РОД ПОВЕТИЦА (*CONVOLVULUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата с дръжки, листната основа сърцевидна или стреловидна..................
....**2 а. Обикновена поветица – *Convolvulus arvensis* L.**
1* Листата приседнали, листната основа клиновидна или източена..............
...................................**2 б. Кантабрийска поветица – *Convolvulus cantabrica* L.**

2 а. ОБИКНОВЕНА ПОВЕТИЦА (*CONVOLVULUS ARVENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, вертикален корен. Стъблото дълго 40-100 cm, стелещо се или увивно, разклонено, четириръбесто, голо или влакнесто. Листата последователни, яйцевидни, продълговато яйцевидни, триъгълни, продълговати до линейни. Цветовете бели или розови, единични или събрани в дихазни съцветия в листните пазви. Плодът сферична до яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената яйцевидно лещовидни, тъмнокафяви, голи. Цъфти V-X. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, храсталаци.

Лечебно растение: Използват се стръковете и цветовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

2 б. КАНТАБРИЙСКА ПОВЕТИЦА (*CONVOLVULUS CANTABRICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-50 cm, изправено, в основата масивно, вдървеняло, разклонено, влакнесто. Листата последователни, приседнали, влакнести, целокрайни, приосновните обратно ланцетни, ланцетно до линейно лопатовидни, стъбловите линейно лопатовидни до линейни. Цветовете розови, събрани в дихазно съцветие, рядко единични в листните пазви. Плодът сферична до яйцевидна, разпуклива кутийка. Семената яйцевидно лещовидни, тъмнокафяви, влакнести. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

СЕМЕЙСТВО ГРАПАВОЛИСТНИ (BORAGINACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Венчето ясно неправилно..**1. Усойниче – *Echium* L.**
1* Венчето правилно...**2**
2 Голи или почти голи растения; орехчетата при узряване сраснали..................
....**2. Меденик – *Cerinthe* L.**
2* Влакнести растения; орехчетата при узряване разделени.............................**3**
3 Орехчетата със задебелен, якичкоподобен пръстен около основата.............**4**
3* Орехчетата без якичкоподобен пръстен около основата...............................**9**
4 Тичинките по-дълги от цветовете.................................**3. Винче – *Anchusa* L.**
4* Тичинките скрити в цветовете..**5**
5 Стълбчетата по-дълги от цветовете, венечните придатъци поне 3 пъти по-дълги, отколкото широки.......................................**4. Зарасличе – *Symphytum* L.**
5* Стълбчетата скрити в цветовете, венечните придатъци по-малко от 3 пъти по-дълги, отколкото широки..**6**
6 Орехчетата голи..**7**
6* Орехчетата грапави, мрежести или набраздени...**8**
7 Венчето с 5 влакнести придатъка близо до отвора на тръбицата.....................
....**5. Калугерка – *Nonea* Medicus**
7* Венчето с 5 снопчета от власинки, образуващи пръстен в отвора на тръбицата...**6. Медуница – *Pulmonaria* L.**
8 Венечните придатъци развити, поне толкова дълги, колкото широки.........
....**3. Винче – *Anchusa* L.**
8* Венечните придатъци липсват или по-къси, отколкото широки, или заместени от снопчета власинки..........................**5. Калугерка – *Nonea* Medicus**
9 Орехчетата с кукички...**10**
9*Орехчетата без кукички...**11**

10 Цветовете обикновено без прицветници; орехчетата прикрепени към гнездото с цялата си дължина...................................**7. Наумка – *Cynoglossum* L.**
10*Цветовете обикновено с прицветници; орехчетата прикрепени към гнездото с част от дължина си..**8. Ушици – *Lappula* Gilib.**
11 Венчето с придатъци или гънки в гърлото.........**9. Незабравка – *Myosotis* L.**
11* Венчето без придатъци или гънки в гърлото, често със снопчета от власинки...**12**
12 Венчето жълто...**10. Омразниче – *Onosma* L.**
12* Венчето синьо или лилаво.................**11. Белоочица – *Buglossoides* Moench**

1. РОД УСОЙНИЧЕ (*ECHIUM* L.)

ОБИКНОВЕНО УСОЙНИЧЕ (*ECHIUM VULGARE* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-105 cm, изправено, разклонено от основата. Листата последователни, ланцетни, елиптични, целокрайни. Стъблото и листата покрити с четинки, разположени върху брадавички. Цветовете сини, при прецъфтяване розови, събрани в метлицоподобно съцветие със завити полусенници. Плодът неправилно яйцевидно орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и листата.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Добро медоносно растение.

2. РОД МЕДЕНИК (*CERINTHE* L.)

МАЛЪК МЕДЕНИК (*CERINTHE MINOR* L.)

Морфология: Едно- до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-65 cm, изправено, просто или разклонено. Листата последователни, елиптични, яйцевидни до широко яйцевидни, отгоре с брадавички, на стерилните розетки с дръжки, стъбловите приседнали до стъблообхващащи, целокрайни. Цветовете бледо- или охреножълти, събрани в многоцветни връхни и странични завити полусенници. Плодът яйцевидно орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци, в покрайнините на гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

3. РОД ВИНЧЕ (*ANCHUSA* L.)

БАРЕЛИЕРОВО ВИНЧЕ (*ANCHUSA BARRELIERI* (ALL.) VITMAN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи (20-) 50-80 cm, изправени или възходящи, влакнести. Листата последователни, закръглено ланцетни или обратно ланцетни до почти линейни, целокрайни или назъбени,

приосновните с дръжки, стъбловите приседнали. Цветовете сини или синщовиолетови, събрани в сложно метличесто съцветие. Плодът яйцевидно, изправено, грапаво орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Медоносно растение.

4. РОД ЗАРАСЛИЧЕ (*SYMPHYTUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето виолетово, розово или бяло; орехчетата гладки.................................
....**4 а. Черен оман – *Symphytum officinale* L.**
1* Венчето светложълто; орехчетата дребно брадавичести.................................
....**4 б. Грудесто зарасличе – *Symphytum tuberosum* L.**

4 а. ЧЕРЕН ОМАН (*SYMPHYTUM OFFICINALE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и дълги дебели корени. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, в горната част разклонено, четинесто влакнесто. Листата последователни, яйцевидно ланцетни до ланцетни, с вълновиден ръб, отгоре четинести, отдолу почти голи или влакнести, долните с дръжки, горните приседнали. Цветовете розови, виолетови или бели, събрани в цимозно съцветие. Плодът яйцевидно, блестящо орехче. Цъфти IV-X. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: В сенчести и влажни гори, край горски пътеки.
Лечебно растение: Използват се корените, стръковете и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското име говори ясно за неговите лечебни свойства: от гр. symphyo – съединявам се (използва се при зарастване на рани и счупване на кости) и officinale – лечебен. Добро медоносно растение.

4 б. ГРУДЕСТО ЗАРАСЛИЧЕ (*SYMPHYTUM TUBEROSUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище с редуващи се задебелени и незадебелени части. Стъблото високо 15-50 cm, изправено, слабо разклонено, ръбесто. Листата последователни, елиптични, яйцевидно елиптични или ланцетни, долните с дръжки, горните приседнали. Стъблото и листата покрити с четинки. Цветовете светложълти, събрани в цимозно съцветие. Плодът кълбовидно яйцевидно, полуизвито, черно орехче. Цъфти IV-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: В сенчести и влажни гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

5. РОД КАЛУГЕРКА (*NONEA* MEDICUS)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата покрити с прости и жлезисти власинки; венчето тъмночервено до почти черно; чашковите зъбци триъгълно ланцетни...**5 а. Обикновена калугерка – *Nonea pulla* (L.) DC.**

1* Листата само с прости власинки; венчето тъмночервено; чашковите зъбци тясно линейни.....................**5 б. Тъмночервена калугерка – *Nonea atra* Griseb.**

5 а. ОБИКНОВЕНА КАЛУГЕРКА (*NONEA PULLA* (L.) DC.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-30 cm, изправено, разклонено в горната част, набраздено. Листата последователни, яйцевидно ланцетни, ланцетно елиптични, ланцетни или линейно ланцетни, целокрайни. Стъблото и листата покрити с четинки, разположени върху брадавички. Цветовете тъмнопурпурни до почти черни, събрани в цимозно съцветие. Плодът неправилно яйцевидно орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.

5 б. ТЪМНОЧЕРВЕНА КАЛУГЕРКА (*NONEA ATRA* GRISEB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-40 cm, изправени, прости или в горната част разклонени, влакнести, власинките по-дълги от диаметъра на стъблото. Листата последователни, удължено ланцетни до линейно ланцетни, целокрайни, приосновните с дръжки, останалите приседнали до полустъблообхващащи. Стъблото и листата покрити с четинки, които не са разположени върху брадавички. Цветовете тъмночервени или тъмнопурпурни, събрани в цимозно съцветие. Плодът неправилно яйцевидно, мрежовидно набръчкано, ситно брадавичесто и късовлакнесто орехче. Цъфти IV-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.

6. РОД МЕДУНИЦА (*PULMONARIA* L.)

ЛЕЧЕБНА МЕДУНИЦА (*PULMONARIA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко коренище. Стъблото високо 10-20 cm, изправено, ръбесто. Летните листа сърцевидно яйцевидни или елиптични, отгоре с по-светли петна, целокрайни. Стъбловите листа последователни, лопатовидни. Стъблото и листата покрити с четинки. Цветовете в началото виолетови, по-късно сини, събрани в метлицоподобно съцветие със завити полусенници. Плодът черно, блестящо, влакнесто орехче. Цъфти III-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: В широколистни гори.

Лечебно растение: Използват се коренищата, стръковете и листата.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

7. РОД НАУМКА (*CYNOGLOSSUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето 7-9 mm дълго, с ясно мрежесто жилкуване; венечните дялове почти толкова дълги, колкото и тръбицата...**7 а. Критска наумка – *Cynoglossum creticum* Mill.**
1* Венчето 4-6 mm дълго, без мрежесто жилкуване; венечните дялове по-дълги от тръбицата...**7 б. Унгарска наумка – *Cynoglossum hungaricum* Simonk.**

7 а. КРИТСКА НАУМКА (*CYNOGLOSSUM CRETICUM* MILL.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-70 cm, изправено, просто, рядко в горната част разклонено, влакнесто. Листата в приосновна розетка и стъблови, последователни, елиптични, долните с дръжки, горните приседнали, влакнести, по ръба ресничести. Цветовете сини, събрани в цимозни съцветия. Плодът яйцевидно орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места, край пътища.

7 б. УНГАРСКА НАУМКА (*CYNOGLOSSUM HUNGARICUM* SIMONK.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-70 cm, изправено, просто или в горната част разклонено, в основата с остатъци от стари листа, влакнесто. Листата последователни, елиптични или ланцетни, приосновните и долните с дръжки, средните и горните приседнали, влакнести, по ръба ресничести. Цветовете тъмночервени, събрани в цимозни съцветия. Плодът яйцевидно, покрито с шипчета орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.

8. РОД УШИЦИ (*LAPPULA* MOENCH)

ШИПЧЕСТИ УШИЦИ (*LAPPULA SQUARROSA* (RETZ.) DUMORT.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-50 (60) cm, изправено, в горната част разклонено, влакнесто. Листата в приосновна розетка и стъблови, последователни, ланцетни или линейно ланцетни, долните с дръжки, горните приседнали, влакнести, целокрайни. Цветовете светлосини, събрани във връхни полусенниковидни съцветия. Плодът яйцевидно тристенно орехче. Цъфти V-IX. Плодоноси VI-XI.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

9. РОД НЕЗАБРАВКА (*MYOSOTIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната повърхност на листата, особено по жилките и основата на стъблото, с кукести власинки..
..............**9 а. Изправена незабравка – *Myosotis stricta* Link ex Roem. & Schult.**
1* Долната повърхност на листата и основата на стъблото без кукести власинки...**2**
2 Чашката затворена при плода; цветните дръжки на най-долните цветове по-дълги от чашката, обикновено насочени нагоре; орехчетата черни....................
....**9 б. Полска незабравка – *Myosotis arvensis* (L.) Hill**
2* Чашката отворена или полуотворена при плода; цветните дръжки на най-долните цветове рядко по-дълги от чашката, обикновено разперени; орехчетата кафяви..
................................**9 в. Разклонена незабравка – *Myosotis ramosissima* Rochel**

9 а. ИЗПРАВЕНА НЕЗАБРАВКА (*MYOSOTIS STRICTA* LINK EX ROEM. & SCHULT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-40 cm, изправено, разклонено в основата, в основата с кукести власинки. Листата последователни, ланцетни, ланцетно лопатовидни, елиптични, влакнести, целокрайни, по ръба ресничести. Цветовете сини, събрани в полусенниковидно съцветие. Плодът яйцевидно, тъмнокафяво до черно, блестящо орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.

9 б. ПОЛСКА НЕЗАБРАВКА (*MYOSOTIS ARVENSIS* (L.) HILL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-55 cm, изправено, приповдигащо се, разклонено в основата. Листата последователни, приосновните розеткоподобни, удължено лопатовидни, ланцетни, ресничести, стъбловите ланцетни, целокрайни. Стъблото и листата покрити с власинки, разположени върху брадавички. Цветовете сини или светлосини с розов оттенък, събрани в полусенниковидно съцветие. Плодът яйцевидно, тъмно-кафяво до черно, блестящо орехче. Цъфти III-V. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Цветовете са символ на приятелството и верността.

9 в. РАЗКЛОНЕНА НЕЗАБРАВКА (*MYOSOTIS RAMOSISSIMA* ROCHEL)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 5-35 cm, изправени, единични или многобройни, разклонени. Листата последователни,

приосновните удължено лопатовидни или ланцетни, реснички; стъбловите елиптични или ланцетни, целокрайни. Стъблото и листата покрити с власинки, разположени върху брадавички. Цветовете сини или светлосини, събрани в полусенниковидно съцветие. Плодът яйцевидно, зеленикаво или светлокафяво, блестящо орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, храсталаци, край пътища.

10. РОД ОМРАЗНИЧЕ (*ONOSMA* L.)

ВИЗИАНИЕВО ОМРАЗНИЧЕ (*ONOSMA VISIANII* CLEMENTI)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-50 (60) cm, изправени, силно разклонени от основата. Листата последователни, приосновните в розетка, ланцетни до лопатовидни, целокрайни; стъбловите приседнали, линейно ланцетни до ланцетни, целокрайни. Стъблото и листата покрити с четинки, разположени върху брадавички. Цветовете кремави до светложълти, събрани в цимозно съцветие. Плодът сивокафяво, гладко, лъскаво орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

11. РОД БЕЛООЧИЦА (*BUGLOSSOIDES* MOENCH)

Ключ за определяне на видовете

1 Многогодишни растения; венчето 1.4-2.1 cm дълго; орехчетата бели, гладки, лъскави..
...**11 а. Виолетова белоочица – *Buglossoides purpurocaerulea* (L.) I. M. Johnst.**
1* Едногодишни растения; венчето 0.3-0.7 cm дълго; орехчетата кафеникави....
......................**11 б. Полска белоочица – *Buglossoides arvensis* (L.) I. M. Johnst.**

11 а. ВИОЛЕТОВА БЕЛООЧИЦА (*BUGLOSSOIDES PURPUROCAERULEA* (L.) I. M. JOHNST.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вертикално, разклонено коренище. Стъблото високо 15-65 cm, изправено, впоследствие полягащо, просто или разклонено в горната част. Листата последователни, елиптични, ланцетни до широко линейни, целокрайни. Стъблото и листата покрити с власинки, разположени върху брадавички. Цветовете в началото розовочервени, по-късно светлосини или синьовиолетови, събрани в класовидно съцветие. Плодът бяло, блестящо орехче. Цъфти IV-VI. Плодоноси V-VIII.
Местообитание: В широколистни гори, храсталаци, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

11 б. ПОЛСКА БЕЛООЧИЦА
(*BUGLOSSOIDES ARVENSIS* (L.) I. M. JOHNST.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 8-55 cm, изправено, рядко разклонено в горната част. Листата последователни, целокрайни, приосновните продълговато лопатовидни или обратно яйцевидни; стъбловите приседнали, линейно елиптични, линейни или ланцетни. Стъблото и листата покрити с власинки, разположени върху брадавички. Цветовете бели или жълтеникави, събрани в гроздоподобно, рядко класоподобно съцветие. Плодът яйцевидно кафеникаво орехче. Цъфти III-V. Плодоноси V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места, храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Плевел в обработваеми земи. Корените на младите растения в миналото са използвани като червило за устни и бузи. От семената се получава масло, намиращо приложение в производството на лакове и бои.

СЕМЕЙСТВО МАСЛИНОВИ (OLEACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата сложни...**1. Ясен – *Fraxinus* L.**
1* Листата прости, рядко тройни...**2**
2 Листата сърцевидни, с дълги дръжки; плодът кутийка.................................
....**2. Люляк – *Syringa* L.**
2* Листата елиптични, с къси дръжки; плодът сочен..
....**3. Птиче грозде – *Ligustrum* L.**

1. РОД ЯСЕН (*FRAXINUS* L.)

МЪЖДРЯН (*FRAXINUS ORNUS* L.)

Морфология: Дърво с високо до 20 m стъбло. Кората гладка, жълтеникаво-кафява. Младите клонки голи или слабо влакнести. Листата срещуположни, нечифтоперести. Листните дялове силно вариращи, най-често овални до продълговато ланцетни, напилени. Цветовете кремавобели, събрани в метличесто съцветие. Плодът орехче с ланцетна или продълговата крилатка. Цъфти IV-V. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се кората, листата и цветовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Дървесината има ценни технически качества. Служи за укрепване на ерозирали терени. Култивира се като декоративно дърво.

2. РОД ЛЮЛЯК (*SYRINGA* L.)

ОБИКНОВЕН ЛЮЛЯК (*SYRINGA VULGARIS* L.)

Морфология: Храст или ниско дърво с високо до 5 m стъбло. Кората гладка, сива. Младите клонки цилиндрични или четириръбести, жълтосиви или масленозелени, голи. Листата срещуположни, яйцевидни до широко яйцевидни, целокрайни. Цветовете лилави, събрани в метличесто съцветие. Плодът двугнездна кутийка. Семената триръбести, плоски, с тясно крилце. Цъфти IV-VI. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В храсталаци и по сухи каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и цветовете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Култивира се като декоративен храст. Екстракт от цветовете се използва в парфюмерийната промишленост.

3. РОД ПТИЧЕ ГРОЗДЕ (*LIGUSTRUM* L.)

ПТИЧЕ ГРОЗДЕ (*LIGUSTRUM VULGARE* L.)

Морфология: Храст висок до 5 m, листопаден до полувечнозелен. Младите клонки влакнести, по-късно голи, ръждиви, с бели лещанки. Листата срещуположни, ланцетни или широко елипсовидни, целокрайни. Цветовете бели или бледорозови, събрани в метличесто съцветие. Плодът черна, лъскава ягода. Цъфти V-VII. Плодоноси IX-X.
Местообитание: В храсталаци, гори и по каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и цветовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративен храст.

СЕМЕЙСТВО ВОЛОВОДЕЦОВИ (OROBANCHACEAE)

РОД ВОЛОВОДЕЦ (*OROBANCHE* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето 1.2-1.8 (2) cm дълго, тръбесто, в горната половина синьовиолетово или жълтеникаво, в долната белезникаво и издуто, над основата на тичинките стеснено, към устните разширено; тичинките заловени малко под средата на венечната тръбица...
.........................,.......**1. Слънчогледов воловодец – *Orobanche cumana* Wallr.**
1* Венчето 1.5-2.5 cm дълго, звънчевидно, към основата жълто с пурпурночервени жилки, към устните червено, отвътре тъмночервено и лъскаво; тичинките заловени на 0.5-2.0 mm от основата на венечната тръбица...............**2**
2 Дяловете на чашката 2 или повече пъти по-къси от венечната тръбица, в

основата широки, на върха двузъбести; зъбците триъгълни.................................
....**2. Подъбичев воловодец – *Orobanche teucrii* Holandre**
2* Дяловете на чашката до 2 пъти по-къси от венечната тръбица, в основата сравнително тесни, на върха двузъбести; зъбците почти шиловидни...................
...............................**3. Сръбски воловодец – *Orobanche serbica* Beck & Petrovič**

1. СЛЪНЧОГЛЕДОВ ВОЛОВОДЕЦ (*OROBANCHE CUMANA* WALLR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-40 cm, изправено, в основата удебелено, неразклонено, набраздено, жълтеникаво до сивокафяво, жлезисто влакнесто. Листата последователни, прилегнали към стъблото, яйцевидно ланцетни, целокрайни. Цветовете синьовиолетови или жълтеникави, събрани в класовидно съцветие. Плодът елиптична кутийка. Семената яйцевидни. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX (X).
Местообитание: По тревисти места.

2. ПОДЪБИЧЕВ ВОЛОВОДЕЦ (*OROBANCHE TEUCRII* HOLANDRE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-40 cm, изправено, в основата слабо удебелено, неразклонено, бледожълто, жлезисто влакнесто. Листата последователни, прилегнали към стъблото, яйцевидно ланцетни, жлезисто влакнести, целокрайни. Цветовете в долната половина белезникави, в горната кафяви или кафяволилави, в сухо състояние тъмнокафяви, събрани в класовидно съцветие. Плодът цилиндрично яйцевидна кутийка. Семената яйцевидни. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX (X).
Местообитание: По тревисти и каменисти места, в храсталаци.

3. СРЪБСКИ ВОЛОВОДЕЦ (*OROBANCHE SERBICA* BECK & PETROVIČ)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-15 (20) cm, изправено, в основата грудковидно удебелено, неразклонено, жлезисто влакнесто. Листата последователни, прилегнали към стъблото, ланцетни, жлезисто влакнести, целокрайни. Цветовете белезникави или бели, в горната пурпурни, отвън с виолетови жлезисти власинки, събрани в класовидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидна кутийка. Семената яйцевидни. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места, в храсталаци.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

СЕМЕЙСТВО ЖИВЕНИЧЕВИ (SCROPHULARIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Паразитни, безхлорофилни растения; листата редуцирани до белезникави или кафяви люспи...**1. Горска майка – *Lathraea* L.**
1* Автотрофни или полупаразитни растения; листата зелени, нормално развити...**2**

2 Тичинките 2..**2. Великденче – *Veronica* L.**
2* Тичинките 4–5...**3**
3 Венечната тръбица в основата с шпора или къса торбовидна подутина.........**4**
3* Венечната тръбица в основата без шпора или къса торбовидна подутина.....**5**
4 Растения с голи стъбла..**3. Луличка – *Linaria* Mill.**
4* Растения с влакнести стъбла.......................**4. Трескавиче – *Kickxia* Dumort.**
5 Венчето почти правилно..**6**
5* Венчето ясно двуустно...**7**
6 Тичинките голи или покрити с безцветни власинки..
....**5. Живениче – *Scrophularia* L.**
6* Тичинките покрити с жълти или виолетови власинки......................................
....**6. Лопен – *Verbascum* L.**
7 Цветовете на дръжки, събрани в странични или върхно разположени полусенници..**5. Живениче – *Scrophularia* L.**
7* Цветовете приседнали или на дръжки, разположени единично в листните пазви...**8**
8 Чашката до основата 5-делна; венчето дълго повече от 9 mm...................
....**7. Напръстник – *Digitalis* L.**
8* Чашката 2–4-делна, рядко с 5 зъбчета, които не достигат до основата; венчето по-късо от 9 mm...**9**
9 Чашката с 5 зъбци или ясно двуустна............**8. Пропадниче – *Pedicularis* L.**
9* Чашката ясно, повече или по-малко 4-делна..**10**
10 Всички листа или само най-долните целокрайни..**11**
10* Листата назъбени, нарязани или напилени..**12**
11 Растения с жлезисти власинки; кутийката с повече от 4 семена.................
....**9. Зъбчатка – *Odontites* Ludwig**
11* Растения без жлезисти власинки; кутийката с по-малко от 4 семена............
....**10. Гайтаника – *Melampyrum* L.**
12 Чашковата тръбица мехуресто подута, странично сплесната, разраства се при плода; семената с дисковидна форма и крилат ръб..
....**11. Клопачка – *Rhinanthus* L.**
12* Чашковата тръбица цилиндрична или звънчевидна, неподута и не се разраства при плода; семената с кръгла форма, с или без крилат ръб..................
....**12. Очанка – *Euphrasia* L.**

1. РОД ГОРСКА МАЙКА (*LATHRAEA* L.)

ОБИКНОВЕНА ГОРСКА МАЙКА (*LATHRAEA SQUAMARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с разклонено коренище. Стъблото високо 15-30 cm, изправено, рядко приповдигащо се, неразклонено, сочно, жлезисто влакнесто. Листата последователни, люсповидни, месести, закръглено яйцевидни до почти ромбични. Цветовете розови, събрани в едностранен класовиден грозд. Плодът яйцевидна кутийка. Семената сферични, сиви. Цъфти III-IV. Плодоноси V-VI.
Местообитание: По влажни места в гори.

Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Прилага се като средство за укрепване на матката, откъдето идва името „горска майка”. Паразитира върху елша, леска, бук и топола.

2. РОД ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Многогодишни растения..**2**
1* Едногодишни растения..**7**
2 Съцветията винаги връхни, класовете гроздовидни.....................................**2 а. Класовидно великденче – *Veronica spicata* L. subsp. *orchidea* (Crantz) Hayek**
2 Съцветията странични, рехави...**3**
3 Растения по силно влажни места, голи..
......................................**2 б. Крайпоточно великденче – *Veronica beccabunga* L.**
3* Растения по сухи места, покрити обилно с прости власинки..........................**4**
4 Чашката петделна, рядко четириделна..**5**
4* Чашката четириделна..**6**
5 Листата перести............**2 в. Австрийско великденче – *Veronica austriaca* L.**
5* Листата цели.......................**2 г. Пълзящо великденче – *Veronica prostrata* L.**
6 Стъблата пълзящи, приповдигащи се..
....**2 д. Лечебно великденче – *Veronica officinalis* L.**
6* Стъблата изправени...........**2 е. Ниско великденче – *Veronica chamaedrys* L.**
7 Цветовете с прицветници...
....**2 ж. Полско великденче – *Veronica arvensis* L.**
7* Цветовете единични в пазвите на листата...
......................**2 з. Триделнолистно великденче – *Veronica triloba* (Opiz) Kern.**

2 а. КЛАСОВИДНО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA SPICATA* L. SUBSP. *ORCHIDEA* (CRANTZ) HAYEK)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, пълзящо коренище. Стъблата високи 35-60 cm, изправени или приповдигащи се, в горната част разклонени и влакнести. Листата срещуположни, широко яйцевидни, почти кръгли, тясно елиптични, назъбени, влакнести. Цветовете тъмносини или тъмновиолетови, събрани в класовидно гроздовидно съцветие. Плодът жлезисто влакнеста кутийка. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В покрайнините на гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно растение.

2 б. КРАЙПОТОЧНО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA BECCABUNGA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-120 cm, изправени, рядко полегнали или приповдигащи се, прости или разклонени,

кухи, голи. Листата срещуположни, заоблени до ланцетни, назъбени, рядко вълновидни до целокрайни. Цветовете светлосини с розов оттенък, събрани във връхни и странични гроздовидни съцветия. Плодът почти сферична, двойно изпъкнала кутийка. Семената светлокафяви. Цъфти V-X. Плодоноси VII-X.
Местообитание: Край потоци и влажни места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В Кавказ растението се използва за салата.

2 в. АВСТРИЙСКО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA AUSTRIACA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-50 cm, изправени или приповдигащи се, разклонени в горната част, тристенни, влакнести. Листата в прешлен, яйцевидни до удължено яйцевидни, перести или двойно перести, наделени, назъбено насечени или прости. Цветовете сини, сини с розов оттенък или светлосини, събрани в съцветие грозд. Плодът обратно яйцевидна, обратно сърцевидна или закръглена кутийка. Семената паничко-видни, кафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2 г. ПЪЛЗЯЩО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA PROSTRATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо коренище. Стъблата високи 12-25 cm, стелещи се, приповдигащи се, разклонени от основата, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни, ланцетни до широко клино-видни, назъбени, влакнести. Цветовете светлосини или с розов оттенък, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът заоблена или обратно сърцевидна в основата, сплесната кутийка. Семената плоски. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2 д. ЛЕЧЕБНО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо коренище. Стъблата високи 3-45 cm, пълзящи, приповдигащи се, разклонени от основата, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до заоблено яйцевидни, напилено назъбени, влакнести. Цветовете сини, с розов оттенък, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът обратно триъгълна, сплесната, влакнеста кутийка. Семената неправилно паничковидни, светло- до тъмнокафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти места в разредени гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративно растение.

2 е. НИСКО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA CHAMAEDRYS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо коренище. Стъблата високи 25-50 cm, изправени, прости или разклонени от основата, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до удължено яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете светлосини, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът обратно триъгълна до обратно сърцевидна, сплесната кутийка. Семената плоски, светлокафяви. Цъфти IV-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

2 ж. ПОЛСКО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 4-28 cm, изправени или пълзящи, прости или разклонени от основата, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете сини или белезникави, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът обратно сърцевидна, двустранно сплесната кутийка. Семената паничковидни, почти плоски, светлокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури.

2 з. ТРИДЕЛНОЛИСТНО ВЕЛИКДЕНЧЕ (*VERONICA TRILOBA* (OPIZ) KERN.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънки хоризонтални корени. Стъблото високо 4-30 cm, пълзящо, влакнесто. Листата срещуположни или последователни, триделни, почти правоъгълни, влакнести. Цветовете тъмносини с бял център, разположени в пазвите на горните листа. Плодът неправилно сферична, двуделна кутийка. Семената бокаловидни, наребрени, кухи, светложълти. Цъфти III-IV. Плодоноси IV-VI.
Местообитание: В покрайнините на гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури.

3. РОД ЛУЛИЧКА (*LINARIA* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Съцветието плътно; стъблото обикновено неразклонено, под съцветието безлистно........................**3 а. Гръцка луличка – *Linaria rubioides* Vis. & Pančić**
1* Съцветието най-малко след цъфтежа рехаво, по изключение плътно; стъблото обикновено разклонено, облистено до съцветието...............................**2**
2 Листата линейни или линейно ланцетни; плодът продълговато елиптичен, 9-11 mm дълъг, 2-3 пъти по-дълъг от чашката; семената плоски.................. ....**3 б. Обикновена луличка – *Linaria vulgaris* Mill.**

2* Листата продълговато или яйцевидно ланцетни до яйцевидни, ланцетни, рядко линейни; плодът сферичен или яйцевиден, до 8 mm дълъг, малко по-дълъг или по-къс от чашката; семената тристенни..**3**
3 Шпората 1-2 cm дълга; дръжките на цветовете 10-15 mm дълги; дяловете на чашката с тесен хрущялен ръб, в основата сърцевидни...
.....................................**3 в. Далматинска луличка – *Linaria dalmatica* (L.) Mill.**
3* Шпората до 1 cm дълга; дръжките на цветовете 2-6 mm дълги; дяловете на чашката без хрущялен ръб, в основата закръглени..
..............................**3 г. Жълтуголистна луличка – *Linaria genistifolia* (L.) Mill.**

3 а. ГРЪЦКА ЛУЛИЧКА (*LINARIA RUBIOIDES* VIS. & PANČIĆ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен корен. Стъблото високо 25-70 cm, изправено или приповдигащо се, просто, рядко разклонено, често със стерилни издънки в основата, сивосинкаво. Листата последователни или долните по 3-4 в прешлени, приседнали, сивосинкави, на стерилните издънки линейно ланцетни, на цветоносните стъбла линейни. Цветовете жълти или бледожълти, с шпора, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът закръглена или яйцевидна кутийка. Семената сплеснато тристенни, черни, брадавичести, по ръба ципесто крилати. Цъфти IV-VI. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По скалисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

3 б. ОБИКНОВЕНА ЛУЛИЧКА (*LINARIA VULGARIS* MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен, често усукан корен, с хоризонтални подземни издънки, образуващи стерилни стъбла. Стъблото високо 30-50 cm, изправено, просто или разклонено, голо. Листата последователни, приседнали, линейно ланцетни или линейни. Цветовете жълти, с шпора, събрани в гроздовидно, рядко метличесто съцветие. Плодът продълговато елиптична кутийка. Семената дисковидни, в центъра брадавичести, с ципест ръб. Цъфти V-X. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

3 в. ДАЛМАТИНСКА ЛУЛИЧКА (*LINARIA DALMATICA* (L.) MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен, вертикален корен. Стъблото високо 60-90 cm, изправено, разклонено в горната част. Листата последователни, приседнали, възмесести, долните и средните яйцевидно ланцетни до яйцевидни, горните яйцевидно ланцетни до ланцетни. Цветовете жълти, с шпора, събрани в метличесто или гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна кутийка. Семената тристенни, ъгловати, брадавичести. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

3 г. ЖЪЛТУГОЛИСТНА ЛУЛИЧКА (*LINARIA GENISTIFOLIA* (L.) MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновиден, разклонен, вдървенял корен. Стъблото високо 20-130 cm, изправено или приповдигащо се, разклонено. Листата последователни, приседнали, възмесести, ланцетни, продълговато или яйцевидно ланцетни до яйцевидни, рядко линейни. Цветовете ярко или бледожълти, с шпора, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сферична кутийка. Семената сплеснато тристенни, черни, брадавичести, по ръба ципесто крилати. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места.

4. РОД ТРЕСКАВИЧЕ (*KICKXIA* DUMORT.)

ЛЪЖЛИВО ТРЕСКАВИЧЕ (*KICKXIA SPURIA* (L.) DUMORT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с тънък корен. Стъблата високи 20-50 cm, лежащи, прости или разклонени в основата, влакнести. Листата последователни, рядко долните срещуположни, най-долните широко яйцевидни, средните и горните яйцевидно ланцетни до почти закръглено сърцевидни, целокрайни или най-долните назъбени, влакнести. Цветовете жълтеникави, с тъмнопурпурна горна устна, единични в пазвите на листата. Плодът сплеснато сферична кутийка. Семената продълговато елиптични, мрежовидно ямчести. Цъфти VI-X. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

5. РОД ЖИВЕНИЧЕ (*SCROPHULARIA* L.)

КУЧЕШКО ЖИВЕНИЧЕ (*SCROPHULARIA CANINA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с вретеновидно, незадебелено коренище. Стъблата високи 25-64 cm, изправени, разклонени. Листата просто до двойно перести, срещуположни или последователни, дяловете ланцетни или елиптични, целокрайни. Цветовете тъмночервеникави до тъмнокафеникави, рядко бели, събрани в метличесто съцветие. Плодът широко яйцевидна кутийка. Семената правоъгълни, набраздени, черни. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

6. РОД ЛОПЕН (*VERBASCUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете разположени поединично...
....**6 а. Финикийски лопен – *Verbascum phoeniceum* L.**

1* Цветовете разположени по 2 и повече в дихазии или монохазии, към върха на съцветието възможни единични цветове...**2**
2 Прашниците на всички тичинки еднакви, бъбрековидни, прикрепени към дръжките в средата..**3**
2* Прашниците на долните тичинки продълговати, низбягващи или наклонени спрямо тичинковата дръжка..**5**
3 Вътрешната повърхност на долните тичинки догоре покрита с папили..........
....**6 б. Банатски лопен – *Verbascum banaticum* Schrad.**
3* Долните тичинки в горната част голи..**4**
4 Папилите по тичинковите дръжки бели..
....**6 в. Свещников лопен – *Verbascum lychnitis* L.**
4* Папилите по тичинковите дръжки виолетови...
....**6 г. Шексиев лопен – *Verbascum chaixii* Vill.**
5 Папилите по тичинковите дръжки виолетови...
....**6 д. Пушицов лопен – *Verbascum eriophorum* Godr.**
5* Папилите по тичинковите дръжки бели или жълти..**6**
6 Стъбловите листа дълго низбягващи по стъблото поне до следващия възел...
.....................................**6 е. Гъстоцветен лопен – *Verbascum densiflorum* Bertol.**
6* Стъбловите листа ненизбягващи или късо низбягващи по стъблото................
....**6 ж. Лечебен лопен – *Verbascum phlomoides* L.**

6 а. ФИНИКИЙСКИ ЛОПЕН (*VERBASCUM PHOENICEUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, просто или разклонено в горната част, влакнесто. Листата последователни, приосновните ромбични до сърцевидни или продълговато яйцевидни, целокрайни или назъбени, влакнести; стъбловите приседнали, триъгълни, назъбени, влакнести. Цветовете виолетови, рядко жълти, жълтозелени, червени или бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна до сферична кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-VII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се цветовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

6 б. БАНАТСКИ ЛОПЕН (*VERBASCUM BANATICUM* SCHRAD.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, разклонено над средата, наплъстено, тъмночервено до черно. Приосновните листа яйцевидно продълговати, в основата пересто наделени. Стъбловите листа последователни, долните с дръжки, продълговато овални, назъбени, в основата с перести дялове, горните приседнали, яйцевидно сърцевидни, назъбени. Цветовете жълти, в дихазии събрани в метличесто съцветие. Плодът сферична наплъстена кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

6 в. СВЕЩНИКОВ ЛОПЕН (*VERBASCUM LYCHNITIS* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение с вретеновиден корен. Стъблата високи 50-150 cm, изправени, разклонени от средата, многоръбести, наребрени, наплъстени. Листата последователни, ланцетни, яйцевидни или продълговато елиптични, назъбени. Цветовете жълти, рядко бели, събрани в дихазно метличесто съцветие. Плодът широко овална до яйцевидна кутийка. Семената продълговато призматични. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

6 г. ШЕКСИЕВ ЛОПЕН (*VERBASCUM CHAIXII* VILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, просто или разклонено, набраздено, влакнесто. Листата последователни, приосновните елиптично яйцевидни, с дръжки, назъбени, в основата пересто наделени, влакнести; стъбловите подобни на приосновните, горните приседнали, ланцетни, влакнести. Цветовете жълти, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът овална, мъхеста кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти места, в храсталаци и горски поляни.

6 д. ПУШИЦОВ ЛОПЕН (*VERBASCUM ERIOPHORUM* GODR.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 100-250 cm, изправено, неразклонено или разклонено в средата, влакнесто. Приосновните листа приседнали или с къси крилати дръжки, яйцевидни до широко яйцевидни, целокрайни или назъбени в горната част. Стъбловите листа последователни, долните подобни на приосновните, с къси дръжки или приседнали; горните приседнали, овални, назъбени. Цветовете бледо до наситено жълти, събрани в дихазии, обединени в метличесто съцветие. Плодът широко овална или кълбовидно яйцевидна, наплъстена кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

6 е. ГЪСТОЦВЕТЕН ЛОПЕН (*VERBASCUM DENSIFLORUM* BERTOL.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-150 (180) cm, изправено, неразклонено, наплъстено. Приосновните листа приседнали или с къси крилати дръжки, елиптични, целокрайни или едро назъбени. Стъбловите листа последователни, низбягващи до следващия лист и повече, назъбени, долните продълговати, горните яйцевидни или яйцевидно копиевидни, отгоре

наплъстени. Цветовете жълти, събрани в дихазии, обединени в класовидно съцветие. Плодът широко овална до яйцевидна, наплъстена кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: В храсталаци, горски поляни, край пътища.
Лечебно растение: Използват се листата и цветовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

6 ж. ЛЕЧЕБЕН ЛОПЕН (*VERBASCUM PHLOMOIDES* L.)

Морфология: Двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-120 cm, изправено, неразклонено, наплъстено. Приосновните листа елиптични, назъбени, понякога пересто наделени. Стъбловите листа последователни, с къси дръжки до приседнали, назъбени, долните яйцевидно продълговати, горните широко яйцевидни или широко сърцевидни. Цветовете жълти, събрани в дихазно съцветие. Плодът широко овална до яйцевидна кутийка. Семената конично призматични. Цъфти VI-X. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата и цветовете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! В миналото цветовете са намирали приложение за ароматизиране на тютюн и в производството на ликьор. Свежите листа служат за прогонване на гризачи.

7. РОД НАПРЪСТНИК (*DIGITALIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото голо; цветните дръжки и чашковите дялове голи, рядко по ръба ресничести..............................**7 а. Ръждив напръстник – *Digitalis ferruginea* L.**
1* Стъблото най-малко в съцветието влакнесто; цветните дръжки и чашковите дялове покрити с власинки...**2**
2 Средният дял на долната устна равен на дължината на венечната тръбица; стъблото в долната част и листата по долната повърхност голи или само по ръба ресничести; венчето белезникаво или бледожълто, с кафяви или виолетови жилки....................**7 б. Вълнест напръстник – *Digitalis lanata* Ehrh.**
2* Средният дял на долната устна по-къс от венечната тръбица; стъблото по цялата си дължина и листата по долната повърхност влакнести; венчето бледожълто................**7 в. Едроцветен напръстник – *Digitalis grandiflora* Mill.**

7 а. РЪЖДИВ НАПРЪСТНИК (*DIGITALIS FERRUGINEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално, вдървеняло коренище. Стъблата високи 50-80 cm, изправени, прости, рядко в основата на съцветието разклонени. Листата последователни, продълговато до линейно ланцетни, приосновните в розетка. Цветовете ръждиво- до жълтокафяви, с мрежа от по-тъмни жилки, събрани в гроздовидно съцветие.

Плодът яйцевидна кутийка. Семената яйцевидни, кафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По горски поляни и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Името идва от формата на цветовете, които наподобяват напръстник и са покрити с власинки.

7 б. ВЪЛНЕСТ НАПРЪСТНИК (*DIGITALIS LANATA* EHRH.)

Морфология: Многогодишно или двугодишно тревисто растение с хоризонтално, разклонено, кафяво коренище. Стъблата високи до 100 cm, неразклонени. Листата последователни, продълговато до линейно ланцетни, долните с дръжки, горните приседнали. Цветовете белезникави с мрежа от червеникавокафяви жилки, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът конусовидна кутийка. Семената четиристенни, жълтокафяви. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По открити тревисти места и горски поляни.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно!

7 в. ЕДРОЦВЕТЕН НАПРЪСТНИК (*DIGITALIS GRANDIFLORA* MILL.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение с късо, многоглавесто коренище. Стъблата високи (40-) 60-100 (-120) cm, изправени, прости, рядко в основата на съцветието разклонени, влакнести. Листата последователни, отгоре голи, отдолу влакнести; розетковите и долните продълговато ланцетни, почти целокрайни, с дръжки; средните яйцевидно ланцетни или елиптично ланцетни, приседнали, стъблообхващащи; горните продълговато ланцетни, приседнали. Цветовете бледожълти, отвътре с кафяви жилки, събрани в едностранно гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна, влакнеста кутийка. Семената неправилно четиристенно призматични, жълтокафяви. Цъфти V-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По влажни места в гори, храсталаци и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

8. РОД ПРОПАДНИЧЕ (*PEDICULARIS* L.)

ДРЪЖКОЛИСТНО ПРОПАДНИЧЕ (*PEDICULARIS PETIOLARIS* TEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с масивно, вдървеняло коренище. Стъблата високи 7-25 cm, единични или няколко, изправени, прости, кухи, след прецъфтяване вдървеняващи, влакнести. Листата последователни, двойно перести, влакнести до голи; приосновните широко елиптични; стъбловите тясно до широко елиптични. Цветовете розовочервени до червени,

събрани в главесто съцветие. Плодът яйцевидна, матова, гола кутийка. Семената елиптични или с неправилна форма, с мрежеста повърхност, светлокафяви. Цъфти IV-VI. Плодоноси VI-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

9. РОД ЗЪБЧАТКА (*ODONTITES* LUDWIG)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето розово, без жълти оттенъци...
..................................**9 а. Червена зъбчатка – *Odontites serotina* (Lam.) Dumort.**
1* Венчето жълто..................**9 б. Жълта зъбчатка – *Odontites lutea* (L.) Clairv.**

9 а. ЧЕРВЕНА ЗЪБЧАТКА (*ODONTITES SEROTINA* (LAM.) DUMORT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 8-47 cm, изправено или възходящо, силно разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, ланцетни или линейни, назъбени, влакнести. Цветовете червеникави или тъмнорозови, събрани в едностранно класовидно съцветие. Плодът продълговата или продълговато яйцевидна кутийка. Семената продълговато яйцевидни, рядко елиптични, светлокафяви. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевел в окопни култури.

9 б. ЖЪЛТА ЗЪБЧАТКА (*ODONTITES LUTEA* (L.) CLAIRV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (6-) 10-54 cm, единично, изправено, в основата четириръбесто, обикновено вдървеняващо, в горната кръгло, силно разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, рядко най-долните последователни, линейни или линейно ланцетни, целокрайни или слабо назъбени, с извит навътре или жлебовидно вгънат ръб, рядко плоски, влакнести. Цветовете яркожълти, събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидна или широко елиптична, понякога почти кръгла, плоска, влакнеста кутийка. Семената продълговати или елиптични, кестенявокафяви. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, в храсталаци и редки гори.

10. РОД ГАЙТАНИКА (*MELAMPYRUM* L.)

ПОЛСКА ГАЙТАНИКА (*MELAMPYRUM ARVENSE* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-50 cm, изправено, в основата почти цилиндрично, в горната част четириръбесто, просто или разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, приседнали,

ланцетни, рядко линейни, влакнести, долните целокрайни, горните в основата назъбени. Цветовете розови или пурпурни, рядко жълти, често върху долната устна с жълто или бяло петно, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидна кутийка. Семената яйцевидни, кафеникави или възчерни. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

11. РОД КЛОПАЧКА (*RHINANTHUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Зъбчетата на горната венечна устна по-къси от 1 mm, закръглени; венечната тръбица права...............................**11 а. Малка клопачка – *Rhinanthus minor* L.**
1* Зъбчетата на горната венечна устна дълги поне 1 mm; венечната тръбица извита.....................**11 б. Румелийска клопачка – *Rhinanthus rumelicus* Velen.**

11 а. МАЛКА КЛОПАЧКА (*RHINANTHUS MINOR* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 (-50) cm, изправено, просто или разклонено, понякога с надлъжни черни линии, голо или влакнесто. Листата срещуположни, яйцевидно продълговати до линейно ланцетни, тъмнозелени, напилени до назъбени. Цветовете жълти, събрани в класовидно гроздовидно съцветие. Плодът закръглена кутийка. Семената дисковидни, с ципесто крило. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В ливади.

11 б. РУМЕЛИЙСКА КЛОПАЧКА (*RHINANTHUS RUMELICUS* VELEN.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, просто или разклонено, в горната част влакнесто. Листата срещуположни, ланцетни, продълговато ланцетни до яйцевидни, назъбено напилени. Цветовете жълти, събрани в класовидно гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидно закръглена кутийка. Семената дисковидни, с ципесто крило. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

12. РОД ОЧАНКА (*EUPHRASIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата голи, рядко прицветниците с ресничест ръб; прицветниците с осилести зъбчета; кутийката 4.0-5.5 mm дълга, 2.5-3.5 пъти по-дълга, отколкото широка..................**12 а. Твърда очанка – *Euphrasia stricta* D. Wolff.**
1* Листата четинесто влакнести; прицветниците без осилести зъбчета; кутий-

ката 5-7 mm дълга, 3.5-5 пъти по-дълга, отколкото широка.................................. ....**12 б. Гребеновидна очанка – *Euphrasia pectinata* Ten.**

12 а. ТВЪРДА ОЧАНКА (*EUPHRASIA STRICTA* D. WOLFF.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-24 (-35) cm, изправено, разклонено, рядко просто, тъмнопурпурно, рядко кафяво или тъмнозелено с червеникави петна, влакнесто. Листата срещуположни, лъскави, обикновено с червеникави петна по горната повърхност, назъбени, долните яйцевидни или елиптични, опадват по време на цъфтежа; средните и горните тясно яйцевидни или яйцевидно ланцетни. Цветовете лилави или бледовиолетови, рядко бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът продълговата или елиптично продълговата, влакнеста кутийка. Семената вретеновидни, наребрени. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

12 б. ГРЕБЕНОВИДНА ОЧАНКА (*EUPHRASIA PECTINATA* TEN.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 8-12 (-45) cm, изправено, просто или разклонено, зелено, рядко бледочервеникаво, влакнесто. Листата срещуположни, влакнести, назъбени, долните тясно яйцевидни или продълговато ланцетни, трайни по време на цъфтежа; средните и горните яйцевидни, ромбични, продълговати, елиптични или продълговато елиптични, Цветовете бяло, понякога с лилав оттенък, събрани в класовидно съцветие. Плодът елиптично продълговата, влакнеста кутийка. Семената вретеновидни, наребрени. Цъфти V-IX. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, в ливади.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

СЕМЕЙСТВО ЖИВОВЛЕКОВИ (PLANTAGINACEAE)

Ключ за определяне на родовете
1 Съцветието клас...**1. Живовлек – *Plantago* L.**
1* Съцветието главичка...**2. Гологлавче – *Globularia* L.**

1. РОД ЖИВОВЛЕК (*PLANTAGO* L.)

Ключ за определяне на видовете
1 Тръбицата на венчето влакнеста.. ....**1 а. Гребенест живовлек – *Plantago subulata* L.**
1* Тръбицата на венчето гола..**2**

2 Страничните дялове на чашката сраснали повече от половината си дължина ....**1 б. Ланцетолистен живовлек – *Plantago lanceolata* L.**
2* Страничните дялове на чашката свободни повече от половината си дължина..**3**
3 Листата голи...................................**1 в. Голям живовлек – *Plantago major* L.**
3* Листата четинесто влакнести...
....**1 г. Среднолистен живовлек – *Plantago media* L.**

1 а. ГРЕБЕНЕСТ ЖИВОВЛЕК (*PLANTAGO SUBULATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебел, вретеновиден, вдървенял корен, високо 4-20 cm. Листата в няколко приосновни розетки, тясно линейни, твърди, тристенни в по-голямата си част, влакнести или голи. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Плодът елиптична кутийка. Семената елиптични, тъмнокафяви, брадавичести. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.

1 б. ЛАНЦЕТОЛИСТЕН ЖИВОВЛЕК (*PLANTAGO LANCEOLATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, високо 7-40 cm. Листата в няколко приосновни розетки, линейно ланцетни, линейни, ланцетни, целокрайни или неравномерно назъбени. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Плодът елипсовидна или конична кутийка. Семената ладиевидни, черни. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По сухи тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

1 в. ГОЛЯМ ЖИВОВЛЕК (*PLANTAGO MAJOR* L.)

Морфология: Двугодишно до многогодишно тревисто растение, високо 10-50 cm. Листата в една или няколко приосновни розетки, широко елиптични или яйцевидни, целокрайни или неравномерно назъбени. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидно конична кутийка. Семената елипсовидни или елипсовидно триъгълни, черни. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-XI.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: В Китай е символ на самообразованието – в миналото учениците, които не можели да си купят хартия, пишели върху листа от живовлек. Плевел в обработваеми земи.

1 г. СРЕДНОЛИСТЕН ЖИВОВЛЕК (*PLANTAGO MEDIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, високо 15-70 cm. Листата в една или няколко приосновни розетки, яйцевидно до широко елиптични,

елиптично ланцетни, влакнести, целокрайни или неравномерно назъбени. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидна кутийка. Семената ладиевидни, тъмнокафяви до черни. Цъфти V-VIII. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища, в редки гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.

2. РОД ГОЛОГЛАВЧЕ (*GLOBULARIA* L.)

ОБИКНОВЕНО ГОЛОГЛАВЧЕ (*GLOBULARIA APHYLLANTHES* CRANTZ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, вретеновидно, разклонено коренище. Стъблото високо 5-35 cm, възходящо, неразклонено. Долните листа в розетка, обратно яйцевидни до лопатовидни; стъбловите последователни, ланцетни до продълговати, целокрайни. Цветовете сивосини, събрани в съцветие главичка. Плодът орехче. Цъфти IV. Плодоноси VII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се листата.

СЕМЕЙСТВО ВЪРБИНКОВИ (VERBENACEAE)

РОД ВЪРБИНКА (*VERBENA* L.)

ЛЕЧЕБНА ВЪРБИНКА (*VERBENA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени или възходящи, в долната част вдървенели, разклонени. Листата срещуположни, средните ланцетни или ланцетно продълговати, пересто наделени. Цветовете бледолилави, събрани в метлица от класове. Плодът четириръбесто, кафеникаво до светлокафяво орехче. Цъфти V-X.
Местообитание: По тревисти места, горски поляни и край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! В миналото в Западна Европа е наричана „билка над всички билки”. Венец от стръковете е символ на брака.

СЕМЕЙСТВО УСТНОЦВЕТНИ (LAMIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Венчето с добре изразена долна устна, но с малка или без горна устна.........**2**
1* Горната устна на венчето почти колкото долната, по-голяма или венчето почти правилно..**3**
2 Венчето с много къса, повече или по-малко двуделна горна и триделна долна устна; венечната тръбица отвътре с пръстен от власинки........................

....**1. Срещниче – *Ajuga* L.**
2* Венчето без горна и с петделна долна устна; венечната тръбица отвътре без пръстен от власинки..**2. Подъбиче – *Teucrium* L.**
3 Венчето почти правилно...**4**
3* Венчето ясно двуустно...**5**
4 Тичинките 2; венчето бяло, с червени точки по трите долни дяла...................
....**3. Катушка – *Lycopus* L.**
4* Тичинките 4; венчето лилаво, розово или бяло, без червени точки.................
....**4. Мента – *Mentha* L.**
5 Тичинките 2...**5. Какула – *Salvia* L.**
5* Тичинките 4..**6**
6 Тичинките напълно скрити във венечната тръбица.......................................**7**
6* Тичинките се подават извън венечната тръбица...**10**
7 Горната венечна устна целокрайна..**8**
7* Горната венечна устна 2-делна..**9**
8 Венчето светложълто; стълбчето на върха разделено на 2 нееднакви дяла.....
....**6. Миризлив бурен – *Sideritis* L.**
8* Венчето бяло или бледорозово; стълбчето на върха разделено на 2 еднакви дяла...**7. Дяволска уста – *Leonurus* L.**
9 Венчето жълто, лимоненожълто, чернокафяво; прицветници липсват..........
....**6. Миризлив бурен – *Sideritis* L.**
9* Венчето бяло, жълто, кремавожълто; прицветниците линейни, шиловидни..
....**8. Пчелинок – *Marrubium* L.**
10 Листата дълбоко дланевидно расечени, с дълги дръжки............................
....**7. Дяволска уста – *Leonurus* L.**
10* Листата с друга форма...**11**
11 Чашката ясно двуустна, долната устна с 2, горната с 3 зъбци.....................**12**
11* Чашката не е двуустна..**17**
12 Всички листа целокрайни, дребни; тичинките се подават обикновено отстрани на горната устна...**9. Мащерка – *Thymus* L.**
12* Листата обикновено назъбени или нарязани; тичинките скрити под горната устна; чашката с 15 жилки; цветовете в класовидни съцветия..........................**13**
13 Прицветниците сърцевидно бъбрековидни.......**10. Пришница – *Prunella* L.**
13* Прицветниците с друга форма...**14**
14 Чашката с 10 жилки...**11. Чубрица – *Satureja* L.**
14* Чашката с 13 жилки..**15**
15 Прешлените от 2–6 (8) цвята с еднакви дръжки; чашката в основата издута; тръбицата ú стеснена..**12. Ацинос – *Acinos* Mill.**
15* Прешлените многоцветни или в полусенници с дръжки; чашката не е издута и стеснена...**16**
16 Чашковата тръбица права; съцветието от полусенници с дръжки........
....**13. Миризливче – *Calamintha* Mill.**
16* Чашковата тръбица извита; съцветието от многоцветни прешлени........
....**14. Черновръх – *Clinopodium* L.**
17 Долната устна в основата отгоре с 2 силно изпъкнали, конични израстъци..

....**15. Бударица – *Galeopsis* L.**
17* Долната устна без израстъци...**18**
18 Тичинките много по-дълги от венчето; цветовете в класовидни съцветия; чашката с 15 жилки...**16. Исоп – *Hyssopus* L.**
18* Тичинките не са по-дълги от венчето или малко по-дълги, но тогава съцветието метличесто и чашката с по-малко от 15 жилки...............................**19**
19 Долната венечна устна обратно сърцевидна или широко обратно яйцевидна, с или без тесни странични дялове.............**17. Мъртва коприва – *Lamium* L.**
19* Долната венечна устна с друга форма...**20**
20 Прицветниците елиптично яйцевидни, припокриващи се керемидообразно; тичинковите дръжки в горната си част разперени встрани.................................
....**18. Риган – *Origanum* L.**
20* Прицветниците с друга форма; тичинковите дръжки не са разперени.......**21**
21 Чашката с 10 жилки..**22**
21* Чашката с 13 или 15 жилки...**25**
22 Листата целокрайни; връхните части на тичинките завити навътре и сближени...**11. Чубрица – *Satureja* L.**
22* Листата не са целокрайни; връхните части на тичинките не са завити навътре...**23**
23 Чашката с 10 дълбоки надлъжни бразди; цветовете събрани в групи с обща дръжка..**19. Кандилниче – *Ballota* L.**
23* Чашката без дълбоки надлъжни бразди; прешлените дву- до многоцветни; цветовете в гъсти или рехави класоподобни съцветия......................................**24**
24 Венечната тръбица без пръстен от власинки; най-долните листа събрани в розетка...**20. Ранилист – *Betonica* L.**
24* Венечната тръбица с пръстен от власинки; листата равномерно разпределени по стъблото...**21. Чистец – *Stachys* L.**
25 Листата бъбрековидни или бъбрековидно сърцевидни; цветовете по няколко в пазвите на листата..**22. Самобайка – *Glechoma* L.**
25* Листата удължени или овални; цветовете във връхни гроздовидни или метличести съцветия..**23. Коча билка – *Nepeta* L.**

1. РОД СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата дълбоко расечени, с по 3 линейни дяла..
..........................**1 а. Перестолистно срещниче – *Ajuga chamaepitys* (L.) Schreb.**
1* Листата цели, назъбени или слабо наделени..**2**
2 Съцветните прешлени с по 2 цвята...
....................................**1 б. Лаксманово срещниче – *Ajuga laxmanii* (L.) Benth.**
2* Съцветните прешлени с по 4 или повече цветове, подредени в кръг..............**3**
3 Листата в горната част на съцветието най-често 2 или повече пъти по-дълги от цветовете........................**1 в. Пирамидално срещниче – *Ajuga piramidalis* L.**
3* Листата в горната част на съцветието по-къси или малко по-дълги от

цветовете...4
4 Растения с надземни облистени пълзящи издънки; листата в съцветието целокрайни.......................................**1 г. Пълзящо срещниче – *Ajuga reptans* L.**
4* Растения без издънки; листата в съцветието ясно назъбени, често слабо 3-делни.......................................**1 д. Обикновено срещниче – *Ajuga genevensis* L.**

1 а. ПЕРЕСТОЛИСТНО СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA CHAMAEPITYS* (L.) SCHREB.)

Морфология: Едногодишно до двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 5-30 cm, полягащо или приповдигащо се, просто или разклонено, неясно четириръбесто. Листата срещуположни, приседнали, пересто изрязани или триделни. Листните дялове линейни или ланцетни, с подвити ръбове, влакнести. Цветовете яркожълти, розови, с по-тъмни розови жилки или петна, събрани в прешлени в листните пазви. Плодът продълговато, мрежесто набръчкано, с ципести крилца орехче. Цъфти IV-VII. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи.

1 б. ЛАКСМАНОВО СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA LAXMANII* (L.) BENTH.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с разклонено, вдървеняващо коренище. Стъблото високо 20-25 cm, изправено, неясно ръбесто, влакнесто. Листата срещуположни, приседнали, рядко с дръжки, ланцетни, елиптични, широко елиптични до закръглени, целокрайни, с вълновидно нагънат ръб, влакнести. Цветовете кремаво- до кафеникавожълти, разположени в пазвите на листата. Плодът мрежесто набръчкано орехче. Цъфти V-VI. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: В покрайнините на гори и по скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

1 в. ПИРАМИДАЛНО СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA PIRAMIDALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, разклонено коренище. Стъблото високо 8-20 cm, изправено, влакнесто. Листата в приосновна розетка, стъбловите срещуположни, с дръжки или приседнали, елиптични, яйцевидни до заоблени, целокрайни, напилени, назъбени или с вълновидно нагънат ръб, влакнести. Цветовете сини, светловиолетови, розови до светлокафяви след изсушаване, разположени в пазвите на листата. Плодът мрежесто набръчкано, влакнесто орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места.

1 г. ПЪЛЗЯЩО СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA REPTANS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко, разклонено коренище. Стъблото високо 20-40 cm, изправено, неразклонено, с пълзящи стерилни

издънки, четириръбесто до кръгло, влакнесто. Листата срещуположни, елиптични, лопатовидни, обратно яйцевидни, целокрайни, назъбени или вълновидни, влакнести или голи. Цветовете сини, розови, рядко бели, събрани в прешлени. Плодът яйцевидно, мрежесто орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места, в покрайнините на гори, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Младите стъбла и листа в миналото са служели за салата.

1 д. ОБИКНОВЕНО СРЕЩНИЧЕ (*AJUGA GENEVENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, силно разклонено коренище. Стъблото високо 8-40 cm, изправено, просто или разклонено, четириръбесто, влакнесто. Листата срещуположни, приседнали или с къси дръжки, тясно ланцетни, ланцетни, елиптични, ромбични, целокрайни или назъбени. Цветовете сини, розови или бели, събрани в прешлени в листните пазви. Плодът полукрушовидно, мрежесто набръчкано орехче. Цъфти IV-VII. Плодоноси VI-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци, по тревисти места.

2. РОД ПОДЪБИЧЕ (*TEUCRIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Съцветието не е главесто, по-дълго, отколкото широко....................................
....**2 а. Червено подъбиче – *Teucrium chamaedrys* L.**
1* Съцветието главесто, главичките обикновено по-широки, отколкото дълги.**2**
2 Листата най-малко с 3 кръгли зъбчета от всяка страна.....................................
....**2 б. Бяло подъбиче – *Teucrium polium* L.**
2* Листата цели или с по-малко от 3 кръгли зъбчета от всяка страна..................
....**2 в. Планинско подъбиче – *Teucrium montanum* L.**

2 а. БЯЛО ПОДЪБИЧЕ (*TEUCRIUM POLIUM* L.)

Морфология: Полухраст с вдървеняло, силно разклонено коренище. Стъблата високи 8-50 cm, приповдигащи се или изправени, разклонени, наплъстени или влакнести. Листата срещуположни, приседнали, широко елиптични, елиптични, ланцетни, обратно яйцевидни, със завити ръбове, влакнести. Цветовете бели или бяложълтеникави, събрани в съцветие главичка. Плодът елиптично до крушовидно, тъмнокафяво до черно орехче. Цъфти IV-VIII. Плодоноси VI-IX.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото от корените е получавана боя за боядисване на вълна и коприна в ръждивокафяв или

тъмнозелен цвят. Подходящо като подправка за рибни консерви. Добро медоносно растение.

2 б. ЧЕРВЕНО ПОДЪБИЧЕ (*TEUCRIUM CHAMAEDRYS* L.)

Морфология: Полухраст с вдървеняло, силно разклонено коренище. Стъблата високи 10-45 cm, изправени, прости или разклонени, в основата вдървеняващи, неясно четириръбести, влакнести. Листата срещуположни, ланцетни, елиптични, закръглени, ромбични, назъбени, ресничести, влакнести. Цветовете червени до розовочервени, събрани в прешлени. Плодът широко елиптично орехче. Цъфти IV-V. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото корените са служели за боядисване на вълна в маслиненожълт, кафяв, тъмнокафяв или сив цвят и на коприна в сив цвят. Намира приложение в производството на вермут и ликьор. Добро медоносно растение.

2 в. ПЛАНИНСКО ПОДЪБИЧЕ (*TEUCRIUM MONTANUM* L.)

Морфология: Полухраст с вдървеняло, многократно разклонено коренище. Стъблата високи 4-34 cm, полегнали, приповдигащи се, разклонени, тревисти или вдървеняващи, влакнести. Листата срещуположни, с къси дръжки или приседнали, ланцетни, тясно елиптични, влакнести, ръбовете подвити. Цветовете кремавожълти, кремави с червеникави ивици, събрани в главички. Плодът крушовидно до полукрушовидно, мрежесто набръчкано орехче. Цъфти IV-V. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По сухи каменисти места, в гори и храсталаци.

3. РОД КАТУШКА (*LYCOPUS* L.)

ЕВРОПЕЙСКА КАТУШКА (*LYCOPUS EUROPAEUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-80 cm, изправено или приповдигащо се, разклонено, голо или влакнесто. Листата срещуположни, приседнали, елиптични, тясно елиптични или ланцетни, назъбени, голи или влакнести. Цветовете бледо- до охреножълти, събрани в лъжливи прешлени. Плодът пресечено пирамидално, сплеснато орехче. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По влажни места в гори, край потоци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Терциерен реликт.

4. РОД МЕНТА (*MENTHA* L.)

Ключ за определяне на видовете
1 Чашковата тръбица влакнеста в отвора; зъбците ясно неравни...**4 а. Блатна мента – *Mentha pulegium* L.**
1* Чашковата тръбица гола в отвора; зъбците приблизително равни................. **2**
2 Листата с дръжки; прешлените в главести или продълговати класове, 12-20 mm в диаметър...**4 б. Водна мента – *Mentha aquatica* L.**
2* Листата приседнали; прешлените в класове, 5-15 mm в диаметър...**4 в. Обикновена мента – *Mentha spicata* L.**

4 а. БЛАТНА МЕНТА (*MENTHA PULEGIUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, често с надземни коренища. Стъблата високи 10-40 cm, стелещи се, възходящи или изправени, прости или разклонени, възголи до вълнести. Листата срещуположни, тясно елиптични, целокрайни или назъбени, отдолу влакнести. Цветовете лилави, събрани в класовидно съцветие. Плодът бледокафяво орехче. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Намира приложение в консервната промишленост и в козметиката. Притежава инсектицидно действие. Добро медоносно растение.

4 б. ВОДНА МЕНТА (*MENTHA AQUATICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, често с надземни коренища. Стъблата високи (10) 20-90 cm, възходящи до изправени, разклонени в основата. Листата срещуположни, яйцевидни до яйцевидно ланцетни, напилени. Цветовете лилави, събрани в прешлени. Плодът бледокафяво орехче. Цъфти VI-X.
Местообитание: По влажни мочурливи места, край потоци.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

4 в. ОБИКНОВЕНА МЕНТА (*MENTHA SPICATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с добре развито коренище. Стъблата високи 30-80 cm, изправени, разклонени, четириръбести, голи или влакнести. Листата срещуположни, най-често приседнали, ланцетни, продълговати, продълговато яйцевидни или продълговато ланцетни, напилени, голи до влакнести. Цветовете бели, розови или лилави, събрани в съцветие сложен клас. Плодът кестеняво, мрежесто или гладко орехче. Цъфти VI-X.
Местообитание: По влажни тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.

Допълнителна информация: Съдържа малко количество етерично масло, но при кръстосване с културните форми се получават хибриди, които дават етерични масла, богати на ментол. Използва се като подправка.

5. РОД КАКУЛА (*SALVIA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Горната чашкова устна плоска, не е вдлъбната при плода..............................**2**
1* Горната чашкова устна вдлъбнато двубраздна при плода...............................**3**
2 Прицветниците по-дълги от венчето.. ....**5 а. Мускатна какула – *Salvia sclarea* L.**
2* Прицветниците по-къси от венчето.......**5 б. Бяла какула – *Salvia aethiops* L.**
3 Съцветието наведено преди цъфтеж; стъблото в горната част безлистно........ ....**5 в. Наведена какула – *Salvia nutans* L.**
3* Съцветието изправено преди цъфтеж; стъблото в горната част облистено....**4**
4 Прицветниците виолетови или пурпурни... ....**5 г. Горска какула – *Salvia nemorosa* L.**
4* Прицветниците зелени...........**5 д. Пътовидна какула – *Salvia virgata* Jacq.**

5 а. МУСКАТНА КАКУЛА (*SALVIA SCLAREA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-120 cm, изправено, просто, понякога разклонено, жлезисто влакнесто. Листата срещуположни, широко яйцевидни до яйцевидно продълговати, назъбени, набръчкани, влакнести. Цветовете двуустни, с горна лилава и долна кремава устна, събрани в прешлени. Плодът елиптично, светлокафяво орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете, листата и цветовете.
Допълнителна информация: В Кавказ листата служат като заместител на дафиновия лист. В много страни се култивира като етеричномаслено растение. Етеричното масло намира приложение в производството на вино, бира, ликьор, парфюми.

5 б. БЯЛА КАКУЛА (*SALVIA AETHIOPS* L.)

Морфология: Многогодишно, рядко двугодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-100 cm, изправено, просто, бяловълнесто. Листата главно приосновни, обикновено яйцевидно елиптични до продълговати, по-рядко лопатовидни, набръчкани, напилени, вълнести; стъблените срещуположни, приседнали. Цветовете белезникави, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидно, зеленикавокафяво орехче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти места.

5 в. НАВЕДЕНА КАКУЛА (*SALVIA NUTANS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 170 cm, изправено, единично или по две, влакнесто. Листата приосновни, продълговато яйцевидни, назъбени или напилени, отдолу бяло наплъстени. Цветовете тъмновиолетовосини, събрани в прешлени. Съцветието преди цъфтеж наведено на върха. Плодът елиптично, тъмнокафяво орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

5 г. ГОРСКА КАКУЛА (*SALVIA NEMOROSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-50 cm, изправени или възходящи, прости или разклонени. Листата срещуположни, продълговато ланцетни, набръчкани, напилени до назъбени, отдолу наплъстени до голи. Цветовете червени до виолетовосини, събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидно, тъмнокафяво орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

5 д. ПРЪТОВИДНА КАКУЛА (*SALVIA VIRGATA* JACQ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, просто или разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, яйцевидно продълговати до широко яйцевидни, напилени, назъбени до полуцелокрайни, отгоре набръчкани, отдолу наплъстени. Цветовете двуполови или женски, виолетовосини до лилави, рядко бели, събрани в прешлени. Плодът елиптично, тъмнокафяво орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

6. РОД МИРИЗЛИВ БУРЕН (*SIDERITIS* L.)

ПЛАНИНСКИ МИРИЗЛИВ БУРЕН (*SIDERITIS MONTANA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, изправено или приповдигащо се, разклонено в основата, рядко просто, влакнесто. Листата срещуположни, елиптични, продълговато ланцетни или ланцетни, назъбени, влакнести. Цветовете жълти, чернокафяви до черни с жълта долна устна, събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидно, трирърбесто, кафяво орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Добро медоносно растение.

7. РОД ДЯВОЛСКА УСТА (*LEONURUS* L.)

ЛЕЧЕБНА ДЯВОЛСКА УСТА (*LEONURUS CARDIACA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, вдървеняло коренище. Стъблото високо 50-60 cm, изправено, разклонено. Листата срещуположни, длановидни, долните с 5-7, горните с 3 дяла, дяловете назъбени до 3-делни. Цветовете розови, събрани в прешлени в пазвите на листата. Плодът заострено триъгълно, светлокафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В покрайнините на гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете и листата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! От стъблата се получават влакна с качества, близки до тези на лена.

8. РОД ПЧЕЛИНОК (*MARRUBIUM* L.)

СУСЕРКА (*MARRUBIUM PEREGRINUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 25-105 cm, изправени, разклонени, четириръбести, влакнести. Листата срещуположни, елиптични или ланцетни, насечени до назъбени, влакнести. Цветовете бели, събрани в прешлени. Плодът триръбесто, влакнесто орехче. Цъфти VI-VII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9. РОД МАЩЕРКА (*THYMUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветоносните стъбла влакнести само по ръбовете...
....**9 а. Планинска мащерка – *Thymus pulegioides* L.**
1* Цветоносните стъбла влакнести изцяло или само по две срещуположни страни...**2**
2 Цветоносните стъбла влакнести само по две срещуположни страни, междувъзлието под съцветието влакнесто изцяло...
..............................**9 б. Дългостъблена мащерка – *Thymus longicaulis* C. Presl**
2* Цветоносните стъбла изцяло влакнести...**3**
3 Присъцветниците широко яйцевидни до яйцевидно елиптични, поне 2 пъти по-широки от листата, не са листоподобни..
....**9 в. Набраздена мащерка – *Thymus striatus* Vahl**
3* Присъцветниците листоподобни (поне най-долните).......................................**4**
4 Цветоносните стъбла обикновено по-високи от 10 cm...................................**5**
4* Цветоносните стъбла рядко по-високи от 10 cm..**7**

5 Цветоносните стъбла лъжливо пълзящи, с дълги пълзящи вегетативни стъбла...**9 г. Гола мащерка – *Thymus glabrescens* Willd.**
5* Цветоносните стъбла лъжливо пълзящи, без пълзящи вегетативни стъбла...**6**
6 Чашката 2.5-3.5 mm дълга; листата без пазвени листни снопчета............... ....**9 д. Панонска мащерка – *Thymus pannonicus* All.**
6* Чашката 3.5-4.5 mm дълга; листата с пазвени листни снопчета.................. ....**9 е. Калиерова мащерка – *Thymus callieri* Borbás ex Velen.**
7 Листата с неясно странично жилкуване..**8**
7* Листата с ясно странично жилкуване..**9**
8 Стъблата лъжливо пълзящи.. ....**9 г. Гола мащерка – *Thymus glabrescens* Willd.**
8* Стъблата пълзящи........**9 ж. Мизийска мащерка – *Thymus moesiacus* Velen.**
9 Страничните жилки дъговидни, сливащи се с периферната жилка или само на върха на петурата.................**9 з. Янкиева мащерка – *Thymus jankae* Čelak.**
9* Страничните жилки изчезват към ръба...**10**
10 Стъблата пълзящи; листата кожести.. ....**9 в. Набраздена мащерка – *Thymus striatus* Vahl**
10* Стъблата лъжливо пълзящи; листата тревисти.. ....**9 е. Калиерова мащерка – *Thymus callieri* Borbás ex Velen.**

9 а. ПЛАНИНСКА МАЩЕРКА (*THYMUS PULEGIOIDES* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги, лъжливо пълзящи, без пълзящи вегетативни стъбла, цветоносните високи 8-25 (40) cm, изправени или възходящи, прости или разклонени, червеникави до жълтеникавозелени, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, яйцевидни до продълговато ланцетни, целокрайни или слабо назъбени. Цветовете розовочервени, събрани в класовидно съцветие. Плодът елиптично, тъмнокафяво орехче. Цъфти V-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9 б. ДЪЛГОСТЪБЛЕНА МАЩЕРКА (*THYMUS LONGICAULIS* C. PRESL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата пълзящи, цветоносните високи 5-8 (15) cm, възходящи, прости, разположени в редове в долната половина на стъблото, червеникави до тъмночервени, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, зеленикави до жълтозелени, рядко с пазвени листни снопчета, с леко подвит надолу ръб; долните почти линейни; средните и горните линейно ланцетни до обратно ланцетни или широко елиптични. Цветовете лилави до червени, рядко белезникави, събрани в главесто съцветие. Плодът кръгло, светлокафяво орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9 в. НАБРАЗДЕНА МАЩЕРКА (*THYMUS STRIATUS* VAHL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги, пълзящи, цветоносните високи 1-11 (20) cm, изправени, вдървенели в основата, разположени в редове, тъмнокафяви, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, линейни до линейно ланцетни, тъмнозелени, кожести, голи до мъхести, с пазвени снопчета листа, понякога сърповидно извити или ръбът извит надолу. Цветовете белезникави, розови или пурпурни, събрани в главесто съцветие. Плодът полукръгло, кафяво орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9 г. ГОЛА МАЩЕРКА (*THYMUS GLABRESCENS* WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата дълги или къси, лъжливо пълзящи, цветоносните високи 5-20 (30) cm, полуизправени или възходящи, не са в редове, зеленикавосиви до червеникавосиви, влакнести. Листата срещуположни, с дръжки, долните продълговато обратно яйцевидни, обратно яйцевидно лопатовидни; средните тясно или елиптично обратно яйцевидни; горните продълговато елиптични, елиптични или продълговати. Цветовете лилаворозови, събрани в класовидно съцветие. Плодът кръгло, матовочерно орехче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Древните гърци смятали мащерката, подобно на пчелата, за символ на трудолюбието. Опушването с мащерка било използвано като средство за дезинфекция. Намира приложение като подправка и в парфюмерийната промишленост. Добро медоносно растение.

9 д. ПАНОНСКА МАЩЕРКА (*THYMUS PANNONICUS* ALL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата лъжливо пълзящи, вдървенели в основата, цветоносните високи 10-25 cm, изправени или възходящи, разположени в редове, рядко разклонени, зеленикавосиви до зеленикавочервени, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, ланцетни до широко линейно ланцетни, продълговато елиптични или елиптични. Цветовете бледочервени до розоволилави, събрани в класовидно съцветие. Плодът почти кръгло, черно орехче. Цъфти V-IX.
Местообитание: По открити тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9 е. КАЛИЕРОВА МАЩЕРКА (*THYMUS CALLIERI* BORBÁS EX VELEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата лъжливо пълзящи, лежащи, прости или разклонени, вдървенели, цветоносните високи 4-14 cm, изправени, разположени в редове, белезникавосиви до червеникави, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, линейни, линейно ланцетни до линейно лопатовидни, широко обратно яйцевидни, обратно елиптични или обратно лопатовидни. Цветовете червени до лилави, събрани в класовидно съцветие. Плодът кръгло или елиптично, матовочервено орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

9 ж. МИЗИЙСКА МАЩЕРКА (*THYMUS MOESIACUS* VELEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата пълзящи, цветоносните високи 5-12 cm, възходящи, неразклонени, разположени в редове в долната половина на стъблото, червеникави, тъмночервени до тъмнокафяви, влакнести. Листата срещуположни, приседнали, с пазвени листни снопчета, зеленикави, жълтозеленикави до сивозеленикави, тревисти до месести; по вегетативните стъбла и средните по цветоносните обратно яйцевидни, ланцетни, линейно продълговати или продълговато обратно яйцевидни; долните линейно продълговати. Цветовете лилави до пурпурни, събрани в прешлени. Плодът кръгло, тъмнокафяво орехче. Цъфти IV-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места.

9 з. ЯНКИЕВА МАЩЕРКА (*THYMUS JANKAE* ČELAK.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата пълзящи, цветоносните високи 2-12 cm, изправени, неразклонени, разположени в редове в долната половина на стъблото, червеникавокафяви, влакнести. Листата в приосновна розетка, елиптични до линейно ланцетни, приседнали; стъбловите срещуположни, яйцевидно елиптични до ланцетно обратно яйцевидни, кожести, блестящи, по ръба ресничести. Цветовете тъмнолилави, събрани в прешлени. Плодът кръгло, кафяво орехче. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Добро медоносно растение.

10. РОД ПРИШНИЦА (*PRUNELLA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете жълтеникавобели, рядко розови или червеникави; най-малко горните стъблови листа перести или наделени..**10 а. Нарязанолистна пришница – *Prunella laciniata* (L.) L.**
1* Цветовете тъмновиолетови, рядко бели; листата обикновено целокрайни,

по-рядко кръгло назъбени... ....**10 б. Обикновена пришница – *Prunella vulgaris* L.**

10 а. НАРЯЗАНОЛИСТНА ПРИШНИЦА (*PRUNELLA LACINIATA* (L.) L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с полегнало или пълзящо коренище. Стъблото високо (5) 10-35 (50) cm, приповдигаяо се, просто или разклонено, четириръбесто, влакнесто. Листата срещуположни, яйцевидни, продълговато елиптични или ланцетни, целокрайни или назъбени. Цветовете жълтеникавобели, розови или червеникави, събрани в класовидно съцветие. Плодът елиптично орехче, в основата с бял придатък. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, храсталаци, край горски пътища.

10 б. ОБИКНОВЕНА ПРИШНИЦА (*PRUNELLA VULGARIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблото високо 8-40 cm, изправено или възходящо, просто или разклонено, четириръбесто, голо или влакнесто. Листата срещуположни, яйцевидни до продълговато яйцевидни, целокрайни или назъбени. Цветовете тъмновиолетови, рядко бели, събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидно до елиптично, кафяво, лъскаво орехче. Цъфти V-IX. Плодоноси VI-X.
Местообитание: По тревисти места, покрайнините на гори, горски поляни, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В миналото е служело за храна като салата.

11. РОД ЧУБРИЦА (*SATUREJA* L.)

ПЛАНИНСКА ЧУБРИЦА (*SATUREJA MONTANA* L.)

Морфология: Полухраст с дълго, разклонено коренище. Стъблата високи (10) 15-45 (70) cm, възходящи или изправени, прости или разклонени в основата, голи или влакнести. Листата срещуположни, приседнали или с къси дръжки, продълговати, обратно ланцетни, тясно обратно ланцетни до линейни, по ръба ресничести. Цветовете розови до пурпурни, събрани в класовидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидно, кафяво, в горната половина четинесто орехче. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Стръковете се използват като подправка. Влизат в състава на шарената сол. Стръковете и етеричното масло намират приложение в хранително-вкусовата, месопреработвателната, консервната и парфюмерийната промишлености. Водният екстракт има инсектицидно действие. Добро медоносно растение.

12. РОД АЦИНОС (*ACINOS* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето 7-10 (-12) mm дълго..
....**12 а. Полски ацинос – *Acinos arvensis* (Lam.) Dandy**
1* Венчето (10-) 12-20 mm дълго...
....**12 б. Планински ацинос – *Acinos alpinus* (L.) Moench**

12 а. ПОЛСКИ АЦИНОС (*ACINOS ARVENSIS* (LAM.) DANDY)

Морфология: Едногодишно до многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, изправено, просто или разклонено в основата, влакнесто. Листата срещуположни, ланцетни, широко ланцетни до яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете виолетови или бледовиолетови, в лъжливи прешлени в листните пазви, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидно, кафяво орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Намира приложение като подправка.

12 б. ПЛАНИНСКИ АЦИНОС (*ACINOS ALPINUS* (L.) MOENCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно разклонен, в основата задебелен и вдървенял корен. Стъблото високо 5-35 (-40) cm, приповдигащо се, възходящо или изправено, разклонено от основата, зелено или бледовиолетово, влакнесто. Листата срещуположни, елиптични, широко елиптични, яйцевидни или кръгли, почти целокрайни или назъбени, голи или влакнести. Цветовете виолетови, в лъжливи прешлени в листните пазви, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът продълговато яйцевидно, кафяво орехче. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

13. РОД МИРИЗЛИВЧЕ (*CALAMINTHA* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долните чашкови зъбци 1-2 mm, без или с единични дълги реснички; власинките стърчат от чашковата тръбица...
.............................**13 а. Обикновено миризливче – *Calamintha nepeta* (L.) Savi**
1* Долните чашкови зъбци 2-4 mm, обикновено гъсто ресничести; власинките включени в чашковата тръбица...
....**13 б. Горско миризливче – *Calamintha sylvatica* Bromf.**

13 а. ОБИКНОВЕНО МИРИЗЛИВЧЕ (*CALAMINTHA NEPETA* (L.) SAVI)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълъг, разклонен, често вдървенял в основата корен. Стъблата високи 20-60 cm, изправени, разклонени, четириръбести, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до широко яйцевидни, назъбени. Цветовете бели или бледолилави, събрани в метличесто съцветие. Плодът продълговато яйцевидно, кафяво до тъмнокафяво орехче. Цъфти VII-X. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В гори и храсталаци, по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

13 б. ГОРСКО МИРИЗЛИВЧЕ (*CALAMINTHA SYLVATICA* BROMF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, хоризонтално, разклонено коренище. Стъблата високи (25) 30-80 cm, изправени, прости или разклонени, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до широко яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете розови, събрани в метличесто съцветие. Плодът закръглено, кафяво до тъмнокафяво орехче. Цъфти VII-IX. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.

14. РОД ЧЕРНОВРЪХ (*CLINOPODIUM* L.)

ЧЕРНОВРЪХ (*CLINOPODIUM VULGARE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 25-60 cm, изправени, прости, рядко разклонени, четириръбести, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до продълговато яйцевидни, назъбени или напилени, влакнести. Цветовете бледопурпурни, събрани в сложно цимозно съцветие. Плодът заоблено, кафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти места, храсталаци, разредени гори, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Стръковете в миналото са служели като заместител на чая и като подправка в кулинарията. Растението има противотуморно действие. Добро медоносно растение.

15. РОД БУДАРИЦА (*GALEOPSIS* L.)

ДВУДЕЛНА БУДАРИЦА (*GALEOPSIS BIFIDA* BOENN.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-45 cm, изправено, разклонено, четириръбесто, подуто под възлите, четинесто по ръбовете, влакнесто по две срещуположни стени или всички стени почти голи.

Листата срещуположни, яйцевидно ланцетни или яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете пурпурни до тъмновиненочервени или лилави, рядко белезникави или жълти, събрани в прешлени в пазвите на листата. Плодът обратно яйцевидно, сиво орехче. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

16. РОД ИСОП (*HYSSOPUS* L.)

ЛЕЧЕБЕН ИСОП (*HYSSOPUS OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение или полухраст с косо разположен, разклонен, вдървенял в основата корен. Стъблата високи 20-60 (-80) cm, изправени или възходящи, рядко стелещи се, прости или разклонени, голи или влакнести. Листата срещуположни, приседнали или почти приседнали, линейни, ланцетни или продълговато ланцетни, целокрайни, влакнести, с прави или подвити ръбове. Цветовете сини или виолетови, събрани в класовидно, често едностранно съцветие. Плодът продълговато яйцевидно, тристранно слабо сплеснато, зърнесто, кафяво орехче. Цъфти VII-VIII. Плодоноси VIII-X.
Местообитание: По скалисти и каменисти места.
Природозащитен статус: Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Стръковете се използват като подправка, в производството на ликьори и парфюми. Добро медоносно растение.

17. РОД МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Венчето яркожълто...
...............................**17 а. Жълта мъртва коприва – *Lamium galeobdolon* (L.) L.**
1* Венчето не е яркожълто...**2**
2 Горната устна на венчето двуделна..
..............................**17 б. Гарганиева мъртва коприва – *Lamium garganicum* L.**
2* Горната устна на венчето целокрайна, дребно назъбена или врязана.............**3**
3 Венечната тръбица извита в основата...
..................................**17 в. Петниста мъртва коприва – *Lamium maculatum* L.**
3* Венечната тръбица права...**4**
4 Венчето 25-40 mm дълго; многогодишни растения...
..............................**17 б. Гарганиева мъртва коприва – *Lamium garganicum* L.**
4* Венчето до 20 (-25) mm дълго; едногодишни растения..................................**5**
5 Присъцветниците бъбрековидни или закръглено бъбрековидни, стъблообхващащи; венечната тръбица вътре без пръстен от власинки...........................
...................**17 г. Стъблообхватна мъртва коприва – *Lamium amplexicaule* L.**
5* Присъцветниците с друга форма и не обхващат стъблото; венечната

тръбица вътре с пръстен от власинки...
......................................**17 д. Червена мъртва коприва – *Lamium purpureum* L.**

17 а. ЖЪЛТА МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM GALEOBDOLON* (L.) L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, полегато коренище и вкореняващи се столони. Стъблата високи 15-60 cm, изправени, разклонени в основата, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни до закръглено яйцевидни или ланцетни, назъбени. Цветовете светло- до златистожълти, с кафеникави петна, събрани в прешлени. Плодът обратно яйцевидно, триръбесто, черно орехче. Цъфти IV-VII.
Местообитание: По влажни места, най-често в букови гори.

17 б. ГАРГАНИЕВА МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM GARGANICUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално коренище, с дълги подземни издънки. Стъблото високо (5-) 10-40 (-50) cm, изправено или възходящо, просто или разклонено в горната част, влакнесто или почти голо. Листата срещуположни, триъгълно яйцевидни, яйцевидни до почти кръгли и бъбрековидни, влакнести до почти голи. Цветовете розови до пурпурно червени, рядко бели, събрани в дихазии, образуващи лъжливи прешлени. Плодът тристенно, сивозелено орехче. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По влажни каменисти и скалисти места.

17 в. ПЕТНИСТА МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM MACULATUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с къси подземни или надземни вкореняващи се издънки. Стъблото високо 15-60 cm, изправено, просто или разклонено в основата, влакнесто или почти голо. Листата срещуположни, триъгълно яйцевидни до сърцевидни, назъбено напилени, влакнести. Цветовете ярко червени, рядко розови или бели, събрани в дихазии, образуващи лъжливи прешлени. Плодът пирамидално тристенно, маслиненозелено орехче. Цъфти IV-V.
Местообитание: В храсталаци и гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Добро медоносно растение.

17 г. СТЪБЛООБХВАТНА МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM AMPLEXICAULE* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо (5) 10-30 (40) cm, възходящо или изправено, разклонено от основата, в долната част почти голо до влакнесто в горната. Листата срещуположни, долните с дръжки, горните приседнали, стъблообхващащи, бъбрековидни или кръгли до яйцевидно закръглени, назъбени до наделени. Цветовете розовочервени,

събрани в дихазии, образуващи лъжливи прешлени. Плодът продълговато яйцевидно, тристенно, светлокафяво орехче. Цъфти III-IX.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

17 д. ЧЕРВЕНА МЪРТВА КОПРИВА (*LAMIUM PURPUREUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-30 cm, изправено или възходящо, разклонено в основата, четириръбесто, червено-виолетово, влакнесто. Листата срещуположни, яйцевидни до закръглено яйцевидни, назъбени или назъбено напилени, влакнести. Цветовете розово-червени до пурпурночервени, рядко бели, събрани в дихазии, образуващи лъжливи прешлени. Плодът продълговато яйцевидно, тристенно, сиво орехче. Цъфти III-VIII.
Местообитание: По тревисти места, в покрайнините на гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение. Добро медоносно растение.

18. РОД РИГАН (*ORIGANUM* L.)

РИГАН (*ORIGANUM VULGARE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално, слабо разклонено коренище. Стъблата високи 25-90 cm, изправени, прости или разклонени, вдървеняващи, влакнести до голи. Листата срещуположни, яйцевидни до продълговато яйцевидни, целокрайни или назъбени, влакнести. Цветовете женски и двуполови, бледопурпурни, бледорозови или бели, събрани в сложно метличесто съцветие. Плодът яйцевидно, кафяво орехче. Цъфти V-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци, в покрайнините на гори.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Древните траки използвали ригана като сънотворно, като след вечеря хвърляли в огъня няколко стръка от растението. Едно от най-широко употребяваните растения за приготвянето на билков чай. Служи като подправка за ароматизиране на ястия от месо и дивеч. Намира приложение в козметиката, парфюмерията и в производството на ликьор. Етеричномаслено и добро медоносно растение.

19. РОД КАНДИЛНИЧЕ (*BALLOTA* L.)

ЧЕРНО КАНДИЛНИЧЕ (*BALLOTA NIGRA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблата високи 50-100 cm, изправени, рядко полегнали, прости или

разклонени в горната част. Листата срещуположни, яйцевидни до продълговато яйцевидни, назъбени. Цветовете розови, лилави, рядко бели, събрани в дихазно съцветие. Плодът продълговато, обратно сърцевидно, възчерно орехче. Цъфти VI-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Плевел в обработваеми земи. Рудерално растение.

20. РОД РАНИЛИСТ (*BETONICA* L.)

ЛЕЧЕБЕН РАНИЛИСТ (*BETONICA OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално коренище. Стъблото високо 50-80 cm, изправено, просто, рядко в горната част разклонено, влакнесто. Листата срещуположни, с дръжки до приседнали, удължено яйцевидни, назъбени, влакнести. Цветовете пурпурни, събрани в класовидно съцветие. Плодът тристенно, кафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По горски поляни, в покрайнините на гори, край пътища.
Природозащитен статут: Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се коренището с корените и стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

21. РОД ЧИСТЕЦ (*STACHYS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Прицветниците равни или по-дълги от чашковата тръбица............................**2**
1* Прицветниците липсват или не по-дълги от чашковата тръбица....................**3**
2 Повечето листа клиновидни в основата...
....**21 а. Критски чистец – *Stachys cretica* L.**
2* Повечето листа сърцевидни в основата..
....**21 б. Германски чистец – *Stachys germanica* L.**
3 Едногодишни растения...........**21 в. Едногодишен чистец – *Stachys annua* L.**
3* Многогодишни растения...**4**
4 Повечето от прешлените с 2 цвята или цветовете единични.............................
....**21 г. Горски чистец – *Stachys sylvatica* L.**
4* Повечето от прешлените с 3-16 цвята...
....**21 д. Изправен чистец – *Stachys recta* L.**

21 а. КРИТСКИ ЧИСТЕЦ (*STACHYS CRETICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблата високи 20-80 cm, изправени, прости, рядко разклонени, влакнести. Листата срещуположни, приосновните с дръжки, стъбловите постепенно приседнали,

ланцетни, сивозелени, назъбени, влакнести. Цветовете розовопурпурни, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидно, кафяво орехче. Цъфти V-VII. Плодоноси VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати".

21 б. ГЕРМАНСКИ ЧИСТЕЦ (*STACHYS GERMANICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо хоризонтално коренище. Стъблата високи 30-100 (120) cm, изправени, прости или разклонени, наплъстени. Листата срещуположни, продълговато яйцевидни, назъбени, отдолу наплъстени. Цветовете пурпурни, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидно, тъмнокафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци, в покрайнините на гори, горски поляни, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

21 в. ЕДНОГОДИШЕН ЧИСТЕЦ (*STACHYS ANNUA* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, изправено, просто или разклонено, в горната част влакнесто. Листата срещуположни, продълговато яйцевидни или ланцетни, назъбени, голи или влакнести. Цветовете бледожълти с червени петна, събрани в класовидно съцветие. Плодът заоблено, чернокафяво орехче. Цъфти V-IX. Плодоноси VII-X.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Плевел в обработваеми земи. Добро медоносно растение.

21 г. ГОРСКИ ЧИСТЕЦ (*STACHYS SYLVATICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго, пълзящо, силно разклонено коренище. Стъблата високи 30-120 cm, изправени, прости или разклонени, жлезисто влакнести. Листата срещуположни, сърцевидно яйцевидни, назъбени. Цветовете тъмночервени с бели петна, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидно, чернокафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: В широколистни гори, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна!

21 д. ИЗПРАВЕН ЧИСТЕЦ (*STACHYS RECTA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблата високи 15-100 cm, изправени или приповдигащи се, прости или разклонени, влакнести. Листата срещуположни, назъбени, влакнести, долните продълговати до елиптично овални, с дръжки или приседнали; горните широко ланцетни до линейни, приседнали. Цветовете жълти до бледожълти, събрани в класовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидно, тъмнокафяво орехче. Цъфти VI-VIII. Плодоноси VII-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Добро медоносно растение.

22. РОД САМОБАЙКА (*GLECHOMA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Растенията полуголи или мъхести; чашката с триъгълни, внезапно заострени зъбци, 3-4 пъти по-къси от чашковата тръбица; венчето по-късо от 2 cm, бледовиолетово с пурпурни, рядко бели или розови петна по долната устна..............................**22 а. Бръшлянова самобайка – *Glechoma hederacea* L.**
1* Растенията гъсто покрити с дълги разперени власинки; чашката с линейно ланцетни, постепенно заострени зъбци, 2 пъти по-къси от тръбицата; венчето по-дълго от 2 cm, бледосиньо с бели петна по долната устна.............................
............................**22 б. Влакнеста самобайка – *Glechoma hirsuta* Waldst. & Kit.**

22 а. БРЪШЛЯНОВА САМОБАЙКА (*GLECHOMA HEDERACEA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-50 (60) cm, приповдигащи се или изправени, възголи или мъхести; стерилните стъбла пълзящи, вкореняващи се във възлите. Листата срещуположни, бъбрековидни, закръглено бъбрековидни, до почти закръглени или широко до триъгълно яйцевидни, назъбени. Цветовете бледо- до синьовиолетови, събрани в прешлени в пазвите на листата. Плодът елиптично, кафяво орехче. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По влажни сенчести места в гори и храсталаци, край пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: В по-големи дози билката е отровна! Добро медоносно растение.

22 б. ВЛАКНЕСТА САМОБАЙКА (*GLECHOMA HIRSUTA* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-60 (80) cm, изправени или възходящи, влакнести. Цветоносните стъбла излизат от пълзящи, вкореняващи се във възлите стерилни стъбла. Листата срещуположни,

долните бъбрековидни, горните широко яйцевидно триъгълни, назъбени или напилени, влакнести. Цветовете бледосини до синьовиолетови, с бели петна по долната устна, събрани в прешлени в пазвите на листата. Плодът елиптично, кафяво орехче. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.
Лечебно растение: Използват се стъковете.

23. РОД КОЧА БИЛКА (*NEPETA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблата и листата почти голи; листата почти приседнали.............................
....**23 а. Унгарска коча билка – *Nepeta nuda* L.**
1* Стъблата и листата плътно, сиво наплъстени; листата с дръжки.....................
....**23 б. Обикновена коча билка – *Nepeta cataria* L.**

23 а. УНГАРСКА КОЧА БИЛКА (*NEPETA NUDA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с косо, възлесто, вдървеняващо коренище. Стъблата високи 50-120 cm, изправени, разклонени в горната част, четириръбести, в основата голи, в горната част влакнести до почти голи. Листата срещуположни, приседнали или долните с къси дръжки, яйцевидни, продълговато яйцевидни до ланцетни, назъбени, отгоре тъмнозелени, голи, отдолу светлозелени влакнести или голи. Цветовете бледовиолетови или бели, събрани в сложно класовидно съцветие. Плодът елиптично, трирьбесто, кафяво орехче. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По каменисти места, в храсталаци.

23 б. ОБИКНОВЕНА КОЧА БИЛКА (*NEPETA CATARIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с разклонено вдървеняващо коренище. Стъблата високи 40-100 cm, изправени, рядко възходящи, разклонени, четириръбести, влакнести. Листата срещуположни, яйцевидни или триъгълно яйцевидни, назъбени или напилени, влакнести. Цветовете бели, с пурпурни петна, събрани в сложно класовидно съцветие. Плодът елиптично, кафяво орехче. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти места, храсталаци, край горски пътища.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението служи като подправка в консервната и рибната промишлености. Етеричното масло намира приложение в сладкарството, за ароматизиране на чай и коктейли, спиртни напитки и в парфюмерията. Рудерално, етеричномаслено и първостепенно медоносно растение.

РОД СТРАШНИК (*ACANTHUS* L.)

БАЛКАНСКИ СТРАШНИК
(*ACANTHUS BALCANICUS* HEYWOOD & I. RICHARDSON)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-70 cm, изправени, неразклонени. Листата последователни, дълбоко пересто нарязани. Листните дялове яйцевидни. Прицветниците яйцевидни, назъбено бодливи. Прицветничетата линейно шиловидни, целокрайни. Цветовете бели до бяло-розови, събрани в класовидно съцветие. Плодът удължено яйцевидна кутийка. Семената закръглени, плоски, тъмнокафяви. Цъфти VI-VII. Плодоноси VIII-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Слабо засегнати".
Лечебно растение: Използват се корените и стръковете.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

КЛАС ЕДНОСЕМЕДЕЛНИ (LILIOPSIDA)

СЕМЕЙСТВО КРЕМОВИ (LILIACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете в гроздовидни съцветия....................................**1. Крем – *Lilium* L.**
1* Цветовете единични...**2**
2 Цветовете увиснали; околоцветните листчета в основата от вътрешната страна с нектарни жлези...**2. Ведрица – *Fritillaria* L.**
2* Цветовете изправени; околоцветните листчета без нектарни жлези................
....**3. Лале – *Tulipa* L.**

1. РОД КРЕМ (*LILIUM* L.)

ПЕТРОВ КРЪСТ (*LILIUM MARTAGON* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна, жълта луковица. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, неразклонено, голо или грапаво. Листата в прешлени, приседнали или с къси дръжки, обратно яйцевидни, елипсовидни, елипсовидно или продълговато ланцетни, ланцетни. Цветовете розови до светло червени, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът шестстенна кутийка. Семената плоски, кафяви. Цъфти VI-VII.
Местообитание: В широколистни гори.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използват се луковиците.

Допълнителна информация: Декоративно растение с културни форми. В миналото луковиците са служели за храна и за получаването на черна боя. Медоносно растение.

2. РОД ВЕДРИЦА (*FRITILLARIA* L.)

ИЗТОЧНА ВЕДРИЦА (*FRITILLARIA ORIENTALIS* ADAMS)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с кълбовидна, бяла луковица. Стъблото високо 14-45 (50) cm, изправено, неразклонено, тънко, голо. Листата последователни, рядко най-долните срещуположни, най-горните в прешлен, линейни, линейно ланцетни или тясно ланцетни, слабо жлебовидни или долните плоски. Цветовете отвън мътночервени до пурпурни, тъмночервени или жълтеникави, обикновено с по-тъмночервени ъглести шахматни петна; отвътре жълтеникави или жълтеникавочервени, с червеникавокафяви шахматни петна; единични, увиснали. Плодът обратно яйцевидна, тъпо шестръбеста кутийка. Цъфти IV-V.
Местообитание: В храсталаци и горски поляни, по скалисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими" и в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".

3. ЛАЛЕ (*TULIPA* L.)

УРУМОВО ЛАЛЕ (*TULIPA URUMOFFII* HAYEK)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овално конична луковица с канеленокафяви люспи. Стъблото високо 15-45 cm, изправено, неразклонено, голо. Листата последователни, синкавозелени, с вълновиден ръб, долните продълговато ланцетни, горните линейно ланцетни. Цветовете жълти, единични. Плодът яйцевидна кутийка. Семената плоски, кафяви. Цъфти IV-V.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Червен списък на българските висши растения в категория "Уязвими", в Червената книга на България в категория „Уязвими", в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Допълнителна информация: Български ендемит.

СЕМЕЙСТВО МЕЛАНТИЕВИ (MELANTHIACEAE)

РОД ЧЕМЕРИКА (*VERATRUM* L.)

ЧЕРНА ЧЕМЕРИКА (*VERATRUM NIGRUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, дебело коренище и шнуровидни корени. Стъблото високо 60-150 cm, изправено, в горната част разклонено, влакнесто в горната част, почти наплъстено в съцветието. Листата

приосновни, широко елиптични и стъблови, ланцетни, голи, нагънати. Цветовете тъмночервени до черночервени или тъмнокафяви, събрани в разклонено метличесто, рядко в просто гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна, трирърбеста кутийка. Цъфти VI-VII (VIII).
Местообитание: По сухи тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се коренищата с корените.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно!

СЕМЕЙСТВО МРАЗОВЕЦОВИ (COLCHICACEAE)

РОД МРАЗОВЕЦ (*COLCHICUM* L.)

ЕСЕНЕН МРАЗОВЕЦ (*COLCHICUM AUTUMNALE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна грудколуковица. Обвивката кестенява, тъмнокафява или чернокафява, лъскава, тънко кожеста до дебело ципеста. Шийката дълга 2.5-8.0 cm, почти равна или до половината от дължината на безлистното влагалище. Листата 3-6 (8), широко до линейно ланцетни, изправени, плоски или сдиплени по дължината, целокрайни, развиват се на следващата пролет. Цветовете 1-3 (7), бледорозови, рядко бели. Плодът кутийка, в основата разширена, към върха източена. Цъфти VIII-X.
Местообитание: По влажни тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се грудколуковиците и семената.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно! Основният алкалоид е колхицинът и намира приложение в селекцията за получаване на полиплоидни форми културни растения.

СЕМЕЙСТВО КОКИЧЕВИ (AMARYLLIDACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с луковична миризма; цветовете в сенниковидни съцветия.............
....**1. Лук – *Allium* L.**
1* Растения без луковична миризма; цветовете единични или по няколко.......**2**
2 Околоцветникът жълт, с къса тръбица; тичинките прикрепени в горната част на тръбицата............................**2. Щернбергия – *Sternbergia* Waldst. & Kit.**
2* Околоцветникът бял, звънчевиден, без тръбица; тичинките прикрепени в основата на околоцветните листчета.............................**3. Кокиче – *Galanthus* L.**

1. РОД ЛУК (*ALLIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Съцветието само с луковички, без цветове..**2**
1* Съцветието с цветове, понякога и с луковички...**3**
2 Листата 2-4 mm широки, полуцилиндрични...

....**1 а. Лозев лук – *Allium vineale* L.**
2* Листата 5-20 mm широки, плоски..**1 б. Рокамбол – *Allium scorodoprasum* L.**
3 Листата приосновни или почти такива и се разделят от стъблото на една и съща височина....................................**1 в. Мускатов лук – *Allium moschatum* L.**
3* Листата обхващат поне долната 1/4 или повече от стъблото и се разделят от него на различна височина...**4**
4 Покривалото с 2 нееднакви неопадващи дяла, свити отгоре в дълъг опашат придатък...**5**
4* Покривалото едноделно, рядко двуделно...**8**
5 Нито един от дяловете на покривалото не е по-дълъг от съцветието...............
....**1 г. Жълт лук – *Allium flavum* L.**
5* Единият или двата дяла на покривалото по-дълги от съцветието..................**6**
6 Тичинките стърчат най-много с прашниците над околоцветника....................
....**1 д. Метличест лук – *Allium paniculatum* L.**
6* Тичинките стърчат много над околоцветника..**7**
7 Съцветието гъсто, до 3 cm в диаметър; цветните дръжки до 15 mm, почти равни помежду си...............................**1 е. Скален лук – *Allium saxatile* M. Bieb.**
7* Съцветието рехаво, до 5 cm в диаметър; цветните дръжки до 30 mm, неравни помежду си..**1 г. Жълт лук – *Allium flavum* L.**
8 Дръжките на тичинките шиловидни и прости или вътрешните 3 с малко зъбче в основата на всяка страна............**1 ж. Купанов лук – *Allium cupani* Raf.**
8* Дръжките на вътрешните 3 тичинки с 3 остри върха......................................**9**
9 Тичинките стърчат най-много с прашниците над околоцветника................**10**
9* Тичинките стърчат над околоцветника...**11**
10 Листата кухи, до 2 mm широки...................**1 а. Лозев лук – *Allium vineale* L.**
10*Листата плоски, 3-40 mm широки.**1 б. Рокамбол – *Allium scorodoprasum* L.**
11 Съцветията обикновено с луковички.........**1 а. Лозев лук – *Allium vineale* L.**
11*Съцветията без луковички...
....**1 з. Тъмновиолетов лук – *Allium atroviolaceum* Boiss.**

1 а. ЛОЗЕВ ЛУК (*ALLIUM VINEALE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица, покрита със сивокафяви, ципести или хартиевидни люспи и жълтеникави лъскави луковички. Стъблото високо 30-120 cm, изправено, неразклонено, обхванато от листни влагалища до средата. Листата последователни, тръбести, полуцилиндрични, с жлеб. Цветовете розови или пурпурни, с по-тъмна жилка, събрани в сенниковидно съцветие с единична, яйцевидна, ципеста обвивка, по-рядко от две части, скоро опадваща. Съцветието с многобройни луковички. Рядко само с луковички или само с цветове. Плодът кутийка. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

1 б. РОКАМБОЛ (*ALLIUM SCORODOPRASUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна или сплеснато кълбовидна луковица, покрита с кафяви, ципести до почти кожести лъскави люспи, с многобройни малки гладки тъмновиолетови луковички с дръжки. Стъблото високо 40-100 cm, изправено, неразклонено. Листата 3-5, последователни, плоски, линейни или линейно ланцетни. Цветовете пурпурни, събрани в съцветие сенник, с яйцевидна ципеста обвивка с дълго носче. Плодът кутийка. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По горски поляни, край пътища.
Лечебно растение: Използват се луковиците.

1 в. МУСКАТОВ ЛУК (*ALLIUM MOSCHATUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с продълговато яйцевидна луковица, покрита с белезникави или жълтеникави, впоследствие сивокафяви, почти кожести люспи, в горната част обхващащи основата на стъблото и мрежесто влакнесто разнищени. Стъблото високо 10-30 cm, изправено, неразклонено. Листата 4-6, последователни, нишковидни, отгоре с жлеб, с грапаво ресничест ръб. Цветовете розови, впоследствие избеляващи, с червена средна ивица, без луковички, събрани в съцветие сенник, с двуделна обвивка. Плодът кутийка, съставена от 3 почти кръгли дяла. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По тревисти, каменисти и скалисти места.

1 г. ЖЪЛТ ЛУК (*ALLIUM FLAVUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица. Стъблото високо до 50 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, тясно линейни, полуцилиндрични, жлебовидни. Цветовете жълти, събрани в съцветие сенник с обвивка от 2 ланцетни листа с нишковиден връх. Плодът яйцевидно тристенна кутийка. Семената черни. Цъфти VI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

1 д. МЕТЛИЧЕСТ ЛУК (*ALLIUM PANICULATUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица, покрита с белезникави или кафяви, понякога възчерни люспи. Стъблото високо 20-60 cm, изправено, неразклонено, обхванато от листни влагалища до средата. Листата последователни, линейни, полузаоблени, към върха жлебовидни, влакнести. Цветовете розовопурпурни, събрани в сенниковидно съцветие с неопадлива обвивка от два покривни листа, овално ланцетни и източени към върха. Плодът яйцевидна кутийка. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.

1 е. СКАЛЕН ЛУК (*ALLIUM SAXATILE* M. BIEB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с няколко луковици, прикрепени на късо коренище, покрити с кафяви, влакнесто разнищени люспи. Стъблото високо 20-50 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, тясно линейни, почти четинести, към върха жлебовидни. Цветовете жълтеникавобели или розови, събрани в съцветие сенник, с обвивка от един по-къс и един 2-3 пъти по-дълъг от него покривен лист. Плодът кутийка. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и скалисти места.

1 ж. КУПАНОВ ЛУК (*ALLIUM CUPANI* RAF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидно конична луковица, покрита с кафяви, мрежесто влакнести люспи, обгръщащи основата на стъблото. Стъблото високо 20-25 (50) cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, полуцилиндрични, нишковидни, отначало влакнести, след това голи. Цветовете белезникави, със зеленикавокафяв гръбен ръб, след изсъхване розови, с виолетов гръбен ръб, без луковички, събрани в съцветие сенник, с по-къса от него, единична, запазваща се обвивка. Плодът кутийка. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.

1 з. ТЪМНОВИОЛЕТОВ ЛУК (*ALLIUM ATROVIOLACEUM* BOISS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с продълговато яйцевидна луковица, покрита със сивокафяви, кожести люспи, влакнесто разнищени, с многобройни жълтеникави до жълтокафяви матови луковички. Стъблото високо 50-100 cm, изправено, неразклонено. Листата 4-5, последователни, плоски, широко линейни, в долната част жлебовидни. Цветовете тъмно пурпурно-виолетови, рядко зеленикави, събрани в съцветие сенник, с яйцевидна обвивка с издължено носче, рано опадваща. Плодът кутийка. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти места, горски поляни, край пътища.

2. РОД ЩЕРНБЕРГИЯ (*STERNBERGIA* WALDST. & KIT.)

МРАЗОВОЦВЕТНА ЩЕРНБЕРГИЯ (*STERNBERGIA COLCHICIFLORA* WALDST. & KIT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овална до продълговато-овална луковица. Стъблата изправени, неразклонени. Листата приосновни, тясно линейни, понякога спирално завити. Цветовете единични, жълти. Плодът жълта кутийка с оранжев връх. Семената черни, с бял месест придатък. Цъфти IX-X.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES.
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт. Подходящо като декоративно растение в алпинеуми.

3. РОД КОКИЧЕ (*GALANTHUS* L.)

ЕЛВЕЗИЕВО КОКИЧЕ (*GALANTHUS ELWESII* HOOK. F.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със сферична до яйцевидна луковица. Стъблата високи до 25 cm, изправени, неразклонени. Листата 2 приосновни, плоски, линейни. Цветовете единични, бели, вътрешните околоцветни листчета със зелени петна в основата и на върха. Плодът кълбест, месест, жълтозелен. Цъфти II-IV.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES, в Червен списък на българските висши растения в категория „Застрашени", в Червената книга на Република България в категория „Застрашени", в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Култивира се като декоративно.

СЕМЕЙСТВО КСАНТОРЕЕВИ (XANTHORRHOEACEAE)

БЯЛ БЪРДУН (*ASPHODELUS ALBUS* MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с грудковидни корени. Стъблото високо до 100 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, събрани в основата на стъблото, линейни. Цветовете бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът шестстенна кутийка. Цъфти V-VI (VII).
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използват се корените.

СЕМЕЙСТВО ЗАЙЧЕСЯНКОВИ (ASPARAGACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с люспoвидни ципести листа и видоизменени във филокладии клонки...**1. Зайча сянка – *Asparagus* L.**
1* Растения с нормално развити листа...**2**
2 Растения с коренища...........................**2. Момкова сълза – *Polygonatum* Mill.**
2* Растения с луковици...**3**
3 Околоцветните листчета сраснали само в основата или свободни.................**4**
3* Околоцветните листчета сраснали в тръбица най-малко до средата..............**6**
4 Растения с коренища..**3. Венечник – *Anthericum* L.**
4* Растения с луковици...**5**
5 Околоцветните листчета бели или жълтеникави, със зелена ивица на гърба

или няколко зелени жилки..........................**4. Гарвански лук – *Ornithogalum* L.**
5* Околоцветните листчета небесносини, лилавочервени или бели, без зелена ивица на гърба...**5. Синчец – *Scilla* L.**
6 Стъблото облистено............................**2. Момкова сълза – *Polygonatum* Mill.**
6* Стъблото безлистно..**7**
7 Околоцветникът тръбест, до 1/3 или до средата 6-делен, към отвора разширен; всички цветове плодни........................**6. Див зюмбюл – *Hyacinthella* Schur**
7* Околоцветникът делвовиден или яйцевиден, на върха с дребни зъбчета, при отвора стеснени; връхните цветове в съцветието стерилни..................................
....**7. Кукувиче грозде – *Muscari* Mill.**

1. РОД ЗАЙЧА СЯНКА (*ASPARAGUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Филокладиите тънки, нишковидни; тръбестата част на околоцветника до 1 mm дълга..............**1 а. Тънколистна зайча сянка – *Asparagus tenuifolius* Lam.**
1* Филокладиите не са нишковидни; тръбестата част на околоцветника до 3 mm дълга.....................**1 б. Медицинска зайча сянка – *Asparagus officinalis* L.**

1 а. ТЪНКОЛИСТНА ЗАЙЧА СЯНКА (*ASPARAGUS TENUIFOLIUS* LAM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно развито коренище. Стъблото високо 30-100 cm, заоблено, гладко, силно разклонено, клонките почти под прав ъгъл. Филокладиите тънки, четиновидни или нишковидни, по 10-20 (40) в прешлен. Листата люсповидни, ципести. Цветовете белезникави, по 1-2 по краищата на клонките, околоцветникът разделен до основата на шест дяла. Цветната дръжка съчленена, дълга до 1 mm. Плодът червена ягода. Цъфти V-VI.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт.

1 б. МЕДИЦИНСКА ЗАЙЧА СЯНКА (*ASPARAGUS OFFICINALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно развито коренище. Стъблото високо 50-150 cm, изправено, гладко, силно разклонено, клонките под остър ъгъл. Филокладиите тънки, нишковидни, по 3-6 в прешлен. Листата люсповидни, в основата с къси шпори. Цветовете белезникави, еднополови, по 1-2 или повече на съчленена дръжка, 1-3 пъти по-дълги от околоцветника, който е звънчевиден, шестделен. Плодът червена ягода. Цъфти V-VI.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".

Лечебно растение: Използват се коренището с корените, стръковете и плодовете.
Допълнителна информация: При продължителна употреба билката е отровна! Латинското име идва от гр. asparagus – аспержа и officinalis – лечебен. Култивира се като зеленчуково растение. В цветарството се използва за декорация на букети.

2. РОД МОМКОВА СЪЛЗА (*POLYGONATUM* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата по жилките влакнести...
........**2 а. Широколистна момкова сълза – *Polygonatum latifolium* (Jacq.) Desf.**
1* Листата изцяло голи...
............**2 б. Медицинска момкова сълза – *Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce**

2 а. ШИРОКОЛИСТНА МОМКОВА СЪЛЗА (*POLYGONATUM LATIFOLIUM* (JACQ.) DESF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо белезникаво коренище. Стъблата високи 20-100 cm, изправени, ръбести, влакнести в горната част. Листата последователни, с къси дръжки, яйцевидно продълговати или елиптични, отдолу влакнести, целокрайни. Цветовете бели, събрани в пазвени гроздовидни съцветия. Плодът тъмносиня до черна ягода. Цъфти IV-V.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Добро медоносно и декоративно растение.

2 б. МЕДИЦИНСКА МОМКОВА СЪЛЗА (*POLYGONATUM ODORATUM* (MILL.) DRUCE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо белезникаво коренище. Стъблата високи 10-50 cm, изправени, ръбести. Листата последователни, приседнали, стъблообхващащи, продълговато елиптични, рядко яйцевидни, целокрайни. Цветовете бели, събрани в пазвени гроздовидни съцветия. Плодът синкавочерна ягода. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използват се коренищата.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Добро медоносно и декоративно растение.

3. РОД ВЕНЕЧНИК (*ANTHERICUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Околоцветните листчета 16-25 mm дълги, надвишават тичинките с 6-10 mm; кутийката заострена...........**3 а. Лилиецветен венечник – *Anthericum liliago* L.**
1* Околоцветните листчета 10-14 mm дълги, надвишават тичинките до 2 mm; кутийката тъпа....................**3 б. Разклонен венечник – *Anthericum ramosum* L.**

3 а. ЛИЛИЕЦВЕТЕН ВЕНЕЧНИК (*ANTHERICUM LILIAGO* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 cm, изправено, неразклонено, безлистно. Листата в приосновна розетка, тясно линейни, с тънки кожести влагалища. Цветовете бели, събрани в гроздовидно или метличесто съцветие. Плодът яйцевидно тристенна кутийка. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи каменисти места.
Допълнителна информация: Декоративно и медоносно растение.

3 б. РАЗКЛОНЕН ВЕНЕЧНИК (*ANTHERICUM RAMOSUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и многобройни цилиндрични корени. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, разклонено в съцветието, безлистно или само с един лист. Листата в розетка, линейни, жлебовидни или плоски. Цветовете бели, събрани в метличесто съцветие или пирамидално разклонен грозд. Плодът тристенна, овална кутийка. Семената ъгловати, черни. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По скалисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Култивира се като декоративно още от XVI в. Добро медоносно растение.

4. РОД ГАРВАНСКИ ЛУК (*ORNITHOGALUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Съцветието продълговато цилиндрично, обикновено 20-80-цветно; цветните дръжки почти еднакви, прави при плода и прилепнали към оста на съцветието..........**4 а. Нарбонски гарвански лук – *Ornithogalum narbonense* L.**
1* Съцветието обикновено късо и щитовидно по време на цъфтеж, 2-15 (25)-цветно; долните цветни дръжки по-дълги от горните, при плода не са прилегнали към оста на съцветието...**2**
2 Цветните дръжки наведени при плода, понякога прилегнали към оста на съцветието **4 б. Сибторпиев гарвански лук – *Ornithogalum sibthorpii* Greuter**
2* Цветните дръжки възходящи до отклонени при плода.....................................
......................................**4 в. Кохиев гарвански лук – *Ornithogalum kochii* Parl.**

4 а. НАРБОНСКИ ГАРВАНСКИ ЛУК (*ORNITHOGALUM NARBONENSE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица. Стъблото високо до 85 cm, голо. Листата 4-6, линейни, жлебовидни. Цветовете бели, на гърба със зелена ивица, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът яйцевидна кутийка без крила. Цъфти V-VII.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.

4 б. СИБТОРПИЕВ ГАРВАНСКИ ЛУК (*ORNITHOGALUM SIBTHORPII* GREUTER)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с кълбовидна луковица. Стъблото много късо. Листата линейни, много по-дълги от стъблото. Цветовете бели, по гърба с широка зелена ивица, събрани в щитовидно съцветие. Плодът почти кълбовидна кутийка с крилати в горната част ребра. Цъфти III-V.
Местообитание: В храсталаци и по тревисти места.

4 в. КОХИЕВ ГАРВАНСКИ ЛУК (*ORNITHOGALUM KOCHII* PARL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица, рядко с малки луковички. Стъблото високо до 15 cm. Листата тясно линейни, жлебовидни, понякога с неясна бяла линия. Цветовете бели, събрани в щитовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидна, наребрена кутийка. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По тревисти места.

5. РОД СИНЧЕЦ (*SCILLA* L.)

ОБИКНОВЕН СИНЧЕЦ (*SCILLA BIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна до кълбеста луковица. Стъблото високо до 25 cm, голо. Листата 2, приосновни, широко линейни, на върха качулесто подвити. Цветовете светлосини, рядко червеникави или бели, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът кълбовидна кутийка. Цъфти III-IV.
Местообитание: В широколистни гори и храсталаци.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Лечебно растение: Използват се луковиците.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

6. РОД ДИВ ЗЮМБЮЛ (*HYACINTHELLA* SCHUR)

ДИВ ЗЮМБЮЛ (*HYACINTHELLA LEUCOPHAEA* (STEVEN EX KUNTH) SCHUR)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овална луковица. Стъблото високо до 15 (20) cm, изправено. Листата 2-3, приосновни, линейни, към

основата червеникави. Цветовете гълъбовосини, рядко бели, след прецъфтяване зеленикави, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът сплесната кутийка със заоблени ребра. Цъфти IV-V.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Кватернерен интерглациален реликт.

7. РОД КУКУВИЧЕ ГРОЗДЕ (*MUSCARI* MILL.)

Ключ за определяне на видовете

1 Тръбицата на развитите плодни цветове кафеникава, жълта, бяла или зеленикава.........**7 а. Кичуресто кукувиче грозде – *Muscari comosum* (L.) Mill.**
1* Тръбицата на развитите плодни цветове светло- до тъмносиня....................**2**
2 Околоцветникът делвовиден, листата 2-3 (4), обикновено линейно продълговато ланцетни; съцветието рехаво...
................................**7 б. Горско кукувиче грозде – *Muscari botryoides* (L.) Mill.**
2* Околоцветникът продълговат, листата (2) 3-7, линейни; съцветието обикновено сбито...**3**
3 Листата плоски, широко линейни или широко жлебовидни, 3-8 mm широки ....**7 в. Пренебрегнато кукувиче грозде – *Muscari neglectum* Guss. ex Ten.**
3* Листата тясно линейни, 2-3 mm широки...
............................**7 г. Гроздовидно кукувиче грозде – *Muscari racemosum* DC.**

7 а. КИЧУРЕСТО КУКУВИЧЕ ГРОЗДЕ (*MUSCARI COMOSUM* (L.) MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидно кълбеста луковица със светлокафяви люспи. Листата приосновни, широко линейни, жлебовидни, по-дълги или равни на стъблото, месести. Плодните цветове кафявовиолетови, безплодните яркосини, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът кутийка. Цъфти VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

7 б. ГОРСКО КУКУВИЧЕ ГРОЗДЕ (*MUSCARI BOTRYOIDES* (L.) MILL.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидно кълбеста луковица. Листата 2-3 приосновни, широко линейни, жлебовидни, равни или по-дълги от стъблото. Плодните цветове тъмносини, рядко бели, безплодните бледосини, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът обратно яйцевидна кутийка. Цъфти III-V.
Местообитание: По тревисти и каменисти места и храсталаци.

7 в. ПРЕНЕБРЕГНАТО КУКУВИЧЕ ГРОЗДЕ (*MUSCARI NEGLECTUM* GUSS. EX TEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица. Стъблото високо 20-30 cm. Листата широко линейни или широко жлебовидни,

дълбоко набраздени, често по-дълги от стъблото. Цветовете тъмновиолетови, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът остроръбеста кутийка. Цъфти III-V.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Може да се използва като декоративно растение.

7 г. ГРОЗДОВИДНО КУКУВИЧЕ ГРОЗДЕ (*MUSCARI RACEMOSUM* DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с яйцевидна луковица. Стъблото високо 10-50 cm. Листата 3-9 приосновни, тясно линейни, жлебовидни, малко по-дълги от стъблото. Плодните цветове бъчвовидно яйцевидни, кафявовиолетови, в основата зеленикави, на върха белезникави, безплодните тръбести, яркогълъбовосини, събрани в гроздовидно съцветие. Плодът стеснена в основата и сърцевидна на върха кутийка. Цъфти IV-V.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места и храсталаци.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Декоративно растение.

СЕМЕЙСТВО ПЕРУНИКОВИ (IRIDACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения с коренища; околоцветникът с нееднакви по форма и големина външни и вътрешни дялове...**1. Перуника – *Iris* L.**
1* Растения с грудколуковици; околоцветникът с почти еднакви по форма и големина външни и вътрешни дялове или неправилен **2. Минзухар – *Crocus* L.**

1. РОД ПЕРУНИКА (*IRIS* L.)

РАЙХЕНБАХОВА ПЕРУНИКА (*IRIS REICHENBACHII* HEUFF.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, разклонено коренище. Стъблото високо до 35 cm. Листата прави или сърповидно извити. Цветовете жълти, виолетови или сини, разположени по един или два на върха на стъблото. Плодът продълговата, тригнездна, разпукваща се по дължината кутийка. Цъфти IV-V.
Местообитание: По сухи тревисти, каменисти и скалисти места.

2. РОД МИНЗУХАР (*CROCUS* L.)

ЖЪЛТ МИНЗУХАР (*CROCUS FLAVUS* WESTON)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с грудколуковица с ципеста обвивка. Стъблата високи 15-20 cm, почти изцяло обгърнати от обвивката на грудколуковицата. Листата линейни, с тесен кил, голи или с къси, редки, четинести власинки, развиват се едновременно с цветовете. Спатата двулистна, по-дълга от листните влагалища и покрива цветната тръбица. Цветовете оранжевожълти. Тичинките с жълти прашници. Плодът продълговата разпуклива кутийка. Семената продълговати, влакнести, тъмночервени. Цъфти II-IV.

Местообитание: В широколистни гори, храсталаци и горски поляни.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".
Допълнителна информация: Символ на незаинтересованост, унижение, отказване, отричане от нещо.

СЕМЕЙСТВО САЛЕПОВИ (ORCHIDACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Растения без хлорофил; стъблата жълтеникавокафяви или виолетови............ ....**1. Гнездица – *Neottia* Guett.**
1* Растения със зелени стъбла и листа...**2**
2 Цветовете без шпора...**3**
2* Цветовете с шпора...**5**
3 Устната в основата с торбовидно образувание и ясно оцветена мъхеста средна част...**2. Пчелица – *Ophrys* L.**
3* Устната без торбовидно образувание и мъхеста средна част..........................**4**
4 Цветовете бели или червени, приседнали... ....**3. Главопрашник – *Cephalanthera* Rich.**
4* Цветовете жълтозелени, кафяви или червеникавокафяви............................ ....**4. Дремник – *Epipactis* Zinn**
5 Средният дял на устната много по-дълъг от страничните и спирално завит..**5. Пърчовка – *Himantoglossum* W. D. Koch**
5* Устната цяла или средният дял не е по-дълъг от страничните и не е спирално завит...**6**
6 Устната цяла или слабо назъбена...**7**
6* Устната 3-5-делна или със зъбчета на върха...**8**
7 Прицветниците тревисти.......**6. Дактилориза – *Dactylorhiza* Neck. ex Nevski**
7* Прицветниците ципести..**7. Салеп – *Orchis* L.**
8 Шпората до 1 mm широка......................**8. Гимнадения – *Gymnadenia* Guett.**
8* Шпората над 1 mm широка..**9**
9 Всички прицветници ципести...**7. Салеп – *Orchis* L.**
9* Най-малко долните прицветници тревисти..**10**
10 Околоцветните листчета най-малко 5 mm дълги.. ....**6. Дактилориза – *Dactylorhiza* Neck. ex Nevski**
10* Околоцветните листчета до 3 mm дълги.. ....**8. Гимнадения – *Gymnadenia* Guett.**

1. РОД ГНЕЗДИЦА (*NEOTTIA* GUETT.)

ИСТИНСКА ГНЕЗДИЦА, ПТИЧЕ ГНЕЗДО (*NEOTTIA NIDUS–AVIS* (L.) RICH.)

Морфология: Многогодишно тревисто, сапрофитно, безхлорофилно растение с хоризонтално коренище, преплетено от гъсти месести корени, напомнящо на

птиче гнездо. Стъблото високо до 50 cm, изправено, неразклонено, кафяво, без зелени листа, само с листни влагалища. Цветовете кафяви, събрани в гъсто гроздовидно съцветие. Устната увиснала, често издадена напред, дълга 5-12 mm, вдлъбната, без шпора, дълбоко двуделна, с разперени дългнести, тъпи дялове. Плодът кутийка. Цъфти IV-VIII.
Местообитание: В сенчести широколистни гори.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Латинското наименование на вида означава „гнездо на птица" и произхожда от формата на коренището.

2. РОД ПЧЕЛИЦА (*OPHRYS* L.)

ДВУРОГА ПЧЕЛИЦА (*OPHRYS CORNUTA* STEVEN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с две овални или кълбести грудки. Стъблото високо до 40 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, долните дългнесто ланцетни, заострени, горните 2-4, редуцирани до влагалища. Цветовете 3-7, събрани в гроздовидно съцветие. Устната с полукръгло очертание, в долната си 1/3 троделна, меко кадифена или кафява, приличаща на тяло на насекомо (пчела). Страничните дялове триъгълно овални, при основата си с по едно рогче, дълго до 1 cm. Плодът кутийка. Цъфти IV-V.
Местообитание: В светли гори, покрайнините на храсталаци от келяв габър, сухи горски поляни.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES, в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими", в Приложение III на ЗБР „Защитени видове".
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Българското родово наименование „пчелица" (бръмбарче) идва от особеностите в устройството на цвета, наподобяващ пчела и гълъб. Латинското видово наименование се определя от два рога в основата на устната.

3. РОД ГЛАВОПРАШНИК (*CEPHALANTHERA* RICH.)

БЯЛ ГЛАВОПРАШНИК (*CEPHALANTHERA DAMASONIUM* (MILL.) DRUCE)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище. Цветоносното стъбло високо до 60 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, раздалечени, дългнесто овални, горните заострени. Цветовете жълтеникавобели с ръждива при основата си устна, събрани в рядко гроздовидно съцветие. Устната закръглена, тъпа, без шпора, с 1/3 по-къса от другите листчета. Хипохилът отвън белезникав, отвътре жълтеникав. Епихилът извит като рог, вдлъбнат, ръждив при основата, с 3-5 дребни надлъжни гребенчета. Плодът кутийка. Цъфти V-VII.
Местообитание: В широколистни гори, храсталаци, горски поляни.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES.

4. РОД ДРЕМНИК (*EPIPACTIS* ZINN)

ШИРОКОЛИСТЕН ДРЕМНИК (*EPIPACTIS HELLEBORINE* (L.) CRANTZ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище. Стъблата 1-6, високи до 90 cm, изправени, неразклонени, в основата гладки, на върха мъхести, зелени, понякога пурпурни. Листата последователни, долните разперени хоризонтално, широко овални, средните по-едри, горните тясно ланцетни, приличащи на прицветници. Цветовете до 100, отворени, увиснали, зеленикави, кафеникави или виолетови, събрани в съцветие еднostранен грозд. Устната стърчаща напред. Хипохилът чашковиден, отвътре черен или маслинен. Епихилът сърцевиден, бялозеленикав или тъмно виолетов, на върха подвит назад, в основата с две брадавички, леко къдрави. Плодът кутийка. Цъфти V-IX.
Местообитание: В светли широколистни гори, в покрайнините на гори.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES.

5. РОД ПЪРЧОВКА (*HIMANTOGLOSSUM* W. D. KOCH)

ОБИКНОВЕНА ПЪРЧОВКА (*HIMANTOGLOSSUM CAPRINUM* (M. BIEB.) SPRENG.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овални грудки. Стъблото високо до 80 cm, изправено, неразклонено. Листата приосновни, дългнесто ланцетни. Цветовете 15-40, с неприятна миризма, събрани в класовидно съцветие с цилиндрична форма. Устната триделна, в средата влакнеста, бяла с пурпурни петна. Средният дял лентовиден, увит, дълъг 45-90 mm, разсечен дълбоко на два дяла. Страничните дялове линейни, заострени, дълги 10-30 mm. Шпората къса, плътна. Плодът кутийка. Цъфти VI-VII.
Местообитание: В разредени храсталаци, открити сухи тревисти места, припечни склонове.
Природозащитен статут: Включен в Приложение II на Директива 92/43/EEC, в Бернската конвенция, в конвенция CITES, в Червен списък на българските висши растения в категория „Уязвими”, в Червената книга на Република България в категория „Уязвими”, в Приложение III на ЗБР „Защитени видове”.
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Родовото наименование се формира от две думи: imanto – ремък и glossa – език (алюзия за формата на устната – тясна и удължена). Видовото идва от caprinum – миризма на коза.

6. РОД ДАКТИЛОРИЗА (*DACTYLORHIZA* NECK. EX NEVSKI)

БЪЗОВА ДАКТИЛОРИЗА (*DACTYLORHIZA SAMBUCINA* (L.) SÒO)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дългнести или цилиндрични, на върха късо 2-4-делни, рядко цели грудки. Стъблото високо до 25 cm,

изправено, неразклонено. Листата 4-5 на брой, последователни, долните обратно овално ланцетни, горните 1-2 ланцетни, най-горните достигат до съцветието. Цветовете медночервени или бледожълти, събрани в гроздовидно съцветие. Устната полукръгла, с вълновиден ръб, отпред понякога неясно триделна, с петънца по средата. Шпората дебела, цилиндрично конична, насочена надолу, дълга колкото яйчника или по-къса. Плодът кутийка. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Конвенция CITES, в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата".

7. РОД САЛЕП (*ORCHIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Шпората хоризонтална или насочена нагоре, цилиндрична или слабо бухалковидна, по-широка, отколкото дълга...**7 а. Обикновен салеп – *Orchis morio* L.**
1* Шпората насочена надолу, по-дълга, отколкото широка.................................**2**
2 Прицветниците около 2 пъти по-къси, рядко почти равни на яйчника; средният дял на устната без осилче между дяловете..**7 б. Тризъбест салеп – *Orchis tridentata* Scop.**
2* Прицветниците повече от 2 пъти по-къси от яйчника; средният дял на устната с осилче, зъбче или нишковидно продължение между дяловете............**3**
3 Средният дял на устната с линейни делчета и линейно осилче между тях...**7 в. Маймунски салеп – *Orchis simia* Lam.**
3* Средният дял на устната с продълговати делчета и късо осилче или зъбче между тях.......................................**7 г. Пурпурен салеп – *Orchis purpurea* Huds.**

7 а. ОБИКНОВЕН САЛЕП (*ORCHIS MORIO* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с кълбести грудки. Стъблото високо до 50 cm, изправено, неразклонено, на върха виолетово. Листата последователни, широко ланцетни. Цветовете 15-20, малиново червени, по-рядко розови или бели, събрани в сбито класовидно съцветие. Устната по-широка отколкото дълга, при основата си стеснена, отпред късо триделна средният дял по-широк от страничните и обикновено врязан по средата, бледа в средата, гъсто изпъстрена с пурпурни, виолетови или розови петънца. Шпората не по-дълга от яйчника. Плодът кутийка. Цъфти IV-V.
Местообитание: В ливади, поляни, редки храсталаци, покрайнините на гори.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES, в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата". Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се грудките.

Допълнителна информация: Латинското родово наименование orchis – яйце показва сходство с двойката подземни грудки. Видовото наименование morio означава „шут, смешник” и описва формата на цветовете.

7 б. ТРИЗЪБЕСТ САЛЕП (*ORCHIS TRIDENTATA* SCOP.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овални или дългнести грудки. Стъблото високо до 40 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, дългнесто ланцетни, горните 1-2 обгръщат стъблото. Цветовете розови, лилави или бели, събрани в гъсто, класовидно, почти кълбесто съцветие. Устната дълбоко триделна, изпъстрена по цялата повърхност с многобройни пурпурни или виолетови папили. Страничните дялове дългнесто лопатовидни, отсечени, средният разширен, обратно сърцевиден, отпред врязан със зъбче в изреза. Шпората цилиндрична, около два пъти по-къса от яйчника. Плодът кутийка. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В покрайнините на гори, горски поляни, ливади.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES, в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”. Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се грудките.

7 в. МАЙМУНСКИ САЛЕП (*ORCHIS SIMIA* LAM.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овални грудки. Стъблото високо до 40 cm, изправено, неразклонено. Листата последователни, обикновено 4, дългнесто овални, плоски, с лъскава повърхност и един влагалищен лист, обгръщащ стъблото. Цветовете многобройни, средно големи, събрани в гъсто класовидно съцветие. Устната по-дълга от шлема пурпурна, при основата си бяла с червеникави точици, отгоре по средата с брадавички, триделна. Страничните дялове тясно линейни. Средният дял разсечен на две тясно линейни делчета, еднакви със страничните дялове, със зъбче или осилче помежду им. Всички дялове дъговидно извити. Шпората около два пъти по-къса от яйчника. Плодът кутийка. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По слънчеви тревисти склонове, в светли храсталаци от келяв габър, горски поляни.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES, в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”. Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

7 г. ПУРПУРЕН САЛЕП (*ORCHIS PURPUREA* HUDS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с овални грудки. Стъблото високо до 75 (100) cm, изправено, неразклонено, върхът пурпурен. Листата 3-8, последователни, едри, дългнести, лъскави отгоре, горните обгръщат стъблото.

Цветовете 25-200, едри, събрани в гъсто, цилиндрично или овално съцветие. Устната белезникава, с пурпурни линии и точици, триделна. Страничните дялове линейни, косо отрязани, средният към основата си клиновиден, отпред разширен и разсечен на две под остър ъгъл, с длъгнести назъбени делчета и с осилче или зъбче в изреза. Шпората цилиндрична, около два пъти по-къса от яйчника. Плодът кутийка. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В редки храсталаци, смесени широколистни гори, покрайнините на гори, сечища.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES, в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата". Под забрана за събиране на билки от естествените им находища.
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

8. РОД ГИМНАДЕНИЯ (*GYMNADENIA* GUETT.)

КОМАРОЦВЕТНА ГИМНАДЕНИЯ (*GYMNADENIA CONOPSEA* (L.) R. BR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с длановидно разделени грудки. Стъблото високо до 60 cm, изправено, неразклонено. Листата 6-9, последователни, изправени, длъгнесто ланцетни или линейно ланцетни, обикновено на върха свити в качулка. Цветовете бледопурпурни или розови, рядко бели, слабо ароматни, събрани в класовидно съцветие. Околоцветните листчета длъгнести, тъпи. Двете външни листчета разперени. Устната по-широка, отколкото дълга, с 3 широки дяла. Шпората много тънка, почти нишковидна, насочена надолу, 1½-2 пъти по-дълга от яйчника. Плодът кутийка. Цъфти IV-VII.
Местообитание: В редки широколистни гори, по влажни ливади.
Природозащитен статут: Включен в конвенция CITES.
Допълнителна информация: Кватернерен глациален реликт.

СЕМЕЙСТВО БРЕЙОВИ (DIOSCOREACEAE)

РОД БРЕЙ (*TAMUS* L.)

ОБИКНОВЕН БРЕЙ (*TAMUS COMMUNIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с месеста подземна част. Стъблото дълго 1.5-3 (4) m, тънко, тревисто, увивно. Листата последователни, яйцевидни, обратно яйцевидни, рядко бъбрековидни, целокрайни. Цветовете еднополови. Мъжките събрани в съцветие грозд в пазвите на горните стъблови листа. Женските в съцветие грозд или единични на върха на стъблото. Растението двудомно. Плодът ярко червена ягода. Семената сферични, червеникавокафяви. Цъфти V-VII.

Местообитание: В светли широколистни гори и храсталаци.
Лечебно растение: Използва се коренището.
Допълнителна информация: Терциерен реликт. Растението е отровно! В миналото е служел за боядисване на вълнена прежда в червен цвят. Според народните вярвания мъжкият брей се увива надясно, а женският – наляво.

СЕМЕЙСТВО ДЗУКОВИ (JUNCACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Листата голи; влагалищата отворени, в горната част с уховидни израстъци; плодът тригнездна многосеменна кутийка..................**1. Светлика – *Luzula* DC.**
1* Листата по ръба или поне в основата с власинки; влагалищата затворени; плодът едногнездна 1-3-семенна кутийка.............................**2. Дзука – *Juncus* L.**

1. РОД СВЕТЛИКА (*LUZULA* DC.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стълбчето по-дълго от яйчника; прашниците 2-6 пъти по-дълги от тичинко-вите дръжки............**1 а. Полска светлика – *Luzula campestris* (L.) Lam. & DC.**
1* Стълбчето равно по дължина на яйчника; прашниците 1.5 пъти по-дълги от тичинко-вите дръжки...
................................**1 б. Многоцветна светлика – *Luzula multiflora* (Retz.) Lej.**

1 а. ПОЛСКА СВЕТЛИКА (*LUZULA CAMPESTRIS* (L.) LAM. & DC.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище и къси пълзящи издънки. Стъблата високи 8-25 (30) cm, в туфи, изправени или възходящи, тревистозелени, по-рядко червеникави в основата. Листата последователни, линейни до линейно ланцетни, рядко в основата задебелени; приосновните равни по дължина на стъбловите. Цветовете тъмнокафяви или чернокафяви, по-рядко червеникави или жълтеникави, събрани в класчета, обединени в разклонена метлица. Плодът обратно яйцевидна, чернокафява до тъмнокафява, лъскава кутийка. Семената почти сферични или продълговати, в основата с бял ципест придатък. Цъфти IV-VI.
Местообитание: В горски поляни и храсталаци.

1 б. МНОГОЦВЕТНА СВЕТЛИКА (*LUZULA MULTIFLORA* (RETZ.) LEJ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище. Стъблата високи 30-45 cm, в туфи, изправени, тревистозелени или червеникави до светлокафяви. Листата последователни, линейни; приосновните достигат до 1/3-1/2 от дължината на стъблото. Цветовете червеникави, тъмнокафяви до кестеняви, събрани в класчета, обединени в разклонена метлица. Плодът сферична, по-

рядко слабо удължена кутийка. Семената сферични или продълговати, до 2 пъти по-дълги, отколкото широки. Цъфти V-VII.
Местообитание: В гори, горски поляни и храсталаци.

2. РОД ДЗУКА (*JUNCUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Цветовете в основата без прицветници..
....**2 а. Членеста дзука – *Juncus articulatus* L.**
1* Цветовете с 2 люспести прицветника, непосредствено под околоцветника...**2**
2 Стъблата облистени докъм средата или най-малко в основата........................
....**2 б. Сплескана дзука – *Juncus compressus* Jacq.**
2 Стъблата само с безлистни влагалища..**3**
3 Стъблата почти гладки, с 40-70 плитки бразди..
....**2 в. Разперена дзука – *Juncus effusus* L.**
3* Стъблата с 10-30 ясни ребра под съцветието..
....**2 г. Сивозелена дзука – *Juncus inflexus* L.**

2 а. ЧЛЕНЕСТА ДЗУКА (*JUNCUS ARTICULATUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблата високи 20-70 cm, в туфи, изправени, по-рядко възходящи, цилиндрични или слабо сплеснати, в основата със светлокафяви или кафяви листни влагалища. Листата странично сплеснати, извити, силно прешленесто подути. Цветовете събрани в главички по 4-10, обединени в силно разклонена метлица. Плодът тристенна, чернокафява, лъскава кутийка. Семената червеникави, с мрежеста повърхност. Цъфти V-IX.
Местообитание: По влажни и мочурливи места.

2 б. СПЛЕСКАНА ДЗУКА (*JUNCUS COMPRESSUS* JACQ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с хоризонтално пълзящо коренище. Стъблата високи 10-30 cm, в туфи, цилиндрични или сплеснати, в основата със светлокафяви листни влагалища. Листата плоски, линейни, по-къси от стъблото. Цветовете събрани в сложна метлица. Плодът закръглена, тристенна, кафява, лъскава кутийка. Семената обратно яйцевидни, ръждиво-кафяви. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По влажни и мочурливи места.

2 в. РАЗПЕРЕНА ДЗУКА (*JUNCUS EFFUSUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи 50-150 cm, в туфи, фино набраздени, в основата със светлокафяви, безлистни влагалища, на върха преминават в дълги бодливи

присъцветници. Цветовете събрани в сложна метлица. Плодът обратно яйцевидна, кафява или жълтеникава, лъскава кутийка. Семената овални, светлокафяви. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По влажни места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

2 г. СИВОЗЕЛЕНА ДЗУКА (*JUNCUS INFLEXUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, хоризонтално коренище. Стъблата високи 20-90 cm, в туфи, набраздени, в основата полегнали, с чернокафяви, лъскави, безлистни влагалища, преминаващи в къси листовидни люспи. Цветовете събрани в многоцветна метлица. Плодът яйцевидна или елипсовидна, кафява, лъскава кутийка. Семената обратно яйцевидни, тъмно-кафяви. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По влажни места.
Лечебно растение: Използват се надземните части.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

СЕМЕЙСТВО ОСТРИЦОВИ (CYPERACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Цветовете еднополови, винаги без околоцветни власинки; плодът в плодна торбичка..**1. Острица – *Carex* L.**
1* Цветовете двуполови, с околоцветни власинки; плодът без плодна торбичка. **2**
2 Стълбчето в основата с удебеление, отделящо се от плода с прищъпване....... ....**2. Блатница – *Eleocharis* R. Br.**
2* Класчетата цилиндрични, яйцевидно цилиндрични или яйцевидни, покривните люспи спирално разположени.....**3. Камъш – *Schoenoplectus* (Rchb.) Palla**

1. РОД ОСТРИЦА (*CAREX* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Всички класчета подобни; връхното поне с няколко женски цвята................**2**
1* Класчетата различни по външен вид; връхното или горните обикновено изцяло мъжки, долните изцяло женски...**4**
2 Всички класчета с женски цветове на върха.. ....**1 а. Ранна острица – *Carex praecox* Schreb.**
2* Най-малко едно класче с мъжки цветове на върха...**3**
3 Гъстотуфести растения, без пълзящи коренища... ....**1 б. Вълча острица – *Carex otrubae* Podp.**
3* Растения необразуващи туфи, с пълзящи коренища.. ....**1 в. Разделена острица – *Carex divisa* Huds.**

4 Плодните торбички голи.........................**1 г. Жълта острица – *Carex flava* L.**
4* Плодните торбички влакнести най-малко по външната основна част............**5**
5 Плодните торбички с изпъкнало, повече или по-малко двуделно носче, обикновено по-дълго от 0.5 mm...
....**1 д. Микелиева острица – *Carex michelii* Host**
5* Плодните торбички без или с късо, обикновено конично, цяло или изпъкнало носче, не по-дълго от 0.5 mm..**6**
6 Гъстотуфести растения, без пълзящи коренища..
....**1 е. Халерова острица – *Carex halleriana* Asso**
6* Растения, необразуващи туфи или редкотуфести, с пълзящи коренища........**7**
7 Мъжките класчета обикновено 2 или повече; приосновните влагалища остават цели...............................**1 ж. Повиснала острица – *Carex flacca* Schreb.**
7* Мъжките класчета единични; приосновните влагалища впоследствие нишковидни...**8**
8 Най-долният прицветник надвишава по дължина класчето; листата повече или по-малко сивкави.................**1 з. Наплъстена острица – *Carex tomentosa* L.**
8* Най-долният прицветник обикновено по-къс от класчето; листата не са сивкави.............................**1 и. Пролетна острица – *Carex caryophyllea* Latourr.**

1 а. РАННА ОСТРИЦА (*CAREX PRAECOX* SCHREB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго и тънко пълзящо коренище, покрито със сивокафяви до черни люспи. Стъблата високи 10-40 (60) cm, изправени, тристенни, неразклонени. Листата последователни, плоски, по време на цъфтежа по-къси от стъблото, с кафяви влагалища. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Класчетата елиптично ланцетни. Растението еднодомно. Плодът плоско от едната страна орехче. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места, храсталаци и покрайнините на гори.

1 б. ВЪЛЧА ОСТРИЦА (*CAREX OTRUBAE PODP.*)

Морфология: Многогодишно тревисто растение със силно развито коренище, покрито с нишковидни черни листни остатъци. Стъблата високи 30-80 (100) cm, туфести, изправени, тристенни, неразклонени, грапави, в основата с черни влакнесто разнищени влагалища. Листата последователни, с нечисто кафяви влагалища, плоски, широко линейни, по ръба грапави. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Класчетата яйцевидни, мъжките разположени в горната, женските – в долната част. Растението еднодомно. Плодът лещовидно орехче. Цъфти V-VI (VIII).
Местообитание: По влажни тревисти места.

1 в. РАЗДЕЛЕНА ОСТРИЦА (*CAREX DIVISA* Huds.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело вдървеняло хоризонтално пълзящо коренище. Стъблата високи 25-40 (80) cm, отделни стъбла високи 3-7 cm, изправени, тристенни, неразклонени, в основата с кафяви

влагалища на листа без петури. Листата последователни, тясно линейни, полусвити или дълбоко жлебовидни, по-къси или почти равни на стъблото. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Класчетата 5-10, към върха с мъжки, към основата с женски цветове. Растението еднодомно. Плодът продълговато плоско орехче. Цъфти V-VI (VIII).
Местообитание: По влажни и мочурливи тревисти места.

1 г. ЖЪЛТА ОСТРИЦА (*CAREX FLAVA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-30 (70) cm, изправени, тристенни, неразклонени. Листата последователни, плоски, меки, по-къси от стъблото, със светлокафяви влагалища. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас от 2-4 сбити класчета, горното мъжко, линейно ланцетно, ръждивокафяво; останалите женски, сбити, кълбести, яйцевидни или продълговато яйцевидни, ръждиви или светлоръждиви. Растението еднодомно. Плодът обратно яйцевидно, триръбесто, кафяво орехче. Цъфти V-VI.
Местообитание: По влажни и мочурливи места.
Допълнителна информация: Кватернерен глациален реликт.

1 д. МИКЕЛИЕВА ОСТРИЦА (*CAREX MICHELII* HOST)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище и дълги, тънки, пълзящи издънки. Стъблата високи 20-35 (50) cm, изправени, неясно тристенни, неразклонени, твърдив основата с възкафяви, безлистни влагалища. Листата последователни, плоски, тясно линейни, меки, по-къси от стъблото. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас от 1-2 класчета, горното мъжко, обратно яйцевидно или бухалковидно, сламеножълто или светлокафяво; останалите женски, обратно яйцевидни или продълговато яйцевидни, зеленикави. Растението еднодомно. Плодът кълбесто, чернокафяво, лъскаво орехче. Цъфти IV-V.
Местообитание: В светли широколистни гори и храсталаци.

1 е. ХАЛЕРОВА ОСТРИЦА (*CAREX HALLERIANA* ASSO)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, разклонено коренище. Стъблата високи 10-30 (40) cm, извити, тристенни, неразклонени, в основата с ръждивокафяви, мрежесто разнищени влагалища. Листата последователни, плоски, възтвърди, в края извити назад, по-къси от стъблото. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Класчетата 3-6, врхното мъжко, ланцетно, кафяво; женските класчета полукълбести или яйцевидни, ръждивокафяви. Растението еднодомно. Плодът яйцевидно, остро триръбесто орехче. Цъфти IV-V.
Местообитание: По сухи тревисти места, в храсталаци.

1 ж. ПОВИСНАЛА ОСТРИЦА (*CAREX FLACCA* SCHREB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко коренище и подземни издънки. Стъблата високи 20-50 cm, изправени, тристенни, неразклонени. Листата последователни, линейни, по-къси от стъблото, с четинести ръбове, долните с кафяви, горните с пурпурни влагалища. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Мъжките класчета 1-2, тясно цилиндрични, разположени на върха. Женските класчета 2-3, цилиндрични. Растението еднодомно. Плодът широко яйцевидно, тристенно, кафяво орехче. Цъфти V-VI.
Местообитание: По влажни тревисти места.

1 з. НАПЛЪСТЕНА ОСТРИЦА (*CAREX TOMENTOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко коренище и подземни издънки, покрито с кафяви, слабо лъскави люспи. Стъблата високи (10) 15-35 (50) cm, изправени, тристенни, неразклонени, в основата с пурпурнокафяви и пурпурни безлистни влагалища. Листата последователни, линейни, плоски, в долната част полусвити, към върха късо тристенни, значително по-къси от стъблото, рядко дълги колкото него. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Мъжкото класче бухалковидно цилиндрично, светлоръждиво, разположени на върха. Женските класчета 1-2, яйцевидни или късо цилиндрични, приседнали, ръждивокафяви или кафяви. Растението еднодомно. Плодът яйцевидно триръбесто, зеленикаво орехче. Цъфти IV-V.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

1 и. ПРОЛЕТНА ОСТРИЦА (*CAREX CARYOPHYLLEA* LA TOUR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с тънко пълзящо коренище и тънки издънки. Стъблата високи (5) 10-30 (50) cm, изправени, полуизвити, тъпо триръбести, неразклонени, в горната част грапави. Листата последователни, в долната част сдиплени и с изразен гръбен ръб, в горната плоски, сгънати или извити, със сиво- или светлокафяви влагалища. Цветовете еднополови, събрани в съцветие сложен клас. Мъжкото класче обратно яйцевидно, разположено на върха. Женските класчета 1-3, горното приседнало, най-долното с дръжка. Растението еднодомно. Плодът орехче. Цъфти III-V.
Местообитание: В храсталаци.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, особено ценено по пасищата.

2. РОД БЛАТНИЦА (*ELEOCHARIS* R. BR.)

ОБИКНОВЕНА БЛАТНИЦА (*ELEOCHARIS PALUSTRIS* (L.) R. BR.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 80 cm, изправено, неразклонено, слабо набраздено, в основата обхванато от косо отсечени влагалища, безлистно. Цветовете двуполови, събрани в класовидно съцветие. Плодът яйцевидно, жълтеникаво до кафяво орехче. Цъфти VI-VIII.

Местообитание: По силно влажни и заблатени места.

3. РОД КАМЪШ (*SCHOENOPLECTUS* (RCHB.) PALLA)

ЕЗЕРЕН КАМЪШ (*SCHOENOPLECTUS LACUSTRIS* (L.) PALLA)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело, пълзящо коренище. Стъблата високи 1-3 m, изправени или слабо дъговидно извити, цилиндрични, гладки, неразклонени. Листата само с влагалища, в основата пурпурни, само най-горните с дълги до 1 m, тънки, свити по дължината си петури. Цветовете двуполови, събрани в метличесто съцветие от класчета. Класчетата удължени или яйцевидни, червенокафяви или светлокестеняви. Плодът яйцевидно, трирьбесто, сивозелено до чернокафяво орехче. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По заблатени места, край реки.

СЕМЕЙСТВО ЖИТНИ (POACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Съцветието от 2–10 дланевидно или почти дланевидно разположени класовидни клонки, излизащи почти от една точка..**2**
1* Съцветието метлица, класовидна метлица или клас.......................................**3**
2 Езичето на листата е линия от власинки (многогодишни растения с коренища)..**1. Троскот – *Cynodon* Rich.**
2* Езичето на листата ципесто.....................**2. Белизма – *Botriochloa* O. Kuntze**
3 Класчетата в основата с надвишаващи половината им дължина твърди четинки..**3. Кощрява – *Setaria* Beauv.**
3* Класчетата в основата без четинки...**4**
4 Съцветието прост, често много тесен клас, класчетата приседнали или на къси до 2 mm дръжки, често включени в ямки на неразклонената главна ос по 1 или 2–4 (6) в правилни редици...**5**
4* Съцветието разклонено най-малко в долната си част, разперено или сбито **12**
5 Класчетата в групи по 2–4 (6), някои от тях неразвити и безплодни.............**6**
5* Класчетата разположени последователно по едно..**8**
6 Класчетата с няколко развити двуполови цветове; оста на класчетата при плода не се разпада на членчета..**4. Пирей – *Elymus* L.**
6* Класчетата само с 1 развит двуполов цвят; оста на класчетата при плода се разпада на членчета...**7**
7 Класчетата в групи по 3, страничните недоразвити; плевите сближени, но не са сраснали с основата, която понякога е разширена; оста на класа се разпада на членчета..**5. Див ечемик – *Hordeum* L.**
7* Класчетата по 2–3, в последния случай средното класче недоразвито, а страничните развити...........................**6. Хорделимус – *Hordelymus* (Jess.) Harz**
8 Всички класчета без най-горното с 1 плева.................**7. Пиявец – *Lolium* L.**

8* Всички класчета с 2 плеви..**9**
9 Едногодишни растения; стъблата не по-високи от 20 (30) cm........................
....**8. Латица – *Dasypyrum* (Coss. & Durieu) T. Dur.**
9* Многогодишни растения с гъсти туфи или пълзящи кореница; стъблата по-високи от 20 cm..**10**
10 Плевите ланцетни, със силно издадена като кил несиметрично разположена средна жилка и едва забележими странични жилки...
....**9. Житняк – *Agropyron* Gaertn.**
10* Плевите без силно издаден кил, с добре забележими странични жилки...**11**
11 Класовете с по-малко от 10 класчета, най-долното класче с 0.6–1.8 mm дълга дръжка, долната плевица със 7 (9) добре забележими в горната ú част жилки...**10. Късокрак – *Brachypodium* P. Beauv.**
11* Класовете обикновено с повече от 10 класчета, приседнали или на дълги до 0.8 mm дръжки, долната плевица с 5 добре забележими само в горната ú четвърт жилки...**4. Пирей – *Elymus* L.**
12 Класчетата живородни – носят вегетативни луковицоподобни прорастъци..
....**11. Ливадина – *Poa* L.**
12* Класчетата не са живородни...**13**
13 Класчетата в съцветието различни по външен вид и строеж: едни с двуполови или с женски плодни цветове, други с тичинкови или стерилни цветове..**14**
13* Класчетата в съцветието еднакви по външен вид и строеж: едноцветни до многоцветни, с 3–4 обвивни люспи (плевите 0–3, плевиците 1–2)....................**15**
14 Съцветието едностранна класовидна метлица; класчетата върху силно скъсени класове, от всяка двойка съседни класчета това към оста на метлицата с 2–5 двуполови цвята, а външното гребеновидно, без развити цветове......
....**12. Сеноклас – *Cynosurus* L.**
14*Съцветието нееднострaнно; класчетата в групи по 2–3, едно от тях приседнало, с 1 двуполов цвят, останалите на къси дръжки, стерилни или с 1 тичинков цвят...**13. Садина – *Chrysopogon* Trin.**
15 Класчетата винаги едноцветни, с 4 обвивни люспи (плевите 0–2, плевиците 1–2)...**16**
15* Класчетата дву- до многоцветни или само с 1 напълно развит цвят с 5 или повече обвивни люспи, остатък от редуцирани цветове, или останалите цветове тичинкови или стерилни..**25**
16 Плевиците в основата, а понякога и отстрани със снопче дълги четинки..**17**
16* Плевиците в основата без снопче дълги четинки, голи или овласени повече или по-малко по цялата повърхност...**19**
17 Осилът няколко пъти по-дълъг от плевиците, 2 пъти коленчато подвит и усукан в долната част...**14. Коило – *Stipa* L.**
17* Осилът много по-къс или няколко пъти по-дълъг от плевиците, но тогава прав или извит, но не 2 пъти коленчато подвит и усукан в долната част..........**18**
18 Осилът много по-дълъг от плевиците; плевите проблизително равни помежду си..**15. Ахнатерум – *Achnatherum* Beauv.**

18* Осилът до 2 пъти по-дълъг или едва по-дълъг от плевиците; плевиците ясно неравни помежду си...............................**16. Вейник – *Calamagrostis* Adans.**
19 Плевиците без осили...**20**
19* Долната плевица с повече или по-малко развит осил..................................**21**
20 Съцветието рехава, прибрана или широко разперена метлица........................
....**17. Полевица – *Agrostis* L.**
20* Съцветието сбита цилиндрична или яйцевидна до почти сферична метлица; класчетата на групи по скъсените клонки; влагалищата често повече или по-малко подути..**18. Тимотейка – *Phleum* L.**
21 Съцветието рехава, разперена метлица с дълги класове..............................**22**
21* Съцветието сбита класовидна, цилиндрична, яйцевидна до вретеновидна метлица; класчетата на групи върху скъсените клонки на метлицата..............**23**
22 Едногодишни растения; плевите неравни, долната с 1, горната с 3 жилки; плевиците с 5 жилки...**19. Ветрушка – *Apera* Adans.**
22* Многогодишни туфести или коренищни растения; плевите повече или по-малко равни помежду си, с по 1 или 3-5 жилки; плевиците с 3-5 жилки..............
....**17. Полевица – *Agrostis* L.**
23 Плевите до основата свободни, с 1 жилка, на върха тъпи или късо заострени, повече или по-малко влакнести, без твърди реснички.......................
....**20. Класица – *Alopecurus* L.**
23* Плевите в основата или до 1/2 сраснали, с 2–3 жилки, най-често по ръба с дълги власинки или на върха изведнъж стеснени в къс шип или осил; влагалищата на горните листа най-често подути..**24**
24 Долната плевица с осил; плевите постепенно заострени............................
....**20. Класица – *Alopecurus* L.**
24* Долната плевица без осил; плевите на върха изведнъж стеснени в къс шип или осил..**18. Тимотейка – *Phleum* L.**
25 Класчетата с 1 нормално развит двуполов цвят, под него 1–4 тичинкови или стерилни цветове...**26**
25* Класчетата с 2 или повече двуполови цветове, по-рядко с 1 двуполов долен и стерилен или мъжки горен цвят...**28**
26 Класчетата с 2 стерилни или тичинкови цвята, между които е двуполовият цвят; плевите почти изцяло ципести...........**21. Миризливка – *Anthoxanthum* L.**
26* Класчетата с 1 стерилен или тичинков долен цвят и 1 двуполов горен цвят..**27**
27 Многогодишни ливадни растения; класчетата 7.0-9.5 mm дълги; долните плевици на долните тичинкови или безплодни цветове на гърба с коленчато подвит осил; долните плевици на горните двуполови цветове с по-къси или без осили, неблестящи..................................**22. Райграс – *Arrhenatherum* P. Beauv.**
27* Едногодишни плевелни растения; класчетата 1.4-5.0 mm дълги; долните плевици на долните цветове без или с прав осил на върха; долните плевици на горните цветове без осил, блестящи...
....**23. Петльово просо – *Echinochloa* P. Beauv.**
28 Езичетата на листата почти от основата преминават в 1 редица власинки, гъсти и няколко пъти по-дълги от кожесто-ципестата основа...........................**29**

28* Езичетата на листата развити, ципести, нерядко по края ресничести, ресничките не превишават по дължина ципестата или кожесто-ципестата основа или езичетата липсват..**30**
29 Класчетата 2 типа – хазмогамни, връхно разположени и клейстогамни, във влагалищата на горните стъблови листа **24. Клейстогенес – *Cleistogenes* Keng**
29* Растения без клейстогамни класчета във влагалищата на горните стъблови листа...**25. Власица – *Eragrostis* Wolf**
30 Долната плевица без осил, на върха заострена или затъпена.......................**31**
30* Долната плевица с осил или от от върха на плевиците излизат 2–4 осили, често единият по-дълъг...**40**
31 Класчетата на повече или по-малко дълги клонки, единични или в групи; съцветието разперена метлица...**32**
31* Класчетата приседнали в групи или поединично; съцветието клас, сложен клас или класовидна метлица...**38**
32 Класчетата в едри главички; главичките 1–2 cm в диаметър, върху едностранно излизащи от оста на съцветието клонки; съцветието не е увиснало; стерилните издънки силно сплеснати..
....**26. Ежова главица – *Dactylis* L.**
32* Класчетата единични или на по-малки от 1 cm групи; съцветието пирамидална или едностранно увиснала метлица; стерилните издънки повече или по-малко кръгли...**33**
33 Плевите паничковидни, в очертание сърцевидни; плевиците почти кръгли
....**27. Сълзица – *Briza* L.**
33* Плевите и плевиците ланцетни, яйцевидно ланцетни до яйцевидни..........**34**
34 Горната плева тъпа, с хиалинен ръб, повече или по-малко несиметрична; класчетата дълги 15–30 mm...**28. Овсига – *Bromus* L.**
34* Горната плева повече или по-малко заострена, без хиалинен ръб, често с ципест ръб или връх; класчетата дълги 5–12 mm...**35**
35 Долната плевица на гърба с кил; класчетата в общо очертание яйцевидни
....**11. Ливадина – *Poa* L.**
35* Долната плевица на гърба закръглена; класчетата в общо очертание ланцетни до яйцевидно ланцетни или линейни..**36**
36 Плевите почти толкова дълги, колкото и класчетата; 2–3 стерилни долни плевици образуват връхна качулка.................................**29. Бисерка – *Melica* L.**
36* Плевите по-къси от класчетата; качулка липсва..**37**
37 Класчетата 2-, рядко 3-цветни, 2.5-3.5 mm дълги..
....**30. Ручейница – *Catabrosa* Beauv.**
37* Класчетата винаги най-малко 3-цветни, по-дълги от 4 mm............................
....**31. Власатка – *Festuca* L.**
38 Долната плевица отстрани дълго влакнеста; класчетата приседнали поединично, срещуположно или във възли по главната ос на съцветието........
....**29. Бисерка – *Melica* L.**
38* Долната плевица отстрани гола или късо ресничеста.................................**39**
39 Класчетата в главички, от които поне долните с диаметър 10–20 mm; стерилните издънки силно сплеснати................**26. Ежова главица – *Dactylis* L.**

39* Класчетата в малки групи или в линейни класове; стерилните издънки кръгли..**32. Тънкокрак – *Koeleria* Pers.**
40 Осилите коленчато подвити, понякога само част от тях прави или дъговидно извити, или единият цвят с коленчат, а другият с прав осил или без осил...**41**
40* Осилите прави или дъговидно извити, понякога силно отклонени от гръбния ръб, но не са коленчато подвити..**42**
41 Класчетата 1.5-2.0 mm дълги; двете плеви с по 1 жилка...**33. Брол – *Aira* L.**
41* Класчетата 4-20 mm дълги; долната плева с 1-7, горната с 3-9 жилки............ ....**22. Райграс – *Arrhenatherum* P. Beauv.**
42 Осилът излиза гръбно на долната плевица или близо до основата ú.............. ....**34. Пластица – *Deschampsia* Beauv.**
42* Осилът излиза на върха, малко под върха на долната плевица или между двата връхни дяла, ако последната е разцепена на върха, или с 2-5 осилчета или зъбчета...**43**
43 Осилът излиза под върха на целокрайната долна плевица или между двата връхни дяла, или е с 2–5 осилчета или зъбчета..**44**
43* Осилът излиза от върха на плевицата..**45**
44 Класчетата не по-къси от 10 mm; съцветието повече или по-малко рехава метлица...**28. Овсига – *Bromus* L.**
44* Класчетата дълги до 7 mm; съцветието сбита, класовидно цилиндрична или овална метлица...**35. Гъжва – *Sesleria* Scop.**
45 Плевите на гърба с кил...**46**
45* Плевите на гърба закръглени...**47**
46 Плевите приблизително равни по дължина, по-дълги от класчетата; класчетата 3, най-горните мъжки, останалите двуполови..**36. Медовица – *Holcus* L.**
46* Плевите по-къси от класчетата или неравни по дължина; всички цветове двуполови..**33. Тънкокрак – *Koeleria* Pers.**
47 Плевите силно неравни по дължина, долната най-малко с 1/3 по-дълга от горната; плевиците шиловидни; съцветието едностранна метлица...................... ....**37. Вулпия – *Vulpia* C. C. Gmel.**
47* Плевите повече или по-малко равни, долната най-много с 1/4 по-дълга от горната; плевиците ланцетни; съцветието разперена или увиснала метлица........ ....**31. Власатка – *Festuca* L.**

1. РОД ТРОСКОТ (*CYNODON* RICH.)

ТРОСКОТ (*CYNODON DACTYLON* (L.) PERS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго пълзящо коренище и подземни издънки. Стъблата високи 10-50 cm, приповдигащи се, разклонени в основата. Листата последователни, линейни, твърди. Езичето късо, ресничесто. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата странично сплеснати. Плодът зърно. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Лечебно растение: Използва се коренището.

Допълнителна информация: Добро фуражно растение. Един от най-трудните за отстраняване плевели.

2. РОД БЕЛИЗМА (*BOTRIOCHLOA* O. KUNTZE)

БЕЛИЗМА (*BOTRIOCHLOA ISCHAEMUM* (L.) KENG)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, пълзящо коренище. Стъблото високо 30-80 cm, приповдигащо се, сивозелено. Листата последователни, линейни, ресничести. Езичето с реснички. Цветовете събрани в класовидни съцветия, разположени радиално. Класчетата продълговати, зеленикави или виолетови, с осили. Плодът зърно. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: В миналото от корените са изработвани четки за лабораторна стъклария. Растението има задоволителни фуражни качества. Използва се като противоерозионен елемент.

3. РОД КОЩРЯВА (*SETARIA* P. BEAUV.)

ДРЕБНА КОЩРЯВА (*SETARIA PUMILA* (POIR.) SCHULT.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-100 cm, изправено. Листата последователни, тясно линейни. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата с осили, придружени от дълги четинки. Плодът зърно. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.

4. РОД ПИРЕЙ (*ELYMUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната плевица с кил само към върха; плевите с широк ципест ръб..............
....**4 а. Четинест пирей – *Elymus hispidus* (Opiz) Melderis**
1* Долната плевица с кил по целия гръб; плевите с тесен ципест ръб или без такъв...**4 б. Пълзящ пирей – *Elymus repens* (L.) Gould.**

4 а. ЧЕТИНЕСТ ПИРЕЙ (*ELYMUS HISPIDUS* (OPIZ) MELDERIS)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи 30-100 cm, изправени. Листата последователни, линейни, плоски, горните четинесто свити, с голи или влакнести влагалища. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата ланцетни, без осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места, край пътища.

4 б. ПЪЛЗЯЩ ПИРЕЙ (*ELYMUS REPENS* (L.) GOULD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи 50-150 cm, изправени или приповдигащи се. Листата последователни, линейни, плоски, с голи или влакнести влагалища. Езичето късо, с формата на якичка, ресничесто. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата овално ланцетни, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използва се коренището.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение. В миналото от корените са изработвани четки.

5. РОД ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото в основата луковично задебелено; влагалищата на върха със сърповидни ушички...........**5 а. Луковичен див ечемик – *Hordeum bulbosum* L.**
1* Стъблото в основата не е задебелено; влагалищата без или с много къси ушички...**2**
2 Многогодишни растения, високи 40-100 cm; влагалищата влакнести.............
..................................**5 б. Ръжевиден див ечемик – *Hordeum secalinum* Schreb.**
2* Едногодишни растения; влагалищата голи...**3**
3 Плевите на централното класче голи, грапави или гладки..............................
....**5 в. Коленчат див ечемик – *Hordeum hystrix* Roth**
3* Плевите на централното класче дълго ресничести..**4**
4 Централното класче приседнало или на не по-дълга от 0.6 mm дръжка; страничните цветове равни на централния...
....**5 г. Миши див ечемик – *Hordeum murinum* L.**
4* Централното класче на 0.9-1.8 mm дълга дръжка; страничните цветове по-дълги от централния...........**5 д. Заешки див ечемик – *Hordeum leporinum* Link**

5 а. ЛУКОВИЧЕН ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM BULBOSUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 50-100 cm, възходящо, в основата луковично задебелено. Листата последователни, линейни, плоски, слабо грапави, с голи влагалища. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата в групи по 3, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти места.

5 б. РЪЖЕВИДЕН ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM SECALINUM* SCHREB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение, рехавотуфесто. Стъблата високи 30-70 cm, изправени или възходящи, голи, гладки, с кафяви възли. Листата последователни, тясно линейни, плоски или сгънати, често отгоре с

власинки. Долните влагалища влакнести, понякога разнищени, горните голи. Езичето късо, отсечено. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата в групи по 3, средното плодно, страничните мъжки или закърнели, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.

5 в. КОЛЕНЧАТ ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM HYSTRIX* ROTH)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-30 cm, възходящо, в основата коленчато извито. Листата последователни, тясно линейни, грапави, голи или пухести, с голи или пухести влагалища. Езичето тъпо. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата сивозелени, в групи по 3, страничните недоразвити, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.

5 г. МИШИ ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM MURINUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 15-55 cm, приповдигащо се или изправено. Листата последователни, линейни, голи или разпръснато влакнести, с голи влагалища. Езичето отсечено, назъбено. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата в групи, с дълги осили. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевелно и рудерално растение.

5 д. ЗАЕШКИ ДИВ ЕЧЕМИК (*HORDEUM LEPORINUM* LINK)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-50 cm, възходящо, в основата силно коленчато извито. Листата последователни, тясно линейни, с голи влагалища. Езичето тъпо. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата в групи, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Плевелно и рудерално растение.

6. РОД ХОРДЕЛИМУС (*HORDELYMUS* (JESS.) HARZ)

ХОРДЕЛИМУС (*HORDELYMUS EUROPAEUS* (L.) HARZ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо коренище. Стъблата високи 60-100 cm, туфести. Листата последователни, плоски, с четинесто влакнести влагалища. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата по две-три на стъпало. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.

7. РОД ПИЯВЕЦ (*LOLIUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната плевица елиптична, в зряло състояние издута; зрялото зърно не повече от 3 пъти по-дълго, отколкото широко...**7 а. Пиявец – *Lolium temulentum* L.**
1* Долната плевица продълговато овално ланцетна, в зряло състояние не е издута; зрялото зърно 3 пъти по-дълго, отколкото широко...**7 б. Обикновен райграс – *Lolium perenne* L.**

7 а. ПИЯВЕЦ (*LOLIUM TEMULENTUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата единични или няколко, високи до 90 cm, изправени, в долната част коленчато подвити. Листата последователни, линейни, плоски, отгоре грапави, отдолу гладки. Влагалищата голи или слабо грапави. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Оста на съцветието грапава. Класчетата продълговато елиптични, в основата клиновидно стеснени, с 5-9 цвята. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места.
Лечебно растение: Използват се плодовете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

7 б. ОБИКНОВЕН РАЙГРАС (*LOLIUM PERENNE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, изправени или възходящи, туфести. Листата последователни, линейни. Езичето късо. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата многоцветни, без осили. Плодът зърно. Цъфти V-IX.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е слабо отровно! Добро фуражно растение, подходящо и за паша. Расте бързо, понася утъпкване и затова се използва за затревяване на паркове и спортни игрища.

8. РОД ЛАТИЦА (*DASYPYRUM* (COSS. & DURIEU) T. DUR.)

ВЛАКНЕСТА ЛАТИЦА (*DASYPYRUM VILLOSUM* (L.) CAND.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-100 cm, възходящи или изправени, разклонени в основата. Листата последователни, плоски, тясно линейни, с влакнести влагалища. Езичето с реснички. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата ланцетни, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

9. РОД ЖИТНЯК (*AGROPYRON* GAERTN.)

ГРЕБЕНОВИДЕН ЖИТНЯК (*AGROPYRON CRISTATUM* (L.) GAERTN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с коренище. Стъблата високи до 80 cm, единични или туфести, изправени или приповдигащи се. Листата последователни, тясно линейни, плоски или свити, голи или слабо влакнести, с голи влагалища. Езичето късо. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата многобройни, разположени гребеновидно, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Ценно сухоустойчиво и фуражно растение.

10. РОД КЪСОКРАК (*BRACHYPODIUM* P. BEAUV.)

Ключ за определяне на видовете

1 Туфести растения, осилът равен или по-дълъг от плевицата...........................
.................**10 а. Горски късокрак – *Brachypodium sylvaticum* (Huds.) P. Beauv.**
1* Растения с пълзящи коренища; осилът по-къс от плевицата.............................
..........................**10 б. Перест късокрак – *Brachypodium pinnatum* (L.) P. Beauv.**

10 а. ГОРСКИ КЪСОКРАК (*BRACHYPODIUM SYLVATICUM* (HUDS.) P. BEAUV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 60-120 cm, туфести. Листата последователни, плоски, с влакнести или голи влагалища. Езичето с разсечен връх. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Класчетата в началото цилиндрични, по-късно плоски. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: В широколистни гори.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

10 б. ПЕРЕСТ КЪСОКРАК (*BRACHYPODIUM PINNATUM* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблото високо 50-120 cm, изправено или приповдигащо се. Листата последователни, линейни, плоски, обикновено с космати влагалища. Езичето тъпо, често разкъсано. Цветовете събрани в класовидно съцветие. Класчетата изправени, в началото цилиндични, по-късно плоски, жълтозелени, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места, храсталаци.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша.

11. РОД ЛИВАДИНА (*POA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Стъблото и листните влагалища сплеснати най-малко в основата си по 2 срещуположни ръба....................**11 а. Сплесната ливадина – *Poa compressa* L.**
1* Стъблото и листните влагалища цилиндрични..**2**
2 Класчетата прорастващи от вегетативни пъпки..
....**11 б. Луковична ливадина – *Poa bulbosa* L.**
2* Класчетата непрорастващи...**3**
3 Едногодишни или двугодишни растения; килът на долната плевица с власинки по цялата си дължина...**11 в. Едногодишна ливадина – *Poa annua* L.**
3* Многогодишни растения; килът на долната плевица с шипчета или реснички само в долната половина...**4**
4 Стъблото в основата луковично задебелено; плевите най-широки под средата, с ясно извит кил...............**11 б. Луковична ливадина – *Poa bulbosa* L.**
4* Стъблото в основата не е луковично задебелено; плевите най-широки в средата или близо до нея, със слабо извит кил...**5**
5 Основата на стъблото обвита в задебелени листни влагалища; страничните издънки вътрешновлагалищни; долните клонки на метлицата събрани по 1-3....
...................................**11 г. Баденска ливадина – *Poa badensis* Haenke ex Willd.**
5* Основата на стъблото не е обвита от задебелени листни влагалища; страничните издънки извънвлагалищни; долните клонки на метлицата събрани по 2-7 в снопче...**6**
6 Езичето на най-горните листа 3.5-10 mm дълго..
....**11 д. Обикновена ливадина – *Poa trivialis* L.**
6* Езичето на най-горните листа 0.5-3.0 mm дълго...**7**
7 Езичето съвсем късо, до 0.5 mm или липсва; влагалището на най-горния стъблов лист по-късо от петурата; плевите бледозелени, долната по-тясна.........
....**11 е. Горска ливадина – *Poa nemoralis* L.**
7* Езичето 1.5-3.0 mm дълго; влагалището на най-горния стъблов лист по-дълго или равно на петурата; плевите зелени, еднакво широки..........................**8**
8 Листата 2-3 mm широки, плоски или каналчесто сгънати по дължината си; езичето 1 mm дълго, низбягващо по ръба на листата..
....**11 ж. Същинска ливадина – *Poa pratensis* L.**
8* Листата 0.8-1.5 (2.0) mm широки, приосновните силно тръбесто завити, горните понякога плоски; езичето 1-3 mm дълго, не е низбягващо по ръба на листата..................................**11 з. Треволистна ливадина – *Poa angustifolia* L.**

11 а. СПЛЕСНАТА ЛИВАДИНА (*POA COMPRESSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго пълзящо коренище. Стъблото високо 10-60 cm, приповдигащо се, сплеснато. Листата последователни, тясно линейни, плоски, рядко усукани. Езичето късо и тъпо. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата овални, зелени или кафявовиолетови. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.

Местообитание: По влажни тревисти места.

11 б. ЛУКОВИЧНА ЛИВАДИНА (*POA BULBOSA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-30 cm, изправено, в основата луковично задебелено. Листата последователни, тясно линейни, по-къси от влагалището. Езичето тъпо изрязано, често разкъсано. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата овални, зелени или пъстровиолетови. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша.

11 в. ЕДНОГОДИШНА ЛИВАДИНА (*POA ANNUA* L.)

Морфология: Едногодишно или двугодишно тревисто растение. Стъблата високи 3-30 cm, изправени или слабо полегнали, туфести. Листата последователни, плоски, тясно линейни. Езичето късо и тъпо, при най-горния лист удължено. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата продълговато овални, зелени, рядко слабо виолетови. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Добро пасищно растение.

11 г. БАДЕНСКА ЛИВАДИНА (*POA BADENSIS* HAENKE EX WILLD.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 15-35 cm, изправени, туфести. Листата последователни, тясно линейни, приосновните четинесто усукани, стъбловите плоски. Езичето на приосновните листа, късо, отсечено, на горните удебелено. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата овални, зелени или пъстровиолетови. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи каменисти места.

11 д. ОБИКНОВЕНА ЛИВАДИНА (*POA TRIVIALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 100 cm, изправени, туфести. Листата последователни, линейни, плоски. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата овални, зелени. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша.

11 е. ГОРСКА ЛИВАДИНА (*POA NEMORALIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 90-100 cm, туфести, изправени или приповдигащи се, често вкореняващи се във възлите,

тънки. Листата последователни, тясно линейни, плоски, силно разперени, най-горния по-дълъг от влагалището. Езичето късо или липсва. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата овално ланцетни. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: В гори и храсталаци.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

11 ж. СЪЩИНСКА ЛИВАДИНА (*POA PRATENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с подземни издънки. Стъблото високо 30-90 cm, изправено или приповдигащо се. Листата последователни, тясно линейни, плоски или усукани. Езичето низбягващо по ръба на влагалището. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата яйцевидни, зелени или виолетови. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Допълнителна информация: Едно от най-добрите фуражни растения. Култивира се с няколко създадени сорта.

11 з. ТЕСНОЛИСТНА ЛИВАДИНА (*POA ANGUSTIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с подземни издънки. Стъблото високо 30-80 cm, изправено или приповдигащо се. Листата последователни, приосновните тръбесто свити, стъбловите сдиплени, горните понякога плоски. Езичето не е низбягващо по ръба на влагалището. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата широко ланцетни. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

12. РОД СЕНОКЛАС (*CYNOSURUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната плевица на плодните класчета с по-къс от нея осил; метлицата тясно призматична...............**12 а. Обикновен сеноклас – *Cynosurus cristatus* L.**
1* Долната плевица на плодните класчета с по-дълъг от нея осил; метлицата яйцевидна...............................**12 б. Четинест сеноклас – *Cynosurus echinatus* L.**

12 а. ОБИКНОВЕН СЕНОКЛАС (*CYNOSURUS CRISTATUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, изправени. Листата последователни, плоски с голи влагалища. Езичето късо, тъпо. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата зелени, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша.

12 б. ЧЕТИНЕСТ СЕНОКЛАС (*CYNOSURUS ECHINATUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, изправени, разклонени в основата, вкореняващи се от приосновните възли. Листата последователни, плоски. Езичето удължено, често разкъсано. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата с дълги осили. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По открити тревисти места и храсталаци.

13. РОД САДИНА (*CHRYSOPOGON* TRIN.)

САДИНА (*CHRYSOPOGON GRYLLUS* (L.) TRIN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с разклонено коренище. Стъблата два вида: стерилни и генеративни. Стерилните стъбла полегнали или приповдигащи се. Цветоносните стъбла високи до 100 cm, коленчато извити, тънки. Листата последователни, тясно линейни, ресничести, с голи влагалища. Езичето ресничесто. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата в основата със снопче от власинки, с дълги осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение. В миналото от корените са изработвани четки.

14. РОД КОИЛО (*STIPA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Нишковидната част на осила с не по-дълги от 1 mm власинки или гола и остро грапава.................................**14 а. Голоосилесто коило – *Stipa capillata* L.**
1* Нишковидната част на осила покрита с 2-7 mm дълги власинки....................**2**
2 Листата с дълъг нишковиден връх..
....**14 б. Тирзово коило – *Stipa tirsa* Steven**
2* Листата без нишковиден връх..**3**
3 Жилките на листата отстрани голи или с дребни, разпръснати папили............
....**14 в. Голо коило – *Stipa epilosa* Martinovský**
3* Жилките на листата равномерно гъсто влакнести...
....**14 г. Красиво коило – *Stipa pulcherrima* Koch**

14 а. ГОЛООСИЛЕСТО КОИЛО (*STIPA CAPILLATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 60 cm, туфести. Листата последователни, линейни, четинесто свити, с влагалища по-дълги от междувъзлията. Езичето дълго заострено. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата с осил, дълъг 10-18 cm. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

14 б. ТИРЗОВО КОИЛО (*STIPA TIRSA* STEVEN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-40 cm, изправени, туфести. Листата последователни, четинесто свити, листните влагалища по-дълги от междувъзлията. Езичето късо, отсечено. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата малки, с дълъг 25-40 cm осил. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

14 в. ГОЛО КОИЛО (*STIPA EPILOSA* MARTINOVSKÝ)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени, туфести. Листата последователни, приосновните плоски или надиплени; стъбловите тясно линейни, плоски или полусвити, с езиче по-дълго от това на приосновните. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата с осил, дълъг 30-50 cm. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

14 г. КРАСИВО КОИЛО (*STIPA PULCHERRIMA* KOCH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 40-100 cm, туфести. Листата последователни, приосновните плоски или надиплени, влагалищата по-дълги от междувъзлията; стъбловите тясно линейни, плоски или полусвити, с езиче по-дълго от това на приосновните. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата с осил, дълъг 30-50 cm. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Природозащитен статут: Включен в Приложение IV на ЗБР „Под режим на опазване и регулирано ползване от природата”.
Допълнителна информация: Растението е отровно! Намира приложение в изработването на сухи букети.

15. РОД АХНАТЕРУМ (*ACHNATHERUM* BEAUV.)

ВЕЙНИКОВ АХНАТЕРУМ
(*ACHNATHERUM CALAMAGROSTIS* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо до 80 cm, изправено. Листата последователни, четинесто свити, дебели, грапави по

краищата, с голи и гладки влагалища. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата едноцветни, странично сплеснати, с дълъг до над 1 cm и подвит в основата осил. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.

16. РОД ВЕЙНИК (*CALAMAGROSTIS* ADANS.)

ПРИЗЕМЕН ВЕЙНИК (*CALAMAGROSTIS EPIGEIOS* (L.) ROTH)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дълго хоризонтално коренище. Стъблото високо 50-150 cm, изправено. Листата последователни, широко линейни, плоски или долните тръбесто завити, с влакнести влагалища. Езичето дълго. Цветовете събрани в съцветие сбита класовидна метлица, с грапави клонки. Класчетата многоцветни, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

17. РОД ПОЛЕВИЦА (*AGROSTIS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Средните листа с 1.5 (2) mm дълго, отсечено езиче; плевите почти 2 пъти по-дълги от плевиците; метлицата разперена...
....**17 а. Обикновена полевица – *Agrostis capillaris* L.**
1* Средните листа с 2-6 mm дълго, закръглено или заострено езиче; плевите около 1/3 по-дълги от плевиците; метлицата тясна...
....**17 б. Издънкова полевица – *Agrostis stolonifera* L.**

17 а. ОБИКНОВЕНА ПОЛЕВИЦА (*AGROSTIS CAPILLARIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Коренището с къси издънки. Стъблото високо до 50 cm, изправено или полегнало в основата. Листата последователни, плоски, отчасти свити, с голи влагалища. Езичето късо. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата кафяви, виолетови, рядко зелени, без осили. Плодът зърно. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По открити тревисти места.

17 б. ИЗДЪНКОВА ПОЛЕВИЦА (*AGROSTIS STOLONIFERA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Коренището с обикновено с надземни, рядко с подземни издънки. Стъблото високо 50-150 cm, изправено или полегнало в основата. Листата последователни, корави, сивозелени, грапави от двете страни или само отгоре. Езичето заострено или разкъсано. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата бледозелени, червеникави или виолетови, рядко жълти, без осили. Плодът зърно. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По влажни и заблатени места.

18. РОД ТИМОТЕЙКА (*PHLEUM* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Плевите постепенно равностранно стесняващи се към върха..........................
................................**18 а. Същинска тимотейка – *Phleum phleoides* (L.) Karst.**
1* Плевите назъбени или неравностранно стесняващи се към върха.................**2**
2 Метлицата широко цилиндрична или яйцевидна, 1-3 (-5) cm дълга; осилите обикновено по-дълги от 2 mm...
....**18 б. Алпийска тимотейка – *Phleum alpinum* L.**
2* Метлицата тясна, цилиндрична, 3-12 cm дълга; осилите дълги до 2 mm........**3**
3 Класчетата на метлицата почти напълно сраснали със съцветната ос..............
....**18 в. Ливадна тимотейка – *Phleum pratense* L.**
3* Класчетата на метлицата свободни...
................................**18 а. Същинска тимотейка – *Phleum phleoides* (L.) Karst.**

18 а. СЪЩИНСКА ТИМОТЕЙКА (*PHLEUM PHLEOIDES* (L.) KARST.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 60-80 cm, изправени, рехавотуфести. Листата последователни, плоски, по ръба грапави. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата продълговати. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Сравнително добро фуражно растение, подходящо за паша.

18 б. АЛПИЙСКА ТИМОТЕЙКА (*PHLEUM ALPINUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблата високи 10-40 cm, изправени или слабо полегнали, туфести. Листата последователни, широко линейни, гладки или по ръба четинести. Влагалището на най-горния лист подуто. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата странично сплеснати. Плодът зърно. Цъфти VIII-IX.
Местообитание: По тревисти, каменисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо за паша.

18 в. ЛИВАДНА ТИМОТЕЙКА (*PHLEUM PRATENSE* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 60-100 cm, изправени, коленчато подвити, туфести. Листата последователни, плоски, влакнести. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата продълговато клиновидни, странично сплеснати. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Допълнителна информация: Много добро фуражно растение, подходящо и за паша.

19. РОД ВЕТРУШКА (*APERA* ADANS.)

ОСИЛЕСТА ВЕТРУШКА (*APERA SPICA-VENTI* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 25-100 cm, изправено, голо. Листата последователни, линейно ланцетни. Езичето дълго. Цветовете събрани в метличесто съцветие. Клонките на метлицата остро грапави, със зелени или виолетови класчета, с до 1 cm дълги осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: В миналото е използвано за багрене на тъкани в зелен цвят.

20. РОД КЛАСИЦА (*ALOPECURUS* L.)

ЛИВАДНА КЛАСИЦА (*ALOPECURUS PRATENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, пълзящо коренище. Стъблото високо 100-120 cm, изправено. Листата последователни, плоски, с гладки влагалища. Езичето тъпо изрязано, често разкъсано. Цветовете събрани в съцветие клас. Класчетата събрани в групи, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По открити тревисти места.
Допълнителна информация: Много добро фуражно растение и едно от най-подходящите за паша.

21. РОД МИРИЗЛИВКА (*ANTHOXANTHUM* L.)

ОБИКНОВЕНА МИРИЗЛИВКА (*ANTHOXANTHUM ODORATUM* L.)

Морфология: Многогодишно, двугодишно, рядко едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-40 cm, изправени или възходящи, рядко в долната част коленчато подвити, туфести. Листата последователни, линейни, плоски, голи или грапави, с ресничест ръб. Езичето ципесто, на върха затъпено и нарязано. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата жълтозелени или кафеникави. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По открити тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно! В миналото е намирало приложение за ароматизиране на тютюн и напитки.

22. РОД РАЙГРАС (*ARRHENATHERUM* P. BEAUV.)

ФРЕНСКИ РАЙГРАС (*ARRHENATHERUM ELATIUS* (L.) P. BEAUV. EX J. & C. PRESL)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 60-120 cm, единични или туфести. Листата последователни, тясно линейни, плоски, с голи

или ресничести влагалища. Езичето закръглено, ресничесто. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата бледозеленикави или червеникави. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, храсталаци и гори.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

23. РОД ПЕТЛЬОВО ПРОСО (*ECHINOCHLOA* P. BEAUV.)

ПЕТЛЬОВО ПРОСО (*ECHINOCHLOA CRUS-GALLI* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-120 cm, приповдигащи се, разклонени в основата. Листата последователни, широко линейни, по ръба грапави, без езиче. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата най-често едноцветни, яйцевидни, заострени или тъпи, грапави или мъхести. Плодът зърно. Цъфти VII-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

24. РОД КЛЕЙСТОГЕНЕС (*CLEISTOGENES* KENG)

ПЛЕТЕНИЧЕСТ КЛЕЙСТОГЕНЕС (*CLEISTOGENES SEROTINA* (L.) KENG)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблата високи 30-60 cm, възходящи. Листата последователни, плоски, грапави, с езиче. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата с 1-5 цвята. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.

25. РОД ВЛАСИЦА (*ERAGROSTIS* WOLF)

ВЛАКНЕСТА ВЛАСИЦА (*ERAGROSTIS PILOSA* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблата високи 10-40 cm, приповдигащи се. Листата последователни, тясно линейни, по гърба с жлезисти брадавички. Езичето във вид на ресничести власинки. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата линейно ланцетни, сивовиолетови. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По песъчливи места, край пътища.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

26. РОД ЕЖОВА ГЛАВИЦА (*DACTYLIS* L.)

ЕЖОВА ГЛАВИЦА (*DACTYLIS GLOMERATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо, задебелено коренище. Стъблата високи до 100 cm, изправени. Листата последователни, широко

линейни, с влагалища по-къси от междувъзлията. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата в снопчета. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: В гори, храсталаци и горски поляни.
Допълнителна информация: Много добро фуражно растение.

27. РОД СЪЛЗИЦА (*BRIZA* L.)

СРЕДНА СЪЛЗИЦА (*BRIZA MEDIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-50 cm, изправено. Листата последователни, линейни, плоски. Езичето ципесто. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата странично сплеснати. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.
Лечебно растение: Използват се стръковете.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

28. РОД ОВСИГА (*BROMUS* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната плева с 1, горната с 3 жилки; класчетата правоъгълни или клиновидни, към върха по-широки...**2**
1* Долната плева с 3-7, горната с 5-9 жилки; класчетата яйцевидни или ланцетни..**5**
2 Осилът по-дълъг от долната плевица; едногодишни растения.......................**3**
2* Осилът не по-дълъг от долната плевица или липсва; класчетата право-ъгълни; многогодишни растения...**4**
3 Класовете на метлицата с по 1 (2) класчета; плевиците по-дълги от 12 mm.... ....**28 а. Дългоосилеста овсига – *Bromus sterilis* L.**
3* Класовете на метлицата с по 2-4 класчета; плевиците по-къси от 12 mm........ ....**28 б. Наведена овсига – *Bromus tectorum* L.**
4 Приосновните влагалища се преобразуват в мрежеста обвивка....................... ....**28 в. Мизийска овсига – *Bromus moesiacus* Velen.**
4* Приосновните влагалища не се преобразуват в мрежеста обвивка, остават цели или надлъжно нацепени... ....**28 г. Изправена овсига – *Bromus erectus* Huds.**
5 Зърното дебело, вретеновидно; ръбовете на долната плевица подвити навътре, не обгръщат или съвсем слабо обгръщат зърното................................. ....**28 д. Полска овсига – *Bromus arvensis* L.**
5* Зърното тънко, плоско или неясно вретеновидно; ръбовете на долната плевица се припокриват върху зърното...**6**
6 Осилът издаден не повече от 1.5 mm над върха на долната плевица, прав или при зърното слабо отклонен...**7**
6* Осилът издаден повече от 1.5 mm над върха на долната плевица, силно

извит или подгънат навън при зърното..**8**
7 Прашниците 4-5 mm дълги; метлицата до 30 cm дълга, много рехава; плевиците равни помежду си.............**28 д. Полска овсига – *Bromus arvensis* L.**
7* Прашниците до 3 mm дълги; метлицата по-къса, наведена поне в зрялост; горната плевица по-йъса от долната...
....**28 е. Разклонена овсига – *Bromus racemosus* L.**
8 Класчетата без осилите до 30 mm дълги; метлицата обикновено сложна, с много класчета; долната плевица до 4 mm широка..
....**28 ж. Японска овсига – *Bromus japonicus* Thunb.**
8* Класчетата без осилите около 50 mm дълги; метлицата едностранна, с малко класчета; долната плевица до 7 mm широка...
....**28 з. Разперена овсига – *Bromus squarrosus* L.**

28 а. ДЪЛГООСИЛЕСТА ОВСИГА (*BROMUS STERILIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 60 cm, изправено. Листата последователни, плоски, влакнести, с влакнести влагалища. Цветовете събрани в широко разперена метлица, с дълги грапави клонки. Класчетата наведени, с 6-10 цвята, понякога виолетови, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места и храсталаци.

28 б. НАВЕДЕНА ОВСИГА (*BROMUS TECTORUM* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-40 cm, в основата вилужно разклонено. Листата последователни, плоски, влакнести, с влакнести влагалища. Езичето късо, разкъсано. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата многобройни, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти места, край пътища.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша. Плевел в обработваеми земи.

28 в. МИЗИЙСКА ОВСИГА (*BROMUS MOESIACUS* VELEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-70 cm, изправено. Листата последователни, плоски, по ръба ресничести, след изсъхване се завиват по дължината си, езичето късо и тъпо. Цветовете събрани в тясна метлица, с къси, изправени, грапави клонки. Класчетата тясно ланцетни, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.
Природозащитен статут: Включен в Бернската конвенция, в Червен списък на българските висши растения в категория „Почти застрашени”..
Допълнителна информация: Български ендемит.

28 г. ИЗПРАВЕНА ОВСИГА (*BROMUS ERECTUS* HUDS.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 (100) cm, изправено, рядко с издънки. Листата последователни, плоски, по ръба ресничести, след изсъхване се завиват по дължината си, влагалищата затворени с къси власинки, езичето късо и тъпо. Цветовете събрани в тясна метлица, с къси, изправени, грапави клонки. Класчетата тясно ланцетни, с 5-12 цвята, червени, рядко жълти, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По тревисти и каменисти места, край пътища.

28 д. ПОЛСКА ОВСИГА (*BROMUS ARVENSIS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-100 cm, изправено, разклонено в основата. Листата последователни, плоски, влакнести, с грапав ръб и влакнести влагалища. Цветовете събрани в съцветие метлица, разперена и слабо увиснала. Класчетата линейно ланцетни, често виолетови, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По сухи тревисти места.

28 е. РАЗКЛОНЕНА ОВСИГА (*BROMUS RACEMOSUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-80 cm, изправено или приповдигащо се. Листата последователни, плоски, влакнести, с ресничест ръб и влакнести влагалища. Цветовете събрани в изправена метлица. Класчетата златисто жълти, често преминаващи във виолетово, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.

28 ж. ЯПОНСКА ОВСИГА (*BROMUS JAPONICUS* THUNB.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо до 60 cm, изправено или възходящо. Листата последователни, влакнести, с влакнести влагалища. Езичето ципесто. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата многоцветни, овални, странично сплеснати. Плодът зърно. Цъфти VI.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша.

28 з. РАЗПЕРЕНА ОВСИГА (*BROMUS SQUARROSUS* L.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, изправено, разклонено в основата. Листата последователни, линейни, влакнести, с влакнести влагалища. Цветовете събрани в съцветие метлица, обърната на една страна и увиснала. Класчетата яйцевидно продълговати, силно сплескани, голи или влакнести, с осили. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.

29. РОД БИСЕРКА (*MELICA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Долната плевица гола........**29 а. Едноцветна бисерка – *Melica uniflora* Retz.**
1* Долната плевица влакнеста........**29 б. Ресничеста бисерка – *Melica ciliata* L.**

29 а. ЕДНОЦВЕТНА БИСЕРКА (*MELICA UNIFLORA* RETZ.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблата високи до 50 cm, образуващи рядък чим, тънки. Листата последователни, плоски, с голи влагалища. Езичето цилиндрично с шиловиден придатък. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата изправени. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: В широколистни гори.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

29 б. РЕСНИЧЕСТА БИСЕРКА (*MELICA CILIATA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблата високи до 70 cm, изправени, тънки. Листата последователни, линейни, с голи влагалища. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата с един двуполов и един стерилен цвят. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По каменисти и скалисти места.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

30. РОД РУЧЕЙНИЦА (*CATABROSA* BEAUV.)

РУЧЕЙНИЦА (*CATABROSA AQUATICA* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-60 cm, изправени, в долната част възходящи, вкореняващи се. Листата последователни, плоски, с голи и гладки влагалища. Езичето закръглено. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата с 1-3 цвята, често с виолетов оттенък. Плодът зърно. Цъфти V-VII.
Местообитание: По мочурливи места, край потоци.

31. РОД ВЛАСАТКА (*FESTUCA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листата плоски, най-широките по-широки от 5 mm...
....**31 а. Ливадна власатка – *Festuca pratensis* L.**
1* Листата поне на стерилните издънки четиновидни или жлебовидни, по-тесни от 5 mm..
........................**31 б. Лъжеовча власатка – *Festuca pseudovina* Hack. ex Wiesb.**

31 а. ЛИВАДНА ВЛАСАТКА (*FESTUCA PRATENSIS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с късо пълзящо коренище. Стъблото високо 45-100 cm, изправено, в основата дъговидно възходящо, туфесто. Листата последователни, плоски, с много проводящи снопчета. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата продълговати до ланцетни, жълтеникавозелени, понякога пъстровиолетови. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По влажни тревисти места.

31 б. ЛЪЖЕОВЧА ВЛАСАТКА (*FESTUCA PSEUDOVINA* HACK. EX WIESB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 20-50 cm, изправено, тънко, туфесто. Листата последователни, нишковидни или тясно четинести, твърди. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата елипсовидни, зелени или сивозелени, с къси осили. Плодът зърно. Цъфти V-X.
Местообитание: По сухи тревисти места.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение, подходящо и за паша. Има значение като укрепващо почвата растение.

32. РОД ТЪНКОКРАК (*KOELERIA* PERS.)

Ключ за определяне на видовете

1 Плътнотуфести растения; стъблата в основата луковично задебелени; листата сивозелени....................**32 а. Пензесов тънкокрак – *Koeleria penzesii* Ujhelyi**
1* Рехавотуфести растения; стъблата в основата незадебелени; листата зелени. **2**
2 Плевите силно нееднакви, ланцетни, с широк, светъл кожест ръб................ ....**32 б. Лъскав тънкокрак – *Koeleria nitidula* Velen.**
2* Плевите слабо нееднакви, яйцевидни, с тесен, светъл кожест ръб или без такъв.............**32 в. Едроклас тънкокрак – *Koeleria macrantha* (Ledeb.) Schult.**

32 а. ПЕНЗЕСОВ ТЪНКОКРАК (*KOELERIA PENZESII* UJHELYI)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото високо 30-60 cm, туфесто, изправено или възходящо, в основата луковично задебелено. Листата последователни, плоски, сивозелени. Цветовете събрани в метличесто съцветие. Класчетата линейно ланцетни. Плодът зърно. Цъфти VII-VIII.
Местообитание: По сухи каменисти и тревисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

32 б. ЛЪСКАВ ТЪНКОКРАК (*KOELERIA NITIDULA* VELEN.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение в основата със сбит чим от скъсени стъбла. Стъблото високо 30-60 cm, изправено или възходящо. Листата

последователни, плоски, често подгънати, светлозелени или възсивозелени. Цветовете събрани в метличесто съцветие. Класчетата линейно ланцетни, бледи, лъскави. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По скалисти и сухи тревисти места.

32 в. ЕДРОКЛАС ТЪНКОКРАК (*KOELERIA MACRANTHA* (LEDEB.) SCHULT.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-50 cm, образуващи плътни туфи. Листата последователни, подгънати или плоски, тесни. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата тясно ланцетни, бледи, рядко виолетови. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

33. РОД БРОЛ (*AIRA* L.)

ЕЛЕГАНТЕН БРОЛ (*AIRA ELEGANTISSIMA* SCHUR)

Морфология: Едногодишно тревисто растение. Стъблото високо 10-35 cm, изправено, тънко, гладко. Листата последователни, тясно линейни. Цветовете събрани в метличесто съцветие. Класчетата върху 4-8 пъти по-дълги от тях дръжки, с по 2 двуполови цвята, горният винаги с коленчато подвит осил, долният цвят без осил. Плодът зърно. Цъфти V-VIII.
Местообитание: По сухи тревисти места.

34. РОД ПЛАСТИЦА (*DESCHAMPSIA* BEAUV.)

ТУФЕСТА ПЛАСТИЦА (*DESCHAMPSIA CAESPITOSA* (L.) P. BEAUV.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 20-130 cm, изправени, туфести. Листата последователни, линейни, плоски, някои от тях свити по дължината си, в горния край грапави. Езичето дълго до 8 mm. Цветовете събрани в метличесто съцветие с грапави клонки. Класчетата с 2-3 цвята, златистозелени до кафявовиолетови. Плодът зърно. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По влажни места, край потоци.
Допълнителна информация: Добро фуражно растение.

35. РОД ГЪЖВА (*SESLERIA* SCOP.)

Ключ за определяне на видовете

1 Плевиците между жилките разпръснато влакнести..
....**35 а. Твърда гъжва – *Sesleria rigida* Heuffel ex Rchb.**
1* Плевиците между жилките голи..**2**
2 Най-горният лист по-дълъг от 3 cm..
......................**35 б. Широколистна гъжва – *Sesleria latifolia* (Adamovič) Degen**

2* Най-горният лист не по-дълъг от 3 cm...
....**35 а. Твърда гъжва – *Sesleria rigida* Heuffel ex Rchb.**

35 а. ТВЪРДА ГЪЖВА (*SESLERIA RIGIDA* HEUFFEL EX RCHB.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 50 cm, изправени, туфести. Листата последователни, тръбесто свити, четинести, младите често със синкав прашец. Цветовете събрани в съцветие сложен клас. Класчетата двуцветни, виолетови, четинести, с дълги около 1 mm осили. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи каменисти и скалисти места.

35 б. ШИРОКОЛИСТНА ГЪЖВА (*SESLERIA LATIFOLIA* (ADAMOVIČ) DEGEN)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 50 cm, изправени, туфести. Листата последователни, плоски или завити, с голи влагалища. Цветовете събрани в съцветие сложен клас. Класчетата 3-, рядко 1- или 4-цветни, тъмновиолетови, четинести, с осили. Плодът зърно. Цъфти V-VI.
Местообитание: По сухи тревисти и каменисти места.
Допълнителна информация: Балкански ендемит.

36. РОД МЕДОВИЦА (*HOLCUS* L.)

ВЪЛНЕСТА МЕДОВИЦА (*HOLCUS LANATUS* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи 30-100 cm, изправени, в основата коленчато приповдигащи се, туфести. Листата последователни, линейно ланцетни, с влакнести влагалища. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата продълговато ланцетни. Плодът зърно. Цъфти VI-IX.
Местообитание: По влажни тревисти места, край реки и потоци.
Допълнителна информация: Растението е отровно!

37. РОД ВУЛПИЯ (*VULPIA* C. C. GMEL.)

ОБИКНОВЕНА ВУЛПИЯ (*VULPIA MYUROS* (L.) C. C. GMEL.)

Морфология: Едногодишно тревисто растение с нишковидни корени. Стъблото високо 20-50 cm, изправено или приповдигащо се. Листата последователни, тясно линейни, четинесто завити. Цветовете събрани в съцветие метлица. Класчетата сплеснати, светлозелени или кафяви, с осили. Плодът зърно. Цъфти IV-VI.
Местообитание: По открити тревисти места.

СЕМЕЙСТВО ЛАВАНИЦОВИ (ALISMATACEAE)

РОД ЛАВАНИЦА (*ALISMA* L.)

ЖИВОВЛЕКОВИДНА ЛАВАНИЦА (*ALISMA PLANTAGO-AQUATICA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с дебело коренище. Стъблата високи до 100 cm, изправени, неразклонени. Долните листа плаващи, приседнали, линейни, останалите с дълги дръжки, яйцевидни до ланцетни, целокрайни. Цветовете бели или червеникави, събрани в метличесто съцветие. Плодът сборен, съставен от възчерни орехчета. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По мочурливи места.
Лечебно растение: Използва се коренището.
Допълнителна информация: Растението е отровно в свежо състояние!

СЕМЕЙСТВО ЗМИЯРНИКОВИ (ARACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Сухоземни растения...**1. Змиярник – *Arum* L.**
1* Водни свободно плаващи растения........................**2. Водна леща – *Lemna* L.**

1. РОД ЗМИЯРНИК (*ARUM* L.)

ПЕТНИСТ ЗМИЯРНИК (*ARUM MACULATUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблата високи до 50 cm, в основата задебелени в овални или цилиндрични грудки. Листата стреловидно копиевидни или копиевидни, често с тъмни петна. Цветовете еднополови, събрани в съцветие кочан, в горната част мъжките, а в долната – женските цветове. Между тях и над мъжките има стерилни цветове. Съцветието с покривало. Плодът оранжевочервена ягода. Семената овални. Цъфти V-VI.
Местообитание: В широколистни гори.
Лечебно растение: Използват се грудките.
Допълнителна информация: Растението е силно отровно!

2. РОД ВОДНА ЛЕЩА (*LEMNA* L.)

ДРЕБНА ВОДНА ЛЕЩА (*LEMNA MINOR* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение. Стъблото малка пластинка, възкръгло или обратно яйцевидно, плоско от двете страни, зелено, рядко долната повърхност жълтозелена до червеникава. Цветната обвивка в началото почти плътно затворена, по-късно разкъсваща се. Семената наребрени. Цъфти V-VII.

Местообитание: В застояли води.
Лечебно растение: Използва се цялото растение.
Допълнителна информация: Намира приложение в аквaристиката за озеленяване на аквариуми.

СЕМЕЙСТВО ПАПУРОВИ (TYPHACEAE)

Ключ за определяне на родовете

1 Съцветията кочан...**1. Папур – *Typha* L.**
1* Съцветията главички..............................**2. Ежова главичка – *Sparganium* L.**

1. РОД ПАПУР (*TYPHA* L.)

Ключ за определяне на видовете

1 Листната петура 3-6 mm широка; женските цветове в основата с люспи.........
....**1 а. Теснолистен папур – *Typha angustifolia* L.**
1* Листната петура 8-20 mm широка; женските цветове в основата без люспи...
....**1 б. Широколистен папур – *Typha latifolia* L.**

1 а. ТЕСНОЛИСТЕН ПАПУР (*TYPHA ANGUSTIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблото високо 1-2 (3) m, изправено, цилиндрично. Листата последователни, линейни, плоски, по-дълги от съцветието. Цветовете еднополови, събрани в еднополови съцветия кочан. Мъжкото съцветие разположено на известно разстояние над женското. Растението еднодомно. Плодът едносеменно орехче. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По крайбрежието на реки и изкуствено създадени водоеми.
Лечебно растение: Използва се цветният прашец.
Допълнителна информация: Коренището може да се използва за храна. Стъблата намират приложение в получаването на камъшит, от който се изработват огради, тавани и леки постройки.

1 б. ШИРОКОЛИСТЕН ПАПУР (*TYPHA LATIFOLIA* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище. Стъблото високо 1.0-2.0 (2.5) m, изправено, цилиндрично. Листата последователни, широко линейни, плоски, синкавозелени, достигат до върха на съцветието или са по-дълги от него. Цветовете еднополови, събрани в еднополови съцветия кочан. Мъжкото съцветие разположено непосредствено над женското. В основата женското съцветие с обвивен лист, който скоро опадва. Растението еднодомно. Плодът едносеменно орехче. Цъфти VI-VIII.
Местообитание: По крайбрежието на реки и изкуствено създадени водоеми.
Лечебно растение: Използва се съплодието.

Допълнителна информация: Растението е отровно! Коренището може да се използва за храна на домашните животни, тъй като съдържа нишесте. Стъблата намират приложение в получаването на камъшит, от който се изработват огради, тавани и дори леки постройки. От листата се приготвят рогозки, кошници, чанти, сандали, чехли, уплътнения в бъчварството. Съплодието в миналото е служело за пълнене на дюшеци и възглавници, а в смес с вълна – за получаване на филц в производството на шапки. Цялото растение може да се използва за получаването на хартия и фураж. Отглежда се като декоративно растение.

2. РОД ЕЖОВА ГЛАВИЧКА (*SPARGANIUM* L.)

ИЗПРАВЕНА ЕЖОВА ГЛАВИЧКА (*SPARGANIUM ERECTUM* L.)

Морфология: Многогодишно тревисто растение с пълзящо коренище, образуващо столони. Стъблата високи 30-100 cm, изправени. Листата изправени, линейни, твърди, почти кожести, отдолу с кил. Цветовете еднополови, образуват главички, съставени само от мъжки или само от женски цветове, събрани в съцветие метлица. Плодът сивокафяво до сламеножълто орехче. Цъфти VI-VII.
Местообитание: По мочурливи места, край чешми.
Лечебно растение: Използва се цялото растение.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ТАБЛИЦИ

ТАБЛИЦА 1
ТАКСОНОМИЧНА СТРУКТУРА НА ФЛОРАТА

Таксон		Локалитет	Мерна ед.	Семейство	Род	Вид
Плаунообразни (Lycopodiophyta)		България	бр.	4	6	8
		Чепън планина	бр.	1	1	1
		От общия брой в Б-я	%	25.00	16.67	12.50
Хвощообразни (Equisetophyta)		България	бр.	1	1	8
		Чепън планина	бр.	1	1	1
		От общия брой в Б-я	%	100	100	12.50
Папратообразни (Polypodiophyta)		България	бр.	15	21	47
		Чепън планина	бр.	4	4	5
		От общия брой в Б-я	%	26.67	19.05	10.64
Голосеменни (Pinophytina)		България	бр.	4	7	18
		Чепън планина	бр.	1	1	1
		От общия брой в Б-я	%	25.00	14.29	5.56
Покритосеменни (Magnoliophytina)	Двусемеделни (Magnoliopsida)	България	бр.	89	667	3213
		Чепън планина	бр.	63	298	639
		От общия брой в Б-я	%	70.79	44.68	19.89
	Едносемеделни (Liliopsida)	България	бр.	26	211	808
		Чепън планина	бр.	14	73	137
		От общия брой в Б-я	%	53.85	34.60	16.96
Общо		България	бр.	139	913	4102
		Чепън планина	бр.	84	378	784
		От общия брой в Б-я	%	60.43	41.40	19.11

ТАБЛИЦА 2
ФИТОГЕОГРАФСКА СТРУКТУРА НА ФЛОРАТА

Флорен елемент	**Съкраще-ние**	**Брой видове**	**Процент от общия брой**
Адвентивен	Adv	9	1.15
Алпийско-карпатски	Alp-Carp	1	0.13
Алпийско-средиземноморски	Alp-Med	1	0.13
Апенинско-балкански	Ap-Bal	2	0.26
Арктоалпийски	Arct-Alp	1	0.13
Азиатски	As	1	0.13
Балкански	Bal	25	3.19
Балкано-анатолийски	Bal-Anat	5	0.64
Балканско-апенински	Bal-Ap	1	0.13
Балканско-карпатски	Bal-Carp	2	0.26
Балканско-дакийски	Bal-Dac	8	1.02
Бореални	Boreal	39	4.97
Български	Bul	5	0.64
Карпатско-балкански	Carp-Bal	6	0.77
Централно-южноевропейски	CSEur	1	0.13
Европейски	Eur	71	9.06
Европейско-азиатски	Eur-As	114	14.54
Европейско-централноазиатски	Eur-CAs	2	0.26
Европейско-средиземноморски	Eur-Med	108	13.78
Европейско-средиземноморско-централноазиатски	Eur-Med-CAs	2	0.26
Европейско-северноамерикански	Eur-NAm	1	0.13
Европейско-ориенталотурански	Eur-OT	6	0.77
Европейско-понтийски	Eur-Pont	4	0.51
Евросибирски	Eur-Sib	51	6.51
Европейско-средиземноморски	Eur-subMed	23	2.93
Европейско-западноазиатски	Eur-WAs	1	0.13
Евксински	Eux	1	0.13
Космополитен	Kos	32	4.08
Средиземноморски	Med	28	3.57
Средиземноморско-азиатски	Med-As	4	0.51
Средиземноморско-централноазиатски	Med-CAs	7	0.89

Средиземноморско-ориенталотурански	Med-OT	2	0.26
Средиземноморско-сибирски	Med-Sib	2	0.26
Панонско-балкански	Pann-Bal	4	0.51
Панонско-понтийски	Pann-Pont	1	0.13
Понтийски	Pont	9	1.15
Понтийско-балкански	Pont-Bal	1	0.13
Понтийско-централноазиатски	Pont-CAs	3	0.38
Понтийско-средиземноморски	Pont-Med	32	4.08
Понтийско-панонско-балкански	Pont-Pan-Bal	1	0.13
Понтийско-сибирски	Pont-Sib	2	0.26
Понтийско-субсредиземноморски	Pont-subMed	4	0.51
Югоизточноевропейски	SEEur	1	0.13
Южнопонтийски	SPont	5	0.64
Южносибирски	SSib	2	0.26
Суббалкански	subBal	5	0.64
Суббореални	subBoreal	36	4.59
Субсредиземноморски	subMed	106	13.52
Субсредиземноморско-азиатски	subMed-As	1	0.13
Субсредиземноморско-централноазиатски	subMed-CAs	3	0.38
Субсредиземноморско-сибирски	subMed-Sib	1	0.13

ТАБЛИЦА 3
БИОЛОГИЧЕН СПЕКТЪР НА ФЛОРАТА

Група	Подгрупа	Брой видове	Процент от общия брой
Фанерофити (Ph)		**76**	**9.70**
	Мегафанерофити	3	0.38
	Мезофанерофити	33	4.21
	Микрофанерофити	22	2.81
	Нанофанерофити	18	2.30
Хамефити (Ch)		**31**	**3.95**
Хемикриптофити (H)		**418**	**53.32**
Терофити – хеми-криптофити (Th-H)		**45**	**5.74**
Криптофити (Cr)		**68**	**8.67**
	Геофити	59	7.53
	Хелофити	7	0.89
	Хидрофити	2	0.26
Терофити (Th)		**146**	**18.62**

ТАБЛИЦА 4
СПЕКТЪР НА БИОЛОГИЧНИТЕ ТИПОВЕ

Биологичен тип	Означение	Брой видове	Процент от общия брой
Едногодишно тревисто растение	a	146	18.62
Едногодишно или двугодишно тревисто растение	a-b	34	4.34
Едногодишно или многогодишно тревисто растение	a-p	12	1.53
Двугодишно тревисто растение	b	30	3.83
Двугодишно или многогодишно тревисто растение	b-p	20	2.55
Многогодишно тревисто растение	p	467	59.57
Многогодишно или едногодишно тревисто растение	p-a	1	0.13
Многогодишно тревисто растение или храст	p-sh	1	0.13
Храст	sh	31	4.95
Храст или дърво	sh-t	10	1.28
Дърво	t	32	4.08

ТАБЛИЦА 5
ЕНДЕМИТИ

Балкански ендемити		
1	Балкански страшник	*Acanthus balcanicus* Heywood & I. Richardson
2	Едроцветен равнец	*Achillea ageratifolia* (Sibth. & Sm.) Benth. & Hook. f.
3	Жълт равнец	*Achillea clypeolata* Sm.
4	Вилмотианово сграбиче	*Astragalus wilmottianus* Stoj.
5	Пауникова асинеума	*Asyneuma anthericoides* (Janka) Bornm.
6	Велебитска камбанка	*Campanula velebitica* Borbás
7	Златиста метличина	*Centaurea chrysolepis* Vis.

8	Каменист рожец	*Cerastium petricola* Pančić
9	Янкев зановец	*Chamaecytisus jankae* (Velen.) Rothm.
10	Балкански коротамнус	*Corothamnus rectipilosus* (Adamović) Skalická
11	Гръцка кръстатка	*Crucianella graeca* Boiss.
12	Мизийски карамфил	*Dianthus moesiacus* Vis. & Pančič
13	Сръбски едрайант	*Edrajanthus serbicus* (A. Kern.) Petrovič
14	Длановиден ветрогон	*Eryngium palmatum* Pančič & Vis.
15	Главеста жълтуга	*Genista subcapitata* Pančič
16	Бодлив миск	*Jurinea tzar-ferdinandii* Davidov
17	Пензесов тънкокрак	*Koeleria penzesii* Ujhelyi
18	Гръцка луличка	*Linaria rubioides* Vis. & Pančić
19	Българска мишовка	*Minuartia bulgarica* (Velen.) Graebn.
20	Сръбски воловодец	*Orobanche serbica* Beck & Petrovič
21	Планински пащарнак	*Pastinaca hirsuta* Pančič
22	Триниелистна самогризка	*Scabiosa triniifolia* Friv.
23	Македонски спореж	*Senecio macedonicus* Griseb.
24	Широколистна гъжва	*Sesleria latifolia* (Adamovič) Degen
25	Мехуресто плюскавиче	*Silene fabarioides* Hausskn.
26	Пушицов лопен	*Verbascum eriophorum* Godr.
Български ендемити		
1	Мизийска овсига	*Bromus moesiacus* Velen.
2	Урумов карамфил	*Dianthus urumoffii* Stoj. & Acht.
3	Родопска мишовка	*Minuartia rhodopaea* (Degen) Kožuharov & Kuzmanov
4	Урумово лале	*Tulipa urumoffii* Hayek

ТАБЛИЦА 6
РЕЛИКТНИ ВИДОВЕ

Терциерни реликти		
1	Полски клен	*Acer campestre* L.
2	Явор	*Acer pseudoplatanus* L.
3	Копитник	*Asarum europaeum* L.
4	Вилмотианово сграбиче	*Astragalus wilmottianus* Stoj.
5	Кисел трън	*Berberis vulgaris* L.
6	Обикновена бреза	*Betula pendula* Roth
7	Обикновен габър	*Carpinus betulus* L.
8	Келяв габър	*Carpinus orientalis* Mill.
9	Обикновен повет	*Clematis vitalba* L.
10	Обикновена леска	*Corylus avellana* L.
11	Смрадлика	*Cotinus coggygria* Scop.
12	Черен глог	*Crataegus pentagyna* Willd.
13	Росен	*Dictamnus albus* L.
14	Сръбски едрайант	*Edrajanthus serbicus* (A. Kern.) Petrovič
15	Мъждрян	*Fraxinus ornus* L.
16	Обикновен бръшлян	*Hedera helix* L.
17	Кокошка	*Isopyrum thalictroides* L.
18	Орех	*Juglans regia* L.
19	Обикновена хвойна	*Juniperus communis* L.
20	Златисто секирче	*Lathyrus aureus* (Steven) Brândză
21	Европейска катушка	*Lycopus europaeus* L.
22	Черна топола	*Populus nigra* L.
23	Трепетлика	*Populus tremula* L.
24	Цер	*Quercus cerris* L.
25	Обикновен горун	*Quercus dalechampii* Ten.
26	Космат дъб	*Quercus pubescens* Willd.
27	Киселец	*Rumex acetosa* L.
28	Бяла върба	*Salix alba* L.
29	Крехка върба	*Salix fragilis* L.
30	Тритичинкова върба	*Salix triandra* L.
31	Дебрянка	*Sanicula europaea* L.
32	Обикновен люляк	*Syringa vulgaris* L.
33	Обикновен брей	*Tamus communis* L.
34	Полски бряст	*Ulmus minor* Mill.
35	Черна калина	*Viburnum lantana* L.
Кватернерни глациални реликти		
1	Жълта острица	*Carex flava* L.
2	Комароцветна гимнадения	*Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br.

Кватернерни интерглациални реликти		
1	Пролетен горицвет	*Adonis vernalis* L.
2	Нисък бадем	*Amygdalus nana* L.
3	Тънколистна зайча сянка	*Asparagus tenuifolius* Lam.
4	Мъхнатоцветно сграбиче	*Astragalus pubiflorus* DC.
5	Кахрис	*Cachrys alpina* M. Bieb.
6	Див зюмбюл	*Hyacinthella leucophaea* (Steven ex Kunth) Schur
7	Илирийско лютиче	*Ranunculus illyricus* L.
8	Мразовоцветна щернбергия	*Sternbergia colchiciflora* Waldst. & Kit.

ТАБЛИЦА 7
ВИДОВЕ С ПРИРОДОЗАЩИТЕН СТАТУТ

Приложение II на Директива 92/43/EEC Растителни и животински видове от значение за Общността, чието съхраняване изисква обявяването на специални защитени зони		
1	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
Приложение I на Бернска конвенция		
1	Мизийска овсига	*Bromus moesiacus* Velen.
2	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
Приложение II на Конвенция CITES		
1	Пролетен горицвет	*Adonis vernalis* L.
2	Бял главопрашник	*Cephalanthera damasonium* (Mill.) Druce
3	Бъзова дактилориза	*Dactylorhiza sambucina* (L.) Sòo
4	Широколистен дремник	*Epipactis helleborine* (L.) Crantz
5	Елвезиево кокиче	*Galanthus elwesii* Hook. f.
6	Комароцветна гимнадения	*Gymnadenia conopsea* (L.) R. Br.
7	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
8	Истинска гнездица	*Neottia nidus-avis* (L.) Rich.
9	Двурога пчелица	*Ophrys cornuta* Steven
10	Обикновен салеп	*Orchis morio* L.
11	Пурпурен салеп	*Orchis purpurea* Huds.
12	Маймунски салеп	*Orchis simia* Lam.

13	Тризъбест салеп	*Orchis tridentata* Scop.
14	Мразовоцветна щернбергия	*Sternbergia colchiciflora* Waldst. & Kit.
Червен списък на българските висши растения		
Застрашени		
1	Мъхнатоцветно сграбиче	*Astragalus pubiflorus* DC.
2	Вилмотианово сграбиче	*Astragalus wilmottianus* Stoj.
3	Сръбски едрайант	*Edrajanthus serbicus* (A. Kern.) Petrovič
4	Елвезиево кокиче	*Galanthus elwesii* Hook. f.
Уязвими		
1	Качулата боянка	*Erysimum comatum* Pančič
2	Хьойфелова тимянка	*Ferula heuffelii* Griseb.
3	Източна ведрица	*Fritillaria orientalis* Adams
4	Татарска змийска трева	*Goniolimon tataricum* (L.) Boiss.
5	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
6	Бодлив миск	*Jurinea tzar-ferdinandii* Davidov
7	Българска мишовка	*Minuartia bulgarica* (Velen.) Graebn.
8	Двурога пчелица	*Ophrys cornuta* Steven
9	Банатска телчарка	*Polygala hospita* Heuff.
10	Урумово лале	*Tulipa urumoffii* Hayek
Почти застрашени		
1	Горска съсънка	*Anemone sylvestris* L.
2	Черноморски пелин	*Artemisia pontica* L.
3	Мизийска овсига	*Bromus moesiacus* Velen.
4	Каменист рожец	*Cerastium petricola* Pančić
5	Длановиден ветрогон	*Eryngium palmatum* Pančič & Vis.
6	Родопска мишовка	*Minuartia rhodopaea* (Degen) Kožuharov & Kuzmanov
7	Пълзяща телчарка	*Polygala supina* Schreb.
Слабо засегнати		
1	Балкански страшник	*Acanthus balcanicus* Heywood & I. Richardson
2	Велебитска камбанка	*Campanula velebitica* Borbás
3	Влакнестоплодна рупа	*Draba lasiocarpa* Rochel
4	Румелийска звъника	*Hypericum rumeliacum* Boiss.
5	Планински лазерпициум	*Laserpitium siler* L.
6	Критски чистец	*Stachys cretica* L.
7	Балканска козя брада	*Tragopogon balcanicum* Velen.
8	Храсталачна глушина	*Vicia dumetorum* L.
Червена книга на Република България (2011)		
Застрашени		

1	Мъхнатоцветно сграбиче	*Astragalus pubiflorus* DC.
2	Вилмотианово сграбиче	*Astragalus wilmottianus* Stoj.
3	Сръбски едрайант	*Edrajanthus serbicus* (A. Kern.) Petrovič
4	Елвезиево кокиче	*Galanthus elwesii* Hook. f.
Уязвими		
1	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
2	Бодлив миск	*Jurinea tzar-ferdinandii* Davidov
3	Урумово лале	*Tulipa urumoffii* Hayek
Закон за биологичното разнообразие		
Приложение III – Защитени видове		
1	Горска съсънка	*Anemone sylvestris* L.
2	Мъхнатоцветно сграбиче	*Astragalus pubiflorus* DC.
3	Вилмотианово сграбиче	*Astragalus wilmottianus* Stoj.
4	Урумов карамфил	*Dianthus urumoffii* Stoj. & Acht.
5	Сръбски едрайант	*Edrajanthus serbicus* (A. Kern.) Petrovič
6	Длановиден ветрогон	*Eryngium palmatum* Pančič & Vis.
7	Качулата боянка	*Erysimum comatum* Pančič
8	Източна ведрица	*Fritillaria orientalis* Adams
9	Елвезиево кокиче	*Galanthus elwesii* Hook. f.
10	Татарска змийска трева	*Goniolimon tataricum* (L.) Boiss.
11	Обикновена пърчовка	*Himantoglossum caprinum* (M. Bieb.) Spreng.
12	Бодлив миск	*Jurinea tzar-ferdinandii* Davidov
13	Сръбска малколмия	*Malcolmia orsiniana* (Ten.) Ten.
14	Двурога пчелица	*Ophrys cornuta* Steven
15	Синкава триниа	*Trinia glauca* (L.) Dumort.
16	Урумово лале	*Tulipa urumoffii* Hayek
17	Пушицов лопен	*Verbascum eriophorum* Godr.
Приложение IV – Под режим на опазване и регулирано ползване от природата		
1	Лечебна зайча сянка	*Asparagus officinalis* L.
2	Тънколистна зайча сянка	*Asparagus tenuifolius* Lam.
3	Бял бърдун	*Asphodelus albus* Mill.
4	Сходна урока	*Bupleurum affine* Sadler
5	Изменчива урока	*Bupleurum commutatum* Bois. & Balansa
6	Висока урока	*Bupleurum praealtum* L.
7	Кръглолистна урока	*Bupleurum rotundifolium* L.
8	Жълт минзухар	*Crocus flavus* Weston
9	Бъзова дактилориза	*Dactylorhiza sambucina* (L.) Sòo
10	Мъжка папрат	*Dryopteris filix-mas* (L.) Schott

11	Банатски челядник	*Echinops banaticus* Rochel ex Schrad.
12	Дребноглав челядник	*Echinops microcephalus* Sm.
13	Кръглоглав челядник	*Echinops sphaerocephalus* L.
14	Татарска змийска трева	*Goniolimon tataricum* (L.) Boiss.
15	Петров кръст	*Lilium martagon* L.
16	Обикновен салеп	*Orchis morio* L.
17	Пурпурен салеп	*Orchis purpurea* Huds.
18	Маймунски салеп	*Orchis simia* Lam.
19	Тризъбест салеп	*Orchis tridentata* Scop.
20	Червен божур	*Paeonia peregrina* Mill.
21	Медицинска момкова сълза	*Polygonatum odoratum* (Mill.) Druce
22	Лечебна иглика	*Primula veris* L.
23	Планинско котенце	*Pulsatilla montana* (Hoppe) Rchb. ssp. *bulgarica*
24	Обикновен синчец	*Scilla bifolia* L.
25	Голоосилесто коило	*Stipa capillata* L.
26	Голо коило	*Stipa epilosa* Martinovský
27	Красиво коило	*Stipa pulcherrima* C. Koch
28	Тирзово коило	*Stipa tirsa* Steven
Заповед №РД-83 от 03.02.2014 г.		
Под забрана за събиране на билки от естествените им находища		
1	Пролетен горицвет	*Adonis vernalis* L.
2	Копитник	*Asarum europaeum* L.
3	Обикновено изтравниче	*Asplenium trichomanes* L.
4	Лечебен исоп	*Hyssopus officinalis* L. ssp. *aristatus*
5	Обикновен салеп	*Orchis morio* L.
6	Пурпурен салеп	*Orchis purpurea* Huds.
7	Маймунски салеп	*Orchis simia* Lam.
8	Тризъбест салеп	*Orchis tridentata* Scop.
9	Лечебна дилянка	*Valeriana officinalis* L.
Под ограничителен режим за събиране на билки от естествените им находища		
1	Катраника	*Artemisia alba* L.
2	Кисел трън	*Berberis vulgaris* L.
3	Лечебен ранилист	*Betonica officinalis* L.
4	Безстъблена решетка	*Carlina acanthifolia* All.
5	Ароматно еньовче	*Galium odoratum* (L.) Scop.
6	Червен божур	*Paeonia peregrina* Mill.
7	Лечебна иглика	*Primula veris* L.
8	Лютива тлъстига	*Sedum acre* L.

АЗБУЧНИ УКАЗАТЕЛИ

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА СЕМЕЙСТВАТА

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА БЪЛГАРСКИТЕ ИМЕНА НА ВИДОВЕТЕ

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА ЛАТИНСКИТЕ ИМЕНА НА ВИДОВЕТЕ

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА ЛЕЧЕБНИТЕ РАСТЕНИЯ

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА ОТРОВНИТЕ РАСТЕНИЯ

АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА РАСТЕНИЯТА С ПРИРОДОЗАЩИТЕН СТАТУТ

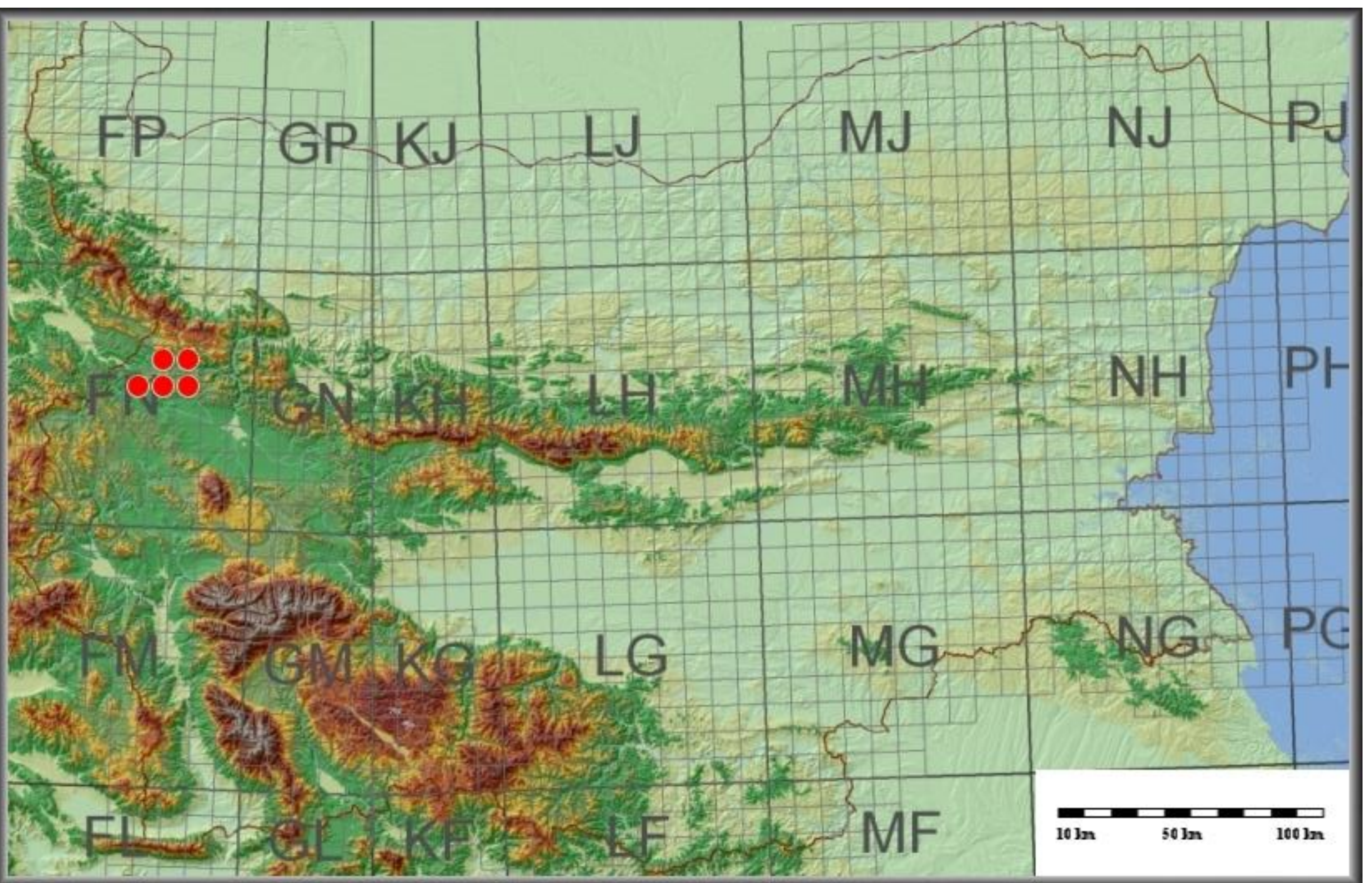
АЗБУЧЕН УКАЗАТЕЛ НА ИНВАЗИВНИТЕ РАСТЕНИЯ

ВИДОВЕ ОПИСАНИ ОТ ДРУГИ АВТОРИ, КОИТО НЕ СА УСТАНОВЕНИ ПО ВРЕМЕ НА НАСТОЯЩОТО ИЗСЛЕДВАНЕ

Acer hyrcanum Fisch. & C. A. Mey.
Achillea collina J. Becker ex Rchb.
Achillea pannonica Scheele
Achillea serbica Nyman
Acinos suaveolens (Sm.) Don
Adonis aestivalis L.
Aethionema saxatile (L.) R. Br.
Allium albidum Fisch. ex M. Bieb.
Allium sphaerocephalon L.
Althaea hirsuta L.
Alyssum hirsutum M. Bieb.
Anthemis arvensis L.
Asperula tenella Heuff. ex Degen
Asplenium adiantum-nigrum L.
Asplenium viride Huds.
Bromus riparius Rehmann
Campanula rotundifolia L.
Carex humilis Leyss.
Centaurea bibersteinii DC.
Centaurea napulifera Rochel
Cerastium brachypetalum Pers.
Ceterach officinarum DC.
Chamaecytisus calcareus (Velen.) Kuzmanov
Chamaecytisus supinus (L.) Link.
Clematis integrifolia L.
Comandra elegans (Rochel ex Rchb.) Rchb. f.
Crocus biflorus Mill.
Daphne cneorum L.
Dianthus pelviformis Heuff.
Dianthus superbus L.
Draba aizoides L.
Echinops ritro L.
Erysimum helveticum (Jacq.) DC.
Euphorbia taurinensis All.
Euphorbia villosa Waldst. & Kit.
Festuca dalmatica (Hack.) K. Richt.
Festuca stojanovii (Acht.) Kožuharov
Gagea pratensis (Pers.) Dumort.
Genista depressa M. Bieb.
Genista sessilifolia DC.
Geranium pusilum L.
Gypsophylla muralis L.
Helianthemum nummularium (L.) Mill.
Iris graminea L.
Iris pumila L.
Iris variegata L.
Koeleria simonkaii Adamović
Lathyrus pannonicus (Jacq.) Garcke
Melampyrum scardicum Wettst.
Mellitis melissiphyllum L.
Micromeria cristata (Hampe) Griseb.
Minuartia bosniaca (Beck) K. Maly

Minuartia hybrida (Vill.) Schischk.
Minuartia verna (L.) Hiern
Moenchia mantica L.
Muscari tenuiflorum Tausch
Onobrychis lasiostachya Boiss.
Ononis pusilla L.
Onosma arenaria Waldst. & Kit.
Onosma heterophylla Griseb.
Onosma taurica Pall. ex Willd.
Ornithogalum umbellatum L.
Orobanche purpurea Jacq.
Papaver dubium L.
Plantago argentea Chaix
Ranunculus rumelicus Griseb.
Rubus idaeus L.
Saxifraga tridactylites L.
Scabiosa argentea L.
Sedum annuum L.
Sempervivum erythraeum Velen.
Silene flavescens Waldst. & Kit.
Spiraea media F. W. Schmidt
Stachys milanii Petrovič
Stipa pennata L.
Thymus sibthorpii x *pannonicus*
Thymus vandasii Velen.
Tragopogon pterodes Pančić
Trifolium montanum L.
Trifolium velenovskyi Vandas
Trigonella gladiata Steven ex M. Bieb.
Trisetum flavescens (L.) P. Beauv.
Valeriana tuberosa L.
Verbascum abietinum Borbás
Verbascum formanekii Borbás ex Formánek
Veronica polita Fries
Veronica praecox All.
Viola hirta L.

ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ НА ЧЕПЪН ПЛАНИНА

ГРАНИЦИ НА ЧЕПЪН ПЛАНИНА

ЛИТЕРАТУРА

1. **Ангелова, К., А., Ташев,** 2004. Лечебни растения на Чепън планина. В сб.: Пета национална научна конференция с международно участие "Екология и здраве 2004", Изд. на АУ – Пловдив, с. 471–476.
2. **Асьов Б., А. Петрова, Д. Димитров, Р. Василев,** 2012, Конспект на висшата флора на България. Хорология и флорни елементи, Българска фондация „Биоразнообразие", С., 490.
3. **Велчев, В.,** 1956, Флористични материали от района Драгоман – Белидие хан, Изв. на Бот. инст. на БАН, том V, с. 472–474.
4. **Велчев, В.,** 1962, Тревната покривка на варовитите терени в района Драгоман – Белидие хан, Софийско, София, 131.
5. **Велчев, В. (отг. ред.),** 1982–1989, Флора на НР България, томове 8–9, Изд. на БАН, С.
6. **Воденичаров, Д., А. Петров,** 2001, Отровни растения и отравяния с тях, Изд. „Пенсофт", С. – М., 203.
7. **Делипавлов Д., И. Чешмеджиев, М. Попова, Д. Терзийски, И. Ковачев,** 2011, Определител на растенията в България, Акад. изд. на АУ, Пловдив, 591.
8. **Денков, В.,** 1994, Отровите в природата, Изд. „Земиздат", С., 294.
9. **Закон за биологичното разнообразие,** ДВ. бр. 77 от 9 август 2002 г., с. 9–42. Посл. изм. и доп. ДВ. бр. 98 от 28.11.2014 г.
10. **Закон за лечебните растения,** Обн. ДВ. бр. 29 от 7 април 2000 г., с. 9–29, Посл. изм. ДВ бр. бр. 98 от 28.11.2014 г.
11. **Заповед №РД-83 от 3 февруари 2014 г.** за специалния режим на опазване и ползване на лечебните растения, ДВ, брой 14, 18 февруари 2014 г.
12. **Иванов, И.,** 2007, Лечебните свойства на растенията, ИК „Жанет 45", Пловдив, 598.
13. **Йорданов, Д. (гл. ред.),** 1963–1979, Флора на НР България, томове 1–7, Изд. на БАН, С.
14. **Китанов, Б.,** 1987, Разпознаване и събиране на билки, Изд. „Земиздат", С., 207.
15. **Китанов, Б., Г. Китанов,** 1990, Флора на Пирин, Изд. „Наука и изкуство", С., 478.
16. **Китанов, Б., Ив. Пенев,** 1963, Флора на Витоша, Изд. „Наука и изкуство", С., 514.
17. **Китанов, Б., Ив. Пенев,** 1980, Флора на Добруджа, Изд. „Наука и изкуство", С., 630.
18. **Кожухаров, С. (ред.),** 1992, Определител на висшите растения в България, Изд. „Наука и изкуство", С., 788.
19. **Кожухаров, С. (отг. ред.),** 1995, Флора на Република България, том 10, Акад. изд. „Проф. М. Дринов", С., 428.
20. **Конвенция за опазване на дивата европейска флора и фауна и природните местообитания (Бернска конвенция),** ДВ. бр. 23 от 10 март 1995 г.

21. **Конвенция по международната търговия със застрашени видове от дивата фауна и флора,** ДВ. бр. 6 от 21 януари 1992 г.
22. **Купър, Д.,** 1993, Илюстрована енциклопедия на традиционните символи. Изд. „Петър Берон", С., 267.
23. **Ланджев, И.,** 2005, Енциклопедия на лечебните растения в България. Билки, болести, рецепти. Книгоизд. къща „Труд", С., 551.
24. **Николов, Ст. (гл. ред.),** 2006, Специализирана енциклопедия на лечебните растения в България, Книгоизд. къща „Труд", С., 566.
25. **Пеев, Д. (отг. ред.),** 2013, Флора на Република България, том 11, Акад. изд. „Проф. М. Дринов", С., 523.
26. **Пеев, Д. и др. (ред.),** 2011, Червена книга на Република България. Том 1. Растения и гъби, ИБЕИ – БАН & МОСВ, С., 888.
27. **Петрова, А., В. Владимиров, В. Георгиев,** 2012, Инвазивни чужди видове растения в България, Институт по биоразнообразие и екосистемни изследвания, БАН, София, 319.
28. **Станев, Ст.,** 2001, Малко познати имена от българската ботаника, Изд. „Пенсофт", С. – М., 202.
29. **Стоянов, Н.,** 1972, Нашите лекарствени растения, Том 1, Изд. „Наука и изкуство", С., 342.
30. **Стоянов, Н.,** 1973, Нашите лекарствени растения, Том 2, Изд. „Наука и изкуство", С., 550.
31. **Стоянов, Н., Б. Китанов,** 1960, Диви полезни растения в България, Изд. на БАН, С., 431.
32. **Ташев, А., К., Ангелова,** 2005, Систематичен и фитогеографски анализ на флората на планината Драгомански Чепън (Западна Стара планина), Лесовъдска мисъл, 1/2005, ЛТУ, София.
33. **Angelova, K.,** 2004, Taxa of conservation significance in the vascular flora of Mount Chepan. – In: Proc. Sci. Conf. Int. Particip., Stara Zagora – 2004, Scientists Union, Stara Zagora, Vol. 5, pp. 400–405.
34. **Angelova, K., A., Tashev,** 2005, Complex analysis of the life forms of flowering plants in mount Chepan and their vertical ranges of spread in altitude, Trakija Journal of Sience, 3 (6): 32–35.
35. **Angiosperm Phylogeny Group,** 2009, An update of the Angiosperm Phylogeny Group classification for the orders and families of flowering plants: APG III, Botanical Journal of the Linnean Society 161 (2): 105–121.
36. **Brummitt R. K. & C. E. Powell (Eds.),** 1992, Authors of plant names. A list of authors of scientific names of plants, with recommended standard forms of their names, including abbreviations, Kew, 732 p.
37. **Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora,** http://www.cites.org/eng/app/appendices.shtml.
38. **EU Council Directive 92,** http://www.internationalwildlifelaw.org/EUCouncilDirective92.html.
39. **International Plant Names Index (IPNI),** http://www.ipni.org/.
40. **Petrova A., V. Vladimirov (Eds),** 2009, Red List of Bulgarian vascular plants, Phytologia Balcanica 15 (1), Sofia, pp. 63–94.

41. **Petrova A., V. Vladimirov,** 2010, Balkan endemics in the Bulgarian flora, Phytologia Balcanica, 16 (2), Sofia, pp. 293–311.
42. **Poisonous Plant Database (Plant List),** http://www.herbvideos.com/Poisos.htm.
43. **Raunkiaer, C.,** 1934, The Life forms of plants and statistical plant geography, Clarendon Press, Oxford, 147 p.
44. **Tashev, A., K. Angelova,** 2006, Floristic Investigations in Mount Dragomanski Chepan (Western Balkan Range), Silva Balcanica, 7 (1), Sofia, pp. 95–102.
45. **Vassilev, K., V. Goranova, B. Assyov,** 2006, Plant species of conservation concern at Mt Chepun (Western Bulgaria), Proceedings of 4th BBC – Sofia' 2006, pp. 568–571.
46. **Wagstaff, D. J.,** 2008, International poisonous plants checklist: an evidence-based reference, CRC Press, Boca Raton, London, New York, 464 p.
47. **Zahariev, D.,** 2015a, The medicinal plants of Chepan Mountain (Western Bulgaria), Acta Scientifica Naturalis, Vol. 1/2015, pp. 50–67.
48. **Zahariev, D.,** 2015b, Plants with protection statute, endemics and relicts of Chepan Mt (Western Bulgaria), Acta Scientifica Naturalis, Vol. 2/2015, pp. 110–116.
49. **Zahariev, D.,** 2016, Biodiversity of relict vascular plants in Bulgaria. International Journal of Research Studies in Biosciences 4 (1): 38–51.
50. **Zahariev, D.,** 2017, Flora of Chepan Mountain (Western Bulgaria), International Journal of Advanced Research 5 (7): 1301–1312.

